

Suttantapiṭake Dīghanikāye

Pāthikavaggapāliyā

Samvaṇṇanābhūtā

Bhadantamahābuddhaghosattherena katā

PĀTHIKAVAGGAṬṬHAKATHĀ

Buddhavasse 2552

Marammavasse 1370

AD. 2008

Romanized from Myanmar version published in 1957

© Buddhasāsana Society

Aṭṭhakathā Series 09

First published in 2008 by Ministry of Religious Affairs

Yangon, Myanmar

THE PĀLI ALPHABET
IN BURMESE AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

အ a အာ ā ဣ i ဤ ī ဥ u ဦ ū ဧ e ဩ o

CONSONANTS WITH VOWEL "A"

က ka	ခ kha	ဂ ga	ဃ gha	င ṅa
စ ca	ဆ cha	ဇ ja	ဈ jha	ည ṅa
ဋ ta	ဌ tha	ဍ ḍa	ဎ ḍha	ဏ ṇa
တ ta	ထ tha	ဒ da	ဓ dha	န na
ပ pa	ဖ pha	ဗ ba	ဘ bha	မ ma

ယ ya ရ ra လ la ဝ va သ sa တ ha ဠ ḷa ၵ ṁ

VOWELS IN COMBINATION

-၁ ၵ = ā ၵ = i ၵ = ī ၵ - ၵ = u ၵ - ၵ = ū - = e -၁ ၵ = o

က ka	ကာ kā	ကိ ki	ကိ kī	ကု ku	ကု kū	ကေ ke	ကော ko
ခ kha	ခါ khā	ခိ khi	ခိ khī	ခု khu	ခု khū	ခေ khe	ခေါ kho ...

CONJUNCT-CONSONANTS

ကက kka	ဃ န္ဂha	ဏ န္ဓha	ဈ သhya	ဠ pla	လ္လ lla
ကွ kka	ဠ cca	ဏ န္ဓha	ဠ dhva	ဠ pba	လျ lya
ကျ kya	ဠ ccha	ဏ န္ဓha	ဠ nta	ဠ bbha	လှ lha
ကြ kri	ဠ jja	ဏ န္ဓha	ဠ ntva	ဠ bya	ဝှ vha
ကလ kla	ဠ jjha	တ္တ tta	ဠ ntha	ဠ bra	တ္တ sta
ကွ kva	ည ṅṅha	တ္တ ttha	ဠ nda	ဠ mpa	တ္တ strā
ဈ khya	ည ṅṅha	တ္တ tva	ဠ ndra	ဠ mpha	သ္မ sna
ခွ khva	ည ṅṅca	တ္တ tya	ဠ ndha	ဠ mba	သျ sya
ဂွ gga	ည ṅṅcha	တြ tra	ဠ nna	ဠ mbha	သ ssa
ဠ ggha	ည ṅṅja	ဠ dda	ဠ nya	ဠ mma	သ္မ sma
ဈ gya	ည ṅṅjha	ဠ ddha	ဠ nha	ဈ mya	သ္မ sva
တြ gra	ဠ ṭta	ဠ dya	ဠ ppa	ဠ mha	တ္တ hma
ကံ ṅka	ဠ ṭtha	ဠ dra	ဠ ppha	ဠ yya	တ္တ hva
ခံ ṅkha	ဠ ḍḍa	ဠ dva	ဠ pya	ဠ yha	ဠ ḷha
ဂံ ṅga					

၁	၂	၃	၄	၅	၆	၇	၈	၉	၀
1	2	3	4	5	6	7	8	9	0

Pāthikavaggaṭṭhakathā

Mātikā

Piṭṭhaṅka

1. Pāthikasutta

Sunakkhattavattuvaṇṇanā	1
Korakkhattiyavattuvaṇṇanā	4
Acelakaḷāramaṭṭakavattuvaṇṇanā	7
Acelapāthikaputtavattuvaṇṇanā	8
Iddhipāṭihāriyakathāvaṇṇanā	10
Aggañṇapaññattikathāvaṇṇanā	14

2. Udumbariyasutta

Nigrodhaparibbājakavattuvaṇṇanā	16
Tapojigucchāvādavaṇṇanā	19
Upakkilesavaṇṇanā	20
Parisuddhapapaṭikappattakathāvaṇṇanā	23
Parisuddhatacappattādikathāvaṇṇanā	24
Nigrodhassapajjhāyanavaṇṇanā	25
Brahmacariyapariyosānādivaṇṇanā	26

3. Cakkavattisutta

Attadīpasaraṇatāvaṇṇanā	29
Daḷhanemicakkavattirājakathāvaṇṇanā	32
Cakkavatti-ariyavattavaṇṇanā	33
Āyuvaṇṇādiparihānikathāvaṇṇanā	36
Dasavassāyukasamayavaṇṇanā	37
Āyuvaṇṇādivaḍḍhanakathāvaṇṇanā	38
Saṅkharāja-uppattivaṇṇanā	39
Bhikkhuno āyuvaṇṇādivaḍḍhanakathāvaṇṇanā	41

Mātikā

Piṭṭhaṅka

4. Aggaññasutta

Vāseṭṭhabhāradvājavaṇṇanā	43
Catuvaṇṇasuddhivaṇṇanā	46
Rasapathavipātubhāvavaṇṇanā	49
Candimasūriyādipātubhāvavaṇṇanā	50
Bhūmipappaṭakapātubhāvādivaṇṇanā	52
Itthipurisaliṅgādipātubhāvavaṇṇanā	53
Mahāsammatarājavaṇṇanā	53
Brāhmaṇamaṇḍalādivaṇṇanā	54
Duccaritādikathāvaṇṇanā	55
Bodhipakkhiyabhāvanāvaṇṇanā	55

5. Sampasādanīyasutta

Sāriputtasīhanādavaṇṇanā	57
Kusaladhammadesanāvaṇṇanā	66
Āyatanapaṇṇattidesanāvaṇṇanā	68
Gabbhāvakkantidesanāvaṇṇanā	69
Ādesanavidhādesanāvaṇṇanā	70
Dassanasamāpattidesanāvaṇṇanā	71
Puggalapaṇṇattidesanāvaṇṇanā	72
Padhānadesanāvaṇṇanā	74
Paṭipadādesanāvaṇṇanā	75
Bhassasamācārādivaṇṇanā	75
Anusāsanavidhādivaṇṇanā	77
Aññathāsathugunaḍassanādivaṇṇanā	79
Anuyogadānappakāraṇṇanā	81
Tipiṭaka-antaradhānakathā	82
Sāsana-antarahitavaṇṇanā	83
Acchariya-abbhutavaṇṇanā	87

Mātikā

Piṭṭhaṅka

6. Pāsādikasutta

Nigaṇṭhanāṭaputtakālaṅkiriyaṇṇanā	89
Dhammaratanapūjā	91
Asammāsambuddhappaveditadhammavinayaṇṇanā	92
Sammāsambuddhappaveditadhammavinayādivaṇṇanā	93
Saṅgāyitabbadhammādivaṇṇanā	95
Paccayānuññātakāraṇādivaṇṇanā	96
Sukhallikānuyogādivaṇṇanā	96
Pañhabyākaraṇavaṇṇanā	97
Abyākataṭṭhānaṇṇanā	99
Pubbantasahagatadiṭṭhinissayaṇṇanā	99

7. Lakkhaṇasutta

Dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇavaṇṇanā	101
Suppatiṭṭhitapādātālakkhaṇavaṇṇanā (1)	102
Pādatalacakkalakkhaṇavaṇṇanā (2)	105
Āyatapaṇhitādīlakkhaṇavaṇṇanā (3-5)	107
Sattussadatālakkhaṇavaṇṇanā (6)	109
Karacaraṇādīlakkhaṇavaṇṇanā (7-8)	110
Ussaṅkhaṇādīlakkhaṇavaṇṇanā (9-10)	112
Enijaṅghalakkhaṇavaṇṇanā (11)	112
Sukhumacchavilakkhaṇavaṇṇanā (12)	113
Suvaṇṇavaṇṇalakkhaṇavaṇṇanā (13)	116
Kosohitavatthaguyhalakkhaṇavaṇṇanā (14)	117
Parimaṇḍalādīlakkhaṇavaṇṇanā (15-16)	117
Sīhapubbaddhakāyādīlakkhaṇavaṇṇanā (17-19)	118
Rasaggasaggītālakkhaṇavaṇṇanā (20)	119
Abhinīlanettādīlakkhaṇavaṇṇanā (21-22)	119

Mātikā		Piṭṭhaṅka
Uṇhāsasīsakkhaṇavaṇṇanā (23)	120
Ekekalomatādilakkhaṇavaṇṇanā (24-25)	120
Cattālisādilakkhaṇavaṇṇanā (26-27)	121
Pahūtajivhādilakkhaṇavaṇṇanā (28-29)	121
Sīhahanulakkhaṇavaṇṇanā (30)	122
Samadantādilakkhaṇavaṇṇanā (31-32)	122

8. Siṅgālasutta

Nidānavaṇṇanā	124
Chadisādivaṇṇanā	126
Catuṭhānādivaṇṇanā	126
Cha-apāyamukhādivaṇṇanā	127
Surāmerayassa cha ādīnavādivaṇṇanā	128
Pāpamittatāya cha-ādīnavādivaṇṇanā	130
Mittapatirūpakādivaṇṇanā	131
Suhadamittādivaṇṇanā	132
Chaddisāpaṭicchādanakaṇḍavaṇṇanā	135

9. Āṭānāṭiyasutta

Paṭhamabhāṇavāravaṇṇanā	142
Parittaparikkammakathā	150

10. Saṅgītisutta

Ubbhatakanavasandhāgāravaṇṇanā	153
Bhinnanigaṇṭhavatthuvaṇṇanā	156
Ekakavaṇṇanā	156
Dukavaṇṇanā	159
Tikavaṇṇanā	167
Catukkavaṇṇanā	188

Mātikā			Piṭṭhaṅka
Ariyavaṃsacatukkavaṇṇanā	191
Sotāpattiyaṅgādicatukkavaṇṇanā	203
Pañhabyākaraṇādicatukkavaṇṇanā	205
Dakkhiṇāvisuddhādicatukkavaṇṇanā	207
Attantapādicatukkavaṇṇanā	208
Pañcakavaṇṇanā	209
Abhabbaṭṭhānādipañcakavaṇṇanā	210
Padhāniyaṅgapañcakavaṇṇanā	212
Suddhāvāsādipañcakavaṇṇanā	212
Cetokhilapañcakavaṇṇanā	213
Cetasovinibandhādipañcakavaṇṇanā	214
Nissaraṇiyapañcakavaṇṇanā	214
Vimuttāyatanapañcakavaṇṇanā	215
Chakkavaṇṇanā	216
Vivādamūlachakkavaṇṇanā	217
Nissaraṇiyachakkavaṇṇanā	218
Anuttariyādichakkavaṇṇanā	219
Satatavihārachakkavaṇṇanā	220
Abhijātichakkavaṇṇanā	220
Nibbedhabhāgiyachakkavaṇṇanā	221
Sattakavaṇṇanā	221
Adhikaraṇasamathasattakavaṇṇanā	223
Aṭṭhakavaṇṇanā	226
Navakavaṇṇanā	228
Dasakavaṇṇanā	229
Akusalakammaṭṭhadasakavaṇṇanā	231
Kusalakammaṭṭhadasakavaṇṇanā	233
Ariyavāsadasakavaṇṇanā	234
Asekkhadhammasakavaṇṇanā	235
Pañhasamodhānavaṇṇanā	235

Mātikā

Piṭṭhaṅka

11. Dasuttarasutta

Ekadhammavaṇṇanā	239
Dvedhammavaṇṇanā	241
Tayodhammavaṇṇanā	242
Cattārodhammavaṇṇanā	243
Pañcadhammavaṇṇanā	244
Chadhammavaṇṇanā	245
Sattadhammavaṇṇanā	246
Aṭṭhadhammavaṇṇanā	246
Navadhammavaṇṇanā	247
Dasadhammavaṇṇanā	248
Nigamanakathā	250

Pāthikavaggaṭṭhakathāya mātikā niṭṭhitā.

Dīghanikāya

Pāthikavaggaṭṭhakathā

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

1. Pāthikasutta

Sunakkhattavattuvaṇṇanā

1. **Evam me sutam -pa- Mallesu viharatīti Pāthikasuttam.** Tatrāyam apubbapadavaṇṇanā—**Mallesu viharatīti** Mallā nāma jānapadino rājakumārā, tesam nivāso ekopi janapado ruḥḥisaddena “Mallā”ti vuccati, tasmim Mallesu janapade. “Anupiyam nāma Mallānam nigamo”ti **Anupiyanti** evamnāmakō Mallānam janapadassa eko nigamo, tam gocaragāmaṁ katvā ekasmim chāyūdakasampanne vanasaṇḍe viharatīti attho. Anupiyantipi pāṭho. **Pāvisīti** pavitṭho. Bhagavā pana na tāva pavitṭho, pavissamīti nikkhantattā pana pāvisīti vutto. Yathā kim, yathā “gāmaṁ gamissamī”ti nikkhanto puriso tam gāmaṁ apattopi “kuhim itthannāmo”ti vutte “gāmaṁ gato”ti vuccati, evam. **Etadahosīti** gāmasamīpe thatvā sūriyam olokontassa etadahosi. **Atippago khoti** ativiya pago kho¹, na tāva kulesu yāgubhattam niṭṭhanti. Kim pana Bhagavā kālam ajānitvā nikkhantoti. Na ajānitvā. Paccūsakāleyeva hi Bhagavā nāṇajālam pattharivā lokam volokento nāṇajālassa² anto pavitṭham Bhaggavagottam Channaparibbājakam disvā “ajjāham imassa paribbājakassa mayā pubbe katakārānam samāharivā dhammam kathessāmi, sā

1. Pāto kho (Syā)

2. Buddhañāssa (Sī)

dhammakathā assa mayi pasādappaṭilābhavasena saphalā bhavissatī”ti ñatvāva paribbājakārāmaṃ pavisitukāmo atippagova nikkhami. Tasmā tattha pavisitukāmatāya evaṃ cittaṃ uppādesi.

2. **Etadavocāti** Bhagavantam disvā mānathaddhataṃ akatvā Satthāraṃ paccuggantvā etaṃ **etu kho bhanteti**-ādikaṃ vacanaṃ avoca. **Imaṃ pariyāyanti** imaṃ vāraṃ, ajja imaṃ āgamanavāranti attho. Kiṃ pana Bhagavā pubbepi tattha gatapubboti. Na gatapubbo, lokasamudācāravasena pana evamāha. Lokiyā hi cirassaṃ āgatampi anāgatapubbampi manāpajātikaṃ āgataṃ disvā “kuto bhavaṃ āgato, cirassaṃ bhavaṃ āgato, kathaṃ te idhāgamanamaggo ñāto, kiṃ maggamūḷhosi”ti-ādīni vadanti. Tasmā ayampi lokasamudācāravasena evamāhāti veditabbo. **Idamāsananti** attano nisinnāsaṇaṃ papphoṭevā sampādetvā dadamaṇo evamāha. **Sunakkhatto Licchaviputtoti** Sunakkhatto nāma Licchavirājaputto. So kira tassa gihisahāyo hoti, kālena kālaṃ tassa santikaṃ gacchati. **Paccakkhātoti** “paccakkhāmi dānāhaṃ bhante Bhagavantam, na dānāhaṃ bhante Bhagavantam uddissa viharissāmi”ti evaṃ paṭi-akkhāto nissaṭṭho pariccatto.

3. **Bhagavantam uddissāti** “Bhagavā me Satthā, Bhagavato¹ ahaṃ ovādaṃ paṭikaromī”ti² evaṃ apadisitvā. **Ko santo kaṃ paccācikkhasīti** yācako vā yācitakaṃ paccācikkheyya, yācitako vā yācakaṃ. Tvaṃ pana neva yācako na yācitako, evaṃ sante moghapurisa ko santo ko samāno kaṃ paccācikkhasīti dasseti. **Passa moghapurisāti** passa tucchapurisa. **Yāvañca te idam aparaddhanti** yattakaṃ idam tava aparaddhaṃ, yattako te aparādho, tattako dosoti evāhaṃ Bhaggava tassa³ dosaṃ āropesinti dasseti.

4. **Uttari manussadhammāti** pañcasīladasasīlasaṅkhātā manussadhammā uttari. **Iddhipāṭihāriyanti** iddhibhūtaṃ pāṭihāriyaṃ. **Kate vāti** katamhi vā. **Yassatthāyāti** yassa dukkhakkhayassa atthāya. **So niyyāti**

1. Sāvako (?)

2. Ovādapaṭikaroti (?)

3. Bhavantam (Syā) Bhagavantam (Ka)

takkarassāti so dhammo takkarassa yathā mayā dhammo desito, tathā kārakassa sammā paṭipannassa puggalassa sabbavaṭṭadukkhakkhayāya amatanibbānasacchikiriyāya gacchati, na gacchati, saṁvattati, na saṁvattatīti pucchati. **Tatra Sunakkhattā**ti tasmim̄ Sunakkhatta mayā desite dhamme takkarassa sammā dukkhakkhayāya saṁvattamāne kim̄ uttari manussadhammā iddhipāṭihāriyam̄ kataṁ karissati, ko tena katena attho. Tasmim̄hi katepi akatepi mama sāsanaassa parihāni natthi, devamanussānañhi amatanibbānasampāpanatthāya aham̄ pāramiyo pūresim̄, na pāṭihāriyakaraṇatthāyāti pāṭihāriyassa niratthakataṁ dassetvā “passa moghapurisā”ti dutiyam̄ dosaṁ āropesi¹.

5. **Aggaññanti** lokapaññattim̄. “Idam̄ nāma lokassa aggan”ti evam̄ jānitabbampi aggam̄ mariyādam̄ na tam̄ paññapetīti vadati. Sesamettha anantaravādānusārenea veditabbam̄.

6. **Anekapariyāyena khoti** idam̄ kasmā āraddham̄. Sunakkhatto kira “Bhagavato guṇam̄ makkhessāmi, dosaṁ paññapessāmi”ti ettakam̄ vipvalapitvā Bhagavato katham̄ suṇanto appatiṭṭho niravo atṭhāsī².

Atha Bhagavā “Sunakkhatta evam̄ tvaṁ makkhibhāve ṭhito sayameva garaham̄ pāpuṇissasī”ti makkhibhāve ādīnavadassanattham̄ **anekapariyāyenāti**-ādimāha. Tattha **anekapariyāyenāti** anekakāraṇena. **Vajjigāmeti** Vajjirājānam̄ gāme Vesālīnagare. **No visahīti** nāsakkhi. **So avisahantoti** so Sunakkhatto yassa pubbe tiṇṇam̄ ratanānam̄ vaṇṇam̄ kathentassa mukham̄ nappahoti, so dāni teneva mukhena avaṇṇam̄ katheti, addhā avisahanto asakkonto brahmacariyam̄ caritum̄ attano bālatāya avaṇṇam̄ kathetvā hīnāyāvatto. Buddho pana subuddhova, dhammo svākkhātova, saṁgho suppaṭipannova. Evam̄ tīṇi ratanāni thomentā manussā tuyheva dosaṁ dassessantīti. **Iti kho teti** evam̄ kho te Sunakkhatta vattāro bhavissanti. Tato evam̄ dose uppanne Satthā atītānāgate appaṭihatañño, mayham̄ evam̄ doso uppajjissatīti jānantopi puretaram̄ na kathesīti vattum̄ na lacchasīti dasseti.

1. Āropeti (Ka)

2. Ahosi (Si)

apakkamevāti apakkamiyeva, apakkanto¹ vā cutoti attho. **Yathā taṃ āpāyikoti** yathā apāye nibbattanāraho satto apakkameyya, evameva apakkamīti attho.

Korakkhattiyavatthuvaṇṇanā

7. **Ekamidāhanti** iminā kiṃ dasseti, idaṃ suttam dvīhi padehi ābaddham iddhipāṭihāriyam na karotīti ca aggaññaṃ na paññapetīti ca. Tattha “aggaññaṃ na paññapetī”ti idaṃ padaṃ suttapariyosāne dassessati. “Pāṭihāriyam na karotī”ti imassa pana padassa anusandhidassanavasena ayam desanā āradhā.

Tattha **ekamidāhanti** ekasmim aham. **Samayanti** samaye, ekasmim kāle ahanti attho. **Thūlūsūti** Thūlū nāma janapado, tattha viharāmi. **Uttarakā nāmāti** itthilinga vasena uttarakāti evaṃnāmako Thūlūnaṃ janapadassa nigamo, taṃ nigamaṃ gocara gāmaṃ katvāti attho. **Aceloti** naggo. **Korakkhattiyoti** antovaṅkapādo khattiyo. **Kukkuravatikoti** samādinna-kukkuravato sunakho viya ghāyitvā khādati, uddhanantare nipajjati, aññaṃpi sunakhakiriyameva karoti. **Catukkuṇḍikoti** catusaṅghaṭṭito dve jāṇūni dve ca kappare bhūmiyam ṭhapetvā vicarati. **Chamānikīṇanti** bhūmiyam nikiṇṇaṃ pakkhittaṃ ṭhapitaṃ. **Bhakkhasanti** bhakkaṃ yaṃkiñci khādanīyam bhojanīyam. **Mukhenevāti** hatthena aparāmasitvā khādanīyam mukheneva khādati, bhojanīyampi mukheneva bhujjati. **Sādhurūpoti** sundararūpo. **Ayam samaṇoti** ayam arahataṃ samaṇo ekoti. Tattha **vatāti** patthanatthe nipāto. Evaṃ kirassa patthanā ahosi “iminā samaṇena sadiso añño samaṇo nāma natthi, ayañhi appicchatāya vattham na nivāseti, ‘esa papañco’ti maññaṃāno bhikkhābhājanampi na pariharati, chamānikīṇa meva khādati, ayam samaṇo nāma. Mayaṃ pana kiṃ samaṇā”ti. Evaṃ Sabbaññubuddhassa pacchato carantova imaṃ pāpakaṃ vitakkaṃ vitakkesi.

Etadvocāti Bhagavā kira cintesi “ayam Sunakkhatto pāpajjhāsayo, kiṃ nu imaṃ disvā cintesi”ti. Athevaṃ cinto tassa ajjhāsayaṃ veditvā “ayam moghapuriso mādisassa sabbaññuno pacchato

1. Apasakkanto (Sī)

āgacchanto acelaṃ arahāti maññati, idheva dānāyaṃ bālo niggahaṃ arahatī”ti anivattitvāva etaṃ **tvampi nāmāti**-ādivacanamavoca. Tattha **tvampi nāmāti** garahatthe pikāro. Garahanto hi naṃ Bhagavā “tvampi nāmā”ti āha. “Tvampi nāma evaṃ hīnajjhāsayo, ahaṃ samaṇo Sakyaputtiyoti evaṃ paṭijānissasī”ti ayañhettha adhippāyo. **Kiṃ pana maṃ bhanteti** mayhaṃ bhante kiṃ gārayhaṃ disvā Bhagavā “evamāhā”ti pucchati. Athassa Bhagavā ācikkhanto “nanu te”ti-ādimāha. **Maccharāyatīti** “mā aññassa arahattaṃ hotū”ti kiṃ Bhagavā evaṃ arahattassa maccharāyatīti pucchati. **Na kho ahanti** ahaṃ moghapurisa sadevakassa lokassa arahattappaṭilābhameva paccāsīsāmi¹, etadatthameva me bahūni dukkarāni karontena pāramiyo pūritā, na kho ahaṃ moghapurisa arahattassa maccharāyāmi. **Pāpakam diṭṭhigatanti** na arahantaṃ arahāti, arahante ca anarahantoti evaṃ tassa diṭṭhi uppannā. Taṃ sandhāya “pāpakam diṭṭhigatan”ti āha. **Yaṃ kho panāti** yaṃ etaṃ acelaṃ evaṃ maññasi. **Sattamaṃ divasanti** sattame divase. **Alasakenāti** alasakabyādhinā. **Kālaṅkarissatīti** uddhumāta-udaro marissati.

Kālakañcikāti tesam asurānaṃ nāma. Tesam kira tigāvuto attabhāvo appamaṃsalohito purāṇapaṇṇasadiso kakkāṭakānaṃ viya akkhīni nikkhamitvā matthake tiṭṭhanti, mukhaṃ sūcipāsakasadisam matthakasmimyeva hoti, tena oṇamitvā gocaraṃ gaṇhanti.

Bīraṇatthambaketi bīraṇaṭṭhatthambo tasmim susāne atthi, tasmā taṃ bīraṇatthambakanti vuccati.

Tenupasaṅkamīti Bhagavati ettakaṃ vatvā tasmim gāme piṇḍāya caritvā vihāraṃ gate vihārā nikkhamitvā upasaṅkami. **Yena tvanti** yena kāraṇena tvam. Yasmāpi Bhagavatā byākato, tasmāti attho. **Mattaṃ mattanti** pamāṇayuttaṃ pamāṇayuttaṃ. “Mantā mantā”tipi² pātho, paññāya upaparikkhitvā upaparikkhitvāti attho. **Yathā samaṇassa Gotamassāti** yathā samaṇassa Gotamassa micchā vacanaṃ assa, tathā kareyyāsīti āha. Evaṃ vutte acelo sunakho viya uddhanaṭṭhāne nipanno sīsaṃ ukkhipitvā akkhīni ummiletvā olokento kiṃ kathesi “samaṇo

1. Paccāsimsāmi (Sī, Syā)

2. Mantvā mantvātipi (Ka)

nāma Gotamo amhākaṃ verī visabhāgo, samaṇassa Gotamassa uppannakālato paṭṭhāya mayam sūriye uggate khajjopanakā viya jātā. samaṇo Gotamo amhe evam vācam vadeyya aññathā vā. Verino pana kathā nāma tacchā na hoti, gaccha tvaṃ ahamettha kattabbaṃ jānissāmi”ti vatvā punadeva nipajji.

8. **Ekadvīhikāyā**ti ekaṃ dveti vatvā gaṇesi. **Yathā tanti** yathā asaddahamāno koci gaṇeyya, evam gaṇesi. Ekadivasañca tikkhattuṃ upasaṅkamitvā eko divaso atīto, dve divasā atītāti ārocasi. **Sattamaṃ divasanti** so kira Sunakkhattassa vacanam sutvā sattāham nirāhārova ahoṣi. Athassa sattame divase eko upaṭṭhāko “amhākaṃ kulūpakasamaṇassa ajja sattamo divaso gehaṃ anāgacchantassa aphāsu nu kho jātan”ti sūkaramaṃsaṃ pacāpetvā bhattamādāya gantvā purato bhūmiyaṃ nikkhipi. Acelo disvā cintesi “samaṇassa Gotamassa kathā tacchā vā atacchā vā hotu, āhāraṃ pana khādītva suhitassa me maraṇampi sumaraṇan”ti dve hatthe jaṇṇukāni ca bhūmiyaṃ ṭhapetvā kucchipūraṃ bhuñji. So rattibhāge jīrāpetuṃ asakkonto alasakena kālamakāsi. Sacepi hi so “na bhuñjeyyan”ti cinteyya, tathāpi taṃ divasaṃ bhuñjitvā alasakena kālam kareyya. Advejjhavacanā hi Tathāgatāti.

Bīraṇatthambaketi titthiyā kira “kālaṅkato korakkhattiyo”ti sutvā divasāni gaṇetvā idam tāva saccam jātam, idāni nam aññattha chaḍḍetvā “musāvādena samaṇam Gotamaṃ niggaṇhissāmā”ti gantvā tassa sarīraṃ valliyaṃ bandhitvā ākaḍḍhantā “ettha chaḍḍessāma, ettha chaḍḍessāmā”ti gacchanti. Gatagataṭṭhānaṃ aṅgaṇameva hoti. Te kaḍḍhamānā bīraṇatthambakasusānamyeva gantvā susānabhāvam ñatvā “aññattha chaḍḍessāmā”ti ākaḍḍhiṃsu. Atha nesam valli chijjittha, pacchā cāletuṃ nāsakkhiṃsu. Te tatova pakkantā. Tena vuttam “bīraṇatthambake susāne chaḍḍesun”ti.

9. **Tenupasaṅkamī**ti kasmā upasaṅkami. So kira cintesi “avasesam tāva samaṇassa Gotamassa vacanam sameti, matassa pana uṭṭhāya aññena saddhiṃ kathanam nāma natthi, handāham gantvā pucchāmi. Sace katheti, sundaram.

no ce katheti, samaṇaṃ Gotamaṃ musāvādena niggaṇhissāmi”ti iminā kāraṇena upasaṅkami. **Ākoṭesī**ti pahari. **Jānāmi āvusoti** matasarīraṃ uṭṭhahitvā kathetuṃ samatthaṃ nāma natthi, idaṃ kathaṃ kathesīti? Buddhānubhāvena. Bhagavā kira korakkhattiyaṃ asurayonito ānetvā sarīre adhimocetvā kathāpesi. Tameva vā sarīraṃ kathāpesi, acinteyyo hi Buddhavisayo.

10. **Tatheva taṃ vipākanti** tassa vacanassa vipākaṃ tatheva, udāhu noti liṅgavipallāso kato, tatheva so vipākoti attho. Keci pana “vipakkan”tipi paṭhanti, nibbattanti attho.

Ettha ṭhatvā pāṭihāriyāni samānetabbāni. Sabbāneva hetāni pañca pāṭihāriyāni honti. “Sattame divase marissatī”ti vuttaṃ, so tatheva mato, idaṃ paṭhamāṃ pāṭihāriyaṃ. “Alasakenā”ti vuttaṃ, alasakeneva mato, idaṃ dutiyaṃ. “Kālakañcikesu nibbattissatī”ti vuttaṃ, tatheva nibbatto, idaṃ tatiyaṃ. “Bīraṇatthambake susāne chaḍḍessatī”ti vuttaṃ, tatheva chaḍḍito, idaṃ catutthaṃ. “Nibbattaṭṭhānato āgantvā Sunakkhattena saddhim kathessatī”ti vutto, so kathesiyeva, idaṃ pañcamaṃ pāṭihāriyaṃ.

Acelakaḷāramaṭṭakavatthuvaṇṇanā

11. **Kaḷāramaṭṭakoti**¹ nikkhantadantamattako. Nāmameva vā tassetam. **Lābhaggappattoti** lābhagaṃ patto, aggalābhaṃ pattoti vuttaṃ hoti. **Yasaggappattoti** yasagaṃ aggaparivāraṃ patto. **Vatapadānīti** vatāniyeva, vatakoṭṭhāsā vā. **Samattānīti** gahitāni. **Samādinnaṇīti** tasseva vevacanāṃ. **Puratthimena vesālīti** Vesālito avidūre puratthimāya disāya. **Cetiyanti** yakkhacetiyaṭṭhānaṃ. Esa nayo sabbattha.

12. **Yena acelakoti** Bhagavato vattaṃ katvā yena acelo kaḷāramaṭṭako tenupasaṅkami. **Pañhaṃ apucchīti** gambhīraṃ tilakkhaṇāhataṃ pañhaṃ pucchi. **Na sampāyāsīti** na sammā ñāṇagatiyā pāyāsi, andho viya visamaṭṭhāne tattha tatheva pakkhali. Neva ādim, na pariyoṣānamaddasa.

1. Kaḷāramaṭṭhukoti (Sī) kaḷāramajjakoti (Syā)

Atha vā “na sampāyāsī”ti na sampādesi, sampādetvā kathetuṃ nāsakkhi. **Asampāyantoti** kabarakkhīni¹ parivattetvā olokeno “asikkhitakassa santike vuṭṭhosi, anokāsepi pabbajito pañhaṃ pucchanto vicarasi, apehi mā etasmim̐ ṭhāne aṭṭhāsī”ti vadanto. **Kopañca dosañca appaccayañca pātvākāsīti** kuppanākāraṃ kopaṃ, dussanākāraṃ dosaṃ, atuṭṭhākārabhūtaṃ domanassasaṅkhātāṃ appaccayañca pākaṭamakāsi. **Āsādimhaseti** āsādiyimha ghaṭṭayimha. **Mā vata no ahoṣīti** aho vata me na bhaveyya. Maṃ vata no ahoṣīti pāṭho. Tattha **manti** sāmivacanatthe upayogavacanaṃ, ahoṣi vata nu mamāti attho. Evañca pana cintetvā ukkuṭikaṃ nisīditvā “khamatha me bhante”ti taṃ khamāpesi. Sopi ito paṭṭhāya aññaṃ kiñci pañhaṃ nāma na pucchissāsīti. Āma na pucchissāmīti. Yadi evaṃ gaccha, khamāmi teti taṃ uyyojesi.

14. **Parihitoti** Paridahito nivatthavatttho. **Sānucārikoti** anucārikā vuccati bhariyā, saha anucārikāya sānucāriko, taṃ taṃ brahmacariyaṃ² pahāya sabharyoti attho. **Odanakummāsanti** surāmaṃsato atirekaṃ odanampi kummāsampi bhuñjamāno. **Yasā nihīnoti** yaṃ lābhaggayasaggaṃ patto, tato parihīno hutvā. “Kataṃ hoti uttari manussadhammā iddhipāṭihāriyan”ti idha sattavatapadātikkamavasena satta pāṭihāriyāni veditabbāni.

Acelapāthikaputtavattthuvaṇṇanā

15. **Pāthikaputtoti** Pāthikassa putto. **Ñāṇavādenāti** ñāṇavādena saddhim̐. **Upaḍḍhapathanti** yojanaṃ ce, no antare bhaveyya, Gotamo aḍḍhayojanaṃ, ahaṃ aḍḍhayojanaṃ. Esa nayo aḍḍhayojanādīsu. Ekapadavārampi atikkamma gacchato jayo bhavissati, anāgacchato parājayoti. **Te tathāti** te mayāṃ tattha samāgataṭṭhāne. **Taddiguṇaṃ taddiguṇāhanti** tato tato diguṇaṃ diguṇaṃ ahaṃ karissāmi, Bhagavatā saddhim̐ pāṭihāriyaṃ kātuṃ asamatthabhāvaṃ jānantopi “uttamapurisena saddhim̐ paṭṭhapetvā asakkuṇantassāpi pāsāṃso hotī”ti ñatvā evamāha.

1. Kampanakkhīni (Ṭikā) kupurakkhīni (Syā)

2. Brahmacarivatāṃ (Sī) brahmacarivattāṃ (Syā)

nagaravāsinopi taṃ sutvā “asamattho nāma evaṃ na gajjati, addhā ayampi arahā bhavissatī”ti tassa mahantaṃ sakkāramakaṃsu.

16. **Yenāhaṃ tenupasaṅkamī** “Sunakkhatto kira Pāthikaputto evaṃ vadatī”ti assosi. Athassa hīnajjhāsayattā hīnadassanāya cittaṃ udapādi.

So Bhagavato vattaṃ katvā Bhagavati Gandhakuṭiṃ pavitṭhe Pāthikaputtassa santikaṃ gantvā pucchi “tumhe kira evarūpiṃ kathaṃ kathethā”ti. Āma kathemāti. Yadi evaṃ “mā bhāyittha vissatthā punappunaṃ evaṃ vadatha, ahaṃ samaṇassa Gotamassa upaṭṭhāko, tassa visayaṃ vijānāmi, tumhehi saddhiṃ pāṭihāriyaṃ kātum na sakkhissati, ahaṃ samaṇassa Gotamassa kathetvā bhayaṃ uppādetvā taṃ aññato gahetvā gamissāmi, tumhe mā bhāyitthā”ti taṃ assāsetvā Bhagavato santikaṃ gato. Tena vuttaṃ “yenāhaṃ tenupasaṅkamī”ti. **Taṃ vācanti**-ādīsu “ahaṃ abuddhova samāno Buddhomhīti vicariṃ, abhūtaṃ me kathitaṃ nāhaṃ Buddho”ti vadanto taṃ vācaṃ pajahati nāma. Raho nisīditvā cintayamāno “ahaṃ ‘ettakaṃ kālaṃ abuddhova samāno Buddhomhīti vicariṃ, ito dāni paṭṭhāya nāhaṃ Buddho”ti cintayanto taṃ cittaṃ pajahati nāma. “Ahaṃ ‘ettakaṃ kālaṃ abuddhova samāno Buddhomhīti pāpakaṃ diṭṭhiṃ gahetvā vicariṃ, ito dāni paṭṭhāya imaṃ diṭṭhiṃ pajahāmi”ti pajahanto taṃ diṭṭhiṃ paṭinissajjati nāma. Evaṃ akaronto pana taṃ vācaṃ appahāya taṃ cittaṃ appahāya taṃ diṭṭhiṃ appaṭinissajjitvāti vuccati. **Vipateyyāti** bandhanā muttatalāpakkaṃ viya gīvato pateyya, sattadhā vā pana phaleyya.

17. **Rakkhatetanti** rakkhatu etaṃ. **Ekaṃsenāti** nippariyāyena. **Odhāritāti** bhāsītā. **Acelo ca bhante Pāthikaputtoti** evaṃ ekaṃsena Bhagavato vācāya odhāritāya sace acelo Pāthikaputto. **Virūparūpenāti** vigatarūpena vigacchitasabhāvena rūpena attano rūpaṃ pahāya adissamānena kāyena. Sīhabyagghādivasena vā vividharūpena sammukhībhāvaṃ āgaccheyya. **Tadassa Bhagavato musāti** evaṃ sante Bhagavato taṃ vacanaṃ musā bhaveyyāti musāvādena niggaṇhāti. Ṭhapetvā kira etaṃ na aññena Bhagavā musāvādena niggahitapubboti.

18. **Dvayagāminī**ti sarūpena atthibhāvaṃ, atthena natthibhāvanti evaṃ dvayagāminī. Alikatucchanipphalavācāya etaṃ adhivacanaṃ.

19. **Ajitopi nāma Licchavīnaṃ senāpatī**ti so kira Bhagavato upaṭṭhāko ahoṣi, so kālamakāsi. Athassa sarīrakiccaṃ katvā manussā Pāthikaputtam pucchimsu “kuhiṃ nibbatto senāpatī”ti. So āha “mahāniraye nibbatto”ti. Idañca pana vatvā puna āha “tumahākaṃ senāpati mama santikaṃ āgamma ahaṃ tumhakaṃ vacanamakatvā samaṇassa Gotamassa vādaṃ paṭiṭṭhapetvā niraye nibbattomhī”ti paroditthāti. **Tenupasaṅkamaṃ divāvihārāyā**ti ettha “pāṭihāriyakaraṇatthāyā”ti kasmā na vadati? Abhāvā. Sammukhībhāvopi hissa tena saddhiṃ natthi, kuto pāṭihāriyakaraṇaṃ, tasmā tathā avatvā “divāvihārāyā”ti āha.

Iddhipāṭihāriyakathāvaṇṇanā

20. **Gahapatinecayikā**ti gahapatimahāsālā. Tesañhi mahādhanadhaññanicayo, tasmā “necayikā”ti vuccanti. **Anekasahassā**ti sahassehipi aparimāṇagaṇanā. Evaṃ mahatiṃ kira parisam ṭhapetvā Sunakkhattaṃ añño sannipātetuṃ samattho natthi. Teneva Bhagavā ettakaṃ kālaṃ Sunakkhattaṃ gahetvā vicari.

21. **Bhayanti** cittutrāsabhayaṃ. **Chambhitattanti** sakalasarīracalanaṃ. **Lomahaṃsoti** lomānaṃ uddhaggabhāvo. So kira cintesi “ahaṃ atimahantaṃ kathaṃ kathetvā sadevake loke aggapuggalena saddhiṃ paṭiviruddho, mayhaṃ kho panabbhantare arahattaṃ vā pāṭihāriyakaraṇahetu vā natthi, samaṇo pana Gotamo pāṭihāriyaṃ karissati, athassa pāṭihāriyaṃ disvā mahājano ‘tvaṃ dāni pāṭihāriyaṃ kātuṃ asakkonto kasmā attano pamāṇamajānitvā loke aggapuggalena saddhiṃ paṭimallo hutvā gajjasī’ti kaṭṭhaleddudaṇḍādīhi viheṭhessatī”ti. Tenassa mahājanasannipātañceva tena Bhagavato ca āgamaṇaṃ sutvā bhayaṃ vā chambhi tattaṃ vā lomahaṃso vā udapādi. So tato dukkhā muccitukāmo hindukakhāṇukaparibbājakārāmaṃ agamāsi. Tamatthaṃ dassetuṃ **atha kho**

Bhaggavāti-ādimāha. Tattha **upasaṅkamī**ti na kevalaṃ upasaṅkami, upasaṅkamitvā pana dūraṃ aḍḍhayojanantaraṃ paribbājakārāmaṃ pavitṭho, tatthapi cittassādaṃ alabhamāno antantena āvijjhivā¹ ārāmapaccante ekaṃ gahanaṭṭhānaṃ upadhāretvā pāsāṇaphalake nisīdi. Atha Bhagavā cintesi “sace ayaṃ bālo kassacideva kathaṃ gahetvā idhā gaccheyya, mā nassatu bālo”ti “nisinnaṇṇaphalakaṃ tassa sarīre allīnaṃ hotū”ti adhiṭṭhāsi. Saha adhiṭṭhānacittena taṃ tassa sarīre allīyi. So mahā-addubandhanabaddho viya chinnapādo viya ca ahosi.

Assosīti ito cito ca Pāthikaputtaṃ pariyesamānā parisā tassa anupadaṃ gantvā nisinnaṭṭhānaṃ ṇatvā āgatena aññatarena purisena “tumhe kaṃ pariyesathā”ti vutte Pāthikaputtanti. So “Tindukakhāṇukaparibbājakārāme nisinno”ti vuttavacanena assosi.

22. **Samsappatī**ti osīdati. Tattheva sañcarati. **Pāvaḷā**² vuccati ānisadaṭṭhikā.

23. **Parābhūtarūpoti** parājitarūpo, vinaṭṭharūpo vā.

25. **Goyugehī**ti goyuttehi satamattehi vā sahasamattehi vā yugehi. **Āviñcheyyāmā**ti ākaḍḍheyyāma. **Chijjeyyunti** chindeyyuṃ. Pāthikaputto vā bandhaṭṭhāne chijjeyya.

26. **Dārupattikantevāsī**ti dārupattikassa antevāsī. Tassa kira etadahosi “tiṭṭhatu tāva pāṭihāriyaṃ, samaṇo Gotamo ‘Acelo Pāthikaputto āsanāpi na vuṭṭhahissatī’ti āha. Handāhaṃ gantvā yena kenaci upāyena taṃ āsanā vuṭṭhāpemi. Ettāvata ca samaṇassa Gotamassa parājayo bhavissatī”ti. Tasmā evamāha.

27. **Sīhassā**ti cattāro sīhā tiṇasiho ca kāḷasiho ca paṇḍusiho ca kesarasīho ca. Tesāṃ catunnaṃ sīhānaṃ kesarasīho aggataṃ gato, so idhādhippeto. **Migaraññoti** sabbacatuppadānaṃ rañño. **Āsayanti** nivāsaṃ. **Sīhanādanti** abhītanādaṃ.

1. Āviñchitvā (Ka)

2. Pāvulā (Sī)

Gocarāya pakkameyyanti āhāratthāya pakkameyyaṃ. **Varaṃ varanti** uttamuttamaṃ, thūlaṃ thūlanti attho. **Mudumaṃsānīti** mudūni maṃsāni. “Madhumaṃsānī”tipi pāṭho, madhuramaṃsānīti attho. **Ajjhupeyyanti** upagaccheyyaṃ. **Sihanādaṃ naditvāti** ye dubbalā pāṇā, te palāyantūti attano sūrabhāvasannissitena kāruṇṇena naditvā.

28. **Vighāsasaṃvaḍḍhoti** vighātena saṃvaḍḍho, vighāsaṃ bhakkhitātiritta maṃsaṃ khāditvā vaḍḍhito. **Dittoti dappito**¹ thūlasarīro. **Balavāti** balasampanno. **Etadahosīti** kasmā ahosi? Asmimānadoseṇa.

Tatrāyaṃ anupubbikathā—ekadivasaṃ kira so sīho gocarato nivattamāno taṃ siṅgālaṃ bhayena palāyamānaṃ disvā kāruṇṇajāto hutvā “vayasa mā bhāyi, tiṭṭha ko nāma tvan”ti āha. Jambuko nāmāhaṃ sāmīti. Vayasa Jambuka ito paṭṭhāya maṃ upaṭṭhātuṃ sakkhissasīti. Upaṭṭhahissāmīti. So tato paṭṭhāya upaṭṭhāti. Sīho gocarato āgacchanto mahantaṃ mahantaṃ maṃsakhaṇḍaṃ āharati. So taṃ khāditvā avidūre pāsāṇapiṭṭhe vasati. So katipāhaccayeneva thūlasarīro mahākhandho jāto. Atha naṃ sīho avoca “vayasa Jambuka mama vijambhanakāle avidūre ṭhatvā ‘viroca sāmī’ti vattuṃ sakkhissasī”ti. Sakkomi sāmīti. So tassa vijambhanakāle tathā karoti. Tena sīhassa atireko asmimāno hoti.

Athekadivasaṃ jarasiṅgālo udakasoṇḍiyaṃ pānīyaṃ pivanto attano chāyaṃ olokeno addasa attano thūlasarīratañceva mahākhandhatañca. Disvā ‘jarasiṅgālosmī’ti manaṃ akatvā “ahampi sīho jāto”ti maññi. Tato attanāva attānaṃ etadavoca “vayasa Jambuka yuttaṃ nāma tava iminā attabhāvena parassa ucchiṭṭhamamaṃsāṃ khādituṃ, kiṃ tvam puriso na hoti, sīhassāpi cattāro pādā dve dāṭhā dve kaṇṇā ekaṃ naṅguṭṭhaṃ, tavapi sabbaṃ tatheva, kevalaṃ tava kesarabhāramattameva natthi”ti. Tassevaṃ cintayato asmimāno vaḍḍhi. Athassa tena asmimānadoseṇa etaṃ “ko cāhan”ti-ādi maññitamahosi². Tattha **ko cāhanti** ahaṃ ko, sīho migarājā ko, na me ñāti, na sāmiko,

1. Dabbito (Ka)

2. Saññitamahosi (Syā)

kimahaṃ tassa nipaccakāraṃ karomīti adhippāyo. **Siṅgālakarānyevāti** siṅgālaravameva. **Bheraṇḍakarānyevāti** appiya-amanāpasaddameva. **Ke ca chave siṅgāleti** ko ca lāmakko siṅgālo. **Ke pana sīhanādeti** ko pana sīhanādo, siṅgālassa ca sīhanādassa ca ko sambandhoti adhippāyo. **Sugatāpadānesūti** Sugatalakkhaṇesu. Sugatassa sāsanasambhūtāsu tīsu sikkhāsu. Kathaṃ panesa tattha jīvati. Etassa hi cattāro paccaye dadamānā sīlādiguṇasampannānaṃ Sambuddhānaṃ demāti denti, tena esa¹ abuddho samāno Buddhānaṃ niyāmitapaccaye paribhuñjanto Sugatāpadānesu jīvati nāma. **Sugatātirittānīti** tesāṃ kira bhojanāni dadamānā Buddhānaṃca Buddhasāvakānaṃca datvā pacchā avasesāṃ sāyanhasamaye denti. Evamesa Sugatātirittāni bhuñjati nāma. **Tathāgateti** Tathāgataṃ Arahantaṃ Sammāsambuddhaṃ āsādetabbaṃ ghaṭṭayitabbaṃ. Atha vā “Tathāgate”ti-ādīni upayogabahuvacanāneva. **Āsādetabbanti** idampi bahuvacanameva ekavacanaṃ viya vuttaṃ. **Āsādanāti** ahaṃ Buddhena saddhiraṃ pāṭihāriyaṃ karissāmīti ghaṭṭanā.

29. **Samekkhiyānāti** samekkhitvā, maññitvāti attho. **Amaññīti** puna amaññittha. **Kotthūti** siṅgālo.

30. **Attānaṃ vighāse samekkhiyāti** soṇḍiyaṃ ucchiṭṭhodake thūlaṃ attabhāvaṃ disvā. **Yāva attānaṃ na passatīti** yāva ahaṃ sīhavighāsasamvaḍḍhitako jarasiṅgāloti evaṃ yathābhūtaṃ attānaṃ na passati. **Byagghoti maññatīti** sīhohamasmīti maññati, sīhena vā samānabalo byagghoyeva ahanti maññati.

31. **Bhutvāna bheketi** āvāṭamaṇḍuke khāditvā. **Khalaṃmūsikāyoti** khalesu mūsikāyo ca khāditvā. **Kaṭasīsu khittāni ca koṇapānīti** susānesu chaḍḍitakuṇapāni ca khāditvā. **Mahāvaneti** mahante vanasmīṃ. **Suññavaneti** tucchavane. **Vivaḍḍhoti** vaḍḍhito. **Tatheva so siṅgālakarāṇaṃ anadīti** evaṃ samvaḍḍhopi migarājāhamasmīti maññitvāpi yathā pubbe dubbalasiṅgālakāle, tatheva so siṅgālaravaṃyeva

1. Tesāṃ (Si)

aravīti. Imāyapi gāthāya bhekādīni bhutvā vaḍḍhitasīṅgālo viya lābhasakkāragiddho tvanti Pāthikaputtameva ghaṭṭesi.

Nāgehīti hatthīti. **Mahābandhanāti** mahatā kilesabandhanā mocetvā. **Mahāviduggāti** mahāviduggam nāma cattāro oghā. Tato uddharitvā nibbānathale patiṭṭhapetvā.

Aggaññaṇāpaññattikathāvaṇṇanā

36. Iti Bhagavā ettakena kathāmaggena pāṭihāriyam na karotīti padassa anusandhim dassetvā idāni “na aggaññaṇam paññāpetī”ti imassa anusandhim dassento **aggaññaṇcāhanti** desanam ārabhi. Tattha **aggaññaṇcāhanti** aham Bhaggava aggaññaṇca pajānāmi lokuppatticariyavaṃsaṇca. **Taṇca pajānāmīti** na kevalam aggaññaṇameva, taṇca aggaññaṇam pajānāmi. Tato ca uttaritaram sīlasamādhito paṭṭhāya yāva sabbaññutaññāṇa pajānāmi. **Taṇca pajānam na parāmasāmīti** taṇca pajānantopi aham idam nāma pajānāmīti taṇhādīṭṭhimānavasena na parāmasāmi. Natthi Tathāgatassa parāmāsoti dīpeti. **Paccattaññaeva nibbuti viditāti** attanāyeva attani kilesanibbānam viditam. **Yadabhi jānam Tathāgatoti** yam kilesanibbānam jānanto Tathāgato. **No anayam āpajjati** aviditanibbānā titthiyā viya anayam dukkham byasanam nāpajjati.

37. Idāni yam tam titthiyā aggaññaṇam paññāpentī, tam dassento **santi Bhaggavāti**-ādimāha. Tattha **issarakuttam brahmakuttanti** issarakatam brahmakatam, issara nimmitam¹ brahmanimmitanti attho. Brahmā eva hi ettha ādhipaccabhāvena issaroti veditabbo. **Ācariyakanti** ācariyabhāvam ācariyavādam. Tattha ācariyavādo aggaññaṇam. Aggaññaṇam pana ettha desitanti katvā so aggaññaṇantveva vutto. **Katham vihītakanti** kena vihītam kinti vihītam. Sesam Brahmajāle vitthāritanayeneva veditabban.

41. **Khiḍḍāpadosikanti** khiḍḍāpadosikamūlam.

1. Issaranimittam (Sī)

47. **Asatā**ti avijjamānena, asaṁvijjamānaṭṭhenāti attho. **Tucchā**ti tucchena antosāravirahitena. **Musā**ti musāvādena. **Abhūtenā**ti bhūtattavirahitena. **Abbhā cikkhantī**ti abhi-ācikkhanti. **Viparī**toti viparītasāñño viparītacitto. **Bhikkhavo cā**ti na kevalaṁ samaṇo Gotamoyeva, ye ca assa anusitṭhīm karonti, te bhikkhū ca viparītā. Atha yaṁ sandhāya viparītoti vadanti, taṁ dassetuṁ **samaṇo Gotamoti-ā**di vuttaṁ. **Subhaṁ vimokkhanti** vaṇṇakasiṇaṁ. **Asubhantvevā**ti subhañca asubhañca sabbhaṁ asubhanti evaṁ pajānāti. **Subhantveva tasmīm samayeti** subhanti eva ca tasmīm samaye pajānāti, na asubhaṁ. **Bhikkhavo cā**ti ye te evaṁ vadanti, tesāṁ bhikkhavo ca antevāsikasamaṇā viparītā. **Pahotī**ti samattho paṭibalo.

48. **Dukkaraṁ khoti** ayaṁ paribbājako yadidaṁ “evaṁpasanno ahaṁ bhante”ti-ādimāha, taṁ sāṭheyyena kohaññena āha. Evaṁ kirassa ahosi “samaṇo Gotamo mayhaṁ ettakaṁ dhammakathaṁ kathesi, tamahaṁ sutvāpi pabbajituṁ na sakkomi, mayā etassa sāsanaṁ paṭipannasadisena bhavituṁ vaṭṭati”ti. Tato so sāṭheyyena kohaññena evamāha. Tenassa Bhagavā mammaṁ¹ ghaṭṭento viya “dukkaraṁ kho etaṁ Bhaggava tayā aññadiṭṭhikenā”ti-ādimāha. Taṁ Poṭṭhapādasutte vuttatthameva. **Sādhukamanurakkhā**ti suṭṭhu anurakkha.

Iti Bhagavā pasādamattānurakkhaṇe paribbājakaṁ niyojesi. Sopi evaṁ mahantaṁ suttantaṁ sutvāpi nāsakkhi kilesakkhayaṁ kātuṁ. Desanā panassa āyatiṁ vāsanāya paccayo ahosi. Sesāṁ sabbattha uttānatthamevāti.

Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāya

Pāthikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Udumbarikasutta

Nigrodhaparibbājakavatthuvaṇṇanā

49. **Evam me sutanti** Udumbarikasuttaṃ.

Tatrāyamapubbapadavaṇṇanā—**paribbājakoti** Channaparibbājako.

Udumbarikāya paribbājakārāmeti Udumbarikāya deviyā santake paribbājakārāme. **Sandhānoti** tassa nāmaṃ. Ayaṃ pana mahānubhāvo parivāretvā vicarantānaṃ pañcannaṃ upāsakasatānaṃ aggapuriso anāgāmī Bhagavatā mahāparisamajjhe evaṃ saṃvaṇṇito—

“Chahi bhikkhave aṅgehi samannāgato Sandhāno gahapati Tathāgate niṭṭhaṅgato saddhamme iriyati. Katamehi chahi. Buddhhe aveccappasādena dhamme aveccappasādena saṃghe aveccappasādena ariyena sīlena ariyena ñāṇena ariyāya vimuttiyā. Imehi kho bhikkhave chahi aṅgehi samannāgato Sandhāno gahapati Tathāgate niṭṭhaṅgato saddhamme iriyatī”¹.

So pātoyeva uposathaṅgāni adhiṭṭhāya pubbaṅhasamaye Buddhappamukhassa saṃghassa dānaṃ datvā bhikkhūsu vihāraṃ gatesu ghare khuddakamahallakānaṃ dāraṅkānaṃ saddena ubbālho Satthu santike “dhammaṃ sossāmī”²ti nikkhanto. Tena vuttaṃ **divā divassa Rājagahā nikkhamīti**. Tattha **divā divassāti** divasassa divā nāma majjhanhātikkamo, tasmim divasassāpi divābhūte atikkantamatte majjhanhike nikkhamīti attho. **Paṭisallīnoti** tato tato rūpādigocarato cittaṃ paṭisaṃharitvā nilīno jhānarati sevanāvasena ekībhāvaṃ gato. **Manobhāvanīyānanti** manavaḍḍhakānaṃ. Ye ca āvajjato manasikaroto cittaṃ vinīvaraṇaṃ hoti unnamatī vaḍḍhati.

50. **Unnādinīyāti-ādīni** Poṭṭhapādasutte vitthāritanayeneva veditabbāni.

1. Am 2. 392 piṭṭhe, thokaṃ visadisam.

51. **Yāvatāti** yattakā. **Ayaṃ tesam aññataroti** ayaṃ tesam abbhantaro eko savako¹, Bhagavato kira sāvakā gihi-anāgāminoyeva pañcasatā Rājagahe paṭivasanti. Yesam ekekassa pañca pañca upāsakasatāni parivārā, te sandhāya “ayaṃ tesam aññataro”ti āha. **Appeva nāmāti** tassa upasaṅkamanam patthayamāno āha. Patthanā kāraṇam pana Poṭṭhapādasutte² vuttameva.

52. **Etadavocāti** āgacchanto antarāmaggeyeva tesam kathāya sutattā etaṃ **aññathā kho imeti**-ādivacanam avoca. Tattha **aññatitthiyāti** dassanenapi ākappenapi kутtenapi ācārenapi vihārenapi iriyāpathenapi aññe titthiyāti aññatitthiyā. **Saṅgamma samāgammāti** saṅgantvā samāgantvā rāsi hutvā nisinnaṭṭhāne. **Araññavanapatthānīti**³ araññavanapatthāni gāmūpacārato muttāni dūrasenāsanāni. **Pantānīti** dūratarāni manussūpacāravirahitāni. **Appasaddānīti** vihārūpacārena gacchato addhikajanassapi saddena mandasaddāni. **Appanigghosānīti** avibhāvitatthena nigghosena mandaniggho sāni. **Vijanavātānīti** antosañcārino janassa vātena vigatavātāni. **Manussarāhasseyya kānīti** manussānam rahassakaraṇassa yuttāni anucchavikāni. **Paṭisallānasārūppānīti** ekībhāvassa anurūpāni. Iti Sandhāno gahapati “aho mama Satthā yo evarūpāni senāsanāni paṭisevatī”ti añjalim paggayha uttamaṅge sirasmim patiṭṭhapetvā imam udānam udānento nisīdi.

53. **Evam vutteti** evam Sandhānena gahapatinā udānam udānentena vutte. Nigrodho paribbājako ayaṃ gahapati mama santike nisinnopi attano Satthāramyeva thometi ukkaṃsati, amhe pana atthītipi na maññati, etasmim uppannakopam samaṇassa Gotamassa upari pātessāmīti Sandhānam gahapatim etadavoca.

Yaggheti codanatthe nipāto. **Jāneyyāsīti** bujjheyysīti passeyyāsī. **Kena samaṇo Gotamo saddhim sallapatīti** kena kāraṇena kena puggalena saddhim samaṇo Gotamo sallapati vadati bhāsati.

1. Sāvako vā (Syā)

2. Dī-Ṭṭha 1. 302 piṭṭhe.

3. Araññe vanapatthānīti (Syā)

Kim vuttaṃ hoti “yadi kiñci sallāpakāraṇaṃ bhaveyya, yadi vā koci samaṇassa Gotamassa santikaṃ sallāpatthiko gaccheyya, sallapeyya, na pana kāraṇaṃ atthi, na tassa santikaṃ koci gacchati, svāyaṃ kena samaṇo Gotamo saddhiṃ sallapati, asallapanto kathaṃ unnādī bhavissatī”ti.

Sākacchanti saṃsandanaṃ. **Paññāveyyattiyanti** uttarapaccuttaranayena ñāṇa byattabhāvaṃ. **Suññāgārahataṭi** suññāgāresu naṭṭhā, samaṇena hi Gotamena bodhimūle appamattikā paññā adhigatā, sāpissa suññāgāresu ekakassa nisīdato naṭṭhā. Yadi pana mayaṃ viya gaṇasaṅgaṇikaṃ katvā nisīdeyya, nāssa paññā nasseyyāti dasseti. **Aparisāvacaroti** avisāradattā parisāṃ otarituṃ na sakkoti. **Nālaṃ sallāpāyāti** na samattho sallāpaṃ kātuṃ. **Antamantānevāti** koci maṃ pañhaṃ puccheyyāti pañhābhīto antamantāneva pantasenāsanāni sevati. **Gokāṇāti** ekakkhihatā kāṇagāvī. Sā kira pariyaṇṭacārinī hoti, antamantāneva sevati. Sā kira kāṇakkhibhāvena vanantābhimukhīpi na sakkoti bhavituṃ. Kasmā? Yasmā pattena vā sākhāya vā kaṇṭakena vā pahārassa bhāyati. Gunnaṃ abhimukhīpi na sakkoti bhavituṃ. Kasmā? Yasmā siṅgena vā kaṇṇena vā vālena vā pahārassa bhāyati. **Inghāti** codanatthe nipāto. **Saṃsādeyyāmāti** ekapañhapucchaneneva saṃsādanaṃ visādamāpannaṃ kareyyāma. **Tucchakumbhīva nanti** rittaghaṭaṃ viya naṃ. **Orodheyyāmāti** vinandheyyāma. Pūritaghaṭo hi ito cito ca parivattetvā na suvinandhanīyo hoti. Rittako yathārucci parivattetvā sakkā hoti vinandhituṃ, evameva hatapaññatāya rittakumbhisadisāṃ samaṇaṃ Gotamaṃ vādavinandhanena samantā vinandhissāmāti vadati.

Iti paribbājako Satthu suvaṇṇavaṇṇaṃ nalāṭamaṇḍalaṃ apassanto Dasabalassa parammukhā attano balaṃ dīpento asambhinnaṃ khattiyakumāraṃ jātiyā ghaṭṭayanto caṇḍālaputto viya asambhinnakesarasīhaṃ migarājānaṃ thāmena ghaṭṭento jarasiṅgālo viya ca nānappakāraṃ tucchagajjitaṃ gajji. Upāsakopi cintesi “ayaṃ paribbājako ati viya gajjati, avīciṇṇasānaṭṭhāya pādaṃ, bhavaggaggahaṇatthāya hattham pasārayanto viya niratthakaṃ vāyamati. Sace me Satthā imaṃ thānamāgaccheyya, imassa

paribbājakassa yāva bhavaggā ussitam mānaddhajaṃ ṭhānaso va opāteyyā”ti.

54. Bhagavāpi tesam taṃ kathāsallāpaṃ assosiyeva. Tena vuttam “assosi kho imam kathāsallāpaṃ”ti.

Sumāgadhāyāti Sumāgadhā nāma pokkharāṇi, yassā tīre nisinnō aññataro puriso padumanāḷantarehi asurabhavanam pavisantaṃ asurasenaṃ addasa. **Moranivāpoti** nivāpo vuccati bhattam, yattha morānam abhayena saddhim nivāpo dinno, taṃ ṭhānanti attho. **Abbhokāseti** aṅgaṇaṭṭhāne. **Assāsapattāti** tuṭṭhipattā somanassapattā. **Ajjhā sayanti** uttamanissayabhūtam. **Ādibrahmacariyanti** purāṇabrahmacariyasaṅkhātā ariyamaggaṃ. Idam vuttam hoti “ko nāma so bhante dhammo yena Bhagavatā sāvakaṃ vinītā ajjhāsayaḍibrahmacariyābhūtam ariyamaggaṃ pūretvā arahattādhigamavasena assāsapattā paṭijānanti”ti.

Tapojigucchāvādavaṇṇanā

55. **Vippakatāti** mamāgamanapaccayā aniṭṭhitāva hutvā ṭhitā, kathehi, ahametaṃ niṭṭhapetvā matthakaṃ pāpetvā dassemīti sabbaññupavāraṇam pavāresi.

56. **Dujjānam khoti** Bhagavā paribbājakassa vacanam sutvā “ayam paribbājako mayā sāvakanam desetabbaṃ dhammam tehi pūretabbaṃ paṭipattim pucchati, sacassāham āditova taṃ kathessāmi, kathitampi nam na jānissati, ayam pana vīriyena pāpajigucchanaṇvādo, handāham etasseva visaye pañham pucchāpetvā puthusamaṇa brāhmaṇānam laddhiyā niratthakabhāvam dassemi. Atha pacchā imam pañham byākarissāmi”ti cintetvā **dujjānam kho etanti**-ādimāha. Tattha **sake ācariyaketi** attano ācariyavāde. **Adhijeguccheti** vīriyena pāpajigucchanaṇbhāve. **Katham santāti** katham bhūtā. **Tapojigucchāti** vīriyena pāpajigucchā pāpavivajjanā. **Paripuṇṇāti** parisuddhā. **Katham aparipuṇṇāti** katham aparisuddhā hotīti evam pucchāti. **Yatra hi nāmāti** yo nāma.

57. **Appasadde katvā**ti nirave appasadde katvā. So kira cintesi “samaṇo Gotamo ekaṃ pañhampi na katheti, sallāpakathāpissa atibahukā natthi, ime pana ādito paṭṭhāya samaṇaṃ Gotamaṃ anuvattanti ceva pasamsanti ca, handāhaṃ ime nissadde katvā sayāṃ kathemī”ti. So tathā akāsi. Tena vuttam “appasadde katvā”ti. “Tapojigucchavādā”ti-ādīsu tapojigucchaṃ vadāma, manasāpi tameva sārato gahetvā vicarāma, kāyenapimhā tameva allīnā, nānappakāraṃ attakilamathānuyogamanuyuttā viharāmāti attho.

Upakkilesavaṇṇanā

58. **Tapassī**ti tapanissitako. “Acelako”ti-ādīni sīhanāde¹ vitthāritanayeneva veditabbāni. **Tapam samādiyati**ti acelakabhāvādikaṃ tapam sammā ādiyati, daḥham gaṇhāti. **Attamano hotī**ti ko añño mayā sadiso imasmim tape atthīti tuṭṭhamano hoti. **Paripuṇṇasaṅkappoti** alamettāvatāti evaṃ pariyositasāṅkappo, idaṅca titthiyānaṃ vasena āgataṃ. Sāsanāvacaṇāpi pana dīpetabbaṃ. Ekacco hi dhutaṅgaṃ samādiyati, so teneva dhutaṅgena ko añño mayā sadiso dhutaṅgadharoti attamano hoti paripuṇṇa saṅkappo. **Tapassino upakkilesa hotī**ti duvidhassāpetassa tapassino ayaṃ upakkilesa hoti. Ettāvatāyaṃ tapo upakkilesa hotīti vadāmi.

Attānukkaṃsetīti “ko mayā sadiso atthī”ti attānaṃ ukkaṃsati ukkhipati. **Param vambhetī**ti “ayaṃ na mādiso”ti param sāhāreti avakkhipati.

Majjatiti mānamadakaraṇena majjati. **Mucchatī**ti mucchito hoti gadhito ajjhāpanno. **Pamādamāpajjati**ti etadeva sāranti pamādamāpajjati. Sāsane pabbajitopi dhutaṅgasuddhiko hoti, na kammaṭṭhānasuddhiko. Dhutaṅgameva arahattaṃ viya sārato pacceti.

1. Dī-Ṭṭha 1. 291 piṭṭhe.

59. **Lābhasakkārasilokanti** ettha cattāro paccayā labbhantīti lābhā, teyeva suṭṭhu katvā paṭisaṅkharitvā laddhā sakkāro, vaṇṇabhaṇaṇaṃ siloko. **Abhinibbattetīti** acelakādibhāvaṃ terasadhutaṅgasamādānaṃ vā nissāya mahālābho uppajjati, tasmā “abhinibbattetī”ti vutto. Sesamettha purimavāranayeneva duvidhassāpi tapassino vasena veditabbaṃ.

60. **Vodāsaṃ āpajjati**ti dvebhāgaṃ āpajjati, dve bhāge karoti. **Khamatīti** ruccati. **Nakkhamatīti** na ruccati. **Sāpekkho pajahatīti** sataṅho pajahati. Kathaṃ? Pātova khīrabhattaṃ bhutto hoti. Athassa maṃsabhojanaṃ upaneti. Tassa evaṃ hoti “idāni evarūpaṃ kadā labhissāma, sace jāneyyāma, pātova khīrabhattaṃ na bhuñje yyāma, kiṃ mayā sakkā kātum, gaccha bho, tvameva bhuñjā”ti jīvitam pariccajanto viya sāpekkho pajahati. **Gadhitoti** gedhajāto. **Mucchitoti** balavataṅhāya mucchito saṃmuṭṭhassatī hutvā. **Ajjhāpannoti** āmise atilaggo, “bhuñjissatha āvuso”ti dhammani mantanamattampi akatvā mahante mahante kabaḷe karoti. **Anādīnavadassāvīti** ādīnava mattampi na passati. **Anissaraṇapaññoti** idha mattaññūtānissaraṇapaccavekkhaṇa paribhogamattampi na karoti. **Lābhasakkārasilokanikantihetūti** lābhādīsu taṅhāhetu.

61. **Saṃbhakkhetīti** saṃkhādati. **Asanivicakkanti** vicakkasaṅghānā asaniyeva. Idaṃ vuttaṃ hoti “asanivicakkaṃ imassa dantakūṭaṃ mūlabijādīsu na kiñci na saṃbhuñjati. Atha ca pana naṃ samaṇappavādena samaṇoti sañjānanti”ti. Evaṃ apasādeti¹ avakkipati. Idaṃ titthiyavasena āgataṃ. Bhikkhuvasena panettha ayaṃ yojanā, attanā dhutaṅgadhara hoti, so aññaṃ evaṃ apasādeti “kiṃ samaṇā nāma ime samaṇamhāti vadanti, dhutaṅgamattampi natthi, uddesabhattādīni pariyesantā paccaya bāhullikā vicaranti”ti. **Lūkhājivinti** acelakādivasena vā dhutaṅgavasena vā lūkhājivim. **Issāmacchariyanti** parassa sakkārādisampattikhīyanalakkhaṇaṃ issaṃ, sakkārādikaraṇa akkhamanalakkhaṇaṃ macchariyañca.

1. Apasāreti (Ka)

62. **Āpāthakanisādī hotīti** manussānaṃ āpāthe dassanaṭṭhāne nisīdati. Yattha te passanti, tattha ṭhito vaggulivataṃ carati¹, pañcātapam tappati, ekapādena tiṭṭhati, sūriyaṃ namassati. Sāsane pabbajitopi samādinnaḍḍhutaṅgo sabbarattim sayitvā manussānaṃ cakkhupathe tapam karoti, mahāsāyanheyyeva² cīvarakuṭim karoti, sūriye uggate paṭisaṃharati, manussānaṃ āgatabhāvaṃ ñatvā ghaṇḍim³ paharivā cīvaraṃ matthake ṭhapetvā caṅkamaṃ otarati, sammunjanim gahetvā vihāraṅgaṇaṃ sammajjati.

Attānanti attano guṇaṃ. **Adassayamānoti** ettha a-kāro nipātamattaṃ, dassayamānoti attho. **Idampi me tapasminti** idampi kammaṃ mameva tapasmim, paccatte vā bhummaṃ, idampi mama tapoti attho. So hi asukasmim ṭhāne acelako atthi muttācāroti-ādīni sutvā amhākaṃ esa tapo, amhākaṃ so antevāsikoti-ādīni bhaṇati. Asukasmim vā pana ṭhāne paṃsukūliko bhikkhu atthīti-ādīni sutvā asukasmim vā pana ṭhāne paṃsukūliko bhikkhu atthīti-ādīni sutvā amhākaṃ esa tapo, amhākaṃ so antevāsikoti-ādīni bhaṇati.

Kiñcidevāti kiñci vajjam diṭṭhigataṃ vā. **Paṭicchannaṃ sevātīti** yathā aññe na jānanti, evaṃ sevati. **Akkhamamānaṃ āha khamatīti** aruccamānaṃyeva ruccati meti vadati. Attanā kataṃ atimahantampi vajjam appamattakaṃ katvā paññapeti, parena kataṃ dukkaṭamattaṃ vītikkamampi pārājikasadisam katvā dasseti. **Anuññeyyanti** anujānitabbaṃ anumoditabbaṃ.

63. **Kodhano hoti upanāhīti** kujjhanalakkhaṇena kodhena, vera-appaṭinissagga lakkhaṇena upanāhena ca samannāgato. **Makkhī hoti paḷāsīti** paraguṇamakkhana lakkhaṇena makkhena, yugaggāhalakkhaṇena paḷāsena ca samannāgato.

Issukī hoti maccharīti parasakkārādīsu usūyanalakkhaṇāya issāya, āvāsakula lābhavaṇṇadhammesu maccharāyanalakkhaṇena pañcavidhamaccherena ca samannāgato hoti. **Saṭho hoti māyāvīti** kerāṭikalakkhaṇena⁴ sāṭheyena, katappaṭicchādana lakkhaṇāya māyāya ca

1. Vaggulivattaṃ ovadati (Syā)

3. Gaṇḍim (Syā)

2. Sāyanhe mahāsāyanheyyeva (Syā)

4. Kerāṭiyalakkhaṇena (Syā)

samannāgato hoti. **Thaddho hoti atimānīti** nissinehanikkaruṇathaddhalakkhaṇena thambhena, atikkamitvā maññanalakkhaṇena atimānena ca samannāgato hoti. **Pāpiccho hotīti** asantasambhāvanapatthanalakkhaṇāya pāpicchatāya samannāgato hoti. **Pāpikānanti** tāsamyeva lāmakānaṃ icchānaṃ vasaṃ gato. **Micchādīṭṭhikoti** natthi dinnanti-ādinayappavattāya ayāthāvadiṭṭhiyā upeto. **Antaggāhikāyāti** sāyeva diṭṭhi ucchedantassa gahitattā “antaggāhikā”ti vuccati, tāya samannāgatoti attho. **Sandiṭṭhi parāmāsīti**-ādīsu sayam diṭṭhi sandiṭṭhi, sandiṭṭhimeva parāmasati gahetvā vadatīti¹ **sandiṭṭhiparāmāsī**. Ādhānaṃ vuccati dalham suṭṭhu ṭhapitaṃ, tathā katvā gaṇhātīti **ādhānaggāhī**. Ariṭṭho viya na sakkā hoti paṭinissajjāpetunti **duppaṭinissaggi**. **Yadimeti yadi ime**.

Parisuddhapapaṭikappattakathāvaṇṇanā

64. **Idha nigrodha tapassīti** evaṃ Bhagavā aññatitthiyehi gahitaladdhiṃ tesam rakkhitaṃ tapaṃ sabbameva saṃkiliṭṭhanti upakkilesapāḷim dassetvā idāni parisuddha pāḷidassanattham desanamārabhanto **idha nigrodhāti**-ādimāha. Tattha “na attamano”ti-ādīni vuttavipakkhavaseneva veditabbāni. Sabbavāresu ca lūkhatapassino ceva dhitaṅgadharassa ca vasena yojanā veditabbā². **Evaṃ so tasmim ṭhāne parisuddho hotīti** evaṃ so tena na attamanatā na paripuṇṇasaṅkappabhāvasaṅkhātena kāraṇena parisuddho nirupakkilesa hoti, uttari vāyamamāno kammaṭṭhānasuddhiko hutvā arahattaṃ pāpuṇāti. Iminā nayena sabbavāresu attho veditabbo.

69. **Addhā kho bhanteti** bhante evaṃ sante ekaṃseneva vīriyena pāpajigucchana vādo parisuddho hotīti anujānāti. Ito parañca aggabhāvaṃ vā sārabhāvaṃ vā aṇānanto **aggappattā sārappattā cāti** āha. Athassa Bhagavā sārappattabhāvaṃ paṭisedhento **na kho nigrodhāti**-ādimāha. **Papaṭikappattā hotīti** sāravato rukkhassa sāraṃ pheggum tacañca atikkamma bahipapaṭikasadisā hotīti dasseti.

1. Caratīti (Sī, Syā)

2. Yojetabbā (Syā)

Parisuddhatacappattādikathāvaṇṇanā

70. **Aggaṃ pāpetūti** desanāvasena aggaṃ pāpetvā desetu, sāraṃ pāpetvā desetūti dasabalaṃ yācati. **Cātuyāmasaṃvarasaṃvutoti** catubbidhena saṃvarena pihito. **Na pāṇaṃ atipātetīti** pāṇaṃ na hanati. **Na bhāvitamāsīsati**ti bhāvitam nāma tesam saññāya pañca kāmagaṇā, te na āsīsati na sevati attho.

Aduṃ cassa hotīti etañcassa idāni vuccamānaṃ “so abhiharatī”ti-ādilakkhaṇaṃ. **Tapassitāyāti** tapassibhāvena hoti, tattha **so abhiharatīti** so taṃ sīlaṃ abhiharati, uparūpari vaḍḍheti. Sīlaṃ me¹ paripuṇṇaṃ, tapo āraddho, alamettāvatāti na vīriyaṃ vissajjeti. **No hīnāyāvattatīti** hīnāya gihibhāvattāya na āvattati². Sīlato uttari visesādhigamatthāya vīriyaṃ karotiyeva, evaṃ karonto so vivittaṃ senāsaṇaṃ bhajati. “Araññaṃ”ti-ādīni Sāmaññaphale³ vitthāritāneva. “Mettāsahagatenā”ti-ādīni Visuddhimagge vaṇṇitāni. **Tacappattāti** papaṭikato abbhantaraṃ tacam patta. **Phegguppattāti** tacato abbhantaraṃ phegguṃ patta, pheggusadisā hotīti attho.

74. “Ettāvatā kho Nigrodha tapojigucchā aggappattāca hoti sārappattā cā”ti idaṃ Bhagavā titthiyānaṃ vasenāha. Titthiyānaṃhi lābhasakkāro rukkhassa sākḥāpalāsasadisō. Pañcasīlamattakam papaṭikasadisam. Aṭṭhasamāpattimattam tacasadisam. pubbenivāsa ñāṇāvāsānā abhiññā pheggusadisā. dibbacakkhum panete arahattanti gahetvā vicaranti. Tena nesam tam rukkhassa sārasadisam. Sāsane pana lābhasakkāro sākḥāpalāsasadisō. Sīlasampadā papaṭikasadisā. Jhānasamāpattiyo tacasadisā. Lokiyābhiññā pheggusadisā. Maggaphalam sāro. Iti Bhagavatā attano sāsanaṃ onatavinataphalabhārabharitarukkhū pamāya upamitam. So desanākusalatāya tato tacasārasampattito⁴ mama sāsanaṃ uttaritarañceva paṇītarañca, tam tuvaṃ kadā jānissasīti attano desanāyavisesabhāvaṃ dassetuṃ “itī kho Nigrodhā”ti desanaṃ

1. Meva (Sī)

3. Dī-Ṭṭha 1. 187 piṭṭhe.

2. Na vattati (Sī)

4. Tacasārapattito (Sī)

ārabhi. **Te paribbājakā**ti te hassa parivārā tiṃsasatasāṅkhyā¹ paribbājakā. **Ettha mayam anassāmā**ti ettha acelakapāḷi-ādīsu, idaṃ vuttam hoti “amhākaṃ acelakapāḷimattampi natthi, kuto parisuddhapāḷi. Amhākaṃ parisuddhapāḷimattampi natthi, kuto cātuyāma saṃvarādīni. Cātuyāmasaṃvaropi natthi, kuto araṇṇavāsādīni. Araṇṇavāsopi natthi, kuto nīvaraṇappahānādīni. Nīvaraṇappahānampi natthi, kuto brahmavihārādīni. Brahmavihāramattampi natthi, kuto pubbenivāsādīni. pubbenivāsāṇānamattampi natthi, kuto amhākaṃ dibbacakkhu. Ettha mayam sa-ācariyakā naṭṭhā”ti. **Ito bhiyyo uttaritaranti** ito dibbacakkhuṇṇādhigamato bhiyyo aññaṃ uttaritaraṃ visesādhigamaṃ mayam sutivasenāpi na jānāmāti vadanti.

Nigrodhassapajjhāyanavaṇṇanā

75. **Atha Nigrodham paribbājakanti** evaṃ kirassa ahosi “ime paribbājakā idāni Bhagavato bhāsitaṃ sussūsanti, iminā ca Nigrodhena Bhagavato parammukhā kakkhaḷaṃ durāsadavacanaṃ vuttam, idāni ayampi sotukāmo jāto, kālo dāni me imassa mānaddhajaṃ nipātetvā Bhagavato sāsanaṃ ukkhipitun”ti. Atha Nigrodham paribbājakaṃ etadavoca. Aparampissa ahosi “ayaṃ mayi akathente Satthāraṃ na khamāpessati, tadassa anāgate ahitāya dukkhāya saṃvattissati, mayā pana kathite khamāpessati, tadassa bhavissati dīgharattaṃ hitāya sukhāyā”ti. Atha Nigrodham paribbājakaṃ etadavoca. **Aparisāvacaraṃ pana naṃ karoṭhāti** ettha **panā**ti nipāto, atha naṃ aparisāvacaraṃ karoṭhāti attho. “Aparisāvacaretan”tipi pāṭho, aparisāvacaraṃ vā etaṃ karoṭha, gokāṇādīnaṃ vā aññataranti attho.

Gokāṇanti etthāpi gokāṇaṃ pariyantacārinim viya karoṭhāti attho. **Tuṇhībhūtoti** tuṇhībhāvaṃ upagato. **Maṅkubhūtoti** nittejaraṃ āpanno. **Pattakkhandhoti** onatagīvo. **Adhomukhoti** heṭṭhāmukho.

1. Tisatasāṅkhyā (Sī)

76. **Buddho so Bhagavā bodhāyāti** sayam Buddho sattānampi catusaccabodha tthāya dhammam deseti. **Dantoti** cakkhutopi danto -pa-manatopi danto. **Damathāyāti** aññesampi damanattāya eva, na vādatthāya. **Santoti** rāgasantatāya santo, dosamoha santatāya sabba-akusalasabbābhisaṅkhārasantatāya santo. **Samathāyāti** mahājanassa rāgādisamanattāya dhammam deseti. **Tiṇṇoti** cattāro oghe tiṇṇo. **Taraṇāyāti** mahājanassa oghanittharaṇattāya. **Parinibbutoti** kilesaparinibbānena parinibbuto. **Parinibbānāyāti** mahājanassāpi sabbakilesaparinibbānatthāya dhammam deseti.

Brahmacariyapariyosānādivaṇṇanā

77. **Accayoti-ādīni Sāmaññaphale¹ vuttāni. Ujujātikoti** kāyavaṅkādivirahito ujusabhāvo. **Ahamanusāsāmīti** aham tādissam puggalam anusāsāmi, dhammam assa desemi. **Sattāhanti** sattadivasāni, idam sabbampi Bhagavā dandhapaññaṃ puggalam sandhāyāha. Asaṭho pana amāyāvī ujujātiko taṃmuhutteneva arahattaṃ pattuṃ sakkhissati. Iti Bhagavā “asaṭhan”ti-ādivacanena saṭho hi vaṅkavaṅko, mayāpi na sakkā anusāsītunti dīpento paribbājakaṃ pādesu gahetvā mahāmerupādātale viya khipittha. Kasmā? Ayañhi atisaṭho kuṭilacitto, Satthari evam kathentepi Buddhadhammasaṅghesu nādhimuccati, adhimuccanattāya sotam na odahati, kohaññe ṭhito Satthāram khamāpeti. Tasmā Bhagavā tassajjhāsayam veditvā “etu viññū puriso asaṭho”ti-ādimāha. Saṭham panāham anusāsītum na sakkomīti.

78. **Antevāsikamyatāti** antevāsikamyatāya, amhe antevāsike icchanto. **Evamāhāti** “etu viññūpuriso”ti-ādimāha. **Yo eva vo ācariyoti** yo eva tumhākaṃ pakatiyā ācariyo. **Uddesā no cāvetukāmoti** attano anusāsaniṃ gāhāpetvā amhe amhākaṃ uddesato cāvetukāmo. **So eva vo uddeso hotūti** yo tumhākaṃ pakatiyā uddeso, so tumhākaṃyeva

1. Di-Ṭṭha 1. 211 piṭṭhe.

hotu, na mayaṃ tumhākaṃ uddesena atthikā. **Ājīvāti** ājīvato.
Akusalasāṅkhātāti akusalāti koṭṭhāsaṃ pattā. **Akusalā dhammāti** dvādasa akusalacittuppadadhammā taṇhāyeva vā visesena. Sā hi punabbhavakaraṇato “ponobbhavikā”ti vuttā. **Sadarathāti** kilesadarathasampayuttā.
Jātijarāmarañiyāti jātijarāmarañānaṃ paccayabhūtā. **Saṃkilesikā dhammāti** dvādasa akusalacittuppadā. **Vodāniyāti**, samathavipassanā dhammā. Te hi satte vodāpentī, tasmā “vodāniyā”ti vuccanti. **Paññāpāripūrinti** maggapaññāpāripūriṃ. **Vepullattañcāti** phalapaññāvepullataṃ, ubhopi vā etāni aññamaññavevacanāneva. Idam vuttam hoti “tato tumhe maggapaññāñceva phalapaññāñca diṭṭheva dhamme sayam abhiññā sacchikatvā upasampajja viharissathā”ti. Evaṃ Bhagavā paribbājake ārabba attano ovādānusāsaniyā phalaṃ dassento arahatta nikūṭena desanaṃ niṭṭhapesi.

79. **Yathā taṃ mārenāti** yathā mārena pariyuṭṭhitacittā nisīdanti evameva tuṇhībhūtā -pa- appaṭibhānā nisinnā.

Māro kira Satthā ativiya gajjanto Buddhabalam dīpetvā imesaṃ paribbājakānaṃ dhammaṃ deseti, kadāci dhammābhisamayo bhaveyya, handāhaṃ pariyuṭṭhāmīti so tesam cittāni pariyuṭṭhāsi. Appahīnavipallāsānañhi cittaṃ Mārassa yathākāmakaraṇīyaṃ hoti. Tepi Mārena pariyuṭṭhitacittā thaddhaṅgapaccaṅgā viya tuṇhī appaṭibhānā nisīdiṃsu. Atha Satthā ime paribbājakā ativiya niravā hutvā nisinnā, kiṃ nu khoti āvajjanto¹ Mārena pariyuṭṭhitabhāvaṃ aññāsi. Sace pana tesam maggaphalupattihetu bhaveyya, Māraṃ paṭibāhitvāpi Bhagavā dhammaṃ deseyya, so pana tesam natthi. “Sabbepime tucchapurisā”ti aññāsi. Tena vuttam “atha kho Bhagavato etadahosi sabbepime moghapurisā”ti-ādi.

Tattha **phuṭṭhā pāpimatāti** pāpimatā Mārena phuṭṭhā. **Yatra hi nāmāti** yesu nāma. **Aññānatthampīti** jānanatthampi. **Kim karissati sattāhoti** samaṇena Gotamena paricchinnasattāho amhākaṃ kimkarissati. Idam vuttam hoti “samaṇena Gotamena ‘sayam abhiññā sacchikatvā upasampajja viharissati sattāhan’ti vuttam, so sattāho amhākaṃ kiṃ apphāsukaṃ

1. Āvajjento (Si)

karissati. Handa mayam̐ sattāhabbhantare etam̐ dhammam̐ sacchikātum̐ sakkā, na sakkāti aññāṇatthampi brahmacariyam̐ carissāmā”ti. Atha vā jānāma tāvassa dhammanti ekadivase ekavāram̐ aññāṇatthampi etesam̐ cittam̐ nuppannam̐, sattāho pana etesam̐ kusītānam̐ kim̐ karissati, kim̐ sakkhissanti te sattāham̐ pūretunti ayamettha adhippāyo. **Sīhanādanti** paravādabhindanam̐ sakavādasamussāpanañca abhītanādam̐ naditvā. **Paccupaṭṭhāsīti** patiṭṭhito. **Tāvadevāti** tasmiññeva khaṇe. **Rājagaham̐ pāvisīti** Rājagahameva paviṭṭho. Tesam̐ pana paribbājakānam̐ kiñcāpi idam̐ suttantam̐ sutvā viseso na nibbatto, āyatim̐ pana nesam̐ vāsanāya paccayo bhavissatīti. Sesam̐ sabbattha uttānamevāti.

Udumbarikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Cakkavattisutta

Attadīpasaraṇatāvaṇṇanā

80. **Evam me sutanti** Cakkavattisuttam.

Tatrāyamanuttānapadavaṇṇanā—**Mātulāyanti** evamñāmake nagare. Taṃ nagaram gocaragāmaṃ katvā avidūre vanasaṇḍe viharati. “Tatra kho Bhagavā bhikkhū āmantesī”ti ettha ayamanupubbikathā—

Bhagavā kira imassa suttassa samuṭṭhānasamaye paccūsakāle mahākaruṇā samāpattito vuṭṭhāya lokam volokento imāya anāgatavaṃsadīpikāya suttantakathāya Mātulanagaravāsīnam caturāsītiyā pāṇasahassānam dhammābhisamayam disvā pātova vīsati bhikkhusahassaparivāro Mātulanagaram sampatto. Mātulanagaravāsīno khattiyā “Bhagavā āgato”ti sutvā paccuggamma¹ Dasabalam nimantetvā mahāsakkārena nagaram pavesetvā nisajjattṭhānam samvidhāya Bhagavantam mahārahe pallaṅke nisīdāpetvā Buddhappamukhassa bhikkhusamghassa mahādānam adamsu. Bhagavā bhattakiccaṃ niṭṭhāpetvā cintesi “sacāham imasmim ṭhāne imesam manussānam dhammam desessāmi, ayam padeso sambādho, manussānam ṭhātum vā nisīditum vā okāso na bhavissati, mahatā kho pana samāgamena bhavitabban”ti.

Atha rājakulānam bhuttānumodanam² akatvāva pattam gahetvā nagarato nikkhami. Manussā cintayimsu “Sattā amhākam anumodanampi akatvā gacchati, addhā bhattaggaṃ amanāpaṃ ahosi, Buddhānam nāma na sakkā cittaṃ gahetum, Buddhehi saddhim viśāsakaraṇam nāma samussitaphaṇam āsīvisam gīvāya gahaṇasadisam hoti, ettha bho, Tathāgataṃ khamāpessāma”ti. Sakalanagaravāsīno Bhagavatā saheva nikkhantā. Bhagavā gacchantova magadhakkhette ṭhitam sākḥaviṭapasaṃpannam sandacchāyam³ karīsamattabhūmipatthānam ekam mātularukkham disvā imasmim rukkhāmūle nisīditvā dhamme desiyamāne “mahājanassa ṭhānanisajjanokāso⁴ bhavissati”ti

1. Paccuggamanam katvā (Sī)

2. Bhuttānumodanam (Sī)

3. Santacchāyam (Ka), saṇḍacchāyam (Syā)

4. Ṭhānanisajjanam okāso (Syā, Ka)

nivattitvā maggā okkamma rukkhamūlaṃ upasaṅkamtivā
Dhammabhaṇḍāgārikaṃ Ānandattheraṃ olokesi. Thero olokitasaññāya eva
“Sathā nisīditukāmo”ti ñatvā Sugatamahācīvaraṃ paññapetvā adāsi. Nisīdi
Bhagavā paññatte āsane. Athassa purato manussā nisīdim̐su. Ubhosu
passesu pacchato ca bhikkhusaṃgho, ākāse devatā aṭṭhamsu, evaṃ
mahāparisamajjhagato tatra kho Bhagavā bhikkhū āmantesi.

Te bhikkhūti tatra upaviṭṭhā dhammappaṭiggāhakā bhikkhū. **Attadīpā**ti
attānaṃ dīpaṃ tāṇaṃ leṇaṃ gatim̐ parāyaṇaṃ patiṭṭhaṃ katvā viharathāti
attho. **Attasaraṇā**ti idaṃ tasseva vevacanaṃ. **Anaññasaraṇā**ti idaṃ
aññasaraṇapaṭikkhepavacanaṃ. Na hi añño aññassa saraṇaṃ hoti, aññassa
vāyāmena aññassa asujjhanato¹. Vuttampi cetāṃ “attā hi attano nātho, ko hi
nātho paro siyā”ti². Tenāha “anaññasaraṇā”ti. Ko panettha attā nāma,
lokiyalokuttaro dhammo. Tenāha “dhammadīpā dhammasaraṇā anañña
saraṇā”ti. “Kāye kāyānupassī”ti-ādīni Mahāsatiṭṭhāne vitthāritāni.

Gocareti caritum̐ yuttatṭhāne. **Saketi** attano santake. **Pettike visayeti**
pitito āgatavisaye. **Caratanti** carantānaṃ. “Carantan”tipi pāṭho, ayamevattho.
Na lacchatīti na labhissati na passissati. **Māroti** devaputtamāropi
maccumāropi kilesamāropi. **Otāranti** randhaṃ chiddaṃ vivaraṃ. Ayaṃ
panattho leḍḍuṭṭhānato nikkhamma toraṇe nisīditvā bālātapaṃ tapantaṃ
lāpaṃ sakuṇaṃ gahetvā Pakkhandasenasakuṇavatthunā dīpetabbo.
Vuttañhetāṃ—

“Bhūtapubbaṃ bhikkhave sakuṇagghi lāpaṃ sakuṇaṃ sahasā
ajjhappattā aggahesi. Atha kho bhikkhave lāpo sakuṇo sakuṇagghiyā
hariyamāno evaṃ paridevasi “mayamevamha alakkhikā, mayaṃ
appapuññā, ye mayaṃ agocare carimha paravisaye, sacejja mayaṃ
gocare careyyāma sake pettike visaye, na myāyaṃ sakuṇagghi alaṃ
abhavissa yadidaṃ yuddhāyā”ti. Ko pana te lāpa gocaro sako pettiko
visayoti.

1. Asijjhanato (Sī)

2. Khu 1. 37 piṭṭhe.

yadidaṃ naṅgalakaṭṭhakarāṇaṃ leḍḍuṭṭhānanti. Atha kho bhikkhave saṅgagghi sake bale apatthaddhā sake bale asaṃvadamānā¹ lāpaṃ saṅgaṃ pamañci “gaccha kho tvaṃ lāpa, tatrapi gantvā na mokkhasī”ti.

Atha kho bhikkhave lāpo saṅgo naṅgalakaṭṭhakarāṇaṃ leḍḍuṭṭhānaṃ gantvā mahantaṃ leḍḍum abhiruhitvā saṅgagghim vadamāno aṭṭhāsi “ehi kho dāni me saṅgagghi, ehi kho dāni me saṅgagghi”ti. Atha kho sā bhikkhave saṅgagghi sake bale apatthaddhā sake bale asaṃvadamānā ubho pakkhe sannayha lāpaṃ saṅgaṃ sahasā ajjhappattā. Yadā kho bhikkhave aññāsi lāpo saṅgo bahu-āgatā kho myāyaṃ saṅgagghīti, atha kho tasseva leḍḍussa antaraṃ paccupādi. Atha kho bhikkhave saṅgagghi tattheva uraṃ paccatāḷesi. Evaṃ hi taṃ bhikkhave hoti yo agocare carati paravisaye.

Tasmātiha bhikkhave mā agocare carittha paravisaye, agocare bhikkhave carataṃ paravisaye lacchati māro otāraṃ, lacchati māro ārammaṇaṃ. Ko ca bhikkhave bhikkhuno agocarō paravisayo, yadidaṃ pañca kāmagaṇā. Katame pañca, cakkhuvīññeyyā rūpā itṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasamhitā rajanīyā -pa-. Kāyavīññeyyā phoṭṭhabbā -pa- rajanīyā. Ayaṃ bhikkhave bhikkhuno agocarō paravisayo.

Gocare bhikkhave caratha -pa- na lacchati māro ārammaṇaṃ. Ko ca bhikkhave bhikkhuno gocarō sako pettiko visayo, yadidaṃ cattāro satipaṭṭhānā. Katame cattāro, idha bhikkhave bhikkhu kāye kāyānupassī viharati -pa- sako pettiko visayo”ti².

Kusalānanti anavajjalakkhaṇānaṃ. **Samādānāhetūti** samādāya vattanāhetu. **Evamidaṃ puññaṃ pavaḍḍhatīti** evaṃ idaṃ lokiyalokuttaraṃ puññaphalaṃ vaḍḍhati. Puññaphalanti ca uparūpari puññaṃpi puññavipākopi veditabbo.

1. Asaramānā (Ṭikā)

2. Sam 3. 127 piṭṭhe.

Dalhanemicakkavattirājakathāvaṇṇanā

81. Tattha **duvidham kusalam** vaṭṭagāmī ca vivaṭṭagāmī ca. Tattha vaṭṭagāmikusalam nāma māṭāpitūnaṃ puttadhītāsu puttadhītānañca māṭāpitūsu sinehavasena mudumaddavacittam. Vivaṭṭagāmikusalam nāma “cattāro satipaṭṭhānā”ti-ādibhedā sattatimsa bodhipakkhiyadhammā. Tesu vaṭṭagāmipuññaṃ pariyosānaṃ manussaloke cakkavattisirīvibhavo. Vivaṭṭagāmikusalassa maggaphalanibbānasampatti. Tattha vivaṭṭagāmikusalassa vipākaṃ suttapariyosāne dassessati.

Idha pana vaṭṭagāmikusalassa vipākadassanattam bhikkhave yadā puttadhītaro māṭāpitūnaṃ ovāde na aṭṭhaṃsu, tadā āyunāpi vaṇṇenāpi issariyenāpi pariḥāyimsu. Yadā pana aṭṭhaṃsu, tadā vaḍḍhiṃsūti vatvā vaṭṭagāmikusalānusandhivasena “bhūta pubbaṃ bhikkhave”ti desanaṃ ārabhi. Tattha cakkavattī-ādīni Mahāpadāne¹ vitthāritāneva.

82. **Osakkitaṃ** īsakampi avasakkitaṃ. **Ṭhānā cutanta** sabbaso ṭhānā apagataṃ. Tam kira cakkaratanam antepuradvāre akkhāhataṃ viya vehāsaṃ aṭṭhāsi. Athassa ubhosu passesu dve khadiratthambhe nikhaṇitvā cakkaratanamatthake nemi-abhimukhaṃ ekaṃ suttakaṃ bandhimsu. Adhobhāgepi nemi-abhimukhaṃ ekaṃ bandhimsu. Tesu uparimasuttato appamattakampi ogataṃ cakkaratanam osakkitaṃ nāma hoti, heṭṭhā suttassa ṭhānam uparimakoṭiyā atikkantagataṃ ṭhānā cutam nāma hoti, tadetam atibalavadose sati evam hoti. Suttamattampi² ekaṅguladvaṅgulamattaṃ vā bhaṭṭham ṭhānā cutameva hoti, tam sandhāyetaṃ vuttaṃ “osakkitaṃ ṭhānā cutan”ti.

Atha me āroceyyāsīti tāta tvam ajja ādim katvā divasassa tikkhattum cakkaratanassa upaṭṭhānam gaccha, evam gacchanto yadā cakkaratanam īsakampi osakkitaṃ ṭhānā cutam passasi, atha mayham ācikkheyyāsi. Jīvitañhi me tava hatthe nikkhattanti. **Addasāti** appamatto divasassa tikkhattum gantvā olokeno ekadivasam addasa.

1. Dī-Ṭṭha 2. 34 piṭṭhe.

2. Sati suttamattampi (Ka)

83. **Atha kho bhikkhavi** bhikkhave atha rājā daḷhanemi “cakkaratanam osakkitan”ti sutvā uppannalavadomanasso “na dāni mayā ciram jīvitabham bhavissati, appāvasesaṃ me āyu, na me dāni kāme paribhuñjanakālo, pabbajjākālo me idāni”ti roditvā paridevitvā jeṭṭhaputtam kumāram āmantāpetvā etadavoca. **Samuddapariyantanti** parikkhitta-ekasamuddapariyantameva. Idañhissa kulasantakam. Cakkavālapariyantam pana puññiddhivasena nibbattam, na tam sakkā dātuṃ. Kulasantakam pana niyyātentō “samuddapariyantam”ti āha. **Kesamassunti** tāpasapabbajjam pabbajantāpi hi paṭhamam kesamassuṃ ohārenti. Tato paṭṭhāya parūlhakese bandhitvā vicaranti. Tena vuttam “kesamassuṃ ohāretvā”ti.

Kāsāyāniti kasāyarasapītāni. Ādito evam katvā pacchā vakkalānipi dhārenti. **Pabbajīti** pabbajito. Pabbajitvā ca attano maṅgalavanuyyāneyeva vasi. **Rājisimhīti** rāja-isimhi. Brāhmaṇapabbajitā hi “brāhmaṇisayo”ti vuccanti. Setacchattam pana pahāya rājapabbajitā rājisayoti. **Antaradhāyīti** antarahitam nibbutadīpasikhā viya abhāvam upagatam. **Paṭisamvedesīti** kandanto paridevanto jānāpesi. **Pettikanti** pitito āgatam dāyajjam na hoti, na sakkā kusītena hīnavīriyena dasa akusalakammapathe samādāya vattantena pāpuṇituṃ. Attano pana sukataṃ kammam nissāya dasavidham dvādasa vidham vā cakkavattivattam pūrentenevetam pattabbanti dīpeti. Atha nam vattapaṭi pattiyam codento “iṅgha tvaṃ”ti-ādimāha. Tatha **ariyeti** niddose. **Cakkavattivatteti** cakkavattīnam vatte.

Cakkavatti-ariyavattavaṇṇanā

84. **Dhammanti** dasakusalakammapatthadhammam. **Nissāyāti** tadadhiṭṭhānena cetasā tameva nissayam katvā. **Dhammam sakkarontoti** yathā kato so dhammo suṭṭhu kato hoti, evametam karonto. **Dhammam garumkarontoti** tasmim gāravuppattiyā tam garum karonto. **Dhammam mānentoti** tameva dhammam piyañca bhāvanīyañca katvā viharanto. **Dhammam pūjentoti** tam apadisitvā gandhamālādīpūjanenassa pūjam karonto. **Dhammam apacayamānoti** tasseva dhammassa añjalikaraṇādīhi nīcavuttitam karonto.

Dhammaddhajo dhammaketūti taṃ dhammaṃ dhajamiva purakkhatvā ketumiva¹ ca ukkhipitvā pavattiyā dhammaddhajo dhammaketu ca hutvāti attho. **Dhammādhi pateyyoti** dhammādhipatibhūto āgatabhāvena dhammavaseneva sabbakiriyānaṃ karaṇena dhammādhipateyyo hutvā. **Dhammikam rakkhāvaraṇaguttiṃ saṃvidahassūti** dhammo assā atthīti dhammikā, rakkhā ca āvaraṇaṅca gutti ca rakkhāvaraṇagutti. Tattha “paraṃ rakkhanto attānaṃ rakkhatī”² vacanato khanti-ādayo rakkhā. Vuttañhetam “kathaṅca bhikkhave paraṃ rakkhanto attānaṃ rakkhati. Khantiyā avihiṃsāya mettacittatā anuddayatā”³ ti³. Nivāsanapārūpanagehādīnaṃ nivāraṇā āvaraṇaṃ, corādi-upaddavanivāraṇatthaṃ gopāyanā gutti, taṃ sabbampi suṭṭhu saṃvidahassu pavattaya ṭhapehīti attho. Idāni yattha sā saṃvidahitabbā, taṃ dassento **antojanasminti-ādimāha**.

Tatrāyaṃ saṅkhepattho—antojanasaṅkhātāṃ tava puttadāraṃ sīlasaṃvare patitṭhapehi, vatthagandhamālādīni cassa dehi, sabbopaddave cassa nivārehi. **Balakāyā**disupi e seva nayo. Ayaṃ pana viseso—balakāyo kālaṃ anattikkamitvā bhattavetasampadānenapi anuggahetabbo. Abhisittakhattiyā bhadrā⁴ssājāneyyā diratanasampadānenapi upasaṅgaṇhitabbā. Anuyantakhattiyā⁵ tesam anurūpayānavāhana sampadānenapi paritoseṭabbā. Brāhmaṇā annapānavatthādīnā deyyadhammena. Gahapatikā bhattabījanaṅgalaphālalabibaddādisampadānena. Tathā nigamavāsino negamā, janapadavāsino ca jānapadā. Samitapāpabāhitapāpā samaṇabrāhmaṇā samaṇa parikkhārasampadānena sakkāṭabbā. Migapakkhino abhayadānena samassāsetabbā.

Vijiteti attano āṇāpavattiṭṭhāne. **Adhammakāroti** adhammakiriyā. **Mā pavatti tthāti** yathā nappavattati, tathā naṃ paṭipādehīti attho. **Samaṇabrāhmaṇāti** samitapāpa bāhitapāpā. **Madappamādā paṭiviratāti** navavidhā mānamadā, pañcasu kāmaguṇesu cittavossajjanasaṅkhātā pamādā ca paṭiviratā. **Khantisoraṅge nivitṭhāti** adhivāsana khantiyaṅca sūratabhāve ca paṭitṭhitā. **Ekamattānanti** attano rāgādīnaṃ damanādīhi ekamattānaṃ damenti samenti parinibbāpentīti vuccanti. **Kālena kālanti** kāle

1. Kuntamiva (Ka)

2. Saṃ 3. 146 piṭṭhe.

3. Saṃ 3. 147 piṭṭhe.

4. Gadrabha (Ka)

5. Anuyuttakhattiyā (Sī)

kāle. **Abhinivajjeyyāsīti** gūtham viya visam viya aggim viya ca suṭṭhu vajjeyyāsi. **Samādāyāti** surabhikusumadāmaṃ viya amataṃ viya ca sammā ādāya pavatteyyāsi.

Idha ṭhatvā vattaṃ samānetabbaṃ. Antojanasmiṃ balakāyepi ekaṃ, khattiyesu ekaṃ, anuyantesu¹ ekaṃ, brāhmaṇagahapatikesu ekaṃ, negama jānapadesu ekaṃ, samaṇabrāhmaṇesu ekaṃ, migapakkhīsu ekaṃ, adhammakārappaṭikkhepo ekaṃ, adhanānaṃ dhanānuppadānaṃ ekaṃ, samaṇabrāhmaṇe upasaṅkamtivā pañhapucchanaṃ ekanti evametaṃ dasavidhaṃ hoti. Gahapatike pana pakkhijāte ca visuṃ katvā gaṇentassa² dvādasavidhaṃ hoti. Pubbe avuttaṃ vā gaṇentena adhammarāgassa ca visamalobhassa ca pahānavasena dvādasavidhaṃ veditabbaṃ. **Idaṃ kho tāta tanti** idaṃ dasavidhaṃ dvādasavidhaṃca ariyacakkavattivattaṃ nāma. **Vattamānassāti** pūretvā vattamānassa. **Tadahuposatheti**-ādi Mahāsudassane vuttaṃ.

90. **Samatenāti**³ attano matiyā. **Sudanti** nipātamattaṃ. **Pasāsātīti** anusāsati. Idaṃ vuttaṃ hoti—porāṇakaṃ rājamaṃsaṃ rājapaveṇim rājadhamaṃ pahāya attano matimatte ṭhatvā janapadaṃ anusāsātīti. Evamayam maghadevamaṃsassa kaḷārajanako viya dalhanemivamaṃsassa upacchedako antimapuriso hutvā uppanno. **Pubbenāparanti** pubbakālena sadisā⁴ hutvā aparakālaṃ. **Janapadā na pabbantīti** na vaḍḍhanti. **Yathā taṃ pubbakānanti** yathā pubbakānaṃ rājūnaṃ pubbe ca pacchā ca sadisāyeva hutvā pabbimsu, tathā na pabbanti. Katthaci suññā honti hataviluttā, telamadhuphāṇitādīsu ceva yāgubhattādīsu ca ojāpi parihāyitthāti attho.

Amaccā pārisajjāti amaccā ceva parisāvacarā ca. **Gaṇakamahāmatṭāti** acchiddakādipāṭhagaṇakā ceva mahā-amaccā ca. **Anīkatṭhāti** hatthi-ācariyādayo. **Dovārikāti** dvārarakkhino. **Mantassājīvinoti** mantā vuccati paññā, taṃ nissayaṃ katvā ye jīvanti paṇḍitā mahāmatṭā, tesam etaṃ nāmaṃ.

1. Anuyuttesu (Sī)

3. Samanenāti (Sī)

2. Gaṇantassa (Syā, Ka)

4. Sadisaṃ (Sī)

Āyuvaṇṇādīparihānikathāvaṇṇanā

91. **No ca kho adhanānanti** balavalobhattā pana adhanānam daliddamanussānam dhanam nānuppādāsi. **Nānuppadiyamāneti** ananuppadiyamāne, ayameva vā pāṭho. **Dāliddiyanti** daliddabhāvo. **Attanā ca jīvāhīti** sayañca jīvaṃ yāpehīti attho. **Uddhaggikanti**-ādīsu uparūparibhūmīsu phaladānavasena uddhamaggamassāti uddhaggikā. Saggassa hitā tatrūpapattijananatoti sovaggikā. Nibbattaṭṭhāne sukho vipāko assāti sukhavipākā. Suṭṭhu aggānam dibbavaṇṇādīnam dasannam visesānam nibbattanato saggasamvattanikā. Evarūpaṃ dakkhiṇam dānam patiṭṭhāpetīti attho.

92. **Pavaḍḍhissatīti** vaḍḍhissati bahuṃ bhavissati. **Sunisedham nisedheyanti** suṭṭhu nisiddham nisedheyam. **Mūlaghaccanti** mūlahatam. **Kharassarenāti** pharusa saddena. **Paṇavenāti** vajjhabheriyā.

93. **Sīsāni nesam chindissāmāti** yesam antamaso mūlakamuṭṭhimpī harissāma, tesam tatheva sīsāni chindissāma, yathā koci haṭabhāvampi na jānissati, amhākaṃ dāni kimettha rājāpi evam uṭṭhāya param māretīti ayam nesam adhippāyo. **Upakkamimsūti** ārabhimsu. **Panthaduhananti** panthaghatam, panthe ṭhatvā corakammaṃ.

94. **Na hi devāti** so kira cintesi “ayam rājā saccam devāti mukhapaṭiññāya dinnāya mārāpeti, handāham musāvādam karomī”ti maraṇabhayā¹ “na hi devā”ti avoca.

96. **Ekidanti** ettha **idanti** nipātamattam, eke sattāti attho. **Cārittanti** micchācāram. **Abhijjhābyāpādāti** abhijjhā ca byāpādo ca. **Micchādīṭṭhīti** natthi dinnanti-ādikā antaggāhikā paccanīkadiṭṭhi.

101. **Adhammarāgoti** mātā mātucchā pitucchā mātulanīti-ādike ayuttaṭṭhāne rāgo. **Visamalobhoti** paribhogayuttēsupi ṭhānesu atibalavalobho. **Micchādhammoti** purisānam purisesu itthīnañca itthīsu chandarāgo.

1. Maraṇabhayena (Sī)

Amatteyyatāti-ādīsu mātu hito matteyyo, tassa bhāvo matteyyatā, mātari sammā paṭipattiyā etaṃ nāmaṃ. Tassā abhāvo ceva tappaṭipakkhatā ca amatteyyatā. **Apetteyya** tādīsupi eseva nayo. **Na kule jeṭṭhāpacāyitā**ti kule jeṭṭhānaṃ apacitiyā nīcavuttiyā akaraṇabhāvo.

Dasavassāyukasamayavaṇṇanā

103. **Yaṃ imesanti** yasmīmsamaye imesaṃ. **Alaṃpateyyā**ti patino dātum yuttā. **Imāni rasānī**ti iminā loke aggarasāni. **Atibyādippissanti**ti ativiya dippissanti¹, ayameva vā pāṭho. **Kusalantipi na bhavissatī**ti kusalanti nāmampi na bhavissati, paññatti mattampi na paññāyissatīti attho. **Pujjā ca bhavissanti pasāmsā cāti** pūjārahā ca bhavissanti pasāmsārahā ca. Tadā kira manussā “asukena nāma mātā pahatā, pitā pahato, samaṇabrāhmaṇā jīvītā voropitā, kule jeṭṭhānaṃ atthibhāvampi na jānāti, aho puriso”ti tameva pūjessanti ceva pasāmsissanti ca.

Na bhavissati mātāti vāti ayaṃ mayhaṃ mātāti garucittaṃ na bhavissati. Gehe mātugāmaṃ viya nānāvidhaṃ asabbhikathaṃ kathayamānā agāravupacārena upasaṅka missanti. **Mātucchā**dīsupi eseva nayo. Ettha ca **mātucchāti** mātubhaginī. **Mātulanī**ti mātulabhariyā. **Ācariyabhariyāti** sippāyatanāni sikkhāpakassa ācariyassa bhariyā. **Garūnaṃ dārāti** cūḷapitumahāpitu-ādīnaṃ bhariyā. **Sambhedanti** missībhāvaṃ², mariyādabhedam vā.

Tibbo āghāto paccupaṭṭhito bhavissatīti balavakopo punappunaṃ uppattivāsena paccupaṭṭhito bhavissati. Aparāni dve etasseva vevacaṇāni. Kopo hi cittaṃ āghāteṭīti **āghāto**. Attano ca parassa ca hitasukhaṃ byāpādetīti **byāpādo**. Manopadūsanato **manopadosoti** vuccati. **Tibbaṃ vadhakacittanti** piyamānassāpi param māraṇatthāya

1. Dibbissanti (Ka)

2. Missakabhāvaṃ (Syā, Ka)

vadhakacittam. Tassa vatthum dassetum **mātupi puttamhīti**-ādi vuttam.
Māgavikassāti migaluddakassa.

104. **Satthantarakappoti** satthena antarakappo. Saṁvaṭṭakappam appatvā antarāva lokavināso. Antarakappo ca nāmesa dubbhikkhantarakappo rogantarakappo satthantarakappoti tividho. Tattha lobhussadāya pajāya dubbhikkhantarakappo hoti. Mohussadāya rogantarakappo. Dosussadāya satthantarakappo. Tattha dubbhikkhantara kappena naṭṭhā yebhuyyena pettivisaye upapajjanti. Kasmā? Āhāranikantiyā balavattā. Rogantarakappena naṭṭhā yebhuyyena sagge nibbattanti. Kasmā? Tesañhi “aho vataññesaṁ sattānaṁ evarūpo rogo na bhaveyyā”ti mettacittam upapajjati. Satthantara kappena naṭṭhā yebhuyyena niraye upapajjanti. Kasmā? Aññamaññam balavāghātātāya.

Migasaññanti “ayaṁ migo, ayaṁ migo”ti saññam. **Tiṇhāni satthāni hatthesu pātubhavissantīti** tesaṁ kira hatthena phuṭṭhamattam yaṁkiñci antamaso tiṇapaṇṇam upādāya āvudhameva bhavissati. **Mā ca mayam kañcīti** mayam kañci ekapurisampi jīvitā mā voropayimha. **Mā ca amhe kocīti** amhepi koci ekapuriso jīvitā mā voropa yittha. **Yamñūna mayanti** ayaṁ lokavināso paccupaṭṭhito, na sakkā dvīhi ekaṭṭhāne ṭhitehi jīvitam laddhanti maññamānā evaṁ cintayimsu. **Vanagahananti** vanasaṅkhātehi tiṇagumbalatādīhi gahanam duppavesatṭhānam. **Rukkhagahananti** rukkhehi gahanam duppavesatṭhānam. **Nadīvidugganti** nadīnam antaradīpādīsū duggamanatṭhānam. **Pabbatavisamanti** pabbatehi visamam, pabbatesupī vā visamatṭhānam. **Sabhāgā yissantīti** yathā aham jīvāmi diṭṭhā bho sattā, tvampi tathā jīvasīti evaṁ sammodana kathāya attanā sabhāge karissanti.

Āyuvaṇṇādivaḍḍhanakathāvaṇṇanā

105. **Āyatanti** mahantam. **Pāṇātipātā virameyyāmāti** pāṇātipātato osakke yyāma. Pāṇātipātam virameyyāmātipi sajjhāyanti, tattha pāṇātipātam pajaheyyāmāti attho. **Vīsativassāyukāti**

mātāpitaro pāṇātipātā paṭiviratā, puttā kasmā vīsativassāyukā ahesunti. Khettavisu ddiyā. Tesañhi mātāpitaro sīlavanto jātā. Iti sīlagabbhe vaḍḍhitattā imāya khettavi suddhiyā dīghāyukā ahesuñ. Ye panettha kālañ katvā tattheva nibbattā, te attanova sīlasampattiyā dīghāyukā ahesuñ.

Assāmāti bhavyeyāma. **Cattārīsavassāyukāti**-ādayo koṭṭhāsā adinnādānādīhi paṭiviratānañ vasena veditabbā.

Saṅkharāja-uppattivannaṇā

106. **Ichhāti** mayhañ bhattaṃ dethāti evaṃ uppajjanakataṇhā. **Anasananti** na asanañ avipphārikabhāvo kāyālasiyañ, bhattaṃ bhuttānañ bhattasammadapaccayā nipajjitukāmatājanako kāyadubbalabhāvoti attho. **Jarāti** pākaṭajarā. **Kukkuṭasampā tikāti**¹ ekagāmassa chadanapiṭṭhato uppattivā itaragāmassa chadanapiṭṭhe patanasaṅkhāto kukkuṭasampāto etāsu atthīti kukkuṭasampātikā. “Kukkuṭasampādikā”tipi pāṭho, gāmantarato gāmantarañ kukkuṭānañ padasā gamanasaṅkhāto kukkuṭasampādo etāsu atthīti attho. Ubhayampetañ ghananivāsatañyeva dīpeti. **Avīci maññe phuṭo**² bhavissatīti Avīcimahānirayo viya nirantarapūrito bhavissati.

107. “Asītivassasahassāyukesu bhikkhave manussesu **Metteyyo** nāma Bhagavā loke uppajjissatī”ti na vaḍḍhamānakavasena vuttañ. Na hi Buddhā vaḍḍhamāne āyumi nibbattanti, hāyamāne pana nibbattanti. Tasmā yadā tañ āyu vaḍḍhitvā asaṅkheyyatañ patvā puna hāyamānañ³ asītivassasahassakāle ṭhassati, tadā uppajjissatīti attho. **Parihari ssaṭīti** idañ pana parivāretvā vicarantānañ vasena vuttañ. **Yūpoti** pāsādo. **Raññā mahāpanādena kārāpitoti** raññā hetubhūtena tassatthāya Sakkena devarājena Vissakammadevaputtañ⁴ pesetvā kārāpito. Pubbe kira dve pitāputtā naḷakārā Paccekabuddhassa naḷehi ca

1. Kukkuṭasampādikāti (Sī)

2. Phuṭṭho (Sī)

3. Bhassamānañ (Sī, Syā)

4. Visukammadevaputtañ (Ka)

udumbarehi ca paṇṇasālaṃ kārāpetvā taṃ tattha vāsāpetvā catūhi paccayehi upaṭṭhahimsu. Te kālaṃ katvā devaloke nibbattā. Tesu pitā devalokeyeva aṭṭhāsi. Putto devalokā cavitvā Surucissa rañño deviyā Sumedhāya kucchismiṃ nibbatto. Mahāpanādo nāma kumāro ahosi. So aparabhāge chattam̐ ussāpetvā Mahāpanādo nāma rājā jāto. Athassa puññānubhāvena Sakko devarājā Vissakammadevaputtam̐ rañño pāsādam̐ karohīti pahiṇi. So tassa pāsādam̐ nimmini pañcavīsatiyojanubbedham̐ sattaratana mayam̐ satabhūmakam̐. Yam̐ sandhāya jātake vuttam̐—

“Panādo nāma so rājā, yassa yūpo suvaṇṇayo.

Tiriyam̐ soḷasubbedho, uddhamāhu¹ sahasadhā.

Sahassakaṇḍo² satageṇḍu, dhajālu haritāmāyo.

Anaccum̐ tattha gandhabbā, cha sahasāni sattadhā.

Evametaṃ tadā āsi, yathā bhāsasi bhaddaji.

Sakko aham̐ tadā āsim̐, veyyāvaccakaro tavā”ti³.

So rājā tattha yāvatāyukam̐ vasitvā kālaṃ katvā devaloke nibbatti. Tasmim̐ devaloke nibbatte so pāsādo Mahāgaṅgāya anusotaṃ pati. Tassa dhurasopāna sammukhaṭṭhāne Payāgapatiṭṭhānam̐ nāma nagaram̐ māpitaṃ. Thupikāsammukhaṭṭhāne Koṭigāmo nāma. Aparabhāge amhākam̐ Bhagavato kāle so Naḷakāradevaputto devalokato cavitvā manussapathe Bhaddajiseṭṭhi nāma hutvā Satthu santike pabbajitvā arahattam̐ pāpuṇi. So nāvāya gaṅgātaraṇadivase bhikkhusam̐ghassa taṃ pāsādam̐ dassetīti vatthu vitthāretabbam̐. Kasmā panesa pāsādo na antarahitoti. Itarassa ānubhāvā. Tena saddhim̐ puññam̐ katvā devaloke nibbattakulaputto anāgate Saṅkho nāma rājā bhavissati. Tassa paribhogatthāya so pāsādo uṭṭhahissati, tasmā na antarahitoti.

1. Ubbhamāhu (Syā, Ka)

2. Sahassakaṇṇa (Sī)

3. Khu 5. 76 piṭṭhe.

108. **Ussāpetvā**ti taṃ pāsādaṃ uṭṭhāpetvā. **Ajjhāvasitvā**ti tatta vasiṭvā. **Taṃ datvā vissajjitvā**ti taṃ pāsādaṃ dānavasena datvā nirapekkho pariccāgavasena ca vissajjitvā. Kassa ca evaṃ datvāti. Samaṇādīnaṃ. Tenāha “samaṇabrāhmaṇakapaṇa ddhikavanibbakayācakānaṃ dānaṃ datvā”ti. Kathaṃ pana so ekaṃ pāsādaṃ bahūnaṃ dassatīti. Evaṃ kirassa cittaṃ uppajjissati “ayaṃ pāsādo vippakiriyatū”ti. So khaṇḍa khaṇḍaso vippakirissati. So taṃ alaggamānova hutvā “yo yattakaṃ icchati, so tattakaṃ gaṇhatū”ti dānavasena vissajjissati. Tena vuttaṃ “dānaṃ datvā Metteyyassa Bhagavato -pa- viharissatī”ti. Ettakena Bhagavā vaṭṭagāmikusalassa anusandhiṃ dasseti.

109. Idāni vivaṭṭagāmikusalassa anusandhiṃ dassento puna **attadīpā bhikkhave viharathāti-ādimāha**.

Bhikkhuno āyuvaṇṇādivaḍḍhanakathāvaṇṇanā

110. **Idaṃ kho bhikkhave bhikkhuno āyusminti** bhikkhave yaṃ vo ahaṃ āyunāpi vaḍḍhissathāti avocaṃ, tatta idaṃ bhikkhuno āyusmiṃ idaṃ āyukāraṇanti attho. Tasmā tumhehi āyunā vaḍḍhitukāmehi ime cattāro iddhipādā bhāvetabbāti dasseti.

Vaṇṇasminti yaṃ vo ahaṃ vaṇṇenapi vaḍḍhissathāti avocaṃ, idaṃ tatta vaṇṇakāraṇaṃ. Sīlavato hi avippaṭisārādīnaṃ vasena sarīravaṇṇopi kittivasena guṇavaṇṇopi vaḍḍhati. Tasmā tumhehi vaṇṇena vaḍḍhitukāmehi sīlasampannehi bhavitabbanti dasseti.

Sukhasminti yaṃ vo ahaṃ sukhenapi vaḍḍhissathāti avocaṃ, idaṃ tatta vivekajaṃ pītisukhādīnānappakāraṇaṃ jhānasukhaṃ. Tasmā tumhehi sukkena vaḍḍhitukāmehi imāni cattāri jhānāni bhāvetabbāni.

Bhogasminti yaṃ vo ahaṃ bhogenapi vaḍḍhissathāti avocaṃ, ayaṃ so appamaṇānaṃ sattānaṃ appaṭikūlatāvaho¹ sukhasayanādi-ekādasānisamso sabbadisā vipphāritabrahmavihārabhogo. Tasmā tumhehi bhogena vaḍḍhitukāmehi ime brahmavihārā bhāvetabbā.

1. Appaṭikūlabhāvāvaho (Syā)

Balasminti yaṃ vo ahaṃ balenaṃ vaḍḍhissathāti avocaṃ, idaṃ¹ āsavakkhayapariyosāne uppannaṃ arahattaphalasaṅkhātāṃ balaṃ. Tasmā tumhehi balena vaḍḍhitukāmehi arahattappattiyā yogo karaṇīyo.

Yathayidaṃ bhikkhave mārabalanti yathā idaṃ devaputtamāramaccumāra kilesamārānaṃ balaṃ duppasahaṃ durabhisambhavaṃ, evaṃ aññaṃ² loke ekabalampi na samanupassāmi. Tampi balaṃ idameva arahattaphalaṃ pasahati abhibhavati ajjhottha rati. Tasmā ettheva yogo karaṇīyoti dasseti.

Evamidaṃ puññanti evaṃ idaṃ lokuttarapuññaṃpi yāva āsavakkhayā pavaḍḍhatīti vivaṭṭagāmikusalānusandhiṃ niṭṭhapento arahattanikūṭena desanaṃ niṭṭhapesi. Suttapariyosāne vīsati bhikkhusahassāni arahattaṃ pāpuṇṇiṃsu. Caturāsīti paṇasahassāni amatapānaṃ pivimsūti.

Cakkavattisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Idaṃ taṃ (Sī)

2. Duratisambhavaṃ aññaṃ (Syā, Ka)

4. Aggaññasutta

Vāsetṭhabhāradvājavaṇṇanā

111. **Evam me sutanti** Aggaññasuttam.

Tatrāyamanuttānapadavaṇṇanā—**Pubbārāme Migāramātupāsādeti** ettha
ayaṃ anupubbikathā—atīte satasahassakappa matthake ekā upāsikā
Padumuttaram Bhagavantam nimantetvā Buddhappamukhassa
bhikkhusatasahassassa dānam datvā Bhagavato pādamūle nipajjitvā “anāgate
tumhādi sassa Buddhassa aggupaṭṭhāyikā homī”ti patthanam akāsi. Sā
kappasatasahassam devesu ceva manussesu ca saṃsaritvā amhākam
Bhagavato kāle Bhaddiyanagare Meṇḍakaseṭṭhi puttassa Dhanañcayaseṭṭhino
gehe Sumanadeviyā kucchimhi paṭisandhim gaṇhi. Jātakāle tassā Visākhāti
nāmam akamsu. Sā yadā Bhagavā Bhaddiyanagaram āgamāsi, tadā
pañcadāsisatehi¹ saddhim Bhagavato paccuggamanam katvā
paṭhamadassanamhiyeva sotāpannā ahoṣi.

Aparabhāge Sāvattiyam Migāraseṭṭhiputtassa
Puṇṇavaḍḍhanakumārassa geham gatā. Tattha nam Migāraseṭṭhi mātuṭṭhāne
ṭhapesi. Tasmā Migāramātāti vuccati. Patikulam gacchantiyā cassā pitā
mahālatāpīlandhanam nāma kārapesi. Tasmim piḷandhane catasso
vajiranāliyo upayogam agamamsu, muttānam ekādasa nāliyo, pavālassa
dvāvīsati nāliyo, maṇīnam tettimsanāliyo. Iti etehi ca aññehi ca sattahi
ratanehi niṭṭhānam agamāsi. Tam sīse paṭimukkam yāva pādapiṭṭhiyā
bhassati. Pañcannam hatthīnam balaṃ dhārayamānāva nam itthī dhāretum
sakkoti. Sā aparabhāge Dasabalassa aggupaṭṭhāyikā hutvā tam pasādhanam
vissajjetvā navahi koṭṭhi Bhagavato vihāram kārayamānā karīsamatte
bhūmibhāge pāsādam kāresi. Tassa uparibhūmiyam pañca gabbhasatāni
honti, heṭṭhimabhūmiyam pañcāti gabbhasahassappaṭimaṇḍito ahoṣi. Sā
“suddhapāsādova na sobhatī”ti tam parivāretvā pañca duvaḍḍhagehasatāni,
pañca cūḷapāsādasatāni, pañca dīghasālasatāni ca kārapesi. Vihāramaho
catūhi māsehi niṭṭhānam agamāsi.

1. Pañcahi dārikāsatehi (Syā)

Mātugāmattabhāve t̥hitāya Visākhāya viya aññissā Buddhasāsane dhanapariccāgo nāma natthi, purisattabhāve t̥hitassa Anāthapiṇḍikassa viya aññassāti. So hi catupaṇṇāsakoṭiyo vissajjetvā Sāvatthiyā dakkhiṇabhāge Anurādhapurassa Mahāvihārasadise t̥hāne Jetavanamahāvihāraṃ nāma kāresi. Visākhā Sāvatthiyā pācīnabhāge Uttaradeviyā¹ vihārasadise t̥hāne Pubbārāmaṃ nāma kāresi. Bhagavā imesaṃ dvinnaṃ kulānaṃ anukampāya Sāvattiṃ nissāya viharanto imesu dvīsu vihāresu nibaddhavāsaṃ vasi. Ekaṃ antovassaṃ Jetavane vasati, ekaṃ Pubbārāme. Tasmīṃ samaye pana Bhagavā Pubbārāme viharati. Tena vuttaṃ “Pubbārāme Migāramātupāsāde”ti.

Vāsetṭhabhāradvājāti Vāsetṭho ca sāmaṇero Bhāradvājo ca. **Bhikkhūsu parivasa ntīti** te neva titthiyaparivāsaṃ vasanti, na āpattiparivāsaṃ. Aparipuṇṇavassattā pana bhikkhubhāvaṃ patthayamānā vasanti. Tenevāha “bhikkhubhāvaṃ ākaṅkhamānā”ti. Ubhopi hete udiccabrāhmaṇamahāsālakule nibbattā, cattālisa cattālisa koṭivibhavā tiṇṇaṃ bedānaṃ pāragū Majjhimanikāye **Vāsetṭhasuttaṃ** sutvā saraṇaṃ gatā, **Tevijjasuttaṃ** sutvā pabbajitvā imasmīṃ kāle bhikkhubhāvaṃ ākaṅkhamānā parivasanti. **Abbhokāse caṅkamatīti** uttaradakkhiṇena āyatassa pāsādassa puratthimadisābhāge pāsādacchāyāyaṃ yantarajjūhi ākaḍḍhiyamānaṃ ratanasatubbedhaṃ suvaṇṇa-agghikaṃ viya anilapathe vidhāvantihi chabbaṇṇāhi Buddharasmīhi sobhamāno aparāparaṃ caṅkamatī.

113. **Anucaṅkamimsūti** añjaliṃ paggayha onatasarīrā hutvā anuvattamānā caṅkamimsu. **Vāsetṭhaṃ āmantesīti** so tesāṃ paṇḍitaro gahetabbaṃ vissajjetabbaṃca jānāti, tasmā taṃ āmantesi. **Tumhekhvatthāti** tumhe kho attha. **Brāhmaṇajaccāti** brāhmaṇajātikā. **Brāhmaṇakulīnāti** brāhmaṇesu kulīnā kulasampannā. **Brāhmaṇakulāti** brāhmaṇakulato, bhogādisampannaṃ brahmaṇakulaṃ pahāyāti attho. **Na akkosantīti** dasavidhena akkosavatthunā na akkosanti. **Na paribhāsantīti** nānāvidhāya paribhava kathāya na paribhāsantīti² attho.

1. Uttamadeviyā (Syā, Ka)

2. Na garahantīti (Sī)

Iti Bhagavā “brāhmaṇā ime sāmaṇere akkosanti paribhāsanti”ti jānamānova pucchati. Kasmā? Ime mayā apucchitā paṭhamatarāṃ na kathessanti, akathite kathā na samuṭṭhā tīti kathāsamuṭṭhāpanatthāya. **Tagghāti** ekamsavacane nipāto, ekamseneva no bhante brāhmaṇā akkosanti paribhāsanti vuttam hoti. **Attarūpāyāti** attano anurūpāya. **Paripuṇṇāyāti** yathārucci padabyañjanāni āropetvā āropetvā paripūritāya. **No अपरि पुण्णायāti** antarā aṭṭhapitāya nirantaram pavattāya.

Kasmā pana brāhmaṇā ime sāmaṇere akkosanti. Appatiṭṭhatāya. Ime hi samaṇerā aggabrāhmaṇānam puttā tiṇṇam bedānam pāragū Jambudīpe brāhmaṇānam antare pākaṭā sambhāvitā. Tesam pabbajitattā aññe brāhmaṇaputtā pabbajimsu. Atha kho brāhmaṇā “apatiṭṭhā mayam jātā”ti imāya appatiṭṭhatāya gāmadvārepi antogāmepe te disvā “tumhehi brāhmaṇasamayo bhinnō, muṇḍasamaṇakassa pacchato pacchato rasagiddhā hutvā vicarathā”ti-ādīni ceva pāliyam āgatāni “brāhmaṇova seṭṭho vaṇṇo”ti-ādīni ca vatvā akkosanti. Sāmaṇerā tesu akkosantesupi kopam vā āghātam vā akatvā kevalam Bhagavatā puṭṭhā¹ “taggha no bhante brāhmaṇā akkosanti paribhāsanti”ti ārocesum. Atha ne Bhagavā akkosanākāram pucchanto **yathā katham pana voti** pucchati. Te ācikkhantā **brāhmaṇā bhanteti**-ādīmāhamsu.

Tattha **seṭṭho vaṇṇoti** jātigottādīnam paññāpanaṭṭhāne brāhmaṇova seṭṭhoti dassenti. **Hīnā aññe vaṇṇāti** itare tayo vaṇṇā hīnā lāmakāti vadanti. **Sukkoti** paṇḍaro. **Kaṇhoti** kāḷako. **Sujjhanti**ti jātigottādīni paññāpanaṭṭhāne sujjhanti. **Brāhmuno puttāti** mahābrahmuno puttā. **Orasā mukhato jātāti** ure vasitvā mukhato nikkhantā, ure katvā samvaddhitāti vā orasā. **Brahmajāti** brahmato nibbattā. **Brahmanimmitāti** brahmunā nimmitā. **Brahmadāyādāti** brahmuno dāyādā. **Hīnamattha vaṇṇam ajjhupagatāti** hīnam vaṇṇam ajjhupagatā attha.

1. Puṭṭhattā (Syā, Ka)

Muṇḍake samaṇaketi nindantā jigucchantā vadanti, na muṇḍakamattañceva samaṇa mattañca sandhāya. **Ibbheti** gahapatike. **Kaṇheti** kālake. **Bandhūti** mārassa bandhubhūte mārappakkhike. **Pādāpacceti** mahābrahmuno pādānaṃ¹ apaccabhūte, pādato jāteti adhippāyo.

114. “Taggha vo Vāseṭṭha brāhmaṇā porāṇaṃ assarantā evamāhamsū”ti ettha **voti** nipātamattaṃ, sāmivacanaṃ vā, tumhākaṃ brāhmaṇāti attho. **Porāṇanti** porāṇakaṃ aggaññaṃ lokuppatticariyavaṃsaṃ. **Assarantāti** assaramānā². Idam vuttaṃ hoti, ekaṃsena vo Vāseṭṭha brāhmaṇā porāṇaṃ lokuppattiṃ ananussarantā ajānantā evaṃ vadantīti. “Dissanti kho panā”ti evamādi tesaṃ laddhibhindaṇṇatthāya vuttaṃ. Tattha **brāhmaṇiyoti** brāhmaṇānaṃ puttappaṭilābhathāya āvāhavivāhasena kulaṃ ānītā brāhmaṇiyoti dissanti. Tā kho panetā aparena samayena utuniyopi honti, sañjātapupphāti attho. **Gabbhinyoti** sañjātagabbhā. **Vijāyamānāti** puttadhītaṃ janayamānā. **Pāyamānāti** dārake thaññaṃ pāyantiyo. **Yonijāva samānāti** brāhmaṇīnaṃ passāva maggena jātā samānā. **Evamāhamsūti** evaṃ vadanti. Kathaṃ? “Brāhmaṇova seṭṭho vaṇṇo -pa- brahmadāyādā”ti. Yadi pana nesaṃ taṃ saccavacanaṃ³ siyā, brāhmaṇīnaṃ kucchi mahābrahmassa uro bhavēyya, brāhmaṇīnaṃ passāvamaggo mahābrahmuno mukhaṃ bhavēyya, na kho panetaṃ evaṃ daṭṭhabbaṃ. Tenāha “te ca brahmūnañceva abbhācikkhanti”ti-ādi.

Catuvāṇṇasuddhivaṇṇanā

Ettāvata “mayāṃ mahābrahmuno ure vasitvā mukhato nikkhantāti vattaṃ mā labhantū”ti imaṃ mukhacchedakavādaṃ vatvā puna cattāropi vaṇṇā kusale dhamme samādāya vattantāva sujjhantīti dassanattamaṃ **cattārome Vāseṭṭha vaṇṇāti**-ādimāha. **Akusalasaṅkhātāti** akusalāti saṅkhātā akusalakoṭṭhāsabhūtā vā. Esa nayo sabbattha. **Na alamariyāti** ariyabhāve asamattā. **Kaṇhāti** pakatikālakā. **Kaṇhavipākāti**

1. Pādā (Sī)

2. Ajānamānā (Syā)

3. Nesaṃ saccavacanaṃ (Ka)

vipākopi nesaṃ kaṇho dukkhoti attho. **Khattiyepi teti** khattiyamhipi te.

Ekacceti ekasmiṃ. Esa nayo sabbattha.

Sukkāti nikkilesabhāvena paṇḍarā. **Sukkavipākāti** vipākopi nesaṃ sukko sukhoti attho.

116. **Ubhayavokiṇṇesu vattamānesūti** ubhayesu vokiṇṇesu missībhūtesu hutvā vattamānesu. Katamesu ubhayesūti. Kaṇhasukkesu dhammesu viññugarahitesu ceva viññuppasatthesu ca. **Yadetta brāhmaṇā evamāhamīsūti** ettha etesu kaṇhasukkadhammesu vattamānāpi brāhmaṇā yadetaṃ evaṃ vadanti “brāhmaṇova seṭṭho vaṇṇo”ti-ādi. **Taṃ nesaṃ viññū nānujānantīti** ye loke paṇḍitā, te nānumodanti, na pasamsantīti attho. **Taṃ kissa hetu.** **Imesañhi vāseṭṭhāti**-ādimhi ayaṃ saṅkhepattho—yaṃ vuttam nānujānantīti, taṃ kasmāti ce. Yasmā imesaṃ catunnaṃ vaṇṇanaṃ yo bhikkhu arahaṃ -pa- sammadaññā vimutto, so tesaṃ aggamakkhāyati, te ca na evarūpā¹. Tasmā nesaṃ viññū nānujānanti.

Arahanti-ādipadesu cettha kilesānaṃ ārakattādihi kāraṇehi **arahaṃ**. Āsavānaṃ khīṇattā **khīṇāsavo**. Satta sekkhā puthujjanakalyāṇakā ca brahmacariyavāsaṃ vasanti nāma. Ayaṃ pana vutthavāsoti **vusitavā**. Catūhi maggehi catūsu saccesu pariṇānādi karaṇīyaṃ kataṃ assāti **katakaraṇīyo**. Kilesabhāro ca khandhabhāro ca ohito assāti **ohitabhāro**. Ohitoti ohārito². Sundaro attho, sako vā attho sadattho, anuppatto sadattho etenāti **anuppattasadattho**. Bhavasamyojanaṃ vuccati taṇhā, sā parikkhīṇā assāti **parikkhīṇabhavasamyojano**. **Sammadaññā vimuttoti** sammā hetunā kāraṇena³ jānitvā vimutto. **Janetasminti** jane etasmiṃ, imasmiṃ loketi attho. **Diṭṭhe ceva dhamme abhisamparāyañcāti** idhattabhāve ca parattabhāve.

1. Teneva evarūpā (Syā, Ka)

2. Otārito (Sī)

3. Hetunā nayena kāraṇena (Sī)

117. **Anantarā**ti antaravirahitā, attano kulena sadisāti attho. **Anuyuttā**ti vasavattino. **Nipaccakāra**nti mahallakatarā nipaccakāraṃ dassenti. Daharatarā abhivādanādīni karonti. Tattha **sāmīcikkammanti** taṃtaṃvattakaraṇādi anucchavika kammaṃ.

118. **Niviṭṭhā**ti abhiniviṭṭhā acalaṭṭhitā. Kassa pana evarūpā saddhā hotīti. sotāpannessa. So hi niviṭṭhasaddho asinā sīse chejjamānepi¹ Buddhो abuddhoti vā, dhammo adhammoti vā, saṃgho asaṃghoti vā na vadati. Patiṭṭhitasaddho hoti sūrambaṭṭho viya.

So kira Satthu dhammadesanaṃ sutvā sotāpanno hutvā gehaṃ agamāsi. Atha māro dvattiṃsavaralakkhaṇappaṭtimaṇḍitaṃ Buddharūpaṃ māpetvā tassa gharadvāre ṭhatvā “Satthā āgato”ti sāsanaṃ paṇiṇi. Sūrambaṭṭho cintesi “ahaṃ idāneva Satthu santike dhammaṃ sutvā āgato, kiṃ nu kho bhavissati”ti upasaṅkamtivā Satthusaññāya vanditvā aṭṭhāsi. Māro āha “Ambaṭṭha yaṃ te mayā ‘rūpaṃ aniccaṃ -pa- viññāṇaṃ aniccaṃ’ti kathitaṃ, taṃ dukkathitaṃ. Anupadhāretvāva hi mayā evaṃ vuttaṃ. Tasmā tvaṃ ‘rūpaṃ niccaṃ -pa- viññāṇaṃ niccaṃ’ti gaṇhāhi”ti. So cintesi “aṭṭhānametaṃ yaṃ Buddhā anupadhāretvā apaccakkhaṃ katvā kiñci katheyyuṃ, addhā ayaṃ mayhaṃ vicchindajananatthaṃ māro āgato”ti. Tato naṃ “tvaṃ mārosi”ti āha. So musāvādaṃ kātuṃ nāsakkhi. “Āma mārosmi”ti paṭijānāti. “Kasmā āgatosi”ti. Tava saddhācāla natthanti āha. “Kaṇha pāpima tvaṃ tāva eko tiṭṭha, tādisānaṃ mārānaṃ satampi sahasampi satahasampi mama saddhaṃ cāletuṃ asamatthaṃ, maggena āgatasaddhā nāma thirā silāpathaviyaṃ patiṭṭhitasineru viya acalā hoti, kiṃ tvaṃ etthā”ti accharaṃ pahari. So ṭhātuṃ asakko tatheva antaradhāyi. Evarūpaṃ saddhaṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ “niviṭṭhā”ti.

Mūlajātā patiṭṭhitāti maggamūlassa sañjātattā tena maggamūlena patiṭṭhitā. **Dalhā**ti thirā. **Asaṃhāriyā**ti sunikhāta-indakhīlo viya kenaci cāletuṃ asakkuṇeyyā. **Tassetāṃ kallaṃ vacanāyā**ti tassa ariyasāvakaṃsa yuttametaṃ vattum. Kinti²? “Bhagavatomhi putto

1. Chijjamānepi (Syā, Ka)

2. Kiṃ (Si)

oraso”ti evamādi. So hi Bhagavantam nissāya ariyabhūmiyam jātoti **Bhagavato putto**. Ure vasitvā mukhato nikkhantadhammaghosavasena maggaphalesu patiṭṭhitattā **oraso mukhato jāto**. Ariyadhammato jātattā ariyadhammena ca nimmitattā **dhammajo dhammanimmito**.

Navalokuttaradhammadāyajjam¹ arahatīti **dhammadāyādo**. **Tam kissa hetūti** yadetam “Bhagavatomhi putto”ti vatvā “dhammajo dhammanimmito”ti vuttam, tam kasmāti ce. Idānissa attham dassento **Tathāgatassa hetanti-**ādimāha. Tattha “dhammakāyo itipī”ti kasmā Tathāgato “dhammakāyo”ti vutto. Tathāgato hi Tepiṭakam Buddhavacanam hadayena cintetvā vācāya abhinīhari. Tenassa kāyo dhammamayattā dhammova. Iti dhammo kāyo assāti **dhammakāyo**. Dhammakāyattā eva **brahmakāyo**. Dhammo hi seṭṭhatthena brahmāti vuccati. **Dhammabhūtoti** dhammasabhāvo. Dhamma bhūtattā eva **brahmabhūto**.

119. Ettāvatā Bhagavā seṭṭhacchedakavādam dassetvā idāni aparenapi nayena seṭṭhacchedakavādameva dassetum **hoti kho so Vāseṭṭha samayoti-**ādimāha. Tattha samvaṭṭavivaṭṭakathā **Brahmajāle**² vitthāritāva. **Itthattam āgacchantīti** itthabhāvam manussattam āgacchanti. **Tedha honti manomayāti** te idha manussaloke nibbattamānāpi opapātikā hutvā maneneva nibbattāti manomayā. Brahmaloce viya idhāpi nesam pītiyeva āhārakiccaṃ sādhetīti **pītibhakkhā**. Eteneva nayena **sayampabhādīnīpi** veditabbānīti.

Rasapathavipātubhāvavaṇṇanā

120. **Ekodakībhūtanti** sabbam cakkavāḷam ekodakameva bhūtam. **Andhakāroti** tamo. **Andhakāratimisāti** cakkhuviññāṇupattinivāraṇena andhabhāvakaraṇam bahalatamam. **Samatanīti**³ patiṭṭhati samantato patthari. **Payaso tattassāti** tattassa khīrassa. **Vaṇṇasampannāti** vaṇṇena sampannā. Kaṇikārapupphasadiso hissā vaṇṇo ahoṣi. **Gandhasampannāti** gandhena

1. ...dhammadāyādam (Sī)

2. Dī-Tṭha 1. 101 piṭṭhe.

3. Samatānīti (Syā, Ka)

sampannā dibbagandham vāyati. **Rasasampannā**ti rasena sampannā pakkhittadibbojā viya hoti. **Khuddamadhunti** khuddakamakkhikāhi katamadhum. **Anelakanti** niddosam makkhikaṇḍakavirahitam. **Lolajātikoti** lolasabhāvo. Atītānantarepi kappe loloyeva. **Ambhoti** acchariyajāto āha. **Kimevidam bhavissatīti** vaṇṇopissā manāpo gandhopi, raso panassā kīdiso bhavissatīti attho. Yo tattha uppannalobho, so rasapathaviṃ aṅguliya sāyi, aṅguliya gahetvā jivhagge ṭhapesi.

Acchādesīti jivhagge ṭhapitamattā satta rasaharaṇīśahassāni pharivā manāpā hutvā tiṭṭhati. **Taṇhā cassa okkamīti** tattha cassa taṇhā uppajji.

Candimasūriyādipātubhāvavaṇṇanā

121. **Āluppakārakam upakkamiṃsu paribhuñjitunti** ālopam katvā piṇḍe piṇḍe chinditvā paribhuñjitum ārabhiṃsu. **Candimasūriyāti** candimā ca sūriyo ca. **Pāturahesunti** pātubhaviṃsu.

Ko pana tesam paṭhamam pātubhavi, ko kasmim vasati, kassa kim pamāṇam, ko upari, ko sīgham gacchati, kati nesam vīthiyo, katham caranti, kittake ṭhāne ālokam karontīti. Ubho ekato pātubhavanti. Sūriyo paṭhamataram paññāyati. Tesañhi sattānam sayampabhāya antarahitāya andhakāro ahoṣi. Te bhītatasiṭā “bhaddakam vatassa sace āloko pātubhaveyyā”ti cintayimṃsu. Tato mahājanassa sūrabhāvam janayamānam sūriyamaṇḍalam uṭṭhahi. Tenevassa sūriyoti nāmam ahoṣi. Tasmim divasam ālokam katvā atthaṅgate puna andhakāro ahoṣi. Te “bhaddakam vatassa sace añño āloko uppajjeyyā”ti cintayimṃsu. Atha nesam chandam ñatvāva candamaṇḍalam uṭṭhahi. Tenevassa candoti nāmam ahoṣi.

Tesu cando antomaṇivimāne vasati. Tam bahi rajatena parikkhittam. Ubhayampi sītalameva ahoṣi. Sūriyo antokanakavimāne vasati. Tam bāhiram phalikaparikkhittam hoti. Ubhayampi uṇhameva.

Pamāṇato cando ujukaṃ ekūnapaññāsajano. Parimaṇḍalato tihi yojanehi ūnadiyaḍḍhasatayojanā. Sūriyo ujukaṃ paññāsajano, parimaṇḍalato diyaḍḍhasatayojano.

Cando heṭṭhā sūriyo upari, antarā nesam yojanam hoti. Candassa heṭṭhimantato sūriyassa uparimantato yojanasatam hoti.

Cando ujukaṃ saṇikaṃ gacchati, tiriyaṃ sīghaṃ. Dvīsu passesu nakkhattatārakā gacchanti. Cando dhenu viya vacchaṃ tam tam nakkhattam upasaṅkamati. Nakkhattāni pana attano ṭhānam na vijahanti. Sūriyassa ujukaṃ gamanam sīghaṃ, tiriyaṃ gamanam dandham. So kālapakkha-uposathato pāṭipadadivase yojanānam satasahassam canda maṇḍalam ohāya gacchati. Atha cando lekhā viya paññāyati. Pakkhassa dutiyāya satasahassanti evam yāva uposathadivasā satasahassam satasahassam ohāya gacchati. Atha cando anukkamena vaḍḍhitvā uposathadivase paripuṇṇo hoti. Puna pāṭipadadivase yojanānam satasahassam dhāvitvā gaṇhāti. Dutiyāya satasahassanti evam yāva uposathadivasā satasahassam satasahassam dhāvitvā gaṇhāti. Atha cando anukkamena hāyivā uposathadivase sabbaso na paññāyati. Candam heṭṭhā katvā sūriyo upari hoti. Mahatiyā pāṭiyā khuddakabhājanam viya candamaṇḍalam pidhīyati. Majjhahike gehacchāyā viya candassa chāyā na paññāyati. So chāyāya apaññāyamānāya dūre ṭhitānam divā padīpo viya sayampi na paññāyati.

Kati nesam vīthiyoti ettha pana ajavīthi nāgavīthi govīthi tisso vīthiyo honti. Tattha ajānam udakaṃ paṭikūlam hoti, hatthināgānam panāpaṃ. Gunnam sītuṇha samatāya phāsu hoti. Tasmā yaṃ kālam candimasūriyā ajavīthim āruhanti, tadā devo ekabindumpi na vassati. Yadā nāgavīthim ārohanti, tadā bhinnam viya nabham paggharati. Yadā govīthim ārohanti, tadā utusamatā sampajjati. Candimasūriyā chamāse Sineruto bahi nikkhamanti, chamāse anto vicaranti. Te hi āsāḷhamāse Sinerusamīpena vicaranti. Tato pare dve māse nikkhamitvā bahi vicarantā paṭhama kattikamāse majjhena gacchanti. Tato cakkavāḷābhimukhā gantvā tayo māse cakkavāḷasamīpena caritvā puna

nikkhamitvā citramāse majjhena gantvā tato dve māse Sinerubhimukhā pakkhanditvā puna āsāḷhe Sinerusamīpena caranti.

Kittake ṭhāne ālokaṃ karontīti. Ekappahārena tīsu dīpesu ālokaṃ karonti. Kathaṃ? Imasmiñhi dīpe sūriyuggamanakālo pubbavidehe majjhanhiko hoti, uttarakurūsu atthaṅgamanakālo, aparagoyāne majjhimayāmo. Pubbavidehamhi uggamanakālo uttarakurūsu majjhanhiko, aparagoyāne atthaṅgamanakālo, idha majjhimayāmo. Uttarakurūsu uggamanakālo aparagoyāne majjhanhiko, idha atthaṅgamanakālo, pubbavidehe majjhimayāmo. Aparagoyānadīpe uggamanakālo idha majjhinhiko, pubbavidehe atthaṅgamanakālo, uttarakurūsu majjhimayāmoti.

Nakkhattāni tārakarūpānīti kattikādinakkhattāni ceva sesatārakarūpāni ca candimasūriyehi saddhimyeva pāturahesuṃ. **Rattindivā**ti tato sūriyatthaṅgamanato yāva aruṇuggamanā ratti, aruṇuggamanato yāva sūriyatthaṅgamanā divāti evaṃ rattindivā paññāyimsu. Atha pañcadasa rattiyo aḍḍhamāso, dve aḍḍhamāsā māsoti evaṃ māsaddhamāsā paññāyimsu. Atha cattāro māsā utu, tayo utū saṃvaccharoti evaṃ utusaṃvaccharā paññāyimsu.

122. **Vaṇṇavevaṇṇatā cāti** vaṇṇassa vivaṇṇabhāvo. **Tesaṃ vaṇṇātimāna paccayāti** tesaṃ vaṇṇaṃ ārabha uppanna-atimānapaccayā. **Mānātimānajātikānanti** punappunaṃ uppajjamānātimānasabhāvānaṃ. **Rasāya pathaviyāti** sampannarasattā rasāti laddhanāmāya pathaviyā. **Anutthunimsūti** anubhāsimsu. **Aho rasanti** aho amhākaṃ madhurarasaṃ antarahitaṃ. **Aggaññaṃ akkharanti** lokuppattivāmsakathaṃ. **Anusarantīti** anugacchanti.

Bhūmipappaṭakapātubhāvādivaṇṇanā

123. **Evameva pāturahosīti** ediso hutvā uṭṭhahi, antovāpiyaṃ udake chinne sukkhakalalapaṭalaṃ viya ca uṭṭhahi.

124. **Padālatāti** ekā madhurarasā bhaddālatā. **Kalambukāti** nāḷikā. **Ahu vata noti** madhurarasā vata no padālatā ahoṣi. **Ahāyi vata noti** sā no etarahi antarahitāti.

125. **Akaṭṭhapākoti** akaṭṭheveva bhūmibhāge uppanno. **Akaṇoti** nikkunḍako¹. **Athusoti** nitthuso. **Sugandhoti** dibbagandham vāyati. **Taṇḍulapphaloti** suparisuddham paṇḍaram taṇḍulameva phalati. **Pakkaṃ paṭivirūḷhanti** sāyam gahitaṭṭhānam pāto pakkaṃ hoti, puna virūḷham paṭipākatikameva gahitaṭṭhānam na paññāyati. **Nāpadānam paññāyatīti** alāyikam hutvā anūnameva paññāyati.

Itthipurisaliṅgādipātubhāvavaṇṇanā

126. **Itthiyā cāti** yā pubbe manussakāle itthī, tassa itthiliṅgam pātubhavati, pubbe purisassa purisaliṅgam. Mātugāmo nāma hi purisattabhāvaṃ labhanto anupubbena purisattapaccaye dhamme pūretvā labhati. Puriso itthattabhāvaṃ labhanto kāmesumicchācāram nissāya labhati. Tadā pana pakatiyā mātugāmassa itthiliṅgam, purisassa purisaliṅgam pāturahosi. **Upanijjhāyatanti** upanijjhāyantānam oloketānam. **Parilāhoti** rāga parilāho. **Setṭhinti** chārikam. **Nibbuyhamānāyāti** niyyamānāya.

127. **Adhammasammatanti** taṃ paṃsukhipanādi adhammoti sammataṃ. **Tadetarahi dhammasammatanti** taṃ idāni dhammoti sammataṃ, dhammoti taṃ gahetvā vicaranti. Tathā hi ekaccesu janapadesu kalahaṃ kurumānā itthiyo “tvaṃ kasmā kathesi, yā gomayapiṇḍamattampi nālatthā”ti vadanti. **Pātabyatanti** sevitaḅbatam. **Sannidhi kārakanti** sannidhiṃ katvā. **Apadānam paññāyitthāti** chinnaṭṭhānam ūnameva hutvā paññāyittha. **Sanḍasaṇḍāti** ekekasmim ṭhāne kalāpabandhā viya gumbagumbā hutvā.

128. **Mariyādam ṭhapeyyāmāti** sīmam ṭhapeyyāma. **Yatra hi nāmāti** yo hi nāma. **Pāṇinā paharimsūti** tayo vāre vacanam aḅaṇhantam pāṇinā paharimsu. **Tadagge khoti** taṃ aggam katvā.

Mahāsammatarājavaṇṇanā

130. **Khiyitabbam khiyeyyāti** pakāsetabbam pakāseyya khiyitabbam khipeyya, hāretabbam hāreyyāti vuttam hoti. **Yo nesam sattoti**

1. Nikkaṇo (Ka), nikkonḍako (Syā)

yo tesam satto. Ko pana soti. Amhākaṃ bodhisatto. **Sālīnaṃ bhāgaṃ anupadassāmāti** mayam ekekassa khattato ambaṇambaṇaṃ āharitvā tuyhaṃ sālībhāgaṃ dassāma, tayā kiñci kammaṃ na kātabbam, tvaṃ amhākaṃ jeṭṭhakaṭṭhāne tiṭṭhāti.

131. **Akkharaṃ upanibbattanti** saṅkhā samaññā paññatti vohāro uppanno. **Khattiyo khattiyotveva dutiyaṃ akkharanti** na kevalaṃ akkhrameva, te panassa khattasāmino tīhi saṅkhehi abhisekampi akaṃsu. **Rañjetīti** sukheti pineti. **Aggaññenāti** agganti ñātena, agge vā ñātena lokuppattisamaye uppanna abhinibbatti ahoṣīti.

Brāhmaṇamaṇḍalādivaṇṇanā

132. **Vītaṅgārā vītadhūmāti** pacitvā khāditabbābhāvato vigatadhūmaṅgārā. **Pannamusalāti** koṭṭetvā pacitabbābhāvato patitamusalā. **Ghāsamesamānāti** bhikkhā cariyavasena yāgubhattaṃ pariyesantā. **Tameṇaṃ manussā disvāti** te ete manussā passivā. **Anabhisambhuṇamānāti** asahamānā asakkontā. **Ganthe karontāti** tayo vede abhisāṅkharontā ceva vācentā ca. **Acchantīti** vasanti, “acchenti”tipi pāṭho. Esevatto. **Hīnasammatanti** “mante dhārenti mante vācenti”ti kho vāseṭṭha idaṃ tena samayena hīnasammataṃ. **Tadetarahi seṭṭhasammatanti** taṃ idāni “ettake mante dhārenti ettake mante vācenti”ti seṭṭhasammataṃ jātaṃ. **Brāhmaṇamaṇḍalassāti** brāhmaṇagaṇassa.

133. **Methunaṃ dhammaṃ samādāyāti** methunadhammaṃ samādiyivā. **Visukammante**¹ payojesunti gorakkha² vāṇijakammādiḷe vissute uggate kammante payojesuṃ.

134. **Suddā suddāti** tena luddācāraḷakammakhuddācāraḷakammunā suddam suddam lahuṃ lahuṃ kucchitaṃ gacchanti, vinassantīti attho. **Ahu khoti** hoti kho.

1. Vissutakammante (Si)

2. Gopaka (Syā, Ka)

135. **Sakaṁ dhammaṁ garahamānoti** na setacchattaṁ ussāpanamattena sujjhituṁ sakkāti evaṁ attano khattiyadhammaṁ nindamāno. Esa nayo sabbattha. “Imehi kho vāseṭṭha catūhi maṇḍalehi”ti iminā imaṁ dasseti “samaṇamaṇḍalaṁ nāma visuṁ natthi, yasmā¹ pana na sakkā jātiyā sujjhituṁ, attano attano sammāpaṭipattiyā visuddhi hoti. Tasmā imehi catūhi maṇḍalehi samaṇamaṇḍalassa abhinibbatti hoti. Imāni maṇḍalāni samaṇamaṇḍalaṁ anuvattanti, anuvattantāni ca dhammeneva anuvattanti, no adhammena. Samaṇamaṇḍalaṁhi āgamma sammāpaṭipattim pūretvā suddhim pāpuṇanti”ti.

Duccaritādikathāvaṇṇanā

136. Idāni yathājātiyā na sakkā sujjhituṁ, sammāpaṭipattiyāva sujjhanti, tamatthaṁ pākaṭaṁ karonto **khattiyopi kho Vāseṭṭhā**ti desanaṁ ārabhi. Tatha **micchādiṭṭhikammasamādānahetū**ti micchādiṭṭhivasena samādinna-kammahetu, micchādiṭṭhikammasa vā samādānahetu.

137. **Dvayakārī**ti kālena kusalaṁ karoti, kālena akusalanti evaṁ ubhayakārī. **Sukhadukkhappaṭisaṁvedī hotī**ti ekakkhaṇe ubhayavipākadānaṭṭhānaṁ nāma natthi. Yena pana akusalaṁ bahūṁ kataṁ hoti, kusalaṁ mandam, so taṁ kusalaṁ nissāya khattiyakule vā brāhmaṇakule vā nibbattati. Atha naṁ akusalakammaṁ kāṇampi karoti khujjampi pīṭhasappimpi. So rajjassa vā anaraho hoti, abhisittakāle vā evambhūto bhoge paribhuñjituṁ na sakkoti. Aparassa maraṇakāle dve balavamallā viya te dvepi kusalākusalakammāni upaṭṭhahanti. Tesu akusalaṁ balavataraṁ hoti, taṁ kusalaṁ paṭibāhitvā tiracchānayaniyaṁ nibbattāpeti. Kusalakammampi pavattivedaniyaṁ hoti. Tamenam maṅgalahatthim vā karonti maṅgala-assaṁ vā maṅgala-usabham vā. So sampattim anubhavati. Imaṁ sandhāya vuttaṁ “sukhadukkhappaṭisaṁvedī hotī”ti.

Bodhipakkhiyabhāvanāvaṇṇanā

138. **Sattannaṁ bodhipakkhiyānanti** “cattāro satipaṭṭhānā”ti-ādikotṭhāsavasena sattannaṁ, paṭipāṭiyā pana sattatimsāya bodhipakkhiyānaṁ

1. Sammā (Sī)

dhammānaṃ. **Bhāvanamanvāyāti** bhāvanaṃ anugantvā, paṭipajjitvāti attho. **Parinibbā yatīti** kilesaparinibbānena parinibbāyati. Iti Bhagavā cattāro vaṇṇe dassetvā vinivattetvā paṭividdhacatusaccaṃ khīṇāsavameva devamanussesu seṭṭhaṃ katvā dassesi.

140. Idāni tamevatthaṃ lokasammatassa brahmunopi vacanadassanānusārena daḷhaṃ katvā dassento **imesaṃ hi Vāsetṭha catunnaṃ vaṇṇānanti**-ādimāha. “Brahmunā pesā”ti-ādi Ambaṭṭhasutte vitthāritaṃ. Iti Bhagavā ettakena iminā kathāmaggena seṭṭhacchedakavādameva dassetvā suttantaṃ vinivattetvā arahattanikūṭena desanaṃ niṭṭhāpesi. **Attamanā Vāsetṭhabhāradvājāti** Vāsetṭhabhāradvāja sāmaṇerāpi hi sakamanā tuṭṭhamanā “sādhu sādhu”ti Bhagavato bhāsitaṃ abhinandiṃsu. Idameva suttantaṃ āvajjantā anumajjantā saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇiṃsūti.

Aggaññasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Sampasādanīyasutta

Sāriputtasīhanādavaṇṇanā

141. **Evam me sutanti** Sampasādanīyasuttam.

Tatrāyamanuttānapadavaṇṇanā—**Nālandāyanti** Nālandāti evamnamake nagare, tam nagaram gocaragāmaṃ katvā. **Pāvārikambavaneti** Dussapāvārikaseṭṭhino Ambavane. Tam kira tassa uyyānaṃ ahoṣi. So Bhagavato dhammadesanaṃ sutvā Bhagavati pasanno tasmim uyyāne kuṭileṇamaṇḍa pādipaṭimaṇḍitaṃ Bhagavato vihāraṃ katvā niyyātesi. So vihāro Jīvakambavanaṃ viya “Pāvārikambavanan”tveva saṅkhyam gato, tasmim Pāvārikambavane viharatīti attho. Bhagavantam etadavoca “evampasanno aham bhante Bhagavatī”ti. Kasmā evam avoca? Attano uppannasomanassapavedanattham.

Tatrāyamanupubbikathā—thero kira tamdivasaṃ kālasseva sarīrappaṭijagganaṃ katvā sunivatthanivāsano pattacīvaramādāya pāsādikehi abhikkantādīhi devamanussānaṃ pasādaṃ āvahanto Nālandavāsīnaṃ hitasukhamanubrūhayanto piṇḍāya pavisitvā pacchā bhataṃ piṇḍapātaṭikkanto vihāraṃ gantvā Satthu vattam dassetvā Satthari Gandhakuṭim pavitṭhe Satthāraṃ vanditvā attano divāṭṭhānaṃ agamāsi. Tattha saddhivihārikante vāsikesu vattam dassetvā paṭikkantesu divāṭṭhānaṃ sammajjitvā cammakkaṇḍaṃ paññapetvā udakatumbato udakena hatthapāde sītale katvā tisandhipallaṅkaṃ ābhujitvā kālaparicchedaṃ katvā phalasaṃpattim samāpajji.

So yathāparicchinnaḥ kālavasena samāpattito vuṭṭhāya attano guṇe anussaritu māradḍho. Athassa guṇe anussarato sīlaṃ āpāthamāgataṃ. Tato paṭipāṭiyāva samādhi paññā vimutti vimuttiñāṇadassanaṃ. Paṭhamaṃ jhānaṃ -pa- ākāsaṇāñcāyatana samāpatti -pa- nevasaññānāsaññāyatana samāpatti vipassanāññānaṃ -pa- dibbacakkhuññānaṃ -pa- sotāpattim maggo sotāpattiphalaṃ -pa- arahattamaggo arahattaphalaṃ atthapaṭisambhidā dhammapaṭisambhidā niruttapaṭisambhidā paṭibhānapaṭisambhidā sāvakaṇāramiññānaṃ. Ito paṭṭhāya kappasatasahassādhikassa asaṅkhyeyyassa upari Anomadassībuddhassa pādamaḷe kataṃ abhinīhāraṃ ādim katvā attano guṇe anussarato yāva nisinnapallaṅkā guṇā upaṭṭhahimsu.

Evam̐ thero attano guṇe anussaramāno guṇānaṃ pamāṇaṃ vā paricchedaṃ vā daṭṭhuṃ nāsakkhi. So cintesi “mayhaṃ tāva padesañāṇe ʘhitassa sāvakassa guṇānaṃ pamāṇaṃ vā paricchedo vā natthi, ahaṃ pana yaṃ Satthāraṃ uddissa pabbajito, kīdisā nu kho tassa guṇā”ti Dasabalassa guṇe anussarituṃ āraddho. So Bhagavato sīlaṃ nissāya, samādhiṃ paññaṃ vimuttiṃ vimuttiñāṇadassanaṃ nissāya, cattāro satipaṭṭhāne nissāya, cattāro sammappadhāne cattāro iddhipāde cattāro magge cattāri phalāni catasso paṭisambhidā catuyoniparicchedakañāṇaṃ cattāro ariyavaṃse nissāya Dasabalassa guṇe anussarituṃāraddho.

Tathā pañca padhāniyaṅgāni, pañcaṅgikaṃ sammāsamādhiṃ, pañcindriyāni, pañca balāni, pañca nissaraṇiyā dhātuyo, pañca vimuttāyatanāni, pañca vimutti-paripāca niyā paññā, cha sāraṇīye dhamme, cha anussatiṭṭhānāni, cha gārove, cha nissaraṇiyā dhātuyo, cha satatavīhāre, cha anuttariyāni, cha nibbedhabhāgiyā paññā, cha abhiññā, cha asādhāraṇaṇāṇāni, satta aparīhāniye dhamme, satta ariyadhaṇāni, satta bojjhaṅge, satta sappurisadhamme, satta nijjaravatthūni, satta paññā, satta dakkhiṇeyyapuggale, satta khīṇāsavabalāni, aṭṭha paññāpaṭilābhahetū, aṭṭha sammattāni, aṭṭha lokadhammā tikkame, aṭṭha ārambhavatthūni, aṭṭha akkhaṇadesanā, aṭṭha mahāpurisavitakke, aṭṭha abhibhāyatanāni, aṭṭha vimokkhe, nava yonisomanasikāramūlake dhamme, nava pārīsuddhipadhāniyaṅgāni, nava sattāvāsadesanā, nava āghāṭappaṭivīnaye, nava paññā, nava nānattāni, nava anupubbavīhāre, dasa nāthakaraṇe dhamme, dasa kaṣiṇāyatanāni, dasa kusalakammaṭṭhe, dasa Tathāgatabalāni, dasa sammattāni, dasa ariyavāse, dasa asekkhadhamme, ekādasa mettānisamse, dvādasa dhammacakkākāre, terasa dhutaṅga guṇe, cuddasa Buddhañāṇāni, pañcadasa vimutti-paripācāniye dhamme, soḷasavidhaṃ ānāpānassatiṃ, aṭṭhārasa Buddhadhamme, ekūnavīsati paccavekkhaṇaṇāṇāni, catucattā līsa ñāṇavatthūni, paroṇṇāsa kusaladhamme, sattasattati ñāṇavatthūni, catuvīsati koṭi sataṣaḥassasamāpattisañcaramahāvajirañāṇa¹ nissāya Dasabalassa guṇe anussarituṃ ārabhi.

1. Samāpattiyo sañcāritamahāvajirañāṇaṃ (Syā, Ka)

Tasmiṃyeva ca divāṭṭhāne nisinnoyeva upari “aparaṃ pana bhante etadānutta rīyan”ti āgamissanti soḷasa aparaṃpariyadhammā, tepi nissāya anussarituṃ ārabhi. So “kusalapaññattiyāṃ anuttaro mayhaṃ Satthā, āyatanapaññattiyāṃ anuttaro, gabbhāvakka ntiyāṃ anuttaro, ādesanāvidhāsu anuttaro, dassanasamāpattiyāṃ anuttaro, puggalapañña ttiyāṃ anuttaro, padhāne anuttaro, paṭipadāsu anuttaro, bhassasamācāre anuttaro, purisa sīlasamācāre anuttaro, anusāsanīvidhāsu anuttaro, parapuggalavimuttiñāṇe anuttaro, sassatavādesu anuttaro, pubbenivāsañāṇe anuttaro, dibbacakkhuñāṇe anuttaro, iddhividhe anuttaro, iminā ca iminā ca anuttaro”ti evaṃ Dasabalassa guṇe anussaranto Bhagavato guṇānaṃ neva antaṃ, na pamāṇaṃ passi. Thero attanopi tāva guṇānaṃ antaṃ vā pamāṇaṃ vā nāddasa, Bhagavato guṇānaṃ kiṃ passissati. Yassa yassa hi paññā mahatī ñāṇaṃ visadaṃ, so so Buddhaguṇe mahantato saddahati. Lokiyamahājano ukkāsitvāpi khipitvāpi “namo Buddhānaṃ”ti attano attano upanissaye ṭhatvā Buddhānaṃ guṇe anussarati. Sabbalokiyamahājanato eko sotāpanno Buddhaguṇe mahantato saddahati. sotāpannānaṃ satatopi sahasatopi eko sakadāgāmī. sakadāgāmīnaṃ satatopi sahasa topi eko anāgāmī. anāgāmīnaṃ satatopi sahasatopi eko arahā Buddhaguṇe mahantato saddahati. Avasesa-arahantehi asīti mahātherā Buddhaguṇe mahantato saddahanti. Asītimahātherehi cattāro mahātherā. Catūhi mahātherehi dve aggasāvaka. Tesupi Sāriputtatthero, Sāriputtattheratopi eko Paccekabuddho Buddhaguṇe mahantato saddahati. Sace pana sakalacakkavāḷagabbhe saṅghāṭikaṇṇena saṅghāṭikaṇṇaṃ pahariyamānā nisinnā Paccekabuddhā Buddhaguṇe anussareyyuṃ, tehi sabbehipi eko Sabbaññubuddhova Buddhaguṇe mahantato saddahati.

Seyyathāpi nāma mahājano “mahāsamuddo gambhīro uttāno”ti jānanatthaṃ yottāni vaṭṭeyya, tattha koci byāmapamāṇaṃ yottaṃ vaṭṭeyya, koci dve byāmaṃ, koci dasabyāmaṃ, koci vīsatiabyāmaṃ, koci tiṃsabyāmaṃ, koci cattālīsabyāmaṃ, koci paññāsabyāmaṃ, koci satabyāmaṃ,

koci saḥassabyāmaṃ, koci caturāsītibyāmasaḥassaṃ. Te nāvāṃ āruyha, samuddamajjhe uggatapabbatādīmhi vā ṭhatvā attano attano yottaṃ otāreyyūṃ, tesu yassa yottaṃ byāmamattaṃ, so byāmamattaṭṭhāneyeva udakaṃ jānāti -pa-. Yassa caturāsītibyāma saḥassaṃ, so caturāsītibyāmasaḥassaṭṭhāneyeva udakaṃ jānāti. Parato udakaṃ ettakanti na jānāti. Mahāsamudde pana na tattakāmyeva udakaṃ, atha kho anantamaparimāṇaṃ. Caturāsītiyojanasaḥassaṃ gambhīro hi mahāsamuddo, evameva ekabyāmayottato paṭṭhāya navabyāmayottena ñāta-udakaṃ viya lokiyamahājanena diṭṭhabuddhaguṇā veditabbā. Dasabyāmayottena dasabyāmaṭṭhāne ñāta-udakaṃ viya sotāpannena diṭṭhabuddhaguṇā. Vīsatiabyāmayottena vīsatiabyāmaṭṭhāne ñāta-udakaṃ viya sakadāgāminā diṭṭhabuddhaguṇā. Timsabyāmayottena timsabyāmaṭṭhāne ñāta-udakaṃ viya anāgāminā diṭṭhabuddhaguṇā. Cattālīsabyāmayottena cattālīsabyāmaṭṭhāne ñāta-udakaṃ viya arahatā diṭṭhabuddhaguṇā. Paññāsabyāmayottena paññāsabyāmaṭṭhāne ñāta-udakaṃ viya asītimahātherehi diṭṭhabuddhaguṇā. Satabyāmayottena satabyāmaṭṭhāne ñāta-udakaṃ viya catūhi mahātherehi diṭṭhabuddhaguṇā. Saḥassabyāmayottena saḥassa byāmaṭṭhāne ñāta-udakaṃ viya Mahāmoggallānatherena diṭṭhabuddhaguṇā. Caturāsītibyāmasaḥassayottena caturāsītibyāmasaḥassaṭṭhāne ñāta-udakaṃ viya Dhammasenāpatinā Sāriputtatherena diṭṭhabuddhaguṇā. Tattha yathā so puriso mahāsamudde udakaṃ nāma na ettakāmyeva, anantamaparimāṇanti gaṇhāti, evameva āyasmā Sāriputto dhammanvayena anvayabuddhiyā anumānena nayaggāhena sāvakaṭṭhānāṇe ṭhatvā Dasabalassa guṇe anussaranto “Buddhaguṇā anantā aparimāṇā”ti saddahi.

Therena hi diṭṭhabuddhaguṇehi dhammanvayena gahetabbabuddhaguṇāyeva bahutarā. Yathā kathaṃ viya? Yathā ito nava ito navāti aṭṭhārasa yojanāni avattharivā gacchantiyā Candabhāgāya mahānadiyā puriso sūcipāsena udakaṃ gaṇheyya, sūcipāsena gahita-udakato aggahitameva bahu hoti. Yathā vā pana puriso mahāpathavito aṅguliyaṃ paṃsum gaṇheyya, aṅguliyaṃ gahitapaṃsuto avasesapaṃsuyeva bahu hoti. Yathā vā pana puriso mahāsamuddābhimukhiṃ aṅguliṃ kareyya,

aṅguli-abhimukha-udakato avasesaṃ udakaṃyeva bahu hoti. Yathā ca puriso ākāśābhi mukhiṃ aṅgulim kareyya, aṅguli-abhimukha-ākāsato sesa-ākāsappadesova bahu hoti. Evaṃ therena diṭṭhabuddhaguṇehi adiṭṭhā guṇāva bahūti veditabbā. Vuttampi cetam—

“Buddhopi Buddhassa bhaṇeyya vaṇṇaṃ,
kappampi ce aññaṃabhāsamaṇo.
Khīyetha kappo ciradīghamantare,
vaṇṇo na khīyetha Tathāgatassa”ti.

Evaṃ therassa attano ca Satthu ca guṇe anussarato yamakamahānadīmahogho viya abbhantare pītisomanassaṃ avattharamānaṃ vāto viya bhastaṃ, ubbhijjitvā uggata-udakaṃ viya mahārahadaṃ sakalasarīraṃ pūreti. Tato therassa¹ “supatthitā vata me patthanā, suladdhā me pabbajjā, yvāhaṃ evaṃvidhassa Satthu santike pabbajito”ti āvajjantassa balavataraṃ pītisomanassaṃ uppajji.

Atha thero “kassāhaṃ imaṃ pītisomanassaṃ āroceyyaṃ”ti, cinto añño koci samaṇo vā brāhmaṇo vā devo vā māro vā brahmā vā mama imaṃ pasādaṃ anuccha vikaṃ katvā paṭiggahetuṃ na sakkhissati, ahaṃ imaṃ somanassaṃ Satthuno yeva pavedeyyāmi², Satthāva me paṭiggaṇḥituṃ sakkhissati, so hi tiṭṭhatu mama pīti somanassaṃ, mādisassa samaṇasatassa vā samaṇasahassassa vā samaṇasatasahassassa vā somanassaṃ pavedentassa sabbesaṃ manāṃ gaṇhanto paṭiggahetuṃ sakkoti. Seyyathāpi nāma aṭṭhārasa yojanāni avattharamānaṃ gacchantim Candabhāgamahānadim kusumbhā vā kandarā vā sampaṭicchituṃ na sakkonti, mahāsamuddova taṃ sampaṭicchati. Mahāsamuddo hi tiṭṭhatu Candabhāgā, evarūpānaṃ nadīnaṃ satampi sahasampi sataśaha ssaṃpi sampaṭicchati, na cassa tena ūnattaṃ vā pūrattaṃ vā paññāyati, evameva Satthā mādisassa samaṇasatassa samaṇasahassassa samaṇasatasahassassa vā pītisomanassaṃ pavedentassa sabbesaṃ manāṃ gaṇhanto paṭiggahetuṃ sakkoti. Sesā samaṇabrāhmaṇā dayo Candabhāgaṃ kusumbhakandarā viya mama somanassaṃ sampaṭicchituṃ na

1. Thero (bahūso)

2. Pavedessāmi (Sī, Syā)

sakkonti. Handāhaṃ mama pītisomanassaṃ Satthunova āroceṃīti pallaṅkaṃ vinibbhujitvā cammakkaṇḍaṃ papphoṭetvā ādāya sāyanhasamaye pupphānaṃ vaṇṭato chijjitvā paggharaṇakāle Satthāraṃ upasaṅkamitvā attano somanassaṃ pavedento **evampasanno ahaṃ bhanteti**-ādimāha. Tattha **evampasannoti** evaṃ uppannasaddho, evaṃ saddahāṃīti attho.

Bhiyyobhiññataroti bhiyyataro abhiññāto, bhiyyatarābhiñño vā, uttaritaraññoti attho. **Sambodhiyanti** sabbaññutaññāṇe arahattamaggañāṇe vā, arahattamaggeneva hi Buddhagūṇā nippadesā gahitā honti. Dve hi aggasāvaka arahattamaggeneva sāvakaṇāpāramiññaṇaṃ paṭilabhanti. Paccekabuddhā paccekabodhiññaṇaṃ. Buddhā sabbaññutaññāṇaṇeva sakale ca Buddhagūṇe. Sabbañhi nesaṃ arahattamaggeneva ijjhati. Tasmā arahattamaggaññaṇaṃ sambodhi nāma hoti. Tena uttaritaro Bhagavatā natthi. Tenāha “Bhagavatā bhiyyobhiññataro yadidaṃ sambodhiyaṃ”ti.

142. **Uḷārāti** seṭṭhā. Ayañhi uḷārasaddo “uḷārāni khādanīyāni khādanti”ti-ādīsu¹ madhure āgacchati. “Uḷārāya khalu bhavaṃ vacchāyano samaṇaṃ Gotamaṃ pasamsāya vasamsati”ti-ādīsu² seṭṭhe. “Appamaṇo uḷāro obhāso”ti-ādīsu³ vipule. Svāyamidha seṭṭhe āgato. Tena vuttaṃ “uḷārāti seṭṭhā”ti. **Āsabhīti** usabhassa vācāsadisī acalā asampavedhī. **Ekamsa gahitoti** anussavena vā ācariyaparamparāya vā itikirāya vā piṭakasampadānena vā ākāraparivitakkena vā diṭṭhinijjhānakkhantiyā vā takkaḥetu vā nayahetu vā akathetvā paccakkhato ñāṇena paṭivijjhitvā viya ekamsa gahito, sanniṭṭhānakathāva kathitāti attho.

Sīhanādoti seṭṭhanādo, neva dandhāyantena na gaggarāyantena⁴ sīhena viya uttamanādo naditoti attho. **Kim te Sārīputtāti** imaṃ desanaṃ kasmā ārabhīti. Anuyoga dāpanatthaṃ. Ekacco hi sīhanādaṃ naditvā attano sīhanāde anuyogaṃ dātuṃ na sakkoti, nighamsanaṃ nakkhamati, lepe patitamakkaṭo viya hoti. Yathā dhamamānaṃ aparissuddhalohaṃ jhāyitvā jhāma-aṅgāro hoti, evaṃ jhāmaṅgāro viya

1. Ma 1. 301 piṭṭhe.

3. Dī 2. 13 piṭṭhe.

2. Ma 3. 233 piṭṭhe.

4. Na bhaggarāyantena (Ka)

hoti. Eko sīhanāde anuyogaṃ dāpiyamāno dātuṃ sakkoti, nighaṃsanaṃ khamati, dhamamānaṃ niddosajātarūpaṃ viya adhikatarāṃ sobhati, tādiso thero. Tena naṃ Bhagavā “anuyogakkhāmo ayan”ti ñatvā sīhanāde anuyogadāpanatthaṃ imampi desanaṃ ārabhi.

Tattha **sabbe teti sabbe te tayā. Evaṃsīlāti**-ādīsu lokiyalokuttaravasena sīlādīni pucchati. Tesāṃ vitthārakathā Mahāpadāne kathitāva.

Kim pana te Sāriputta ye te bhavissantīti atītā ca tāva niruddhā, apaṇṇattika bhāvaṃ gatā dīpasikhā viya nibbutā, evaṃ niruddhe apaṇṇattikabhāvaṃ gate tvaṃ kathaṃ jānissasi, anāgatābuddhānaṃ pana guṇā kinti tayā attano cittaena paricchinditvā viditāti pucchanto evamāha. **Kim pana te Sāriputta ahaṃ etarahīti** anāgatāpi Buddhā ajātā anibbattā anuppannā, tepi kathaṃ tvaṃ jānissasi, tesañhi jānanaṃ apade ākāse padadassanaṃ viya hoti. Idāni mayā saddhiṃ ekavihāre vasasi, ekato bhikkhāya carasi, dhammadesanākāle dakkhiṇapasse nisīdasi, kim pana mayhaṃ guṇā attano cetasā paricchinditvā viditā tayāti anuyuñjanto evamāha.

Thero pana pucchite pucchite “no hetāṃ bhante”ti paṭikkhipati. Therassa ca viditampi atthi aviditampi atthi, kim so attano viditaṭṭhāne paṭikkhepaṃ karoti, avidita ṭṭhāneti. Viditaṭṭhāne na karoti, aviditaṭṭhāneyeva karotīti. Thero kira anuyoge āraddheyeva aññāsi. Na ayaṃ anuyogo sāvakaṇāmiññāṇe, sabbaññutaññāṇe ayaṃ anuyogoti attano sāvakaṇāmiññāṇe paṭikkhepaṃ akatvā aviditaṭṭhāne sabbaññutaññāṇe paṭikkhepaṃ karoti. Tena idampi dīpeti “Bhagavā mayhaṃ atītānāgatapaccuppannānaṃ Buddhānaṃ sīlasamādhīpaññāvīmuttikāraṇajānanasamatthaṃ sabbaññutaññāṇaṃ natthī”ti.

Etthāti etesu atītādibhedesu Buddhesu. **Atha kiñcarahīti** atha kasmā evaṃ ñāṇe asati tayā evaṃ kathitanti vadati.

143. **Dhammanvayoti** dhammassa paccakkhato ñāṇassa anuyogaṃ anugantvā uppannaṃ anumānaññāṇaṃ nayaggāho vidito. Sāvakaṇāmiññāṇe ṭhatvāva

imināva ākārena jānāmi Bhagavāti vadati. Therassa hi nayaggāho appamāṇo apariyanto. Yathā sabbaññutaññāṇassa pamāṇam vā pariyanto vā natthi, evaṃ Dhammasenāpatino nayaggāhassa. Tena so “iminā evaṃvidho, iminā anuttaro Satthā”ti jānāti. Therassa hi nayaggāho sabbaññutaññāṇagatiko eva. Idāni taṃ nayaggāhaṃ pākaṭaṃ kātuṃ upamāya dassento **seyyathāpi bhanteti**-ādimāha. Tattha yasmā Majjhimapadese nagarassa uddhāpapākārādīni thirāni vā hontu dubbalāni vā, sabbaso vā pana mā hontu, corāsaṅkā na hoti, tasmā taṃ aggahetvā paccantimanagaranti āha. **Daḷhuddhāpanti** thirapākāra pādaṃ. **Daḷhapākāratoraṇanti** thirapākārañceva thirapiṭṭhasaṅghāṇa. **Ekadvāranti** kasmā āha. Bahudvāre hi nagare bahūhi paṇḍitadovārikehi bhavitabbaṃ. Ekadvāre ekova vaṭṭati. Therassa ca paññāya sadiso añño natthi. Tasmā attano paṇḍitabhāvassa opammatthaṃ ekaṃyeva dovārikaṃ dassetuṃ “ekadvāraṃ”ti āha. **Paṇḍitoti** paṇḍiccena samannāgato. **Byattoti** veyyattiyena samannāgato visadaññaṇo. **Medhāvīti** ṭhānuppattika paññāsaṅkhātāya medhāya samannāgato. **Anupariyāyapathanti** anupariyāyanāmakam pākāramaggaṃ. **Pākārasandhinti** dvinnam iṭṭhakānam apagataṭṭhānam. **Pākāravivaranti** pākārassa chinnaṭṭhānam.

Cetaso upakkileseti pañca nīvaraṇāni cittaṃ upakkileseti kiliṭṭham karonti upatāpenti vibādheti, tasmā “cetaso upakkilesā”ti vuccanti. **Paññāya dubbalikaraṇeti** nīvaraṇā uppajjamānā anuppanāya paññāya uppajjitum na denti, uppanāya paññāya vaḍḍhitum na denti, tasmā “paññāya dubbalikaraṇā”ti vuccanti. **Suppatitṭhitacittāti** catūsu satipaṭṭhānesu suṭṭhu ṭhapitacittā hutvā. **Satta bojjaṅge yathābhūtanti** satta bojjaṅge yathāsabhāvena bhāvetvā. **Anuttaraṃ sammāsambodhinti** arahattaṃ sabbaññutaññāṇam vā paṭivijjhimsūti dasseti.

Apicettha satipaṭṭhānāti vipassanā. Sambojjaṅgā maggo. Anuttarā sammāsambodhi arahattaṃ. Satipaṭṭhānāti vā maggāti vā bojjaṅgamissakā. sammāsambodhi arahattameva. Dīghabhāṇakamahāsivatthero panāha

“satipaṭṭhāne vipassanāti gahetvā bojjaṅge maggo¹ ca sabbaññutaññāṇācāti gahite sundaro pañho bhaveyya, na panevaṃ gahitan”ti. Iti thero Sabbaññubuddhānaṃ² nīvaraṇappahāne satipaṭṭhānabhāvanāya sambodhiyaṅca majjhe bhinnasuvanṇarajatānaṃ viya nānattābhāvaṃ dasseti.

Idha ṭhatvā upamā saṃsandetabbā—āyasmā hi Sāriputto paccantanagaraṃ dassesi, pākāraṃ dassesi, pariyāyapathaṃ dassesi, dvāraṃ dassesi, paṇḍitadovārikaṃ dassesi, nagaraṃ pavesanakanikkhamaṇake oḷārike pāṇe dassesi, paṇḍitadovārikassa tesāṃ pāṇānaṃ pākāṭabhāvaṅca dassesi. Tattha kiṃ kena sadisanti ce. Na garaṃ viya hi nibbānaṃ, pākāro viya sīlaṃ, pariyāyapatho viya hiri³, dvāraṃ viya ariyamaggo, paṇḍitadovāriko viya Dhammasenāpati, nagarappavisanakanikkhamaṇaka-oḷārikapāṇā viya atītānāgatapaccuppannā Buddhā, dovārikassa tesāṃ pāṇānaṃ pākāṭabhāvo viya āyasmato Sāriputtassa atītānāgatapaccuppannabuddhānaṃ sīlasamathādihi pākāṭabhāvo. Ettāvata therena Bhagavā evamahāṃ sāvakaṇāpāramiṇāṇe ṭhatvā dhammanvayena nayaggāhena jānāmīti attano sīhanādassa anuyogo dinno hoti.

144. **Idhāhaṃ bhante yena Bhagavāti** imaṃ desanaṃ kasmā ārabhi? Sāvakaṇāpāramiṇāṇassa nipphattidassanattamaṃ⁴. Ayañhettha adhippāyo, Bhagavā ahaṃ sāvakaṇāpāramiṇāṇaṃ paṭilabhanto pañcanavuttipāsaṇḍe na aññaṃ ekampi samaṇaṃ vā brāhmaṇaṃ vā upasaṅkamitvā sāvakaṇāpāramiṇāṇampi paṭilabhiṃ, tumheyeva upasaṅkamitvā tumhe payirupāsanto paṭilabhinti. Tattha **idhāti** nipātamaṃ. **Upasaṅkamim dhammasavanāyāti** tumhe upasaṅkamanto pañāhaṃ na cīvarādihetu upasaṅkamanto, dhammasavanatthāya upasaṅkamanto. Evaṃ upasaṅkamitvā sāvakaṇāpāramiṇāṇaṃ paṭilabhiṃ. Kadā pana thero dhammasavanatthāya upasaṅka mantoti. Sūkarakhatalaṇe Bhāgineyyadīghanakhaparibbājakassa Vedanāpariggahasuttantakathanadivase⁵ upasaṅkamanto, tadāyeva sāvakaṇāpāramiṇāṇaṃ paṭilabhīti. Taṃdivasañhi thero tālavaṇṭaṃ gahetvā Bhagavantaṃ bījamāno ṭhito taṃ desanaṃ sutvā tattheva

1. Magge (Sī)

2. Sabbabuddhānaṃ (Sī)

3. Samatho (Sī)

4. Nibbattidassanattamaṃ (Ka)

5. Ma 2. 168 piṭṭhe.

sāvakaṭpāramiññaṇaṃ hatthagataṃ akāsi. **Uttaruttaraṃ paṇītapāṇītaṃ** uttaruttarañceva paṇītapāṇītañca katvā desesi. **Kaṇhasukkasappaṭibhāganti** kaṇhañceva sukkañca. Tañca kho sappaṭibhāgaṃ savipakkham¹ katvā. Kaṇhaṃ paṭibāhitvā sukkaṃ, sukkaṃ paṭibāhitvā kaṇhanti evaṃ sappaṭibhāgaṃ katvā kaṇhasukkaṃ desesi, kaṇhaṃ desentopi ca sa-ussāhaṃ savipākaṃ desesi, sukkaṃ desentopi sa-ussāhaṃ savipākaṃ desesi.

Tasmiṃ dhamme abhiññā idhekaccaṃ dhammaṃ dhammesu niṭṭhamagamaṃ tasmiṃ desite dhamme ekaccaṃ dhammaṃ nāma sāvakaṭpāramiññaṇaṃ sañjānitvā dhammesu niṭṭhamagamaṃ. Katamesu dhammesūti? catusaccadhammesu. Etthāyaṃ therasallāpo, Kālavallavāsī Sumatthero tāva vadati “catusaccadhammesu idāni niṭṭhagama nakāraṇaṃ natthi. Assajimahāsāvakaṃ hi diṭṭhadivaseyeva so paṭhamamaggena catusaccadhammesu niṭṭhaṃ gato, aparabhāge Sūkarakhataleṇadvāre upari tīhi maggehi catusaccadhammesu niṭṭhaṃ gato, imasmiṃ pana ṭhāne ‘dhammesū’ti Buddhagūṇesu niṭṭhaṃ gato”ti. Lokantaravāsī Cūlasīvattthero pana “sabbaṃ tatheva vatvā imasmiṃ pana ṭhāne ‘dhammesū’ti arahatte niṭṭhaṃ gato”ti āha. Dīghabhāṇaka Tipiṭakamahāsīvattthero pana “tatheva purimavādaṃ vatvā imasmiṃ pana ṭhāne ‘dhammesū’ti sāvaka ṭpāramiññaṇe niṭṭhaṃ gato”ti vatvā “Buddhagūṇā pana nayato āgatā”ti āha.

Satthari pasīdinti evaṃ sāvakaṭpāramiññaṇadhammesu niṭṭhaṃ gantvā bhiyyoso mattāya “Sammāsambuddho vata so Bhagavā”ti Satthariṃ pasīdiṃ. **Svākkhāto Bhagavatā dhammoti** suṭṭhu akkhāto sukathito niyyāniko maggo phalattāya niyyāti rāgadosamohanimmadanasamatto.

Suppaṭipanno saṃghoti Buddhassa Bhagavato sāvakaṃsaṃghopi vaṅkādidosa virahitaṃ sammāpaṭipadaṃ paṭipannattā Suppaṭipannoti pasannomhi Bhagavatīti² dasseti.

Kusaladhammadesanāvaṇṇanā

145. Idāni divāṭṭhāne nisīditvā samāpajjite soḷasa aparāpariyadhamme dassetuṃ **aparaṃ pana bhante etadānuttariyanti** desanaṃ ārabhi.

1. Savipākaṃ (Sī)

2. Bhagavāti (Sī)

Tattha **anuttariyanti** anuttarabhāvo. **Yathā Bhagavā dhammaṃ desetīti** yathā yenā kārena yāya desanāya Bhagavā dhammaṃ deseti, sā tumhākaṃ desanā anuttarāti vadati. **Kusalesu dhammesūti** tāya desanāya desitesu kusalesu dhammesupi Bhagavāva anuttaroti dīpeti. Yā vā sā desanā, tassā bhūmim dassentopi “kusalesu dhammesū”ti-āha. **Tatrimē kusalā dhammāti** tatra kusalesu dhammesūti vuttapade ime kusalā dhammā nāmāti veditabbā. Tattha ārogyaṭṭhena, anavajjaṭṭhena, kosallasambhūtaṭṭhena, niddarathaṭṭhena, sukhavipākaṭṭhenaṭṭhi pañcadhā kusalaṃ veditabbaṃ. Tesu jātaṃ pariyāyaṃ patvā ārogyaṭṭhena kusalaṃ vaṭṭati. Suttantapariyāyaṃ patvā anavajjaṭṭhena. Abhidhammapariyāyaṃ patvā kosallasambhūtaniddarathasukhavipākaṭṭhena. Imasmim pana ṭhāne bāhitikasuttantapariyāyena¹ anavajjaṭṭhena kusalaṃ daṭṭhabbaṃ.

Cattāro satipaṭṭhānāti cuddasavidhena kāyānupassanāsatiṭṭhānaṃ, navavidhena vedanānupassanāsatiṭṭhānaṃ, soḷasavidhena cittānupassanāsatiṭṭhānaṃ, pañca vidhena dhammānupassanāsatiṭṭhānanti evaṃ nānāyehi vibhajitvā samathavipassanā maggavasena lokiyalokuttaramissakā cattāro satipaṭṭhānā desitā. Phalāsatiṭṭhānaṃ pana idha anadhippetam². **Cattāro sammappadhānāti** paggaṭṭhena ekalakkhaṇā, kiccavasena nānākiccā. “Idha bhikkhu anuppannānaṃ pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ anuppādāyā”ti-ādinā nayena samathavipassanāmaggavasena lokiyalokuttara missakāva cattāro sammappadhānā desitā. **Cattāro iddhipādāti** ijjhanaṭṭhena ekasaṅghā, chandādivasena nānāsabhāvā. “Idha bhikkhu chandasamādhīpadhāna saṅkhārasamannāgataṃ iddhipādaṃ bhāveti”ti-ādinā nayena samathavipassanā maggavasena lokiyalokuttaramissakāva cattāro iddhipādā desitā.

Pañcīndriyānīti ādhipateyyaṭṭhena ekalakkhaṇāni, adhimokkhādisabhāvavasena nānāsabhāvāni. Samathavipassanāmaggavaseneva ca lokiyalokuttaramissakāni saddhādīni pañcīndriyāni desitāni. **Pañca balānīti** upatthambhanaṭṭhena akampiyaṭṭhena vā ekasaṅghāni, salakkhaṇa

1. Ma 2. 314 piṭṭhe.

2. Na adhippetam (?)

nānā bhāvāni. Samathavipassanāmaggavaseneva lokiyalokuttaramissakāni saddhādāni sa pañca balāni desitāni. **Satta bojjhaṅgā**ti niyyānaṭṭhena ekasaṅgaho, upaṭṭhānādīnā salakkhaṇena nānāsabhāvā. Samathavipassanāmaggavaseneva lokiyalokuttaramissakā satta bojjhaṅgā desitā.

Ariyo aṭṭhaṅgiko maggoti hetuṭṭhena ekasaṅgaho, dassanādīnā salakkhaṇena nānāsabhāvo. Samathavipassanāmaggavaseneva lokiyalokuttaramissako ariyo aṭṭhaṅgiko maggo desitoti attho.

Idha bhante bhikkhu āsavānaṃ khayāti idam kimattham āraddham? Sāsanassa pariyośanadassanattam. Sāsanassa hi na kevalam maggeneva pariyośanam hoti, arahattaphalena pana hoti. Tasmā tam dassetum idamāradhanti veditabham. **Etadā nuttariyam bhante kusalesu dhammesūti** bhante yā ayam kusalesu dhammesu evam desanā, etadānuttariyam. **Tam Bhagavāti** tam desanam Bhagavā asesam sakalam abhijānāti. **Tam Bhagavatoti** tam desanam Bhagavato asesam abhijānato. **Uttari abhiññeyyam natthīti** taduttari abhijānitabham natthi, ayam nāma ito añño dhammo vā puggalo vā yam Bhagavā na jānātīti idam natthi. **Yadabhijānam añño samaṇo vāti** yam tumhehi anabhiññātam, tam añño samaṇo vā brāhmaṇo vā abhijānanto Bhagavatā bhiyyo bhiññataro assa, adhikatarapañño bhaveyya. **Yadidam kusalesu dhammesūti** ettha yadidanti nipātamattam, kusalesu dhammesu Bhagavatā uttaritaro natthīti ayametthattho. Iti Bhagavāva kusalesu dhammesu anuttaroti dassento “imināpi kāraṇena evampasanno aham bhante Bhagavatī”ti dīpeti. Ito paresu **aparam panāti**-ādīsu visesamattameva vaṇṇa yissāma. Purimavārasadisam pana vuttanayeneva veditabham.

Āyatanapaṇṇattidesanāvaṇṇanā

146. **Āyatanapaṇṇattīsūti** āyatanapaññāpanāsu. Idāni tā āyatanapaññattiyo dassento **chayimāni bhanteti**-ādīmāha. Āyatanakathā panesā Visuddhimagge vitthārena kathitā, tena na tam vitthārayissāma, tasmā tattha vuttanayeneva sā vitthārato veditabbā.

Etadānuttariyaṃ bhante āyatanapaṇṇattīsūti yāyaṃ āyatanapaṇṇattīsū ajjhattika bāhiravavatthānādivasena evaṃ desanā, etadānuttariyaṃ. Sesāṃ vuttanayameva.

Gabbhāvakkantidesanāvaṇṇanā

147. **Gabbhāvakkantīsūti** gabbhokkamanesu. Tā gabbhāvakkantiyo dassento **catasso imā bhanteti-ādīmāha**. Tattha **asampajānoti** ajānanto sammūḷho hutvā. **Mātukucchiṃ okkamati**ti paṭisandhivasena pavisati. **Ṭhātīti** vasati. **Nikkhamati**ti nikkhamantopi asampajāno sammūḷhova nikkhamati. **Ayaṃ paṭhamāti** ayaṃ pakati lokiyamanussānaṃ paṭhamā gabbhāvakkanti.

Sampajāno mātukucchiṃ okkamatiti okkamanto sampajāno asammūḷho hutvā okkamati.

Ayaṃ dutiyāti ayaṃ asītimahātherānaṃ sāvakānaṃ dutiyā gabbhāvakkanti. Te hi pavisantāva jānanti, vasantā ca nikkhamantā ca na jānanti.

Ayaṃ tatiyāti ayaṃ dvinnāṅca aggasāvakānaṃ paccekabodhisattānaṅca tatiyā gabbhāvakkanti. Te kira kammajehi vātehi adhosirā uddhampādā anekasataporise papāte viya yonimukhe khittā tālacchiggaḷena hatthī viya sambādhena yonimukhena nikkhama mānā anantaṃ dukkhaṃ pāpuṇanti. Tena nesāṃ “mayāṃ nikkhamamhā”ti sampajānatā na hoti. Evaṃ pūritapāramīnampi ca sattānaṃ evarūpe ṭhāne mahantaṃ dukkhaṃ uppajjatīti alameva gabbhāvāse nibbindituṃ alaṃ virajjituṃ.

Ayaṃ catutthāti ayaṃ sabbaññubodhisattānaṃ vasena catutthā gabbhāvakkanti. sabbaññubodhisattā hi mātukucchismiṃ paṭisandhiṃ gaṇhantāpi jānanti, tattha vasantāpi jānanti, nikkhamantāpi jānanti, nikkhamanakālepi ca te kammajavātā uddhampāde adhosire katvā khipituṃ na sakkonti, dve hatthe pasāretvā akkhīni ummīletvā ṭhitakāva nikkhamanti. Bhavaggaṃ upādāya Avīci-antare añño tīsu kālesu sampajāno nāma natthi ṭhapetvā sabbaññubodhisatte. Teneva nesāṃ mātukucchiṃ okkamanakāle ca

nikkhamanakāle ca dasasahassilokadhātu kampatīti. Sesamettha vuttanayeneva veditabbaṃ.

Ādesanavidhādesanāvāṇṇanā

148. **Ādesanavidhāsūti** ādesanakoṭṭhāsesu. Idāni tā ādesanavidhā dassento **catasso imāti**-ādimāha. **Nimittena ādisatīti** āgatanimittena gatanimittena ṭhitanimittena vā idam nāma bhavissatīti katheti.

Tatridam vatthu—eko rājā tisso muttā gahetvā purohitam pucchi “kim me ācariya hatthe”ti. So ito cito ca olokesi. Tena ca samayena ekā sarabū “makkhikam gahessāmī”ti pakkhandi, gahaṇakāle makkhikā palātā, so makkhikāya muttattā “muttā mahārājā”ti āha. Mutta tāva hotu, kati muttāti. So puna nimittam olokesi. Atha avidūre kukkuṭo tikkhattum saddam nicchāresi. Brāhmaṇo “Tisso mahārājā”ti āha. Evaṃ ekacco āgatanimittena katheti. Etenupāyena gataṭhitanimittethipi kathanam veditabbaṃ.

Amanussānanti yakkhapisācādīnam. **Devatānanti** cātumahārājikādīnam. **Saddam sutvāti** aññassa cittaṃ ṇatvā kathentānam saddam sutvā. **Vitakkavipphāra saddanti** vitakkavipphāravasena uppannam vippalapantānam suttapamattādīnam saddam. **Sutvāti** tam saddam sutvā. Yam vitakkayato tassa so saddo uppanno, tassa vasena “evampi te mano”ti-ādisati. **Manosaṅkhārā paṇihitāti** cittasaṅkhārā suṭṭhapitā. **Vitakkessatīti** vitakkayissati pavattessatīti pajānāti. Jānanto ca āgamanena jānāti, pubbhāgena jānāti, antosamāpattiyam cittaṃ oloketvā jānāti. **Āgamanena jānāti** nāma kasiṇaparikkamkāleyeva yenākārena esa kasiṇabhāvanam āraddho paṭhamajjhānam vā -pa- catutthajjhānam vā aṭṭhasamāpattiyo vā nibbattessatīti jānāti. **Pubbabhāgena jānāti** nāma samathavipassanāya āraddhāyeva jānāti, yenākārena esa vipassanam āraddho sotāpattimaggaṃ vā nibbattessati -pa- arahattamaggaṃ vā nibbattessatīti jānāti. **Antosamāpattiyam cittaṃ oloketvā jānāti** nāma yenākārena imassa manosaṅkhārā suṭṭhapitā, imassa nāma cittaṃ

anantarā imaṃ nāma vitakkaṃ vitakkessati. Ito vuṭṭhitassa etassa hānabhāgiyo vā samādhi bhavissati, ṭhitibhāgiyo vā visesabhāgiyo vā nibbedhabhāgiyo vā abhiññāyo vā nibbattessatīti jānāti.

Tattha puthujjano cetopariyañāṇalābhī puthujjanānamyeva cittaṃ jānāti, na ariyānaṃ. Ariyesupi heṭṭhimo heṭṭhimo uparimassa uparimassa cittaṃ na jānāti, uparimo pana heṭṭhimassa jānāti. Etesu ca sotāpanno sotāpattiphalasamāpattiṃ samāpajjati. sakadāgāmī, anāgāmī, arahā arahattaphalasamāpattiṃ samāpajjati. Uparimo heṭṭhimaṃ na samāpajjati. Tesañhi heṭṭhimā heṭṭhimā samāpatti tatrūpa pattiyeva hoti. **Tattheva taṃ hotīti** idaṃ ekaṃsena tattheva hoti. Cetopariyañāṇavasena ñātañhi aññathābhāvī nāma natthi. Sesam purimanayeneva yojetabbam.

Dassanasamāpattidesanāvāṇṇanā

149. **Ātappamanvāyāti**-ādi Brahmajāle vitthāritameva. Ayaṃ panettha saṅkhepo, **ātappanti** vīriyaṃ. Tadeva padahitabbato **padhānaṃ**. Anuyuñjitabbato **anuyogo**. **Appamādanti** sati-avippavāsaṃ. **Sammāmanasikāraṃ** anicce aniccanti-ādivasena pavattaṃ upāyamanasikāraṃ. **Cetosamādhinti** paṭhamajjhānasamādhim. **Ayaṃ paṭhamā dassanasamāpattīti** ayaṃ dvattimsākāraṃ paṭikūlato manasikatvā paṭikūla dassanasena¹ uppādītā paṭhamajjhānasamāpatti paṭhamā dassanasamāpatti nāma, sace pana taṃ jhānaṃ pādakaṃ katvā sotāpanno hoti, ayaṃ nippariyāyeneva paṭhamā dassanasamāpatti.

Atikkamma cāti atikkamivā ca. **Chavimamsalohitanti** chaviñca maṃsañca lohitañca. **Aṭṭhim paccavekkhatīti** aṭṭhi aṭṭhīti paccavekkhati. Aṭṭhi aṭṭhīti paccavekkhitvā uppādītā aṭṭhi-ārammaṇā dibbacakkhupādakajjhānasamāpatti dutiyā dassanasamāpatti nāma. Sace pana taṃ jhānaṃ pādakaṃ katvā sakadāgāmimaggam nibbatteti. Ayaṃ nippariyāyena dutiyā dassanasamāpatti. Kāḷavallavāsī Sumatthero pana “yāva tatiyamaggā vaṭṭatī”ti āha.

1. Paṭikūladassananayena (Ka)

Viññāṇasotanti viññāṇameva. **Ubhayato abbotchinnanti** dvīhipi bhāgehi acchinnaṃ. **Idha loke patiṭṭhitañcāti** chandarāgavasena imasmiñca loke patiṭṭhitaṃ. Dutiyapadepi eseva nayo. Kammaṃ vā kammato upagacchantam idha loke patiṭṭhitaṃ nāma. Kammabhavaṃ ākaḍḍhantaṃ paraloke patiṭṭhitaṃ nāma. Iminā kiṃ kathitaṃ? Sekkhaputhujjanānaṃ cetopariyañānaṃ kathitaṃ. Sekkhaputhujjanānañhi cetopariya ñānaṃ tatiyā dassanasamāpatti nāma.

Idha loke appatiṭṭhitañcāti nicchandarāgattā idhaloke ca appatiṭṭhitaṃ. Dutiyapadepi eseva nayo. Kammaṃ vā kammato na upagacchantam idha loke appatiṭṭhitaṃ nāma. Kammabhavaṃ anākaḍḍhantaṃ paraloke appatiṭṭhitaṃ nāma. Iminā kiṃ kathitaṃ? khīṇāsavassa cetopariyañānaṃ kathitaṃ. Khīṇāsavassa hi cetopariyañānaṃ catutthā dassanasamāpatti nāma.

Apica dvattimsākāre āraddhaviṇṇānaṃ paṭhamā dassanasamāpatti. Aṭṭhi ārammaṇe āraddhaviṇṇānaṃ dutiyā dassanasamāpatti. Sekkhaputhujjanānaṃ cetopariya ñānaṃ khīṇāsavassa cetopariyañānanti idaṃ padadvayaṃ niccalameva. Aparo nayo paṭhamajjhānaṃ paṭhamā dassanasamāpatti. Dutiyajjhānaṃ dutiyā. Tatiyajjhānaṃ tatiyā. Catutthajjhānaṃ catutthā dassanasamāpatti. Tathā paṭhamamaggo paṭhamā dassanasamāpatti. Dutiyamaggo dutiyā. Tatiyamaggo tatiyā. Catutthamaggo catutthā dassanasamāpattīti. Sesamettha purimanayeneva yojetabbaṃ.

Puggalapaṇṇattidesanāvaṇṇanā

150. **Puggalapaṇṇattīsūti** lokavohāravasena “satto puggalo naro poso”ti evaṃ paññāpetabbāsu lokapaññattīsu. Buddhānañhi dve kathā sammutikathā, paramattha kathāti Poṭṭhapādasutte¹ vitthāritā.

Tattha puggalapaṇṇattīsūti ayaṃ sammutikathā. Idāni ye puggale paññāpetanto puggalapaṇṇattīsu Bhagavā anuttaro hoti, te dassento **sattime bhante puggalā. Ubhato bhāgavimuttoti**-ādimāha. Tattha **ubhatobhāgavimuttoti** dvīhi bhāgehi vimutto, arūpasamāpattiyā

1. Di-Ṭṭha 1. 315 piṭṭhe.

rūpakāyato vimutto maggena nāmakāyato. So catunnaṃ arūpasamāpattīnaṃ ekekato vuṭṭhāya saṅkhāre sammāsivā arahattappattānaṃ catunnaṃ, nirodhā vuṭṭhāya arahatta ppatta-anāgāmino ca vasena pañcavidho hoti.

Pāḷi panettha “katamo ca puggalo ubhatobhāgavimutto, idhekacco puggalo aṭṭhavimokkhe kāyena phusivā viharati, paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā hontī”¹ evaṃ aṭṭhavimokkhalābhino vasena āgatā. Paññāya vimuttoti **paññāvimutto**, so sukkhavipassako ca, catūhi jhānehi vuṭṭhāya arahattaṃ pattā cattāro cāti imesaṃ vasena pañcavidhova hoti.

Pāḷi panettha aṭṭhavimokkhaṭṭhikhepavaseneva āgatā. Yathāha “na heva kho aṭṭha vimokkhe kāyena phusivā viharati, paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā hontī. Ayaṃ vuccati puggalo paññāvimutto”².

Phuṭṭhantaṃ sacchikarotīti **kāyasakkhi**, so jhānaphassaṃ paṭhamam phusati, pacchā nirodham nibbānaṃ sacchikaroti, so sotāpattiphalatṭham ādim katvā yāva arahattamaggaṭṭhā chabbidho hotīti veditabbo. Tenevāha “idhekacco puggalo aṭṭha vimokkhe kāyena phusivā viharati, paññāya cassa disvā ekacce āsavā parikkhīṇā hontī. Ayaṃ vuccati puggalo kāyasakkhi”³.

Diṭṭhantaṃ pattoti **diṭṭhippatto**. Tatridaṃ saṅkhepalakkhaṇaṃ, dukkhā saṅkhārā sukho nirodhoti nātamaṃ hoti diṭṭham viditaṃ sacchikataṃ passitaṃ paññāyāti **diṭṭhippatto**. Vitthārato panesopi kāyasakkhi viya chabbidho hoti. Tenevāha “idhekacco puggalo idaṃ dukkhanti yathābhūtaṃ pajānāti -pa-ayaṃ dukkhanirodha gāminīpaṭipadāti yathābhūtaṃ pajānāti, Tathāgatappaveditā cassa dhammā paññāya vodiṭṭhā hontī vocaritā, paññāya cassa disvā ekacce āsavā parikkhīṇā hontī. Ayaṃ vuccati puggalo diṭṭhippatto”⁴.

Saddhāya vimuttoti **saddhāvimutto**, sopi vuttanayeneva chabbidho hoti. Tenevāha “idhekacco puggalo idam dukkhanti -pa- ayam dukkhanirodhagāminī paṭipadāti yathābhūtaṃ pajānāti, Tathāgatappaveditā cassa dhammā paññāya vodiṭṭhā honti vocaritā, paññāya cassa disvā ekacce āsavā parikkhīṇā honti no ca kho yathā diṭṭhippattassa. Ayam vuccati puggalo saddhāvimutto”¹. Etesu hi saddhāvimuttassa pubbhāgamaggakkhaṇe saddahantassa viya, okappentassa viya, adhimuccantassa viya ca kilesakkhaya hoti. Diṭṭhippattassa pubbhāgamaggakkhaṇe kilesacchedakaṃ nāṇaṃ adandhaṃ tikhiṇaṃ sūraṃ hutvā vahati. Tasmā yathā nāma nātitikhiṇena asinā kadaliṃ chindantassa chinnaṭṭhānaṃ na maṭṭhaṃ hoti, asi na sīghaṃ vahati, saddo suyyati, balavataro vāyāmo kātabbo hoti, evarūpā saddhāvimuttassa pubbhāgamaggabhāvanā. Yathā pana atinisitena asinā kadaliṃ chindantassa chinnaṭṭhānaṃ maṭṭhaṃ hoti, asi sīghaṃ vahati, saddo na suyyati, balavataṃ vāyāmakiccaṃ na hoti, evarūpā paññāvimuttassa pubbhāgamaggabhāvanā veditabbā.

Dhammaṃ anussaratīti **dhammānusārī**. **Dhammoti** paññā, paññāpubbaṅgamaṃ maggaṃ bhāvetīti attho. **Saddhānusārimhipi** eseva nayo. Ubhopete sotāpattimaggaṭṭhāyeva. Vuttampi cetam “yassa puggalassa sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipannassa paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti, paññāvāhiṃ paññāpubbaṅgamaṃ ariyamaggaṃ bhāveti. Ayam vuccati puggalo dhammānusārī”¹ti.

Tathā “yassa puggalassa sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipannassa saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti, saddhāvāhiṃ saddhāpubbaṅgamaṃ ariyamaggaṃ bhāveti. Ayam vuccati puggalo saddhānusārī”¹ti. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato panesā ubhatobhāga vimuttādikathā Visuddhimagge paññābhāvanādhikāre vuttā. Tasmā tattha vuttanayeneva veditabbā. Sesamidhāpi purimanayeneva yojetabbaṃ.

Padhānadesanāvaṇṇanā

151. **Padhānesūti** idha padahanavasena “satta bojjaṅgā padhānā”¹ti vuttā. Tesam vitthārakathā Mahāsatiṭṭhāne vuttanayeneva veditabbā. Sesamidhāpi purimanayeneva yojetabbaṃ.

1. Abhi 3. 118 piṭṭhe.

Paṭipadādesanāvaṇṇanā

152. **Dukkhapaṭipadā**dīsu ayam vitthāranayo—“tatha katamā dukkhapaṭipadā dandhābhiññā paññā, dukkhena kasirena samādhim uppādentassa dandham taṃ ṭhānam abhijānantassa yā paññā pajānanā -pa-amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi, ayam vuccati dukkhapaṭipadā dandhābhiññā paññā. Tattha katamā dukkhapaṭipadā khippābhiññā paññā, dukkhena kasirena samādhim uppādentassa khippam taṃ ṭhānam abhijānantassa yā paññā pajānanā -pa- sammādiṭṭhi, ayam vuccati dukkhapaṭipadā khippābhiññā paññā. Tattha katamā sukhapaṭipadā dandhābhiññā paññā, akicchena akasirena samādhim uppādentassa dandham taṃ ṭhānam abhijānantassa yā paññā pajānanā -pa- sammādiṭṭhi, ayam vuccati sukhapaṭipadā dandhābhiññā paññā. Tattha katamā sukhapaṭipadā khippābhiññā paññā, akicchena akasirena samādhim uppādentassa khippam taṃ ṭhānam abhijānantassa yā paññā pajānanā -pa- sammādiṭṭhi, ayam vuccati sukhapaṭipadā khippābhiññā paññā”¹. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana Visuddhimagge vutto. Sesamidhāpi purimanayeneva yojetabban.

Bhassasamācārādivaṇṇanā

153. **Na ceva musāvādūpasañhitanti** bhassasamācāre ṭhitopi kathāmaggaṃ anupacchindivā kathentopi idhekacco bhikkhu na ceva musāvādūpasañhitam bhāsati. Aṭṭha anariyavohāre vajjetvā aṭṭha ariyavohārayuttameva bhāsati. **Na ca vebhūtiyanti** bhassasamācāre ṭhitopi bhedakaravācam na bhāsati. **Na ca pesuṇiyanti** tassāyevetaṃ vevacanam. Vebhūtiyavācā hi piyabhāvassa suññakaraṇato “pesuṇiyan”ti vuccati. Nāmamevassā etanti Mahāsīvatthero avoca. **Na ca sārambhajanti** sārambhajā ca yā vācā, tañca na bhāsati. “Tvam dussīlo”ti vutte, “tvam dussīlo tavācariyo dussīlo”ti vā, “tuyham āpattī”ti vutte, “aham piṇḍāya carivā Pāṭaliputtam gato”ti-ādinā nayena bahiddhā vikkhepakathāpavattam vā karaṇuttariyavācam na bhāsati. **Jayāpekkhoti** jayapurekkhāro hutvā, yathā hatthako Sakyaputto titthiyā nāma dhammenapi adhamme napi jetabbāti saccālikam yaṃkiñci bhāsati,

1. Abhi 2. 344 piṭṭhe.

evaṃ jayāpekkho jayapurekkhāro hutvā na bhāsatīti attho. **Mantā mantā ca vācaṃ bhāsatīti** ettha mantāti vuccati paññā, mantāya paññāya. Puna mantāti upaparikkhitvā. Idaṃ vuttaṃ hoti, bhassasamācāre t̥hito divasabhāgampi kathento paññāya upapari kkhitvā yuttakathameva kathetīti. **Nidhānavatinti** hadayepi nidahitabbayuttaṃ. **Kālenāti** yuttapattakālena.

Evaṃ bhāsītā hi vācā amusā ceva hoti apisuṇā ca aphaṛusā ca asaṭhā ca asamphappalāpā¹ ca. Evarūpā ca ayaṃ vācā catusaccanissitātipi sikkhattayanissitātipi dasakathāvatthunissitātipi terasadhutaṅganissitātipi sattatimsabodhipakkhiya dhammanissitātipi magganissitātipi vuccati. Tenāha **etadānuttariyaṃ bhante bhassasamācāreti**. Taṃ purimanayeneva yojetabbam.

Sacco cassa saddho cāti sīlācāre t̥hito bhikkhu sacco ca bhaveyya saccakatho saddho ca saddhāsampanno. Nanu heṭṭhā saccam kathitameva, idha kasmā puna vuttanti. Heṭṭhā vācāsaccam kathitam, sīlācāre t̥hito pana bhikkhu antamaso hasana kathāyapi musāvādam na karotīti dassetuṃ idha vuttaṃ. Idāni so dhammena samena jīvitam kappetīti dassanattam **na ca kuhakoti-**ādi vuttaṃ. Tattha “kuhako”ti-ādīni Brahmajāle vitthāritāni.

Indriyesu guttadvāro, bhojane mattaññūti chasu indriyesu guttadvāro bhojanepi pamāṇaññū. **Samakārīti** samacārī, kāyena vācāya manasā ca kāyavaṅkādīni pahāya samam caratīti attho. **Jāgariyānuyogamanuyuttoti** rattindivam cha koṭṭhāse katvā “divasam caṅkamaṇa nisajjāyā”ti vuttanayeneva jāgariyānuyogam yuttappayutto viharati. **Atanditoti** nittandī kāyālasiyavirahito. **Āraddhavīriyoti** kāyikavīriyenāpi āraddhavīriyo hoti, gaṇasaṅgaṇikam vinodetvā catūsu iriyāpathesu aṭṭha-ārabbhavatthivasena ekavihārī. Cetasikavīriyenāpi āraddhavīriyo hoti, kilesasaṅgaṇikam pahāya vinodetvā aṭṭhasamā pattivasena ekavihārī. Apica yathā tathā kilesuppattim nivārento cetasikavīriyena āraddhavīriyo hoti. **Jhāyīti**

1. Asamphā (Sī)

ārammaṇalakkhaṇūpaniḥhānavasena jhāyī. **Satimāti** cirakatādi-anussaraṇasamattḥāya satiyā samannāgato.

Kalyāṇapaṭibhānoti vākkaraṇasampanno ceva hoti paṭibhānasampanno ca. Yuttapaṭibhāno kho pana hoti no muttapaṭibhāno. Silasamācārasmiṃ hi ṭhitabhikkhu muttapaṭibhāno na hoti, yuttapaṭibhāno pana hoti Vaṅgīsatthero viya. **Gatimāti** gamana samattḥāya paññāya samannāgato. **Dhitimāti** dhāraṇasamattḥāya paññāya samannāgato. **Matimāti** ettha pana matīti paññāya nāameva, tasmā paññavāti attho. Iti tīhipi imehi padehi paññāva kathitā. Tattha heṭṭhā samaṇadhammakaraṇavīriyaṃ kathitaṃ, idha Buddhavacanagaṇhanavīriyaṃ. Tathā heṭṭhā vipassanāpaññā kathitā, idha Buddhavacanagaṇhanapaññā. **Na ca kāmesu giddhoti** vatthukāmakilesakāmesu agiddho. **Sato ca nipako cāti** abhikkantapaṭikkantādīsu sattasu ṭhānesu satiyā ceva nāṇena ca samannāgato caratīti attho. Nepakkanti paññā, tāya samannāgatattā nipakoti vutto. Sesamidhāpi purimanayeneva yojetabbaṃ.

Anusāsanavidhādivaṇṇanā

154. **Paccattaṃ yoniso manasikārāti** attano upāyamanasikārena. **Yathānu siṭṭhaṃ tathā paṭipajjamānoti** yathā mayā anusīṭṭhaṃ anusāsani dinnā, tathā paṭipajja māno. **Tiṇṇaṃ samyojanānaṃ parikkhayāti**-ādi vuttatthameva. Sesamidhāpi purima nayeneva yojetabbaṃ.

155. **Parapuggalavimuttiñāṇeti** sotāpannādīnaṃ parapuggalānaṃ tena tena maggena kilesavimuttiñāṇe. Sesamidhāpi purimanayeneva yojetabbaṃ.

156. **Amutrāsīṃ evaṇṇāmoti** eko pubbenivāsaṃ anussaranto nāmagottaṃ pariyādiyamāno gacchati. Eko suddhakhandheyeva anussarati, eko hi sakkoti, eko na sakkoti. Tattha yo sakkoti, tassa vasena aggahetvā asakkontassa vasena gahitaṃ. Asakkonto pana kim karoti. Suddhakhandheyeva anussaranto gantvā anekajātisata saḥassamatthake ṭhatvā nāmagottaṃ pariyādiyamāno otarati. Taṃ dassento

evamñāmoti-ādimāha. **So evamāhāti** so diṭṭhigatiko evamāha. Tattha kiñcāpi sassatoti vatvā “te ca sattā saṃsaranti”ti vadantassa vacanaṃ pubbāparaviruddham hoti. Diṭṭhi gatikattā panaesa etaṃ na sallakkhesi. Diṭṭhigatikassa hi ṭhānaṃ vā niyamo vā natthi. Imaṃ gahetvā imaṃ vissajjeti, imaṃ vissajjetvā imaṃ gaṇhātīti Brahmajāle vitthārīta mevetam. **Ayaṃ tatiyo sassatavādoti** thero lābhisseva vasena tayo sassatavāde āha. Bhagavatā pana takkīvādampi gahetvā Brahmajāle cattāro vuttā. Etesaṃ pana tiṇṇaṃ vādānaṃ vitthārakathā Brahmajāle¹ vuttanayeneva veditabbā. Sesamidhāpi purimanaye neva vitthāretabbam.

157. **Gaṇanāya vāti** piṇḍagaṇanāya. **Saṅkhānenāti** acchiddakavasena manogaṇa nāya. Ubhayathāpi piṇḍagaṇanameva dasseti. Idaṃ vuttaṃ hoti, vassānaṃ satavasena saḥassavasena satasahassavasena koṭivasena piṇḍam katvāpi ettakāni vassasatānīti vā ettakā vassakoṭiyoti vā evaṃ saṅkhātum na sakkā. Tumhe pana attano dasannaṃ pāramīnaṃ pūritattā sabbaññutaññāṇassa suppaṭividdhattā yasmā vo anāvarenaññāṇaṃ sūraṃ vahati. Tasmā desanāññākusalataṃ purakkhatvā vassagaṇanāyapi pariyantikaṃ katvā kappagaṇanāyapi paricchinditvā ettakanti dassethāti dīpeti. Pāḷiyattho panettha vuttanayoyeva. Sesamidhāpi purimanayeneva yojetabbam.

158. **Etadānuttariyaṃ bhante sattānaṃ cutūpapātaññāpeti** bhante yāpi ayaṃ sattānaṃ cutipaṭisandhivasena ñāṇadesanā, sāpi tumhākāmyeva anuttarā. Atītabuddhāpi evameva desesum². Anāgatāpi evameva desessanti³. Tumhe tesam atītanāgatabuddhānaṃ ñāṇena saṃsanditvāva desayittha. “Imināpi kāraṇena evaṃpasanno aham bhante Bhagavatī”ti dīpeti. Pāḷiyattho panettha vitthāritoyeva.

159. **Sāsavā sa-upadhikāti** sadosā sa-upārambhā. **No ariyāti vuccatīti** ariyiddhīti na vuccati. **Anāsavā anupadhikāti** niddosā anupārambhā. **Ariyāti vuccatīti** ariyiddhīti vuccati.

1. Dī-Ṭṭha 1. 97 piṭṭhe.

2. Dassesum (Ka)

3. Dassessanti (Ka)

Appaṭikūlasaññī tattha viharatīti kathaṃ appaṭikūlasaññī tattha viharatīti. Paṭikūle satte mettaṃ pharati, saṅkhāre dhātusaññāṃ upasaṃharati. Yathāha “kathaṃ paṭikūle appaṭikūlasaññī viharati. Aniṭṭhasmiṃ vatthusmiṃ mettāya vā pharati, dhātuto vā upasaṃharatī”ti¹. **Paṭikūlasaññī tattha viharatī**ti appaṭikūle satte asubhasaññāṃ pharati, saṅkhāre aniccasaññāṃ upasaṃharati. Yathāha “kathaṃ appaṭikūle paṭikūlasaññī viharati, iṭṭhasmiṃ vatthusmiṃ asubhāya vā pharati, aniccato vā upasaṃharatī”ti¹. Evaṃ sesapadesupi attho veditabbo.

Upekkhako tattha viharatīti iṭṭhe arajjanto aniṭṭhe adussanto yathā aññe asamapekkhanena mohaṃ uppādentī, evaṃ anuppādentō chasu ārammaṇesu chaḷaṅgupe kkhāya upekkhako viharati. **Etadānuttariyaṃ bhante iddhividhāsūti** bhante yā yaṃ dvīsu iddhīsu evaṃdesanā, etadānuttariyaṃ. **Taṃ Bhagavāti** taṃ desanaṃ Bhagavā asesāṃ sakalaṃ abhijānāti. **Taṃ Bhagavatoti** taṃ desanaṃ Bhagavato asesāṃ abhijānato. **Uttari abhiññeyyaṃ natthīti** uttari abhijānitabbaṃ natthi, yaṃ nāma ito añño dhammo vā puggalo vā yaṃ Bhagavā na jānāti idaṃ natthi. **Yadabhijānaṃ añño samaṇo vā brāhmaṇo vāti** yaṃ tumhehi anabhiññātaṃ añño samaṇo vā brāhmaṇo vā abhijānanto Bhagavatā bhīyyobhiññataro assa, adhikatarapañño bhaveyya. **Yadidaṃ iddhividhāsūti** ettha yadidanti nipātamatamā. Iddhividhāsu Bhagavatā uttaritaro natthi. atītabuddhāpi hi imā dve iddhiyo desesuṃ, anāgatāpi imāva desessanti. Tumhepi tesāṃ ñāṇena saṃsanditvā imāva desayittha. Iti Bhagavā iddhividhāsu anuttaroti dassento “imināpi kāraṇena evaṃpasanno ahaṃ bhante Bhagavatī”ti dīpeti. Ettāvataṃ ye Dhammasenāpati divāṭṭhāne nisīditvā soḷasa aparampariyadhamme sammasi, teva dassitā honti.

Aññathāsattuguṇadassanādivaṇṇanā

160. Idāni aparenapi ākārena Bhagavato guṇe dassento **yaṃ taṃ bhanteti**-ādimāha. Tattha **saddhena kulaputtenāti** saddhā

1. Khu 9. 390 piṭṭhe.

kulaputtā nāma atītānāgatapaccuppanā bodhisattā. Tasmā yaṃ sabbaññubodhisattena pattabbanti vuttaṃ hoti. Kiṃ pana tena pattabbaṃ? Nava lokuttaradhammā. **Āraddha vīriyenāti**-ādīsu “vīriyaṃ thāmo”ti-ādīni sabbāneva vīriyavevacanāni. Tattha **āraddha vīriyenāti** paggahitavīriyena. **Thāmavatāti** thāmasampannaena thiravīriyena. **Purisathā menāti** tena thāmavatā yaṃ purisathāmena pattabbanti vuttaṃ hoti. Anantarapadadva yepi eseva nayo. **Purisadhoraḥenāti** yā asamadhurehi Buddhēhi vahitabbā dhurā, taṃ dhuraṃ vahanasamatthena mahāpurisena. **Anuppattaṃ taṃ Bhagavatāti** taṃ sabbaṃ atītānāgatabuddhēhi pattabbaṃ, sabbameva anuppattaṃ, Bhagavato ekaguṇopi ūḥo natthīti dasseti. **Kāmesu kāmasukhallikānuyoganti** vatthukāmesu kāmasukhallikānu yogam¹. Yathā aññe keṇiyajaṭilādayo samaṇabrāhmaṇā “ko jānāti paralokaṃ. Sukho imissā paribbājjikāya mudukāya lomasāya bāhāya samphasso”ti moḷibandhāhi paribbājjikāti paricārenti sampattaṃ sampattaṃ rūpādi-ārammaṇaṃ anubhavamānā kāmasukhamanu yuttā, na evamanuyuttoti dasseti.

Hīnanti lāmakam. **Gammanti** gāmvāsīnaṃ dhammaṃ. **Pothujjanikanti** puthujjanehi sevittabbaṃ. **Anariyanti** na niddosaṃ. Na vā ariyehi sevittabbaṃ. **Anatthasāñhitanti** anatthasamyuttaṃ. **Attakilamathānuyoganti** attano ātāpanaparitā panānuyogaṃ. **Dukkhananti** dukkhayuttaṃ, dukkhamam vā. Yathā eke samaṇabrāhmaṇā kāmasukhallikānuyogaṃ parivajjessāmāti kāyakilamathaṃ anudhāvanti, tato muñcissā māti kāmasukhaṃ anudhāvanti, na evaṃ Bhagavā. Bhagavā pana ubho ete ante vajjetvā yā sā “atthi bhikkhave majjhimā paṭipadā Tathāgatena abhisambuddhā cakkhukaraṇī”ti evaṃ vuttā sammāpaṭipatti, tameva paṭipanno. Tasmā “na ca attakilamathānuyogaṃ”ti-ādīmāha.

Ābhicetasikānanti abhicetasikānaṃ, kāmāvacaracittāni atikkamivā ṭhitānanti attho. **Diṭṭhadhammasukhavihārānanti** imasmimīyeva attabhāve sukhavihārānaṃ. **Poṭṭhapādasuttanta**smiñhi sappītikadutiyaḥānaphalasaṃpatti kathitā². **Pāsādika** suttante saha maggena vipassanāpāḍakajjhānaṃ.

1. Kāmasukhānuyogaṃ (Sī, Syā)

2. Dī 1. 181 piṭṭhe.

Dasuttarasuttante catutthajjhānikaphalasaṃpatti. Imasmiṃ sampasādanīye diṭṭhadhammasukhavihārajjhānāni kathitāni. **Nikāmalābhīti** yathākāmalābhī. **Akicchalābhīti** adukkhalābhī. **Akasiralābhīti** vipulalābhī.

Anuyogadānappakāraṇaṇā

161. **Ekissā lokadhātuyāti** dasasahasilokadhātuyā. Tīṇi hi khetṭāni jātikhetṭaṃ āṇākhettāṃ visayakhetṭaṃ. Tattha **jātikhetṭaṃ** nāma dasasahassī lokadhātu. Sā hi Tathāgatassa mātukucchiṃ okkamanakāle nikkhamanakāle sambodhikāle dhammacakkappavattane āyusaṅkhārossajjane parinibbāne ca kampati. Koṭisatasahassacakkavāḷaṃ pana **āṇākhettāṃ** nāma. Āṇāṇāṭiyamoraparittadhajjagaparittaratanaṇāni ettha āṇā vattati. **Visayakhetṭassa** pana parimāṇaṃ natthi, Buddhānaṇi “yāvatakaṃ ṇāṇaṃ, tāvatakaṃ ṇeyyaṃ, yāvatakaṃ ṇeyyaṃ, tāvatakaṃ ṇāṇaṃ, ṇāṇapariyantikaṃ ṇeyyaṃ, ṇeyyapariyantikaṃ ṇāṇaṇ”¹ vacanato avisayo nāma natthi.

Imesu pana tīsu khettesu ṭhapetvā imaṃ cakkavāḷaṃ aññasmiṃ cakkavāḷe Buddhā uppajjantīti suttaṃ natthi, nuppajjantīti pana atthi. Tīṇi piṭakāni Vinayapiṭakaṃ Suttantapiṭakaṃ Abhidhammapiṭakaṃ. Tisso saṅgītiyo Mahākassapaṭṭherassa saṅgīti, Yasatṭherassa saṅgīti, Moggaliputtatissatṭherassa saṅgīti. Imā tisso saṅgītiyo āruḷhe Tepiṭake Buddhavacane “imaṃ cakkavāḷaṃ muñcitvā aññattha Buddhā uppajjantī”¹ti suttaṃ natthi, nuppajjantīti pana atthi.

Apubbaṃ acarimanti apure apacchā ekato nuppajjanti, pure vā pacchā vā uppajjantīti vuttaṃ hoti. Tattha bodhipallaṅke “Bodhiṃ apatvā na uṭṭhahissāmī”¹ti nisinnakāḷato paṭṭhāya yāva mātukucchismiṃ paṭisandhiggahaṇaṃ, tāva pubbeti na veditabbaṃ. bodhisattassa hi paṭisandhiggahaṇe dasasahassacakkavāḷakampaneneva khetṭapariggaho kato. Aññassa Buddhassa uppattipi nivāritā hoti. Parinibbānato paṭṭhāya ca yāva sāsapamattāpi dhātuyo tiṭṭhanti, tāva pacchāti na veditabbaṃ. dhātūsu hi

1. Khu 7. 119 piṭṭhe.

ṭhitāsu Buddhāpi ṭhitāva honti. Tasmā etthantare aññassa Buddhassa uppatti nivāritāva hoti. Dhātuparinibbāne pana jāte aññassa Buddhassa uppatti na nivāritā.

Tipiṭaka-antaradhānakathā

Tiṇi antaradhānāni nāma pariyatti-antaradhānaṃ, paṭivedha-antaradhānaṃ, paṭipatti-antaradhānanti. Tattha **pariyattīti** tiṇi piṭakāni. **Paṭivedhoti** saccappaṭivedho. **Paṭipattīti** paṭipadā. Tattha paṭivedho ca paṭipatti ca hotipi na hotipi. Ekasmiñhi kāle paṭivedhakarā bhikkhū bahū honti, esa bhikkhu puthujjanoti aṅgulim pasāretvā dassetaḅbo hoti. Imasmiṃyeva dīpe ekavāraṃ puthujjanabhikkhu nāma nāhosi. Paṭipattipūrakāpi kadāci bahū honti, kadāci appā. Iti paṭivedho ca paṭipatti ca hotipi na hotipi. Sāsanaṭṭhitiyā pana pariyatti pamāṇaṃ paṇḍito hi Tepiṭakaṃ sutvā dvepi pūreti.

Yathā amhākaṃ bodhisatto Ālārassa santike pañcābhiññā satta ca samāpattiyo nibbattetvā nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā parikammaṃ pucchi, so na jānāmīti āha. Tato Udakassa santikaṃ gantvā adhigatavisesaṃ saṃsanditvā nevasaññānāsaññāya tanassa parikammaṃ pucchi, so ācikkhi, tassa vacanasamanantameva mahāsatto taṃ jhānaṃ sampādesi, evameva paññavā bhikkhu pariyattim sutvā dvepi pūreti. Tasmā pariyattiyā ṭhitāya sāsanaṃ ṭhitaṃ hoti. Yadā pana sā antaradhāyati, tadā paṭhamaṃ Abhidhammapiṭakaṃ nassati. Tattha paṭṭhānaṃ sabbapaṭhamaṃ antaradhāyati. Anukka mena pacchā dhammasaṅgaho, tasmim antarahite itaresu dvīsu Piṭakesu ṭhitesupi sāsanaṃ ṭhitameva hoti.

Tattha Suttantapiṭake antaradhāyamāne paṭhamaṃ Aṅguttaranikāyo ekādasakato paṭṭhāya yāva ekakā antaradhāyati, tadanantaraṃ Saṃyuttanikāyo Cakkapeyyālatō paṭṭhāya yāva Oghataraṇā antaradhāyati. Tadanantaraṃ Majjhimanikāyo Indriyabhāva nato paṭṭhāya yāva Mūlapariyāyā antaradhāyati. Tadanantaraṃ Dīghanikāyo Dasuttarato paṭṭhāya yāva Brahmajālā antaradhāyati. Ekissāpi dvinnampi gāthānaṃ pucchā

addhānaṃ gacchati, sāsanaṃ dhāretuṃ na sakkoti sabhiyapucchā
ālavakapucchā viya ca. Etā kira Kassapabuddhakālikā antarā sāsanaṃ
dhāretuṃ nāsakkhimsu.

Dvīsu pana Piṭakesu antarahitesupi Vinayapiṭake ṭhite sāsanaṃ tiṭṭhati.
Parivārakkhandhakesu antarahitesu ubhatovibhaṅge ṭhite ṭhitameva hoti.
ubhatovibhaṅge antarahite mātikāyapi ṭhitāya ṭhitameva hoti. Mātikāya
antarahitāya pātimokkhapabbajjā upasampadāsu ṭhitāsu sāsanaṃ tiṭṭhati.
Liṅgaṃ addhānaṃ gacchati. Setavatthasamaṇa vaṃso pana
Kassapabuddhakālato paṭṭhāya sāsanaṃ dhāretuṃ nāsakkhi. **Paṭisambhīdā
pattehi** vassasahassaṃ aṭṭhāsi. **Chaḷabhiññehi** vassasahassaṃ. **Tevijjehi**
vassa sahassaṃ. **Sukkhavipassakehi** vassasahassaṃ. **Pātimokkhehi**
vassasahassaṃ aṭṭhāsi¹. Pacchimakassa pana saccappaṭivedhato
pacchimakassa silābhedato paṭṭhāya sāsanaṃ osakkitaṃ nāma hoti. Tato
paṭṭhāya aññassa Buddhassa uppatti na nivāritā.

Sāsana-antarahitavaṇṇanā

Tīṇi parinibbānāni nāma kilesaparinibbānaṃ khandhaporinibbānaṃ
dhātuparinibbānanti. Tattha kilesaparinibbānaṃ bodhipallaṅke ahoṣi.
Khandhaporinibbānaṃ Kusinārāyaṃ. Dhātuparinibbānaṃ anāgate
bhavissati. Sāsanaṃ kira osakkanakāle imasmim Tambapaṇṇidīpe dhātuyo
sannipatitvā mahācetiyaṃ gamissanti. Mahācetiyaṃ Nāgadīpe
Rājāyatanacetiyaṃ. Tato mahābodhipallaṅkaṃ gamissanti. Nāgabhavanatopi
devalokatopi brahmalokatopi dhātuyo mahābodhipallaṅka meva gamissanti.
Sāsapamattāpi dhātuyo na antarā nassissanti. Sabbadhātuyo
mahābodhipallaṅke rāsibhūtā suvaṇṇakkhandho viya ekagghanā hutvā
chabbaṇṇa rasmiyo vissajjessanti.

Tā dasasahassilokadhātuṃ pharissanti, tato dasasahassacakkavāḷadevatā
sannipatitvā “ajja Satthā parinibbāti, ajja sāsanaṃ osakkati,
pacchimadassanaṃ dāni idaṃ amhākaṃ”ti Dasabalassa parinibbutadivasato
mahantataraṃ kāruññaṃ karissanti. Ṭhapetvā anāgāmikhīṇāsava

1. Ṭhassati (?)

avasesā sakabhāvena sandhāretum¹ na sakkhissanti. Dhātūsu tejodhātu uṭṭhahitvā yāva brahmalokā uggacchissati. Sāsapamattāyapi dhātuyā sati ekajālā bhavissati. Dhātūsu pariyādānaṃ gatāsu upacchijjissati. Evaṃ mahantaṃ ānubhāvaṃ dassetvā dhātūsu antarahitāsu sāsanaṃ antarahitaṃ nāma hoti.

Yāva na evaṃ antaradhāyati, tāva acarimaṃ nāma hoti. Evaṃ apubbaṃ acarimaṃ uppajjeyyūṃ, netaṃ ṭhānaṃ vijjati. Kasmā pana apubbaṃ acarimaṃ nuppajjantīti. Anacchariyattā. Buddhā hi acchariyamanussā. Yathāha “ekapuggalo bhikkhave loke uppajjamāno uppajjati acchariyamanusso. Katamo ekapuggalo, Tathāgato Arahaṃ Sammāsambuddho”². Yadi ca dve vā cattāro vā aṭṭha vā soḷasa vā ekato uppajjeyyūṃ, anacchariyā bhaveyyūṃ. Ekasmiñhi vihāre dvinnaṃ cetiyānampi lābhasakkāro uḷāro na hoti. Bhikkhūpi bahutāya na acchariyā jātā, evaṃ Buddhāpi bhaveyyūṃ, tasmā nuppajjanti. Desanāya ca visesābhāvato. Yañhi satipaṭṭhānādi bhedaṃ dhammaṃ eko desetī. Aññena uppajjitvāpi sova desetabbo siyā, tato anacchariyo siyā. Ekasmiṃ pana dhammaṃ desente desanāpi acchariyā hoti, vivādabhāvato ca. Bahūsu hi Buddhesu uppannesu bahūnaṃ ācariyānaṃ antevāsikā viya amhākaṃ Buddho pāsādiko, amhākaṃ Buddho madhurassaro lābhī puññavāti vivadeyyūṃ. Tasmāpi evaṃ nuppajjanti. Api cetaṃ kāraṇaṃ Milindaraññāpi puṭṭhena Nāgasenattherena vitthāritameva. Vuttañhi tattha—

Bhante Nāgasena bhāsitampi hetam Bhagavatā “aṭṭhānametaṃ bhikkhave anavakāso, yaṃ ekissā lokadhātuyā dve arahanto Sammāsambuddhā apubbaṃ acarimaṃ uppajjeyyūṃ, netaṃ ṭhānaṃ vijjati”². Desayantā ca bhante Nāgasena sabbepi Tathāgatā sattatimsa bodhipakkhiye dhamme desenti, kathayamānā ca cattāri ariyasaccāni kathenti, sikkhā pentā ca tīsu sikkhāsu sikkhāpenti, anusāsamānā ca appamādappaṭi pattiyam anusāsanti. Yadi bhante Nāgasena sabbesampi

1. Saṅṭhātuṃ (Si), saṅṭhāretum (Syā)

2. Am 1. 22 piṭṭhe.

Tathāgatānaṃ ekā desanā¹ ekā kathā ekasikkhā ekānusāsani,
kenakāraṇena dve Tathāgatā ekakkhaṇe nuppajjanti. Ekenapi tāva
Buddhuppādena ayaṃ loko obhāsajāto, yadi dutiyo Buddho bhaveyya,
dvinnam pabhāya ayaṃ loko bhiiyosomattāya obhāsajāto bhaveyya,
ovadamānā ca dve Tathāgatā sukhamovadeyyum, anusāsamānā ca
sukham anusāseyyum, tattha me kāraṇam desehi, yathāham nissamsayo
bhaveyyan”ti.

Ayaṃ mahārāja dasasahassī lokadhātu ekabuddhadhāraṇī, ekasseva
Tathāgatassa guṇam dhāreti, yadi dutiyo Buddho uppajjeyya, nāyam
dasasahassī lokadhātu dhāreyya, caleyya kampeyya nameyya oṇameyya
vinameyya vikireyya vidhameyya viddham seyya, na
ṭhānamupagaccheyya.

Yathā mahārāja nāvā ekapurisasandhāraṇī bhaveyya, ekapurise
abhirūḷhe sā nāvā samupādikā bhaveyya, atha dutiyo puriso āgaccheyya
tādiso āyunā vaṇṇena vayena pamāṇena kisathūlena
sabbaṅgapaccaṅgena, so tam nāvam abhirūheyya, api nu sā mahārāja
nāvā dvinnampi dhāreyyāti. Na hi bhante, caleyya kampeyya nameyya
oṇameyya vinameyya vikireyya vidhameyya, viddhamseyya, na
ṭhānamupagaccheyya osīdeyya udaketi. Evameva kho mahārāja ayaṃ
dasasahassī lokadhātu ekabuddha dhāraṇī, ekasseva Tathāgatassa
guṇam dhāreti, yadi dutiyo Buddho uppajjeyya, nāyam dasasahassī
lokadhātu dhāreyya -pa- na ṭhānamupagaccheyya.

Yathā vā pana mahārāja puriso yāvadattham bhojanam bhuñjeyya
chādentam yāva kaṅṭhamabhipūrayitvā, so dhāto piṇito paripuṇṇo
nirantaro tandikato anoṇamitandaṇḍajāto punadeva tāvatakam bhojanam
bhuñjeyya, api nu kho so mahārāja puriso sukhito bhaveyyāti. Na hi

1. Ekuddeso (Sī, Syā)

bhante, sakim bhuttova mareyyāti¹, evameva kho mahārāja ayaṃ dasa sahaṣṣī lokadhātu ekabuddhadhāraṇī -pa- na ṭhānamupagaccheyyāti.

Kim nu kho bhante Nāgasena atidhammabhārena pathavī calatīti. Idha mahārāja dve sakaṭā ratanapūritā bhavessuṃ yāva mukhasamā, ekasmā sakaṭato ratanaṃ gahetvā ekasmiṃ sakaṭe ākireyyuṃ, api nu kho taṃ mahārāja sakaṭaṃ dvinnampi sakaṭānaṃ ratanaṃ dhāreyyāti. Na hi bhante, nābhipi tassa phaleyya², arāpi tassa bhijjeyyūṃ, nemipi tassa opateyya, akkhopi tassa bhijjeyyāti. Kim nu kho mahārāja atiratana bhārena sakaṭaṃ bhijjatīti. Āma bhanteti. Evameva kho mahārāja atidhammabhārena pathavī calati.

Apica mahārāja imaṃ kāraṇaṃ Buddhabalaparidīpanāya osāritaṃ aññampi tattha abhirūpaṃ kāraṇaṃ suṇohi, yena kāraṇena dve Sammāsambuddhā ekakkhaṇe nuppajjanti. Yadi mahārāja dve Sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyūṃ, tesaṃ parisāya vivādo uppajjeyya “tumhākaṃ Buddho amhākaṃ Buddho”ti, ubhato pakkhajātā bhavessuṃ. Yathā mahārāja dvinnaṃ balavāmaccānaṃ parisāya vivādo uppajjeyya “tumhākaṃ amacco amhākaṃ amacco”ti, ubhato pakkhajātā honti, evameva kho mahārāja yadi dve Sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyūṃ, tesaṃ parisāya vivādo uppajjeyya “tumhākaṃ Buddho amhākaṃ Buddho”ti, ubhato pakkhajātā bhavessuṃ, idaṃ tāva mahārāja ekaṃ kāraṇaṃ, yena kāraṇena dve Sammāsambuddhā ekakkhaṇe nuppajjanti.

Aparampi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi, yena kāraṇena dve Sammāsambuddhā ekakkhaṇe nuppajjanti, yadi mahārāja dve Sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyūṃ, “aggo Buddho”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā bhavessuṃ, “jetṭho Buddho”ti, seṭṭho Buddhoti, viṣiṭṭho Buddhoti, uttamo Buddhoti, pavaro Buddhoti, asamo

1. Bhutto vameyyāti (Ka)

2. Caleyya (Syā, Ka)

Buddhoti, asamasamo Buddhoti, appaṭṭimo Buddhoti, appaṭṭibhāgo Buddhoti, appaṭṭipuggalo Buddhoti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā bhaveyya. Imampi kho tvaṃ mahārāja kāraṇaṃ atthato sampaṭṭiccha, yena kāraṇena dve Sammāsambuddhā ekakkhaṇe nuppajjanti.

Apica kho mahārāja Buddhānaṃ Bhagavantānaṃ sabhāvapakati eso, yaṃ ekoyeva Buddho loke uppajjati. Kasmā kāraṇā? Mahantatāya Sabbaññubuddhaguṇānaṃ, yaṃ aññampi mahārāja mahantaṃ hoti, taṃ ekaṃyeva hoti. Pathavī mahārāja mahantī, sā ekāyeva. Sāgaro mahanto, so ekoyeva. Sineru girirājā mahanto¹, so ekoyeva. Ākāso mahanto, so ekoyeva. Sakko mahanto, so ekoyeva. Māro mahanto, so ekoyeva. Mahābrahmā mahanto, so ekoyeva. Tathāgato Arahaṃ Sammāsambuddho mahanto, so ekoyeva lokasmim. Yattha te uppajjanti, tattha aññesaṃ okāso na hoti, tasmā mahārāja Tathāgato Arahaṃ Sammāsambuddho ekoyeva loke uppajjatīti. Sukathito bhante Nāgasena pañho opammehi kāraṇehīti².

Dhammassa cānudhammanti navavidhassa lokuttaradhammassa anudhammaṃ pubbhāgappaṭṭipadaṃ. **Sahadhammikoti** sakāraṇo. **Vādānuvādoti** vādoyeva.

Acchariya-abbhutavaṇṇanā

162. **Āyasmā Udāyīti** tayo therā Udāyī nāma Lāḷudāyī Kāḷudāyī Mahā-udāyīti. Idha Mahā-udāyī adhippeto. Tassa kira imaṃ suttaṃ ādito paṭṭhāya yāva pariyoṣānā suṇa ntassa abbhantare pañcavaṇṇā pīti uppajjitvā pādapiṭṭhito sīsamatthakaṃ gacchati, sīsamatthakato pādapiṭṭhim āgacchati, ubhato paṭṭhāya majjhaṃ otarati, majjhato paṭṭhāya ubhato gacchati. So nirantaraṃ pītiyā phuṭasarīro balavasomanassena Dasabalassa guṇaṃ kathento **acchariyaṃ bhanteti**-ādimāha. **Appicchatāti** nittaṇhatā. **Santuṭṭhitāti** catūsu paccayesu

1. Seṭṭho mahanto (Sī, Syā)

2. Khu 11. 231 piṭṭhe.

tīhākārehi santoso. **Sallekhatāti** sabbakilesānaṃ sallikhitabhāvo. **Yatra hi nāmāti** yo nāma. **Na attānaṃ pātukarissatīti** attano guṇe na āvi karissati. **Paṭākaraṃ parihareyyunti** “ko amhehi sadiso atthī”ti vadantā paṭākaraṃ ukkhipitvā nāḷandaṃ vicareyyuṃ.

Passa kho tvaṃ Udāyi Tathāgatassa appicchatāti passa Udāyi yādisi Tathāgatassa appicchatāti therassa vacanaṃ sampañcchanto āha. Kiṃ pana Bhagavā neva attānaṃ pātukaroti, na attano guṇaṃ kathetīti ce. Na na katheti. Appicchatādīhi kathetabbaṃ, cīvarādihetuṃ na katheti. Tenevāha “passa kho tvaṃ Udāyi Tathāgatassa appicchatā”ti-ādi. Bujjhanakasattaṃ pana āgamma veneyyavasena katheti. Yathāha—

“Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati.

Sadevakasmiṃ lokasmiṃ, natthi me paṭipuggalo”ti¹.

Evam Tathāgatassa guṇadīpikā bahū gāthāpi suttantāpi vitthāretabbā.

163. **Abhikkhaṇaṃ bhāseyyāsīti** punappunaṃ bhāseyyāsi. Pubbaṇhasamaye me kathitanti mā majjhanhikādīsu na kathayittha. Ajja vā me kathitanti mā paraḍivasādīsu na kathayitthāti attho. **Pavedesīti** katesi. **Imassa veyyākaraṇassāti** niggāthakattā idaṃ suttaṃ “Veyyākaraṇaṃ”ti vuttaṃ. **Adhivacananti** nāmaṃ. Idaṃ pana “iti hidan”ti paṭṭhāya padaṃ saṅgītikārehi ṭhapitaṃ. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāya

Sampasādanīyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Vi 3. 12 piṭṭhe.

6. Pāsādikasutta

Nigaṇṭhanāṭaputtakālaṅkiriyaṇṇanā

164. **Evam me sutanti** Pāsādikasuttaṃ.

Tatrāyamanuttānapadavaṇṇanā—**vedhaññā nāma sakyā**ti dhanumhi katasikkhā vedhaññanāmakā eke sakyā. **Tesaṃ Ambavane pāsādeti** tesaṃ Ambavane sippaṃ uggaṇṭhatthāya kato dīghapāsādo atthi, tatha viharati. **Adhunā kālaṅkatoti** sampati kālaṅkato. **Dvedhikajātāti** dvejjhajātā¹, dvebhāgā jātā. **Bhaṇḍanādīsu** bhaṇḍanaṃ pubbabhāgakalaho, taṃ daṇḍādānādivasena paṇṇattivītikkamavasena ca vaḍḍhitaṃ **kalaho**. “Na tvaṃ imaṃ dhammavinayaṃ ājānāsī”ti-ādinā nayena viruddhavacanaṃ **vivādo**. **Vitudentāti** vijjhantā. **Sahitaṃ meti** mama vacanaṃ atthasāñhitaṃ. **Adhiciṇṇaṃ te viparāvattanti** yaṃ tava adhiciṇṇaṃ cirakālāsevanavasena paṇṇaṃ, taṃ mama vādaṃ āgamma nivattaṃ². **Āropito te vādoti** tuyhaṃ upari mayā doso āropito. **Cara vādappamokkhāyāti** bhattapuṭaṃ ādāya taṃ taṃ upasaṅkamitvā vādappamokkhatthāya uttari pariyesamāno vicara. **Nibbeṭhehi vāti** atha vā mayā āropitadosato attānaṃ mocchi. **Sace pahosīti** sace sakkosi. **Vadho yevāti** maraṇameva. **Nāṭaputtiyesūti** Nāṭaputtassa antevāsikesu. **Nibbinnarūpāti** ukkaṇṭhitasabhāvā abhivādanādīnipi na karonti, **virattarūpāti** vigatapemā. **Paṭivāna rūpāti** tesaṃ sakkaccakiriyato nivattanasabhāvā. **Yathā tanti** yathā durakkhātādisabhāve dhammavinaye nibbinnavirattappaṭivānarūpehi bhavitabbaṃ, tatheva jātāti attho. **Durakkhātetī** dukkathite. **Duppaveditetī** duviññāpīte. **Anupasamaṣaṃvattaniketī** rāgādīnaṃ upasamaṃ kātuṃ asamatthe. **Bhinnathūpetī** bhindappatiṭṭhe. Ettha hi Nāṭaputtova nesaṃ patiṭṭhaṭṭhena thūpo. So pana bhinno mato. Tena vuttaṃ “bhinnathūpe”ti. **Appaṭisaraṇetī** tasseva abhāvena paṭisaraṇavirahite.

Nanu cāyaṃ Nāṭaputto Nāḷandavāsiko, so kasmā Pāvāyaṃ kālaṅkatoti. So kira Upālinā gahapatinā paṭividdhasaccena

1. Dvedhā jātā (Syā)

2. Viparāvattaṃ (Syā, Ka)

dasahi gāthāhi bhāsīte Buddhaguṇe sutvā uḥhaṃ lohitaṃ chaḍḍesi. Atha naṃ aphāsukaṃ gahetvā pāvaṃ agamaṃsu. So tattha kālamakāsi. Kālaṃ kurumāno ca cintesi “mama laddhi aniyyānikā sāravirahitā, mayaṃ tāva naṭṭhā, avasesajanopi mā apāyapūraako ahosi, sace panāhaṃ ‘mama sāsaṇaṃ aniyyānikan’ti vakkhāmi, na saddahissanti, yaṃnūnāhaṃ dvepi jane na ekañihārena uggaṇhāpeyyaṃ, te mamaccayena aññamaññaṃ vivadissanti, Satthā taṃ vivādaṃ paṭicca ekaṃ dhammakathaṃ kathessati, tato te sāsaṇassa mahantabhāvaṃ jānissanti”ti.

Atha naṃ eko antevāsiko upasaṅkamtivā āha “bhante tumhe dubbalā, mayhampi imasmim dhamme sāraṃ ācikkhatha, ācariyappamaṇaṃ”ti. “Āvuso tvaṃ mamaccayena sassatanti gaṇheyyāsī”ti. Aparopi upasaṅkami, taṃ ucchedaṃ gaṇhāpesi. Evaṃ dvepi jane ekaladdhike akatvā bahū nāñāñihārena uggaṇhāpetvā kālamakāsi. Te tassa sarīrakiccaṃ katvā sannipatitvā aññamaññaṃ pucchimsu “kassāvuso ācariyo sāraṃ ācikkhī”ti. Eko uṭṭhahitvā mayhanti āha. Kim ācikkhīti. Sassatanti. Aparo taṃ paṭibāhitvā “mayhaṃ sāraṃ ācikkhī”ti āha. Evaṃ sabbe “mayhaṃ sāraṃ ācikkhī, ahaṃ jeṭṭhako”ti aññamaññaṃ vivādaṃ vaḍḍhetvā akkose ceva paribhāse ca hatthapādappa hārādīni ca pavattetvā ekamaggena dve agacchantā nāñādisāsu pakkamimsu.

165. **Atha kho Cundo samaṇuddesoti** ayaṃ thero Dhammasenāpatissa kaniṭṭha bhātiko. Taṃ bhikkhū anupasampannakāle “Cundo samaṇuddeso”ti samudācaritvā therakālepi tatheva samudācarimsu. Tena vuttaṃ “Cundo samaṇuddeso”ti.

“Pāvāyaṃ vassaṃvuṭṭho yena Sāmagāmo, yenāyasmā Ānando tenupasaṅkami”ti kasmā upasaṅkami? Nāṭaputte kira kālaṅkate Jambudīpe manussā tattha tattha kathaṃ pavattayimsu “Nigaṇṭho Nāṭaputto eko Satthāti paññāyittha, tassa kālaṃ kiriyāya sāvakānaṃ evarūpo vivādo jāto. Samaṇo pana Gotamo Jambudīpe cando viya sūriyo viya ca pākaṭo, sāvakāpissa pākaṭāyeva. Kīdiso nu kho samaṇe Gotame parinibbute sāvakānaṃ vivādo

bhavissatī”ti. Thero taṃ katham̐ sutvā cintesi “imam̐ katham̐ gahetvā Dasabalassa āroce ssāmī, Satthā etaṃ aṭṭhuppattim̐ katvā ekaṃ desanam̐ kathessatī”ti. So nikkhamitvā yena Sāmagāmo, yenāyasmā Ānando tenupasaṅkami.

Sāmagāmoti Sāmākānam̐ ussannattā tassa gāmassa nāmam̐. **Yenāyasmā Ānandoti** ujumeva Bhagavato santikam̐ agantvā yenassa upajjhāyo āyasmā Ānando tenupasaṅkami.

Buddhakāle kira Sāriputtatthero ca Ānandatthero ca aññamaññam̐ mamāyimsu. Sāriputtatthero “mayā kātabbam̐ Satthu upaṭṭhānam̐ karotī”ti Ānandattheram̐ mamāyi. Ānandatthero “Bhagavato sāvakānam̐ aggo”ti Sāriputtattheram̐ mamāyi. Kuladārake ca pabbājetvā Sāriputtattherassa santike upajjham̐ gaṇhāpesi. Sāriputtattheropi tatheva akāsi. Evaṃ ekamekena attano pattacīvaram̐ datvā pabbājetvā upajjham̐ gaṇhāpitāni pañca pañca bhikkhusatāni ahesum̐. Āyasmā Ānando paṇītāni cīvarādīnipi labhitvā therassa adāsi.

Dhammaratanapūjā

Eko kira brāhmaṇo cintesi “Buddharatanassa ca saṃgharatanassa ca pūjā paññāyati, katham̐ nu kho dhammaratanam̐ pūjitam̐ hotī”ti. So Bhagavantam̐ upasaṅka mitvā etamattham̐ pucchi. Bhagavā āha “sacepi brāhmaṇa dhammaratanam̐ pūjetukāmo, ekaṃ bahussutam̐ pūjehī”ti. Bahussutam̐ bhante ācikkhathāti. Bhikkhusam̐gham̐ pucchāti. So bhikkhusam̐gham̐ upasaṅkamitvā “bahussutam̐ bhante ācikkhathā”ti āha. Ānandatthero brāhmaṇāti. Brāhmaṇo theram̐ saḥassagghanikena ticīvarena pūjesi. Thero taṃ gahetvā Bhagavato santikam̐ agamāsi. Bhagavā “kuto Ānanda laddham̐”ti āha. Ekena bhante brāhmaṇena dinnam̐, idam̐ panāham̐ āyasmato Sāriputtassa dātukāmoti. Dehi Ānandāti. Cārikam̐ pakkanto bhanteti. Āgatakāle dehīti, sikkhāpadam̐ bhante paññattanti. Kadā pana Sāriputto āgamissatīti. Dasāhamattena bhanteti. “Anujānāmi Ānanda dasāhaparamam̐ atirekacīvaram̐ nikkhipitun”ti sikkhāpadam̐ paññāpesi.

Sāriputtattheropi tatheva yaṃkiñci manāpaṃ labhati, taṃ Ānandattherassa deti. So imampi attano kaniṭṭhabhātikaṃ therasseva saddhivihārikaṃ adāsi. Tena vuttaṃ “yenassa upajjhāyo āyasmā Ānando tenupasāṅkamī”ti. Evaṃ kirassa ahosi “upajjhāyo me mahāpañño, so imaṃ kathāṃ Satthu ārocessati, atha Satthā tadanurūpaṃ dhammaṃ desessatī”ti. **Kathāpābhatanti** kathāya mūlaṃ. Mūlañhi “pābhatan”ti vuccati. Yathāha—

Appakenāpi medhāvī, pābhatena vicakkhaṇo.
Samuṭṭhāpeti attānaṃ, aṇuṃ aggaṃ va sandhamanti¹.

Bhagavantaṃ dassaṇāyāti Bhagavantaṃ dassaṇatthāya. Kiṃ panānena Bhagavā na diṭṭhapubboti. No na diṭṭhapubbo. Ayañhi āyasmā divā nava vāre, rattim nava vāreti ekāhaṃ aṭṭhārasa vāre upaṭṭhānameva gacchati. Divasassa pana satavāraṃ vā sahassa vāraṃ vā gantukāmo samānopi na akāraṇā gacchati, ekaṃ pañhuddhāraṃ gahetvāva gacchati. So taṃ divasaṃ tena kathāpābhatena gantukāmo evamaḥa.

Asammāsambuddhappaveditadhammavinayaṇṇanā

166. **Evaṃ hetam Cunda hotīti** Bhagavā Ānandattherena ārocitepi yasmā na Ānandatthero imissā kathāya sāmiko, Cundatthero pana sāmiko. Sova tassā ādimajjha pariyosānaṃ jānāti. Tasmā Bhagavā tena saddhim kathento “evaṃ hetam Cunda hotī”ti-ādimāha. Tassattho—Cunda evañhetam hoti durakkhātādisabhāve dhammavinaye sāvaka dvedhikajāta bhaṇḍanādīni katvā mukhasattīhi vitudantā viharanti.

Idāni yasmā aniyyānikasāsaneneva niyyānikasāsaṇaṃ pākaṭam hoti, tasmā ādito aniyyānikasāsaṇameva dassento **idha Cunda Satthā ca hoti asammāsambuddhoti**-ādimāha. Tattha **vokkamma ca tamhā dhammā vattatīti** na nirantaram pūreti, okkamitvā okkamitvā antarantaram katvā vattatīti attho. **Tassa te āvuso lābhāti** tassa tuyham

1. Khu 5. 2 piṭṭhe.

ete dhammānudhammappaṭipatti-ādayo lābhā. **Suladdhanti** manussattampi te suladdham. **Tathā paṭipajjatūti** evaṃ paṭipajjatu. **Yathā te Satthārā dhammo desitoti** yena te ākārena Satthārā dhammo kathito. **Yo ca samādapetīti** yo ca ācariyo samādapeti. **Yañca samādapetīti** yaṃ antevāsīm samādapeti. **Yo ca samādapitoti** yo ca evaṃ samādapito antevāsiko. Yathā ācariyena samādapitaṃ, tathatthāya paṭipajjati. **Sabbe teti** tayopi te. Ettha hi ācariyo samādapitattā apuññaṃ pasavati, samādinnantevāsiko samādinnattā, paṭipannako paṭipannattā. Tena vuttaṃ “sabbe te bahum apuññaṃ pasavanti”ti. Etenupāyena sabbavāresu attho veditabbo.

167. Apicettha **ñāyappaṭipannoti** kāraṇappaṭipanno. **Ñāyamārādhessatīti** kāraṇaṃ nipphādessati. **Vīriyaṃ ārabhatīti** attano dukkhanibbattakaṃ vīriyaṃ karoti. Vuttañhetam “durakkhāte bhikkhave dhammavinaye yo āraddhavīriyo, so dukkham viharati. Yo kusīto, so sukham viharatī”ti¹.

Sammāsambuddhappaveditadhammavinayādivaṇṇanā

168. Evaṃ aniyyanikasāsanaṃ dassetvā idāni niyyānikasāsanaṃ dassento **idha pana Cunda Satthā ca hoti Sammāsambuddhoti-ādimāha**, tatha **niyyānikoti** maggatthāya phalattthāya ca niyyāti.

169. **Vīriyaṃ ārabhatīti** attano sukhanipphādakaṃ vīriyaṃ ārabhati. Vutta ñhetam “Svākkhāte bhikkhave dhammavinaye yo kusīto, so dukkham viharati. Yo āraddhavīriyo, so sukham viharatī”ti¹.

170. Iti Bhagavā niyyānikasāsane sammāpaṭipannassa kulaputtassa pasaṃsaṃ dassetvā puna desanaṃ vaḍḍhento **idha Cunda Satthā ca loke udapādīti-ādimāha**. Tatha **aviññāpitattthāti** abodhitattthā. **Sabbasaṅgāhapadakanti** sabbasaṅgahapadehi kataṃ, sabbasaṅgāhikam kataṃ na hotīti attho. “Sabbasaṅgāhapadagatan”tipi pāṭho, na sabbasaṅgāhapadesu gataṃ, na ekasaṅgahajātanti attho. **Sappāṭihīrakatanti** niyyānikam.

1. Am 1. 36 piṭṭhe.

Yāva devamanussehīti devalokato yāva manussalokā suppakāsitaṃ, **anutappo hotīti** anutāpakaro hoti. **Satthā ca no loketi** idaṃ tesam anutāpakāradassanattam vuttam. **Nānutappo hotīti** Satthāraṃ āgamma sāvakehi yaṃ pattabbaṃ, tassa pattattā anutāpakaro na hoti.

172. **Theroti** thiro, therakārakehi dhammehi samannāgato. “Rattaññū”ti-ādīni vuttatthāneva. **Etehi ce pīti** etehi heṭṭhā vuttehi.

173. **Pattayogakkhemāti** catūhi yogehi khemattā arahattaṃ idha yogakkhemaṃ nāma, taṃ pattāti attho. **Alaṃ samakkhātuṃ saddhammassāti** sammukhā gahitattā assa saddhammaṃ sammā ācikkhituṃ samatthā.

174. **Brahmacārinoti** brahmacariyavāsaṃ vasamānā ariyasāvakā. **Kāmabho ginoti** gihisotāpannā. “Iddhañceva”ti-ādīni mahāparinibbāne vitthāritāneva. **Lābhaggaya saggapattanti** lābhaggañceva yasaggañca pattam.

175. **Santi kho pana me Cunda etarahi therā bhikkhū sāvakāti** Sāriputtamoggallānādayo therā. **Bhikkhuniyoti** Khemātherī-uppalavaṇṇatherī-ādayo. **Upāsakā sāvakā gihī odātavattthavasanā brahmacārinoti** Cittagahapatihatthaka-āḷavakādayo. **Kāmabho ginoti** Cūḷa-anāthapiṇḍikamahā-anāthapiṇḍikādayo. **Brahmacārinīyoti** Nandamātādayo. **Kāmabhoginīyoti** Khujjuttarādayo.

176. **Sabbākārasampannanti** sabbakāraṇasampannaṃ. **Idameva tanti** idameva brahmacariyaṃ, imameva dhammaṃ sammā hetunā nayena vadamāno vadeyya. **Udakā ssudanti udako sudam¹**. **Passam na passatīti** passanto na passatī. So kira imaṃ pañhaṃ mahājanaṃ pucchi. Tehi “na jānāma ācariya kathehi no”ti vutto so āha “gambhīro ayaṃ pañho āhārasappāye sati thokaṃ cintetvā sakkā kathetun”ti. Tato tehi cattāro

1. Uddako sudanti uddako sudam (Sī) uddakassudanti uddako sudam (Syā)

māse mahāsakkāre kate taṃ pañhaṃ kathento **kiñca passaṃ na passatī-**ādimāha. Tattha **sādhunisitassā**ti suṭṭhunisitassa tikhiṇassa, sunisitakhurassa kira taṃ paññāyati, dhārā na paññāyatīti ayamettha attho.

Saṅgāyitabbadhammādivaṇṇanā

177. **Saṅgama samāgammā**ti saṅgantvā samāgantvā. **Atthena atthaṃ,** byañjanena byañjananti atthena saha atthaṃ, byañjanenapi saha byañjanaṃ samānente hīti attho. **Saṅgāyitabbanti** vācetaḥ sajjhāyitabbāṃ. **Yathayidaṃ brahmacariyanti** yathā idaṃ sakalaṃ sāsanabrahmacariyaṃ.

178. **Tatra ceti** tatra saṅghamajjhe, tassa vā bhāsīte. **Atthañceva micchā gaṇhāti,** byañjanāni ca micchā ropetīti “cattāro satipaṭṭhānā”ti ettha ārammaṇaṃ “satipaṭṭhānaṃ”ti atthaṃ gaṇhāti. “Satipaṭṭhānāni”ti byañjanaṃ ropeti. **Imassa nu kho āvuso atthassā**ti “satiyeva satipaṭṭhānaṃ”ti atthassa “cattāro satipaṭṭhānā”ti kiṃ nu kho imāni byañjanāni, udāhu “cattāri satipaṭṭhānāni”ti etāni vā byañjanāni. **Katamāni opāyikatarāni**ti imassa atthassa katamāni byañjanāni upapannatarāni allīnatarāni. **Imesañca byañjanānanti** “cattāro satipaṭṭhānā”ti byañjanānaṃ “satiyeva satipaṭṭhānaṃ”ti kiṃ nu kho ayaṃ attho, udāhu “ārammaṇaṃ satipaṭṭhānaṃ”ti eso atthoti. **Imassa kho āvuso atthassā**ti “ārammaṇaṃ satipaṭṭhānaṃ”ti imassa atthassa. **Yā ceva etāni**ti yāni ceva etāni mayā vuttāni. **Yā ceva esoti** yo ceva esa mayā vutto. **So neva ussādetabboti** tumhehi tāva sammā atthe ca sammā byañjane ca ṭhātabbāṃ. So pana neva ussādetabbo, na apasādetabbo. **Saññāpetabboti** jānāpetabbo. **Tassa ca atthassā**ti “satiyeva satipaṭṭhānaṃ”ti atthassa ca. **Tesañca byañjanānanti** “satipaṭṭhānā”ti byañjanānaṃ. **Nisantiyā**ti nisāmanatthaṃ dhāraṇatthaṃ. Iminā nayena sabbavāresu attho veditabbo.

181. **Tādisanti** tumhādisaṃ. **Atthupetanti** atthena upetaṃ atthassa viññātāraṃ. **Byañjanupetanti** byañjanehi upetaṃ byañjanānaṃ viññātāraṃ. Evaṃ

etaṃ bhikkhuṃ paṣāmsatha. Eso hi bhikkhu na tumhākaṃ sāvako nāma, Buddho nāma esa Cundāti. Iti Bhagavā bahussutaṃ bhikkhuṃ attano ṭhāne ṭhapesi.

Paccayānuññātakāraṇādivaṇṇanā

182. Idāni tatopi uttaritaraṃ desanaṃ vaḍḍhento **na vo ahaṃ Cundāti-**ādimāha. Tattha diṭṭhadhammikā āsavā nāma idhaloke paccayahetu uppañjanakā āsavā. Samparā yikā āsavā nāma paraloke bhaṇḍanaheṭṭhi uppañjanakā āsavā. **Saṃvarāyāti** yathā te na pavisanti, evaṃ pidahanāya. **Paṭighātāyāti** mūlaghātena paṭihanaṇāya. **Alaṃ vo taṃ yāvadeva sītassa paṭighātāyāti** taṃ tumhākaṃ sītassa paṭighātāya samatthaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti, yaṃ vo mayā cīvaraṃ anuññātaṃ, taṃ pārupitvā dappaṃ vā mānaṃ vā kurumānā viharissathāti na anuññātaṃ, taṃ pana pārupitvā sītappaṭighātādīni katvā sukhaṃ samaṇadhammaṃ yoniso manasikāraṃ karissathāti anuññātaṃ, yathā ca cīvaraṃ, evaṃ piṇḍapātādayopi. Anupadasaṃvaṇṇanā panettha Visuddhimagge vuttanayeneva veditabbā.

Sukhallikānuyogādivaṇṇanā

183. **Sukhallikānuyoganti** sukhalliyanānuyogaṃ, sukhasēvanādhimuttanti attho. **Sukhetīti** sukhiṭaṃ karoti. **Piṇetīti** piṇḍitaṃ thūlaṃ karoti.

186. **Aṭṭhitadhammāti** naṭṭhitasabhāvā¹. Jivhā no atthīti yaṃ yaṃ icchanti, taṃ taṃ kathenti, kadāci maggaṃ kathenti, kadāci phalaṃ kadāci nibbānanti adhippāyo. **Jānatāti** sabbaññutaññāṇena jānanta. **Passatāti** pañcahi cakkhūhi passanta, **gambhī ranemoti** gambhīrabhūmiṃ anupaviṭṭho. **Sunikhātoti** suṭṭhu nikhāto. **Evameva kho āvusoti** evaṃ khīṇāsavo abhabbo nava ṭhānāni ajjhācaritum. Tasmīṃ anajjhācāro² acalo asampavedhī. Tattha sañcicca pāṇaṃ jīvitaṃ voropānādīsu sotāpannādayopi abhabbā. **Sannidhikāraṃ kāme paribhuñjītunti** vatthukāme ca

1. Aṭṭhitasabhāvā (Syā, Ka)

2. Ajjhācāro (Sī, Syā)

kilesakāme ca sannidhiṃ katvā paribhuñjituṃ. **Seyyathāpi pubbe agārikabhūtoti** yathā pubbe gihibhūto paribhuñjati, evaṃ paribhuñjituṃ abhabbo.

Pañhabyākaraṇavaṇṇanā

187. Agāramajjhe vasantā hi sotāpannādayo yāvajīvaṃ gihibyañjanena tiṭṭhanti. Khīṇāsavo pana arahattaṃ patvāva manussabhūto parinibbāti vā pabbajati vā. Cātumahā rājikādīsu kāmāvacaradevesu muhuttampi na tiṭṭhati. Kasmā? Vivekaṭṭhānassa abhāvā. Bhummadevattabhāve pana ṭhito arahattaṃ patvāpi tiṭṭhati. Tassa vasena ayaṃ pañho āgato. Bhinnadosattā panassa bhikkhubhāvo vedītabbo. **Atīrakanti** atīraṃ aparicchedaṃ mahantaṃ. **No ca kho anāgatanti** anāgataṃ pana addhānaṃ ārabba evaṃ na paññapeti, atītameva maññe samaṇo Gotamo jānāti, na anāgataṃ. Tathā hissa atīte aḍḍhachattā¹ satajātakānussaraṇaṃ paññāyati. Anāgate evaṃ bahū anussaraṇaṃ na paññāyatīti imamatthaṃ maññamānā evaṃ vadeyyuṃ. **Tayidaṃ kiṃ sūti** anāgate apaññāpanaṃ kiṃ nu kho. **Kathamsūti** kena nu kho kāraṇena ajānantoyeva nu kho anāgataṃ nānussarati, ananussarītukāmatāya nānussarātīti. **Aññavihitakena nāṇadassa nenāti** paccakkhaṃ viya katvā dassanasamatthatāya dassanabhūtena nāṇena aññatthavihi takena nāṇena aññaṃ ārabba pavattena, aññavihitakaṃ aññaṃ ārabba pavattamānaṃ nāṇadassanaṃ saṅgāhetabbaṃ paññāpetabbaṃ maññanti. Te hi carato ca tiṭṭhato ca suttassa ca jāgarassa ca satataṃ samitaṃ nāṇadassanaṃ paccupaṭṭhitaṃ maññanti, tādīsaṅca nāṇaṃ nāma natthi. Tasmā yathariva bālā abyattā, evaṃ maññantīti vedītabbo.

Satānusārīti pubbenivāsānussatisampayuttakaṃ. **Yāvatakaṃ ākaṅkhatīti** yattakaṃ nātuṃ icchati, tattakaṃ jānissāmīti nāṇaṃ pesesi. Athassa dubbalapattapuṭe pakkhandanārāco viya appaṭihataṃ anivāritaṃ nāṇaṃ gacchati, tena yāvatakaṃ ākaṅkhati tāvatakaṃ anussarati. **Bodhijanti** bodhimūle jātaṃ. **Nāṇaṃ uppajjati**ti catumaggañāṇaṃ uppajjati. **Ayamantimā**

1. Aḍḍhachakka (Syā, Ka)

jātiti tena nāṇena jātimūlassa pahīnattā puna ayamantimā jāti. **Natthi dāni puna bbhavoti** aparampi nāṇaṃ uppajjati. **Anatthasamhīnti** na idhalokattham vā paralokattham vā nissitam. **Na tam Tathāgato byākaroti**ti tam bhāratayuddhasītāharaṇa sadisaṃ aniyyānikakatham Tathāgato na katheti. **Bhūtam taccharaṃ anathasamhīnti** rājakathāditiracchānakatham. **Kālaññū Tathāgato hoti**ti kālaṃ jānāti. Sahetukaṃ sakāraṇaṃ katvā yuttapattakāleyeva katheti.

188. **Tasmā Tathāgatoti vuccati**ti yathā yathā gaditabbaṃ, tathā tatheva gadanato dakārasa takāraṃ katvā Tathāgatoti vuccati attho. **Diṭṭhanti** rūpāyatanam. **Sutanti** saddāyatanam. **Mutanti** mutvā patvā gahetabbato gandhāyatanam rasāyatanam phoṭṭhabbāyatanam. **Vijñātanti** sukhadukkhādiddhammāyatanam. **Pattanti** pariyesitvā vā apariyesitvā vā pattam. **Pariyesitanti** pattam vā apattam vā pariyesitam. **Anuvicaritam manasā**ti cittaena anusaṅcaritam. “Tathāgatena abhisambuddhan”ti iminā etaṃ dasseti, yañhi aparimāṇāsu lokadhātūsu imassa sadevakassa lokassa nīlaṃ pītakanti-ādi rūpārammaṇam cakkhuvāre āpāthamāgacchati, “ayaṃ satto imasmim khaṇe imaṃ nāma rūpārammaṇam disvā sumano vā dummano vā majjhato vā jāto”ti sabbaṃ tam Tathāgatassa evaṃ abhisambuddham. Tathā yaṃ aparimāṇāsu lokadhātūsu imassa sadevakassa lokassa bherisaddo mudiṅgasaddoti-ādi saddārammaṇam sotadvāre āpāthamāgacchati. Mūlagandho tacagandhoti-ādi gandhārammaṇam ghānavāre āpāthamāgacchati. Mūlaraso khandharasoti-ādi rasārammaṇam jivhādvāre āpāthamāgacchati. Kakkhaḷam mudukanti-ādi pathavīdhātutejodhātuvāyodhātubhedam phoṭṭhabbārammaṇam kāyadvāre āpāthamāgacchati, “ayaṃ satto imasmim khaṇe imaṃ nāma phoṭṭhabbārammaṇam phusitvā sumano vā dummano vā majjhato vā jāto”ti sabbaṃ tam Tathāgatassa evaṃ abhisambuddham. Tathā yaṃ aparimāṇāsu lokadhātūsu imassa sadevakassa lokassa sukhadukkhādibhedam dhammārammaṇam manodvārassa āpāthamāgacchati, “ayaṃ satto imasmim khaṇe idaṃ nāma dhammārammaṇam vijānitvā sumano vā dummano vā majjhato vā jāto”ti sabbaṃ tam Tathāgatassa evaṃ abhisambuddham.

Yañhi Cunda imesaṃ sattānaṃ diṭṭhaṃ suttaṃ mutaṃ viññātaṃ tattha Tathāgatena adiṭṭhaṃ vā asutaṃ vā amutaṃ vā aviññātaṃ vā natthi. Imassa mahājanassa pariyesitvā pattampi atthi, pariyesitvā appattampi atthi. Apariyesitvā pattampi atthi, apariyesitvā appattampi atthi. Sabbampi taṃ Tathāgatassa appattaṃ nāma natthi, ñāṇena asacchi kataṃ nāma. “Tasmā Tathāgatoti vuccatī”ti. Yaṃ yathā lokena gataṃ tassa tatheva gatattā “Tathāgato”ti vuccati. Pāḷiyaṃ pana abhisambuddhanti vuttaṃ, taṃ gatasaddena ekatthaṃ. Iminā nayena sabbavāresu “Tathāgato”ti nigamanassa attho veditabbo, tassa yutti **Brahmajāle** Tathāgatasaddavittihāre vuttāyeva.

Abyākataṭṭhānavaṇṇanā

189. Evaṃ attano asamataṃ anuttarataṃ sabbaññutaṃ dhammarājabhāvaṃ kathetvā idāni “pūthasamaṇabrāhmaṇānaṃ laddhīsu mayā aññātaṃ adiṭṭhaṃ nāma natthi, sabbaṃ mama ñāṇassa antoyeva parivattatī”ti sīhanādaṃ nadanto **ṭhānaṃ kho panetaṃ Cunda vijjatī-**ādimāha. Tattha **Tathāgatoti** satto. **Na hetam āvuso atthasaṃ hitanti** idhalokaparaloka-atthasaṃhitaṃ na hoti. **Na ca dhammasaṃhitanti** navalokuttara dhammanissitaṃ na hoti. **Na ādibrahmacariyakanti** sikkhattayasaṅgahitassa sakala sāsana brahmacariyassa ādibhūtaṃ na hoti.

190. **Idam dukkhanti khoti**-ādīsu taṇhaṃ ṭhapetvā avasesā tebhummakā dhammā idam dukkhanti byākataṃ. Tasseva dukkhassa pabhāvikā janikā taṇhā **dukkhasamu dayoti** byākataṃ. Ubhinnaṃ appavatti **dukkhanirodhoti** byākataṃ. Dukkhaparijānana samudayapajahana nirodhasacchikaraṇa ariyamaggo **dukkhanirodhagāminī paṭipadāti** byākataṃ. “Etañhi āvuso atthasaṃhitaṃ”ti-ādīsu etaṃ idhalokaparaloka-atthanissitaṃ navalokuttaradhammanissitaṃ sakalasāsana brahmacariyassa ādi padhānaṃ pubbaṅga manti ayamatto.

Pubbantasahagatadiṭṭhinissayavaṇṇanā

191. Idāni yaṃ taṃ mayā na byākataṃ, taṃ ajānantaṃ na byākatanti mā evaṃ saññamakāmsu. Jānantova ahaṃ evaṃ “etasmim byākatēpi attho

natthī”ti na byākarim. Yam pana yathā byākātabbān, taṃ mayā byākatamevāti sihanādaṃ nadanto puna **yepi te Cundāti-ādimāha**. Tattha diṭṭhiyova **diṭṭhinissayā**, diṭṭhinissitakā diṭṭhigatikāti attho. **Idameva saccanti** idameva dassanaṃ saccaṃ. **Moghamaññanti** aññesaṃ vacanaṃ moghaṃ. **Asayaṃkāroti** asayaṃ kato.

192. **Tatrāti** tesu samaṇabrāhmaṇesu. **Atthi nu kho idaṃ āvuso vuccatīti** āvuso yaṃ tumhehi sassato attā ca loko cāti vuccati, idamatthi nu kho udāhu natthīti evamahān te pucchāmīti attho. **Yañca kho te evamāhaṃsūti** yaṃ pana te “idameva saccaṃ mogha maññan”ti vadanti, taṃ tesān nānujānāmi. **Paññattiyāti** diṭṭhipaññattiyā. **Samasamanti** samena ñāṇena samaṃ. **Yadidaṃ adhipaññattīti** yā ayaṃ adhipaññatti nāma. Ettha ahameva bhiiyo uttaritaro na mayā samo atthi. Tattha yañca vuttaṃ “paññattiyāti yañca adhipaññattī”ti ubhayametaṃ atthato ekaṃ. Bhedato hi paññatti adhipaññattīti dvayaṃ hoti. Tattha paññatti nāma diṭṭhipaññatti. Adhipaññatti nāma khandhapaññatti dhātupaññatti āyatanapaññatti indriyapaññatti saccapaññatti puggalapaññattīti evaṃ vuttā cha paññattiyō. Idha pana paññattiyāti etthāpi paññatti ceva adhipaññatti ca adhippetā, adhipaññattīti etthāpi. Bhagavā hi paññattiyāpi anuttaro, adhipaññattiyāpi anuttaro. Tenāha “ahameva tattha bhiiyo yadidaṃ adhipaññattī”ti.

196. **Pahānāyāti** pajahanattham. **Samatikkamāyāti** tasseva vevacanaṃ. **Desitāti** kathitā. **Paññattāti** ṭhapitā. Satipaṭṭhānabhāvanāya hi ghanavinibbhogaṃ katvā sabba dhammesu yāthāvato diṭṭhesu “suddhasaṅkhārapuñjayaṃ nayidha sattūpalabbhatī”ti sanniṭṭhānato sabbadiṭṭhinissayānaṃ pahānaṃ hotīti. Tena vuttaṃ “diṭṭhinissayānaṃ pahānāya samatikkamāya evaṃ mayā ime cattāro satipaṭṭhānā desitā paññattā”ti. Sesān sabbattha uttānatthamevāti.

Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikayaṭṭhakathāya

Pāsādikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Lakkhaṇasutta

Dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇavaṇṇanā

199. **Evam me sutanti** Lakkhaṇasuttaṃ.

Tatrāyamanuttānapadavaṇṇanā—**dvattiṃsimānī**ti dvattiṃsa imāni.

Mahāpurisalakkhaṇānīti mahāpurisabyañjanāni mahāpurisanimittāni “ayaṃ mahāpuriso”ti sañjānanakāraṇāni. “Yehi samannāgatassa mahāpurisassa”ti-ādi Mahāpadāne vitthāritanayeneva veditabbaṃ.

“Bāhirakāpi isayo dhārenti, no ca kho jānanti ‘imassa kammassa katattā imaṃ lakkhaṇaṃ paṭilabhatī’ti” kasmā āha. Aṭṭhuppattiyā anurūpattā. Idañhi suttaṃ sa-aṭṭhuppattikaṃ. Sā panassa aṭṭhuppatti kattha samuṭṭhitā?

Antogāme manussānaṃ antare. Tadā kira Sāvattivāsino attano attano gehesu ca gehadvāresu ca santhāgārādīsū ca nisīditvā kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ “Bhagavato asīti-anubyañjanāni

byāmapabhādvattiṃsamahāpurisalakkhaṇāni, yehi ca Bhagavato kāyo, sabbaphāliphullo viya pāricchattako, vikasitamiva kamalavanaṃ, nānāratana vicittāṃ viya suvaṇṇatoraṇaṃ, tārāmariciviroca miva gaganatalaṃ, ito cito ca vidhāvamānā vipphandamānā chabbaṇṇarasmiyo muñcanto¹ ativiya sobhati. Bhagavato ca iminā nāma kammena idaṃ lakkhaṇaṃ nibbattanti kathitaṃ natthi, yāgu-uḷūṅkamattampi pana kaṭacchubhattamattaṃ vā pubbe dinnapaccayā evaṃ uppajjātīti Bhagavatā vuttaṃ. Kiṃ nu kho Sattā kammaṃ akāsi, yenassa imāni lakkhaṇāni nibbattantī”ti.

Athāyasmā Ānando antogāme caranto imaṃ kathāsallāpaṃ sutvā katabhattakicco vihāraṃ āgantvā Sattu vattaṃ katvā vanditvā ṭhito “mayā bhante antogāme ekā kathā sutā”ti āha. Tato Bhagavatā “kiṃ te Ānanda sutan”ti vutte sabbaṃ ārocesi. Sattā therassa vacanaṃ sutvā parivāretvā nisinne bhikkhū āmantetvā “dvattiṃsimāni bhikkhave mahāpurisassa mahāpurisalakkhaṇānī”ti paṭipāṭiyā lakkhaṇāni dassetvā yena kammena yaṃ nibbattaṃ, tassa dassanattaṃ evamāha.

1. Vissajjento (Sī)

Suppatiṭṭhitapādatālakkaṇavaṇṇanā (1)

201. **Purimaṃ jātinti**-ādīsu pubbe nivutthakkhandhā jātavasena “jātī”ti vuttā. Tathā bhavanavasena “bhavo”ti, nivutthavasena ālayaṭṭhena vā “niketo”ti. Tiṇṇampi padānaṃ pubbe nivutthakkhandhasantāne ṭhitoti attho. Idāni yasmā taṃ khandha santānaṃ devalokādīsupi vattati. Lakkhaṇanibbattanasamatthaṃ pana kusalakammaṃ tattha na sukaraṃ, manussabhūtasappa sukaraṃ. Tasmā yathābhūtena yaṃ kammaṃ kataṃ, taṃ dassento **pubbe manussabhūto samānoti** āha. Akāraṇaṃ vā etaṃ. Hatthi-assamigamahimsavānarādibhūtopi mahāpuriso pāramiyo pūreṭṭiyeva. Yasmā pana evarūpe attabhāve ṭhitena katakammaṃ na sakkā sukhena dīpetuṃ, manussabhāve ṭhitena katakammaṃ pana sakkā sukhena dīpetuṃ. Tasmā “pubbe manussabhūto samāno”ti āha.

Daḷhasamādānoti thiragaṇaṇo. **Kusalesu dhammesūti** dasakusalakammappathesu. **Avatthitasamādānoti** niccalagaṇaṇo anivattitagagaṇaṇo. Mahāsattassa hi akusalakammato aggaṃ patvā kukkuṭapattaṃ viya cittaṃ paṭikuṭati, kusalaṃ patvā vitānaṃ viya pasāri yati. Tasmā daḷhasamādāno hoti avatthitasamādāno. Na sakkā kenaci samaṇena vā brāhmaṇena vā devena vā mārena vā brahmunā vā kusalasamādānaṃ vissajjāpetuṃ.

Tatrimāni vatthūni—pubbe kira mahāpuriso kalandakayoniyaṃ nibbatti. Atha deve vuṭṭhe ogho āgantvā kulāvakaṃ gahetvā samuddameva pavesesi. Mahāpuriso “puttake nīharissāmī”ti naṅguṭṭhaṃ temetvā temetvā samuddato udakaṃ bahi khipi. Sattame divase sakko āvajjitvā tattha āgama “kim karosī”ti pucchi. So tassa ārocesi. Sakko mahāsamuddato udakassa dunnīharaṇīyabhāvaṃ kathesi. Bodhisatto tādisena kusītena saddhiṃ kathetumpi na vaṭṭati. “Mā idha tiṭṭhā”ti apasāresi. Sakko “anomapuri sena gahitagagaṇaṇaṃ na sakkā vissajjāpetun”ti tuṭṭho tassa puttake ānetvā adāsi. Mahājanakakālepi mahāsamuddaṃ taramāno “kasmā mahāsamuddaṃ tarasī”ti devatāya puṭṭho “pāraṃ gantvā kulasantake raṭṭhe rajjaṃ gahetvā dānaṃ dātuṃ tarāmī”ti āha. Tato devatāya “ayaṃ mahāsamuddo

gambhīro ceva puthulo ca, kadā naṃ tarissatī”ti vutte¹ so āha “taveso mahāsamuddasadiso, mayhaṃ pana ajjhāsayaṃ āgamma khuddakamātikā viya khāyati. Tvaṃyeva maṃ dakkhissasi samuddaṃ taritvā samuddapārato dhanāṃ āharitvā kulasantakaṃ rajjaṃ gahetvā dānaṃ dadamānaṃ”ti. Devatā “anomapurisenā gahitagahaṇaṃ na sakkā vissajjāpetun”ti bodhisattaṃ āliṅgetvā haritvā uyyāne nipajjāpesi. So chattaṃ ussāpetvā divase divase pañcasatasahassapariccāgaṃ katvā aparabhāge nikkhamma pabbajito. Evaṃ mahāsatto na sakkā kenaci samaṇena vā -pa- brahmunā vā kusalasamādānaṃ vissajjāpetun. Tena vuttaṃ “daḥhasamādāno ahosi kusalesu dhammesu avatthita samādāno”ti.

Idāni yesu kusalesu dhammesu avatthitasamādāno ahosi, te dassetuṃ **kāyasucari teti-ādīmāha. Dānasamvibhāgeti** ettha ca dānameva diyyanavasena dānaṃ, samvibhāga karaṇavasena samvibhāgo. **Sīlasamādāneti** pañcasīladasasīlacatupārisuddhisīlapūraṇa kāle. **Uposathūpavāseti** cātuddasikādibhedassa uposathassa upavasanakāle. **Matteyyatāyāti** mātukātabbavatte. Sesapadesupi eseva nayo. **Aññataraññataresu cāti** aññesu ca evarūpesu. **Adhikusalesūti** ettha atthi kusalā, atthi adhikusalā. Sabbepi kāmāvacarā kusalā kusalā nāma, rūpāvacarā adhikusalā. Ubhopi te kusalā nāma, arūpāvacarā adhikusalā. Sabbepi te kusalā nāma, sāvakaṇāpāramīpaṭilābhapaccayā kusalā adhikusalā nāma. Tepi kusalā nāma, paccekabodhipaṭilābhapaccayā kusalā adhikusalā. Tepi kusalā nāma, sabbaññutaññāṇappaṭilābhapaccayā pana kusalā idha “adhikusalā”ti adhippetā. Tesu adhikusalesu dhammesu daḥhasamādāno ahosi avatthitasamādāno.

Kaṭattā upacittatīti ettha sakimpi kataṃ katameva, abhiṅhakaraṇena pana upacittaṃ hoti. **Ussannattatīti** piṇḍitaṃ rāsīkataṃ kammaṃ ussannanti vuccati. Tasmā “ussannattā”ti vadanto mayā katakammaṃ cakkavāḷaṃ atisambādhaṃ, bhavaggaṃ atinīcaṃ, evaṃ me ussannaṃ kammaṃ dasseti. **Vipulattatīti** appamāṇattā. Iminā “anantaṃ aparimāṇaṃ mayā kataṃ kammaṃ”ti dasseti.

Adhiggaṇhātīti adhibhavati, aññehi devehi atirekaṃ labhatīti attho.

Paṭilabhatīti adhigacchati.

Sabbāvantehi pādatalehiti idaṃ “samaṃ pādaṃ bhūmiyaṃ nikhīpaṃ”ti etassa vitthāravacanaṃ. Tattha sabbāvantehīti sabbapadesavantehi, na ekena padesena paṭhamaṃ phusati, na ekena pacchā, sabbeveva pādatalehi samaṃ phusati, samaṃ uddharati. Sacepi hi Tathāgato “anekasataporisaṃ naraṃ akkamissāmī”ti pādaṃ abhinīharati. Tāvadeva ninnatṭhānaṃ vātapūritā viya kammārabhastā unnamitvā pathavisamaṃ hoti. Unnatatṭhānampi anto pavisati. “Dūre akkamissāmī”ti abhinīha rantassa Sineruppamāṇopi pabbato suseditavettaṅkuro viya onamitvā pādasamīpaṃ āgacchati. Tathā hissa yamakapāṭihāriyaṃ katvā “Yugandharapabbataṃ akkamissāmī”ti pāde abhinīhaṭe pabbato onamitvā pādasamīpaṃ āgato. Sopi tam akkamitvā dutiya pādena Tāvatiṃsabhavanaṃ akkami. Na hi cakkalakkhaṇena paṭiṭṭhātabbatṭhānaṃ visamaṃ bhavituṃ sakkoti. Khāṇu vā kaṇṭako vā sakkharā vā kathalā vā uccārapassāva kheḷasiṅghāṇikādīni vā purimataraṃ vā apagacchanti, tattha tattheva vā pathaviṃ pavisanti. Tathāgatassa hi sīlatejena puññatejena dhammatejena dasannaṃ pāramīnaṃ ānubhāvena ayaṃ mahāpathavī sammā mudupupphābhikiṇṇā hoti.

202. **Sāgarapariyantanti** sāgarasīmaṃ. Na hi tassa rajjaṃ karontassa antarā rukkho vā pabbato vā nadī vā sīmā hoti mahāsamuddova sīmā. Tena vuttaṃ “sāgara pariyantanti”ti. **Akhilamanimittamaṇṭakanti** niccoraṃ. Corā hi kharasamphassaṭṭhena khilā, upaddavapaccayaṭṭhena nimittā, vijjhanaṭṭhena kaṇṭakāti vuccanti. **Iddhanti** samiddhaṃ. **Phīṭanti** sabbasampattiphāliphullaṃ. **Khemanti** nibbhayaṃ. **Sivanti** nirupaddavaṃ. **Nirabbudanti** abbudavirahitaṃ¹, gumbaṃ gumbaṃ hutvā carantehi corehi virahitanti attho. **Akkhambhiyoti** avikkhambhanīyo. Na naṃ koci ṭhānato cāletuṃ sakkoti. **Paccatthikenāti** paṭipakkhaṃ icchantena. **Paccāmittenāti** paṭiviruddhena amittena. Ubhayampetaṃ sapattavevacanaṃ. **Abbhantarehīti** anto uṭṭhitehi rāgādīhi.

1. Cora-abbudarahitaṃ (Sī, Syā)

Bāhirehīti samaṇādihi. Tathā hi naṃ bāhirā Devadattakokālikādayo samaṇāpi Soṇadaṇḍakūṭadaṇḍādayo brāhmaṇāpi sakkasadisā devatāpi satta vassāni anubandhamāno māropi bakādayo brahmānopi vikkhambhetuṃ nāsakkhimsu.

Ettāvatā Bhagavatā kammañca kammaṣarikkhakañca lakkhaṇaṇca lakkhaṇā nisaṃso ca vutto hoti. **Kammaṃ** nāma satasahassakappādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni daḷhavīriyena hutvā kataṃ kammaṃ. **Kammaṣarikkhakaṃ** nāma daḷhena hutvā katabhāvaṃ sadevako loko jānātūti suppatiṭṭhitapādamaḥāpurisalakkhaṇaṃ. **Lakkhaṇaṃ** nāma suppatiṭṭhitapādatā. **Lakkhaṇānisaṃso** nāma paccatthikehi avikkhambhanīyatā.

203. **Tatthetaṃ vuccatī**ti tattha vutte kammādhede aparampi idaṃ vuccati, gāthābandhaṃ sandhāya vuttaṃ. Etā pana gāthā porāṇakattherā “Ānandattherena ṭhapitā vaṇṇanāgāthā”ti vatvā gatā. Aparabhāge therā “ekapadiko atthuddhāro”ti āhaṃsu.

Tattha **sacceti vacīsacce**. **Dhammeti** dasakusalakammaṭṭhadhamme. **Dameti** indriyadamane. **Samyame**ti silasamyame. “**Soceyyasīlālayuposathesu cā**”ti ettha kāyasoceyyādi tividhaṃ **soceyyaṃ**. Ālayabhūtaṃ silameva **sīlālayo**. Uposatha kammaṃ **uposatho**. **Ahimsāyāti** avihimsāya. **Samattamācarī**ti sakalaṃ acari.

Anvabhīti anubhavi. **Veyyañjanikā**ti lakkhaṇapāṭhakā. **Parābhībhū**ti pare abhībhavanasamattho. **Sattubhī**ti sapattehi akkhambhiyo hoti.

Na so gacchati jātu khambhananti so ekaṃseneva aggapuggalo vikkhambhe tabbataṃ na gacchati. **Esā hi tassa dhammatāti** tassa hi esā dhammatā ayaṃ sabhāvo.

Pādatalacakkalakkhaṇavaṇṇanā (2)

204. **Ubbega-uttāsabhayanti** ubbegabhayañceva uttāsabhayañca. Tattha corato vā rājato vā paccatthikato vā vilopanabandhanādinissayaṃ bhayaṃ **ubbego** nāma, taṃmuhuttikaṃ caṇḍahatthi-assāḍini vā ahiyakkhādayo vā paṭicca lomahaṃsanakaraṃ bhayaṃ **uttāsabhayaṃ** nāma. Taṃ sabbam

apanuditā vūpasametā. **Samvidhātā**ti samvidahitā. Kathaṃ samvidahati? Aṭaviyaṃ sāsaṅkaṭṭhānesu dānasālaṃ kāretvā tattha āgate bhojetvā manusse datvā ativāheti, taṃ ṭhānaṃ pavisituṃ asakkontānaṃ manusse pesetvā paveseti. Nagarādīsupi tesu tesu ṭhānesu ārakkhaṃ ṭhapeti, evaṃ samvidahati. **Saparivāraṅca dānaṃ adāsī**ti annaṃ pānanti dasavidhaṃ dānavatthum.

Tattha **annanti** yāgubhattaṃ. Taṃ dadanto na dvāre ṭhapetvā adāsi, atha kho antonivesane haritupalittaṭṭhāne lājā ceva pupphāni ca vikiritvā āsanaṃ paññāpetvā vitānaṃ bandhitvā gandhadhūmādīhi sakkāraṃ katvā bhikkhusaṅghaṃ nisidāpetvā yāguṃ adāsi. Yāguṃ dento ca sabyañjanaṃ adāsi. Yāgupānāvasāne pāde dhovivā telena makkhetvā nānappakāraṃ anantaṃ khajjakaṃ datvā pariyosāne anekasūpaṃ anekabyañjanaṃ paṇītabhojanaṃ adāsi. Pānaṃ dento ambapānādi-aṭṭhavidhaṃ pānaṃ adāsi, tampi yāgubhattaṃ datvā. Vatthaṃ dento na suddhavatthameva adāsi, ekaṭṭha dupaṭṭādīpahonakaṃ pana datvā sūcimpī adāsi, suttampi adāsi, suttam vaṭṭesi, sūcikkammaṅgaṭṭhāne bhikkhūnaṃ āsanāni yāgubhattaṃ pādamaṅgalaṃ piṭṭhimaṅgalaṃ rajanaṃ paṇḍupalāsaṃ rajanaṃ doṇikaṃ antamaso cīvararajanaṃ kappiyakāraṃ adāsi.

Yānanti upāhanaṃ. Taṃ dadantopi upāhanatthavikaṃ upāhanadaṇḍakaṃ makkhanatelaṃ heṭṭhā vuttāni ca annādīni tasseva parivāraṃ katvā adāsi. **Mālaṃ** dentopi na suddhamālemeva adāsi, atha kho naṃ gandhehi missetvā heṭṭhimāni cattāri tasseva parivāraṃ katvā adāsi. Bodhicetiya-āsanapotthakādīpūjanatthāya ceva cetiyagharadhūpanatthāya ca **gandhaṃ** dentopi na suddhagandhameva adāsi, gandhapisanakanisadāya ceva pakkhipanakabhājanena ca saddhim heṭṭhimāni pañca tassa parivāraṃ katvā adāsi. Cetiyaṇḍīnaṃ atthāya haritālamānosilācīnapiṭṭhādī **vilepanaṃ** dentopi na suddhavilepanameva adāsi, vilepanabhājanena saddhim heṭṭhimāni cha tassa parivāraṃ katvā adāsi. **Seyyā**ti mañcapīṭhaṃ. Taṃ dentopi na suddhakameva adāsi, kojavakambalapaccattharaṇamañcappaṭīpādakehi saddhim antamaso maṅgulasodhana daṇḍakaṃ¹ heṭṭhimāni ca satta tassa parivāraṃ katvā adāsi.

1. Maṅkunasodhanadaṇḍake (Si), maṅgasodhanadaṇḍakaṃ (Syā)

Āvasatham dentopi na gehamattameva adāsi, atha kho namā mālākammalatākamma paṭimaṇḍitam supaññattam mañcapītham kāretvā heṭṭhimāni aṭṭha tassa parivāram katvā adāsi. **Padīpeyyanti** padīpatelaṃ. Tam dento cetiyaṅgaṇe bodhiyaṅgaṇe dhammassava nagge vasanagehe potthakavācanaṭṭhāne iminā dīpaṃ jālāpethāti na suddhatelameva adāsi, vaṭṭikapallakatelabhājanādīhi saddhiṃ heṭṭhimāni nava tassa parivāram katvā adāsi. **Suvibhattantarāni**ti suvibhatta-antarāni.

Rājānoti abhisittā. **Bhogiyāti** bhojakā. **Kumārāti** rājakumārā. Idha **kammaṃ** nāma sapaṇivāram dānaṃ. **Kammasarikkhakaṃ** nāma sapaṇivāram katvā dānaṃ adāsīti iminā kāraṇena sadevako loko jānātūti nibbattam cakkalakkhaṇam. **Lakkhaṇam** nāma tadeva cakkalakkhaṇam. **Ānisaṃyo** mahāpaṇivāratā.

205. **Tatthetam vuccatīti** imā tadatthaparidīpanā gāthā vuccanti. Duvidhā hi gāthā honti tadatthaparidīpanā ca visesatthaparidīpanā ca. Tattha pāli-āgatameva attham paridīpanā **tadatthaparidīpanā** nāma. Pāliyam anāgataṃ paridīpanā **visesatthapari dīpanā** nāma. Imā pana tadatthaparidīpanā. Tattha **pureti** pubbe. **Puratthāti** tasseva vevacanaṃ. **Purimāsu jātisūti** imissā jātiyā pubbekatakammaṇapaṭikkhepadīpanam. **Ubbega-uttāsabhayāpanūdanoti** ubbegabhayassa ca uttāsabhayassa ca apanūdano. **Ussukoti** adhimutto.

Satapuññalakkhaṇanti satena satena puññakammena nibbattam ekekaṃ lakkhaṇam. Evaṃ sante yo koci Buddho bhavēyyāti na rocayimsu, anantesu pana cakkavālesu sabbe sattā ekekaṃ kammaṃ satakkhattuṃ kareyyuṃ, ettakehi janehi kataṃ kammaṃ bodhisatto ekova ekekaṃ sataguṇam katvā nibbatto. Tasmā “satapuñña lakkhaṇo”ti imamattham rocayimsu. **Manussāsurasakkarakkhasāti** manussā ca asurā ca sakkā ca rakkhasā ca.

Āyatapaṇhitādītilakkhaṇavaṇṇanā (3-5)

206. **Antarāti** paṭisandhito sarasacutiyā antare. Idha **kammaṃ** nāma pāṇātipātā virati. **Kammasarikkhakaṃ** nāma pāṇātipātam karonto

padasaddasavanabhayā aggagapādehi akkamantā gantvā param pātentī¹.
 Atha te iminā kāraṇena tesam tam kamman jano jānātūti antovaṅkapādā vā
 bahivaṅkapādā vā ukkuṭikapādā vā aggakoṇḍā vā paṇhikoṇḍā vā bhavanti.
 Aggapādehi gantvā parassa amāritabhāvaṃ pana Tathāgatassa sadevako
 loko iminā kāraṇena jānātūti **āyatapaṇhi** mahāpurisalakkhaṇaṃ nibbattati.
 Tathā param ghātentā unnatakāyena gacchantā aññe passissantīti onatā
 gantvā param ghātentī. Atha te evamime gantvā param ghātayimsūti nesaṃ
 tam kamman iminā kāraṇena paro jānātūti khujjā vā vāmanā vā pīṭhasappi
 vā bhavanti. Tathāgatassa pana evaṃ gantvāparesaṃ aghātītabhāvaṃ iminā
 kāraṇena sadevako loko jānātūti **brahmujugattamahāpurisalakkhaṇaṃ**
 nibbattati. Tathā param ghātentā āvudhaṃ vā muggaraṃ vā gaṇhitvā
 muṭṭhikatahatthā param ghātentī. Te evaṃ tesam parassa ghātītabhāvaṃ
 iminā kāraṇena jano jānātūti rassaṅgulī vā rassahatthā vā vaṅkaṅgulī vā
 phaṇahatthakā vā bhavanti. Tathāgatassa pana evaṃ paresaṃ aghātīta
 bhāvaṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti
dīghaṅgulimahāpurisalakkhaṇaṃ nibbattati. Idamettha **kammasarikkhakaṃ**.
 Idameva pana lakkhaṇattayaṃ **lakkhaṇaṃ** nāma. Dīghāyukabhāvo
lakkhaṇānisamso.

207. **Maraṇavadhabhayattanoti** ettha maraṇasaṅkhāto vadho
 maraṇavadho, maraṇavadhato bhayaṃ **maraṇavadhabhayaṃ**, tam attano
 jānitvā. **Paṭivirato parammāraṇāyāti** yathā mayhaṃ maraṇato bhayaṃ mama
 jīvitam piyam, evaṃ paresampīti ñatvā param māraṇato paṭivirato ahosi.
Sucaritenāti suciṇṇena. **Saggama gamāti** saggam gato.

Caviya punaridhāgatoti cavitvā puna idhāgato. **Dīghapāsaṅhikoti** dīgha
 paṇhiko. **Brahmāva sujūti** brahmā viya suṭṭhu uju.

Subhujoti sundarabhujō. **Susūti** mahallakakālepi taruṇarūpo.
Susaṅṭhitoti susaṅṭhānasampanno. **Mudutalunaṅguliyaṃ** assāti mudū ca talunā
 ca aṅguliyo assa. **Tībhi** tihi. **Purisavaraggalakkhaṇehīti**

1. Ghātentī (Sī, Syā)

purisavarassa aggalakkhaṇehi. **Cirayapanāyāti** ciram̐ yāpanāya, dīghāyukabhāvāya.

Ciram̐ yapetīti ciram̐ yāpeti. **Cirataram̐ pabbajati yadi tatoti** tato cirataram̐ yāpeti, yadi pabbajatīti attho. **Yāpayati ca vasiddhibhāvanāyāti** vasippatto hutvā iddhibhāvanāya yāpeti.

Sattussadatālakkhaṇavaṇṇanā (6)

208. **Rasitānanti** rasasampannānam̐. “Khādanīyānan”ti-ādīsu **khādanīyāni** nāma piṭṭhakhajjakādīni. **Bhojanīyānīti** pañca bhojanāni. **Sāyanīyānīti** sāyitabbāni sappinava nītādīni. **Lehanīyānīti** nillehitabbāni piṭṭhapāyāsādīni. **Pānānīti** aṭṭha pānakāni.

Idha **kammar̐** nāma kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni dinnam̐ idaṃ paṇītabhojanadānam̐. **Kammasarikkhakam̐** nāma lūkhabhōjane kucchigate lohitaṃ sussati, maṃsam̐ milāyati. Tasmā lūkhadāyakā sattā iminā kāraṇena nesam̐ lūkhabhōjanassa dinnabhāvam̐ jano jānātūti appamaṃsā appalohitā manussapetā viya dullabhannapānā bhavanti. Paṇītabhojane pana kucchigate maṃsalohitaṃ vaḍḍhati, paripuṇṇakāyā pāsādikā abhirūpadassanā honti. Tasmā Tathāgatassa dīgharattaṃ paṇītabhojanadāyakattaṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti sattussadamahāpurisa lakkhaṇam̐ nibbattati. **Lakkhaṇam̐** nāma sattussadalakkhaṇameva. Paṇītalābhita **ānisam̐so**.

209. **Khajjabhojjamathaleyyasāyitanti** khajjakañca bhojanañca lehanīyañca sāyanīyañca. **Uttamaggarasadāyakoti** uttamo aggarasadāyako, uttamānam̐ vā aggara sānam̐ dāyako.

Satta cussadeti satta ca ussade. **Tadatthajotakanti** khajjabhojjādijotakam̐, tesam̐ lābhasam̐vattanikanti attho. **Pabbajampi cāti** pabbajamānopi ca. **Tadādhigacchatīti** taṃ adhigacchati. **Lābhiruttamanti** lābhi uttamam̐.

Karacaraṇādīlakkhaṇavaṇṇanā (7-8)

210. **Dānenāti**-ādīsu ekacco dāneneva saṅgaṇhitabbo hoti, taṃ dānena saṅgahesi. Pabbajitānaṃ pabbajitaparikkhāraṃ, gihīnaṃ ghiparikkhāraṃ adāsi.

Peyyavajjenāti ekacco hi “ayaṃ dātabbaṃ nāma deti, ekena pana vacanena sabbaṃ makkhetvā nāseti, kiṃ etassa dānaṃ”ti vattā hoti. Ekacco “ayaṃ kiñcāpi dānaṃ na deti, kathento pana telena viya makkheti. Eso detu vā mā vā, vacanameva tassa sahaṣṣaṃ agghatī”ti vattā hoti. Evarūpo puggalo dānaṃ na paccāsīsati¹, piyavacana meva paccāsīsati. Taṃ piyavacanena saṅgahesi.

Atthacariyāyāti atthasaṃvaḍḍhanakathāya. Ekacco hi neva dānaṃ, na piyavacanaṃ paccāsīsati. Attano hitakathaṃ² vaḍḍhitakathameva paccāsīsati. Evarūpaṃ puggalaṃ “idaṃ te kātabbaṃ, idaṃ te na kātabbaṃ. Evarūpo puggalo sevitaḥḥo, evarūpo puggalo na sevitaḥḥo”ti evaṃ atthacariyāya saṅgahesi.

Samānattatāyāti samānasukhadukkhabhāvena. Ekacco hi dānādīsu ekampi na paccāsīsati, ekāsane nisajjaṃ, ekapallaṅke sayanaṃ, ekato bhojananti evaṃ samānasukha dukkhatāṃ paccāsīsati. Tattha jātiyā hīno bhogena adhiko dussaṅgaho hoti. Na hi sakkā tena saddhiṃ ekaparibhogō³ kātuṃ, tathā akariyamāne ca so kujjhati. Bhogena hīno jātiyā adhikopi dussaṅgaho hoti. So hi “ahaṃ jātimā”ti bhogasampannaena saddhiṃ ekaparibhogaṃ na icchati, tasmim akariyamāne⁴ kujjhati. Ubhohipi hīno pana susaṅgaho hoti. Na hi so itarena saddhiṃ ekaparibhogaṃ icchati, na akariyamāne ca kujjhati. Ubhohi sadisopi susaṅgahoyeva. Bhikkhūsu dussīlo dussaṅgaho hoti. Na hi sakkā tena saddhiṃ ekaparibhogo kātuṃ, tathā akariyamāne ca kujjhati. Sīlavā susaṅgaho hoti. Sīlavā hi adīyamānepi⁵ akariyamānepi na kujjhati. Aññaṃ

1. Na paccāsīsati (Sī, Syā)

2. Hitakataṃ (Sī)

3. Ekaparibhogaṃ (Syā)

4. Kariyamāne (Syā)

5. Kariyamānepi (Syā, Ka)

attanā saddhiṃ paribhogam̃ akarontampi na pāpakena cittena passati.
Paribhogopi tena saddhiṃ sukaro hoti. Tasmā evarūpaṃ puggalaṃ evaṃ
samānattatāya saṅgahesi.

Susaṅgahitāssa hontīti susaṅgahitā assa hontī. Detu vā mā vā detu,
karotu vā mā vā karotu, susaṅgahitāva hontī, na bhijjanti. “Yadāssa
dātabbaṃ hoti, tadā detī. Idāni maññe natthi, tena na detī. Kim̃ mayaṃ
dadamaṇameva upaṭṭhahāma, adentaṃ akarontaṃ na upaṭṭhahāma”ti evaṃ
cintenti.

Idha **kammaṃ** nāma dīgharattaṃ kataṃ dānādīsaṅgahakammaṃ.
Kammasari kkhakaṃ nāma yo evaṃ asaṅgāhako hoti, so iminā kāraṇena
asaṅgāhakahāvaṃ jano jānātūti thaddhahatthapādo ceva hoti,
visamaṭṭhitāvayavalakkhaṇo¹ ca. Tathāgatassa pana dīgharattaṃ
saṅgāhakahāvaṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti imāni dve
lakkhaṇāni nibbattanti. **Lakkhaṇaṃ** nāma idameva lakkhaṇadvayaṃ.
Susaṅgahita parijanatā **ānisaṃso**.

211. **Kariyāti** karitvā. **Cariyāti** caritvā. **Anavamatenāti** anavaññātena.
“Anapamodenā”tipi² pāṭho, na appamodena na dīnena na gabbhitenāti³
attho.

Caviyāti cavitvā. **Atirucira suvaggu dassaneyyanti** atirucirañca
supāsādikaṃ suvaggu ca suṭṭhu chekaṃ dassaneyyañca daṭṭhabbayuttaṃ.
Susu kumāroti suṭṭhu sukumāro.

Parijanassavoti parijano assavo vacanakaro. **Vidheyoyoti**
kattabbākattabbesu yathāruci vidhātabbo. **Mahimanti** mahim̃ imaṃ.
Piyavadū hitasukhataṃ jigīsamānoti piyavado hutvā hitaṇca sukhaṇca
pariyesamāno. **Vacanaṭṭhakarassābhīppasannāti** vacanaṭṭhakarā assa
abhīppasannā. **Dhammānudhammanti** dhammañca anudhammañca.

1. Visamaṭṭhitasseva lakkhaṇo (Syā, Ka)

2. Anapavādenāti (Sī) anamadenāti (Syā)

3. Dinnena na vambhitenāti (Syā)

Ussaṅkhapādādilakkhaṇavaṇṇanā (9-10)

212. **Atthūpasamhitanti** idhalokaparalokatthanissitam.

Dhammūpasamhitanti dasakusalakammamathanissitam. **Bahujanam** **nidaṃsesīti** bahujanassa nidaṃsanakatham kathesi. **Pāṇīnanti** sattānam. “Aggo”ti-ādīni sabbāni aññamaññavevacanāni. Idha **kammaṃ** nāma dīgharattam bhāsītā uddhaṅgamanīyā atthūpasamhitā vācā. **Kamma sarikkhakam** nāma yo evarūpaṃ uggatavācam na bhāsati, so iminā kāraṇena uggata vācāya abhāsanam jano jānātūti adhosaṅkhapādo¹ ca hoti adhonatalomo² ca. Tathā gatassa pana dīgharattam evarūpāya uggatavācāya bhāsita bhāvaṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti **ussaṅkhapādālakkaṇaṇca uddhaggaḷomalakkhaṇaṇca** nibbattati. **Lakkhaṇam** nāma idameva lakkhaṇadvayaṃ. Uttamabhāvo **ānisaṃso**.

213. **Erayanti** bhaṇanto. **Bahujanam nidaṃsayīti** bahujanassa hitam dasseti. **Dhammayāganti** dhammadānayaññam.

Ubbhamuppatitalomavā sasoti so esa uddhaggaḷomalomavā hoti. **Pādagaṇṭhirahūti** pādagaṇṭhī ahesum. **Sādhusaṇṭhitāti** suṭṭhu saṇṭhitā. **Maṃsalohitācitāti** maṃsena ca lohiteṇa ca ācitā. **Tacotthatāti** tacena pariyaṇṇā niguḷhā. **Vajatīti** gacchati. **Anoma nikkamoti** anomavihārī seṭṭhavihārī.

Ḍeṇḍhiyaṅgalakkhaṇavaṇṇanā (11)

214. **Sippam vāti-ādīsu** sippam nāma dve sippāni hīnaṇca sippam ukkaṭṭhaṇca sippam. Hīnam nāma sippam naḷakārasippam kumbhakārasippam pesakārasippam nahāpitasippam. Ukkatṭham nāma sippam lekhā muddā gaṇanā. **Vijjāti** ahivijjādi anekavidhā. **Carāṇanti** pañcasīlam dasasīlam pātimokkhasamvarasīlam. **Kammanti** kammassakatājānanapaññā. **Kilisseyyunti** kilameyyum. Antevāsikavattam nāma dukkham, tam nesaṃ mā ciramahosīti cintesi.

Rājārahānīti rañño anurūpāni hatthi-assādīni, tāniyeva rañño senāya aṅgabhūtattā **rājāṅgānīti** vuccanti, **rājūpabhogaṇīti**

1. Adhogatasaṅkhapādo (Sī)

2. Adhogatalomo (Sī)

rañño upabhogaparibhogabhaṇḍāni, tāni ceva sattaratanāni ca.

Rājānucchavikānīti rañño anucchavikāni. Tesamyeva sabbesam idaṃ gahaṇam. **Samaṇārahānī**ti samaṇānam anurūpāni cīvarādīni. **Samaṇaṅgānī**ti samaṇānam koṭṭhāsabhūtā catasso parisā. **Samaṇūpabhogaṅī**ti samaṇānam upabhogaparikkhārā. **Samaṇānucchavikānī**ti tesamyeva adhivacanam.

Idha pana **kammam** nāma dīgharattam sakkaccam sippādivācanam. **Kammasari kkhakam** nāma yo evam sakkaccam sippam avācento antevāsike ukkuṭikāsanajaṅgha pesanikādīhi kilameti, tassa jaṅghamaṃsam likhitvā pātitaṃ viya hoti. Tathāgatassa pana sakkaccam vācītabhāvaṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti anupubba-uggata vaṭṭitaṃ **enijaṅghalakkhaṇam** nibbattati. **Lakkhaṇam** nāma idameva lakkhaṇam. Anucchavikalābhītā **ānisaṃso**.

215. **Yadūpaghātāyā**ti yaṃ sippam kassaci upaghātāya na hoti. **Kilissatī**ti kilamissati. **Sukhumattacotthātā**ti sukhumattacena pariyonaddhā. Kim pana aññena kammaṃ aññam lakkhaṇam nibbattatī. Na nibbattati, yaṃ pana nibbattati, taṃ anubyañjanam hoti, tasmā idha vuttam.

Sukhumacchavilakkhaṇavaṇṇanā (12)

216. **Samaṇam vā**ti samitapāpaṭṭhena samaṇam. **Brāhmaṇam vā**ti bāhitapāpaṭṭhena brāhmaṇam.

Mahāpaññoti-ādīsu mahāpaññādīhi samannāgato hotīti attho. Tatridam mahāpaññādīnam nānattam.

Tattha katamā **mahāpaññā**. Mahante sīlakkhandhe pariggaṇhātīti **mahāpaññā**, mahante samādhikkhandhe paññākkhandhe vimuttikkhandhe vimuttiñāṇa dassanakkhandhe pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahantāni ṭhānāṭhānāni mahantā vihārasamāpattiyo mahantāni ariyasaccāni mahante satipaṭṭhāne sammappadhāne iddhipāde mahantāni indriyāni balāni mahante bojjhaṅge mahante ariyamagge mahantāni sāmāññaphalāni mahantā abhiññāyo mahantam paramattham nibbānam pariggaṇhātīti mahāpaññā.

Katamā **puthupaññā**. Puthunānākhandhesu ñāṇaṃ pavattatīti **puthupaññā**. Puthunānādhātūsu puthunānā-āyatanesu puthunānāpaṭiccasamuppādesu puthunānāsuñña tamanupalabbhesu puthunānā-atthesu dhammesu niruttīsu paṭibhānesu. Puthunānā sīlakkhandhesu puthunānāsamādhipaññāvimuttivimuttiññāṇadassanakkhandhesu puthunānāṭhānāṭhānesu puthunānāvihārasamāpattīsu puthunānā-ariyasaccesu puthunānā satipaṭṭhānesu sammappadhānesu iddhipādesu indriyesu balesu bojjaṅgesu puthunānā ariyamaggesu sāmāññaphalesu abhiññāsu puthujjanasādhāraṇe dhamme samatikkamma paramatthe nibbāne ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā.

Katamā **hāsapaññā**. Idhekacco hāsabahulo vedabahulo tuṭṭhibahulo pāmojja bahulo sīlaṃ paripūreti indriyasamvaraṃ paripūreti bhojane mattaññutaṃ jāgariyā nuyogaṃ sīlakkhandhaṃ samādhikkhandhaṃ paññākkhandhaṃ vimuttikkhandhaṃ vimuttiññāṇadassanakkhandhaṃ paripūretīti hāsapaññā. Hāsabahulo -pa- pāmojjabahulo ṭhānāṭhānaṃ paṭivijjhatīti hāsapaññā. Hāsabahulo vihārasamāpattiyo paripūretīti hāsapaññā. Hāsabahulo ariyasaccāni paṭivijjhatīti hāsapaññā. Satipaṭṭhāne sammappa dhāne iddhipāde indriyāni balāni bojjaṅge ariyamaggaṃ bhāvetīti hāsapaññā. Hāsabahulo sāmāññaphalāni sacchikarotīti hāsapaññā. Abhiññāyo paṭivijjhatīti hāsapaññā. Hāsabahulo vedatuṭṭhipāmojjabahulo paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikarotīti hāsapaññā.

Katamā **javanapaññā**. Yaṃkiñci rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ yaṃ dūre santike vā, sabbaṃ taṃ rūpaṃ aniccato khippaṃ javatīti javanapaññā. Dukkato khippaṃ anattato khippaṃ javatīti javanapaññā. Yā kāci vedanā -pa- yaṃkiñci viññāṇaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ, sabbaṃ taṃ viññāṇaṃ aniccato dukkhato anattato khippaṃ javatīti javanapaññā. Cakkhu -pa- jarāmaṇaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ aniccato dukkhato anattato khippaṃ javatīti javanapaññā. Rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ aniccaṃ khayatṭhena dukkhaṃ bhayaṭṭhena anattā asārakaṭṭhenāti tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā rūpanirodhe nibbāne khippaṃ javatīti javana paññā. Vedanā saññā saṅkhārā viññāṇaṃ cakkhu -pa- jarāmaṇaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ aniccaṃ khayatṭhena -pa- vibhūtaṃ katvā jarāmaṇanirodhe nibbāne khippaṃ javatīti javanapaññā. Rūpaṃ

atītānāgatapaccuppannaṃ. Cakkhuṃ -pa- jarāmarāṇaṃ aniccaṃ saṅkhatāṃ
paṭicca samuppannaṃ khayadhammaṃ vayadhammaṃ virāgadhammaṃ
nirodhadhammaṃ tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā
jarāmarāṇanirodhe nibbāne khippaṃ javatīti javanapaññā.

Katamā **tikkhapaññā**. Khippaṃ kilese chindatīti tikkhapaññā.
Uppannaṃ kāmavitakkaṃ nādhivāseti. Uppannaṃ byāpādavitakkaṃ.
Uppannaṃ vihiṃsāvitakkaṃ. Uppannuppanne pāpake akusale dhamme
uppannaṃ rāgaṃ dosaṃ mohaṃ kodhaṃ upanāhaṃ makkhaṃ paḷāsaṃ
issaṃ macchariyaṃ māyaṃ sāṭheyyaṃ thambhaṃ sārambaṃ mānaṃ
atimānaṃ madāṃ pamādaṃ sabbe kilese sabbe duccharite sabbe
abhisaṅkhāre sabbe bhavagāmikamme nādhivāseti pajahati vinodeti
byantīkaroti anabhāvaṃ gametīti tikkhapaññā. Ekasmiṃ āsane cattāro
ariyamaggā cattāri sāmañña phalāni catasso paṭisambhidāyo cha abhiññāyo
adhigatā honti sacchikatā phassitā paññāyāti tikkhapaññā.

Katamā **nibbedhikapaññā**. Idhekacco sabbasaṅkhāresu ubbegabahulo
hoti uttāsabahulo ukkaṇṭhanabahulo aratibahulo anabhiratibahulo
bahimukho na ramati sabbasaṅkhāresu, anibbidhapubbaṃ apadālitapubbaṃ
lobhakkhandhaṃ nibbijjhati padāletīti nibbedhikapaññā. Anibbidhapubbaṃ
apadālitapubbaṃ dosakkhandhaṃ mohakkhandhaṃ kodhaṃ upanāhaṃ -pa-
sabbe bhavagāmikamme nibbijjhati padāletīti nibbedhikapaññā¹.

217. **Pabbajitaṃ upāsītāti** paṇḍitaṃ pabbajitaṃ upasaṅkamtivā
payirupāsītā. **Atthantaroti** yathā eke randhagavesino upārambhacittatāya
dosaṃ abbhantaraṃ karitvā nisāmayanti, evaṃ anisāmetvā atthaṃ
abbhantaraṃ katvā atthayuttaṃ kathaṃ nisāmayi upadhārayi.

Paṭilābhagatenāti paṭilābhatthāya gatena. **Uppādanimittakovidāti**
uppāde nimitte ca chekā. **Avecca dakkhitīti** ñatvā passissati.

Atthānusitṭhīsu pariggahesu cāti ye atthānusāsanesu pariggahā
atthānatthaṃ pariggāhakāni ñāṇāni, tesūti attho.

1. Khu 9. 371 piṭṭhe.

Suvaṇṇavaṇṇalakkhaṇavaṇṇanā (13)

218. **Akkodhanoti** na anāgāmimaggena kodhassa pahīnattā, atha kho sacepi me kodho uppajjeyya, khippameva naṃ paṭivinodeyyanti evaṃ akkodhavasikattā. **Nābhi sajjīti** kuṭilakaṇṭako viya tattha tattha mammaṃ tudanto viya na laggi. **Na kuppi na byāpajjīti**-ādīsu pubbuppattiko **kopo**. Tato balavataro **byāpādo**. Tato balavatarā **patitthiyanā**. Taṃ sabbaṃ akaronto na kuppi na byāpajji na patiṭṭhiyi. **Appaccayanti** domanassaṃ. **Na pātvākāsīti** na kāyavikārena vā vacīvikārena vā pākaṭamakāsi.

Idha kammaṃ nāma dīgharattaṃ akkodhanatā ceva sukhumattharaṇādīdānañca. **Kammasarikkhakaṃ** nāma kodhanassa chavivaṇṇo āvilo hoti mukhaṃ duddasiyaṃ vatthacchādanasadisañca maṇḍanaṃ nāma natthi. Tasmā yo kodhano ceva vatthacchā danānañca adātā, so iminā kāraṇenassa jano kodhanādibhāvaṃ jānātūti dubbaṇṇo hoti dussaṇṭhāno. Akkodhanassa pana mukhaṃ virocati, chavivaṇṇo vipasīdati. Sattā hi catūhi kāraṇehi pāsādikā honti āmisadānena vā vatthadānena vā sammajjanena vā akkodhanatāya vā. Imāni cattāripi kāraṇāni dīgharattaṃ Tathāgatena katāneva. Tenassa imesaṃ katabhāvaṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti suvaṇṇavaṇṇaṃ mahāpuri salakkhaṇaṃ nibbattati. **Lakkhaṇaṃ** nāma idameva lakkhaṇaṃ. Sukhumattharaṇādīlā bhītā **ānisaṃso**.

219. **Abhivissajjīti** abhivissajjesi. **Mahimiva suro abhivassanti** suro vuccati devo, mahāpathaviṃ abhivassanto devo viya.

Suravarataroriva indoti surānaṃ varataro indo viya.

Apabbajjamicchanti apabbajjaṃ gihibhāvaṃ icchanto. **Mahatimahinti** mahantiṃ pathaviṃ.

Acchādanavatthamokkhapāvuraṇānanti acchādanānañceva vatthānañca uttamapāvuraṇānañca. **Panāsoti** vināso.

Kosohitavatthaguyhalakkhaṇavaṇṇanā (14)

220. **Mātarampi puttena samānetā ahoṣīti** imaṃ kammaṃ rajje patiṭṭhitena sakkā kātum. Tasmā bodhisattopi rajjaṃ kārayamāno antonagare catukkādīsu catūsu nagaradvāresu bahinagare catūsu disāsu imaṃ kammaṃ karoṭhāti manusse ṭhapesi. Te mātaraṃ kuhiṃ me putto puttaṃ na passāmīti vilapantiṃ pariyesamānaṃ disvā ehi amma puttaṃ dakkhasīti taṃ ādāya gantvā nahāpetvā bhojetvā puttamassā pariyesitvā dassenti. Esa nayo sabbattha.

Idha **kammaṃ** nāma dīgharattaṃ nātīnaṃ samaṅgibhāvakaṇaṃ. **Kammasari kkhakaṃ** nāma nātayo hi samaṅgībhūtā aññaṃaññaṃsa vajjaṃ paṭicchādenti. Kiñcāpi hi te kalahakāle kalaham karonti, ekassa pana dose uppanne aññaṃ jānāpetum na icchanti. Ayaṃ nāma etassa dosoti vutte sabbe uṭṭhahitvā kena diṭṭhaṃ kena sutam, amhākaṃ nātīsu evarūpaṃ kattā nāma natthīti. Tathāgatena ca taṃ nātisaṅgahaṃ karontena dīgharattaṃ idaṃ vajjappaṭicchādanakammaṃ nāma kataṃ hoti. Athassa sadevako loko iminā kāraṇena evarūpassa kammaṃsa katabhāvaṃ jānātūti kosohitavatthaguyha lakkhaṇaṃ nibbattati. **Lakkhaṇaṃ** nāma idameva lakkhaṇaṃ. Pahūtaputtatā **ānisaṃso**.

221. **Vatthachādiyanti** vatthena chādetabbaṃ vatthaguyham.

Amittatāpanāti amittānaṃ patāpanā. **Gihissa pītiṃ jananāti**¹ gihibhūtassa sato pītijanaṇā.

Parimaṇḍalādilakkhaṇavaṇṇanā (15-16)

222. **Samaṃ jānātīti** “ayaṃ tārukkhasamo ayaṃ pokkharasātisamo”ti evaṃ tena tena samaṃ jānāti. **Sāmaṃ jānātīti** sayam jānāti. **Purisaṃ jānātīti** “ayaṃ seṭṭha sammato”ti purisaṃ jānāti. **Purisavisesaṃ jānātīti** muggaṃ māsenā samaṃ akatvā guṇavisiṭṭhassa visesaṃ jānāti. **Ayamidamarahatīti** ayaṃ puriso idaṃ nāma dānasakkāraṃ²

1. Pītijanaṇāti (Sī, Syā)

2. Dānaṃ mānaṃ sakkāraṃ (Sī)

arahati. **Purisavisesakaro** ahoṣīti purisavisesaṃ ñatvā kāraṅko ahoṣi. Yo yaṃ arahati, tasseva taṃ adāsi. Yo hi kahāpaṇārahassa aḍḍhaṃ deti, so parassa aḍḍhaṃ nāseti. Yo dve kahāpaṇe deti, so attano kahāpaṇaṃ nāseti. Tasmā idaṃ ubhayampi akatvā yo yaṃ arahati, tassa tadeva adāsi. **Saddhādhananti-**ādīsu sampattiṭṭhābhāṭṭhena saddhādīnaṃ dhanabhāvo vedītabbo.

Idha **kammaṃ** nāma dīgharattaṃ purisavisesaṃ ñatvā kataṃ samasaṅgaha kammaṃ. **Kammasarikkhakaṃ** nāma tadassa kammaṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti imāni dve lakkhaṇāni nibbattanti. **Lakkhaṇaṃ** nāma idameva lakkhaṇadvayaṃ. Dhamasampatti **ānisaṃso**.

223. **Tuliyāti** tulayitvā. **Paṭivicyāti**¹ paṭivicitvā.

Mahājanasaṅgāhakaṃ mahājanasaṅgahaṇaṃ. **Samekkhamānoti**² samaṃ pekkhamāno. **Atinipuṇā manujāti** atinipuṇā sukhumapaṇṇā lakkhaṇapāṭhakaṃmanussā. **Bahuvividhā gihīnaṃ arahānīti** bahū vividhāni gihīnaṃ anucchavikāni paṭilabhati. **Daharo susu kumāroti** “ayaṃ daharo kumāro paṭilabhissati”ti byākāmsu. **Mahīpatissāti** rañño.

Sīhapubbaddhakāyādīlakkhaṇāvaṇṇanā (17-19)

224. **Yogakkhemakāmoti** yogato khemakāmo. **Paññāyāti** kammassakata paññāya. Idha **kammaṃ** nāma mahājanassa atthakāmatā.

Kammasarikkhakaṃ nāma taṃ mahājanassa atthakāmatāya vaḍḍhimeva paccāsīsitabhāvaṃ³ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti imāni samantaparipūrāni aparihīnāni tīṇi lakkhaṇāni nibbattanti. **Lakkhaṇaṃ** nāma idameva lakkhaṇattayaṃ. Dhanādīhi ceva saddhādīhi ca aparihāni **ānisaṃso**.

225. **Saddhāyāti** okappanasaddhāya pasādasaddhāya. **Sīlenāti** pañcasīlena dasasīlena. **Sutenāti** pariyattisavanena. **Buddhiyāti** etesaṃ

1. Pavicyāti (Sī, Syā)

2. Samapekkhamānoti (Ka)

3. Vaḍḍhitameva paccāsīsanabhāvaṃ (Syā, Ka)

buddhiyā, “kinti etehi vaḍḍheyyun”ti evaṃ cintesīti attho. **Dhammenā**ti lokiyadhammena. **Bahūhi sādhu**hīti aññehipi bahūhi uttamaguṇehi. **Asahāna dhammatanti** aparihīnadhammam.

Rasaggasaggitālakkhaṇavaṇṇanā (20)

226. **Samābhivāhiniyoti** yathā tilaphalamattampi jivhagge ṭhapitaṃ sabbattha pharati, evaṃ samā hutvā vahanti. Idha **kammaṃ** nāma aviheṭṭhanakammaṃ. **Kamma sarikkhakaṃ** nāma pāṇi-ādīhi pahāraṃ laddhassa tattha tattha lohitaṃ saṅṭhāti, gaṇṭhi gaṇṭhi hutvā antova pubbaṃ gaṇṭhāti, antova bhijjati, evaṃ so bahurogo hoti. Tathāgatena pana dīgharattaṃ imaṃ ārogyakaraṇakammaṃ¹ kataṃ. Tadassa sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti ārogyakaraṃ rasaggasaggilakkhaṇaṃ nibbattati. **Lakkhaṇaṃ** nāma idameva lakkhaṇaṃ. Appābādhatā **ānisaṃso**.

227. **Maraṇavadhenāti** “etaṃ māretha etaṃ ghāthethā”ti evaṃ āṇatthena maraṇa vadhena. **Ubbādhanāyāti** bandhanāgārappavesanena.

Abhinīlanettādīlakkhaṇavaṇṇanā (21-22)

228. **Na ca viṣaṇanti** kakkāṭako viya akkhīni nīharitvā na kodhavasena pekkhitā ahoṣi. **Na ca viṣācīti** vaṅkakkhikoṭiyā pekkhitāpi nāhoṣi. **Na ca pana viceyya pekkhi tāti** viceyya pekkhitā nāma yo kujjhitvā yadā naṃ paro oloketi, tadā nimmīleti na oloketi, puna gacchantaṃ kujjhitvā oloketi, evarūpo nāhoṣi. “Vineyyapekkhitā”tipi² pāṭho, ayamevattho. **Ujūṃ tathā pasaṭamujumanoti** ujumano hutvā uju pekkhitā hoti, yathā ca ujūṃ, tathā pasaṭaṃ vipulaṃ vitthataṃ pekkhitā hoti. **Piyadassanoti** piyāya mānehi passitabbo.

Idha **kammaṃ** nāma dīgharattaṃ mahājanassa piyacakkhunā olokanakammaṃ. **Kammasarikkhakaṃ** nāma kujjhitvā olokeno kāṇo viya kākakkhi viya hoti, vaṅkakkhi pana āvilakkhi ca hotiyeva. Pasannacittassa pana

1. Arogakaraṇaṃ kammaṃ (Sī)

2. Viteyyapekkhitātipi (Syā, Ka)

olokayato akkhīnaṃ pañcavaṇṇo pasādo paññāyati. Tathāgato ca tathā olokesi. Athassa taṃ dīgharattaṃ piyacakkhunā olokitabhāvaṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti imāni nettasampattikarāni dve mahāpurisalakkhaṇāni nibbattanti. **Lakkhaṇaṃ** nāma idameva lakkhaṇadvayaṃ. Piyadassanataṃ **ānisaṃso**. **Abhiyoginoti** lakkhaṇasatthe yuttā.

Uṇhīsasīsalakkhaṇavaṇṇanā (23)

230. **Bahujanapubbaṅgamo** ahosīti bahujanassa pubbaṅgamo ahosi gaṇajetṭhako. Tassa diṭṭhānugatiṃ aññe āpajjimsu. Idha **kammaṃ** nāma pubbaṅgamatā. **Kammasari kkhakaṃ** nāma yo pubbaṅgamo hutvā dānādīni kusalakammāni karoti, so amaṅkubhūto sīsaṃ ukkhipitvā pītipāmojjena paripuṇṇasīso vicarati¹, mahāpuriso² ca hoti. Tathāgato ca tathā akāsi. Athassa sadevako loko iminā kāraṇena idaṃ pubbaṅgamakammaṃ jānātūti uṇhīsasīsalakkhaṇaṃ nibbattati. **Lakkhaṇaṃ** nāma idameva lakkhaṇaṃ. Mahājanānuvattanataṃ³ **ānisaṃso**.

231. **Bahujanaṃ hessatīti** bahujanassa bhavissati. **Paṭibhogiyāti** veyyāvacca karā, etassa bahū veyyāvaccakarā bhavissantīti aththo. **Abhiharanti tadāti** daharakāle yeva tadā evaṃ byākaronti. **Paṭihārakanti** veyyāvaccakarabhāvaṃ. **Visavīti** ciṇṇavasī.

Ekekalomatādilakkhaṇavaṇṇanā (24-25)

232. **Upavattatīti** ajjhāsayaṃ anuvattati, idha **kammaṃ** nāma dīgharattaṃ saccakathanāṃ. **Kammasarikkhakaṃ** nāma dīgharattaṃ advejjhakathāya parisuddha kathāya kathitabhāvamassa sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti ekekaloma lakkhaṇaṃca uṇṇālakkhaṇaṃca nibbattati. **Lakkhaṇaṃ** nāma idameva lakkhaṇadvayaṃ. Mahājanassa ajjhāsayaṇukūlena anuvattanataṃ **ānisaṃso**. **Ekekalomūpacitaṅgavāti** ekekehi lomehi upacitasarīro.

1. Paripuṇṇasīso ca hoti (Ka)

2. Mahāpuriso (Sī)

3. Mahāparivāratā (Sī)

Cattālīsādilakkhaṇavaṇṇanā (26-27)

234. **Abhejjapariso**ti abhinditabbapariso. Idha **kammaṃ** nāma dīgharattaṃ apisuṇavācāya kathanam. **Kammasarikkhakaṃ** nāma pisuṇavācassa kira samagga bhāvaṃ bhindanato dantā aparipuṇṇā ceva honti viralā ca. Tathāgatassa pana dīgha rattaṃ apisuṇavācataṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti idaṃ lakkhaṇadvayaṃ nibbattati. **Lakkhaṇam** nāma idameva lakkhaṇadvayaṃ. Abhejjaparisaṭā **ānisaṃso**. **Caturo dasāti** cattāro dasa cattālisaṃ.

Pahūtajivhādilakkhaṇavaṇṇanā (28-29)

236. **Ādeyyavāco hotīti** gahetabbavacano hoti. Idha **kammaṃ** nāma dīgha rattaṃ aphaṇusavādītā. **Kammasarikkhakaṃ** nāma ye phaṇusavācā honti, te iminā kāraṇena nesaṃ jivhaṃ parivattetvā parivattetvā phaṇusavācāya kathitabhāvaṃ jano jānātūti baddhajivhā vā honti gūḷhajivhā vā dvijivhā vā mammanā vā. Ye pana jivhaṃ parivattetvā parivattetvā phaṇusavācaṃ na vadanti, te baddhajivhā gūḷhajivhā dvijivhā na honti. Mudu nesaṃ jivhā hoti rattakambalavaṇṇā. Tasmā Tathāgatassa dīgharattaṃ jivhaṃ parivattetvā phaṇusāya vācāya akathitabhāvaṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti pahūtajivhālakkhaṇam nibbattati. Phaṇusavācaṃ kathentānaṃca saddo bhijjati. Te saddabhedam katvā phaṇusavācāya kathitabhāvaṃ jano jānātūti chinnassarā vā honti bhinnassarā vā kākassarā vā. Ye pana sarabhedakaram phaṇusavācaṃ na kathenti, tesam saddo madhuro ca hoti pemaṇīyo. Tasmā Tathāgatassa dīgharattaṃ sarabhedakarāya phaṇusavācāya akathitabhāvaṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti brahmassara lakkhaṇam nibbattati. **Lakkhaṇam** nāma idameva lakkhaṇadvayaṃ. **Ādeyyavacanaṭā ānisaṃso**.

237. **Ubbādhikanti** akkosayuttattā ābādhakarim.

Bahujanappamaddananti bahujanānam pamaddanim. **Abālham giram so na bhani pharusanti** ettha akāro parato bhaṇisaddena yojetabbo. **Bālhanti** balavaṃ atipharusaṃ. **Bālham giram so na abhaṇīti** ayamettha attho. **Susaṃhitanti** suṭṭhu pemaṇhitam.

Sakhilanti mudukaṃ. **Vācāti** vācāyo. **Kaṇṇasukhāti** kaṇṇasukhāyo. “Kaṇṇasukhan”tipi pāṭho, yathā kaṇṇānaṃ sukhaṃ hoti, evaṃ erayatīti attho. **Vedayathāti** vedayittha. **Brahmassarattanti** brahmassarataṃ. **Bahuno bahunti** bahujaṇassa bahuṃ. “Bahūnaṃ bahunti”pi pāṭho, bahujaṇānaṃ bahunti attho.

Sīhahanulakkhaṇavaṇṇanā (30)

238. **Appadhamsiko hotīti** guṇato vā ṭhānato vā padhamsetuṃ cāvetuṃ asakkuṇeyyo. Idha **kammaṃ** nāma palāpakathāya akathanāṃ. **Kammasarikkhakaṃ** nāma ye taṃ kathenti, te iminā kāraṇena nesāṃ hanukaṃ cāletvā cāletvā palāpakathāya kathitabhāvaṃ jano jānātūti antopaviṭṭhahanukā vā vaṅkahanukā vā pabbhārahanukā vā honti. Tathāgato pana tathā na kathesi. Tenassa hanukaṃ cāletvā cāletvā dīgharattaṃ palāpakathāya akathitabhāvaṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti sīhahanu lakkhaṇaṃ nibbattati. **Lakkhaṇaṃ** nāma idameva lakkhaṇaṃ. Appadhamsikatā **ānisaṃso**.

239. **Avikiṇṇavacanabyappatho cāti** avikiṇṇavacanānaṃ viya purimabodhisattānaṃ vacanapatho¹ assāti avikiṇṇavacanabyappatho. **Dvidugamavaratarahanutta malatthāti** dvīhi dvīhi gacchatīti dvidugamo, dvīhi dvīhīti catūhi, catuppādānaṃ varatarassa sīhasseva hanubhāvaṃ alatthāti attho. **Manujādhipatīti** manujānaṃ adhipati. **Tathattoti** tathasabhāvo.

Samadantādilakkhaṇavaṇṇanā (31-32)

240. **Suciparivāroti** parisuddhaparivāro. Idha **kammaṃ** nāma sammājīvatā². **Kammasarikkhakaṃ** nāma yo visamena saṅkiliṭṭhājīvena jīvitaṃ kappeti, tassa dantāpi visamā honti dāṭhāpi kiliṭṭhā. Tathāgatassa pana samena suddhājīvena jīvitaṃ kappita bhāvaṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti samadantalakkhaṇaṅca susukkadāṭhā lakkhaṇaṅca nibbattati. **Lakkhaṇaṃ** nāma idameva lakkhaṇadvayaṃ. Suciparivāratā **ānisaṃso**.

1. Vacanaṃ byappatho (Sī)

2. Sammājīvatā (Sī)

241. **Avassajīti** pahāsi. **Tidivapuravarasamoti** tidivapuravarena sakkena samo. **Lapanajanti** mukhajaṃ, dantanti attho.

Dijasamasukkasucisobhanadantoti dve vāre jātattā dijanāmakā sukkā suci sobhanā ca dantā assāti dijasamasukkasucisobhanadanto. **Na ca janapadatudananti** yo tassa cakkavāḷaparicchinnō janapado, tassa aññena tudanaṃ pīḷā vā ābādho vā natthi. **Hitamapi ca bahujana sukhañca carantīti** bahujanā samāna sukhadukkhā hutvā tasmim̐ janapade aññamaññassa hitañceva sukhañca caranti. **Vipāpoti** vigatapāpo. **Vigatadarathakilamathoti** vigatakāyikadarathakilamatho. **Malakhilakaliklese panudehīti** rāgādimalānañceva rāgādikhilānañca dosakalīnañca sabbakilesānañca apanudehi. Sesam̐ sabbattha uttānatthamevāti.

Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāya

Lakkhaṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Siᅅgālasutta

Nidānavañᅇaᅇā

242. **Evam me sutanti** Siᅅgālasuttam. Tatrāyamanuttānapadavaᅇᅇaᅇā—**Veᅇuvane kalandakanivāpeti** Veᅇuvananti tassa uyyānassa nāmaᅇ. Tam kira veᅇuᅇhi parikkhittam ahosi aᅇᅇhārasahatthena ca pākārena gopuraᅇᅇālakayuttam niᅇobhāsam manoramam, tena Veᅇuvananti vuccati. Kalandakānaᅇcetta nivāpam adamsu, tena Kalandakanivāpoti vuccati.

Pubbe kira aᅇᅇatara rājā tattha uyyānakīlanattham āgato surāmadena matto divā niddam okkami. Parijanopissa “sutto rājā”ti pupphaphalādihi palobhiyamāno ito cito ca pakkāmi. Atha surāgandhena aᅇᅇatarasmā susīrarukkhā kaᅇhasappo nikkhamitvā raᅇᅇo abhimukho āgacchati, tam disvā rukkadevatā “raᅇᅇo jīvitam dammī”ti kāᅇakavesena āgantvā kaᅇᅇamūle saddamakāsi. Rājā paᅇibujji. Kaᅇhasappo nivatto. So tam disvā “imāya kāᅇakāya mama jīvitam dinnam”ti kāᅇakānam tattha nivāpam paᅇᅇhapesi, abhayaghosaᅇca ghosāpesi. Tasmā tam tato pabhuti “Kalandakanivāpo”ti saᅇkhyam gatam. **Kalandakā**ti hi kāᅇakānam etam nāmaᅇ.

Tena kho pana samayenāti yasmim samaye Bhagavā Rājagaham gocaragāmaᅇ katvā Veᅇuvane kalandakanivāpe viharati, tena samayena. **Siᅅgālo gahapatiputtoti** Siᅅgālakoti tassa nāmaᅇ. **Gahapatiputtoti** gahapatissa putto gahapatiputto. Tassa kira pitā gahapatimahāsālo, nidahitvā ᅇhapitā cassa gehe cattālīsa dhanakoᅇiyo atthi. So Bhagavati niᅇᅇhaᅇgato upāsako sotāpanno, bhariyāpissa sotāpannāyeva. Putto panassa assaddho appasanno. Atha nam māᅇpitaro abhikkhaᅇam evam ovadanti “tāta Satthāram upasaᅇkama, Dhammasenāpatim Mahāmoggallānam Mahākassapaᅇ asītimahāsāvake upasaᅇkamā”ti. So evamāha “natthi mama tumhākaᅇ samaᅇānam upasaᅇkamanakiccaᅇ, samaᅇānam santikaᅇ gantvā vanditabbaᅇ hoti, onamitvā vandantassa piᅇᅇhi rujjati, jāᅇu kāni kharāni honti, bhūmiyam

nisīditabbaṃ hoti, tattha nisinnassa vatthāni kilissanti jīranti, samīpe nisinnakālato paṭṭhāya kathāsallāpo hoti, tasmim̐ sati vissāso uppajjati, tato nimantetvā cīvarapiṇḍa pātādīni dātabbāni honti. Evaṃ sante attho parihāyati, natthi mayhaṃ tumhākaṃ samaṇānaṃ upasaṅkamanakiccan”ti. Iti naṃ yāvajīvaṃ ovadantāpi mātāpitāro sāsane upanetuṃ nāsakkhimsu.

Athassa pitā maraṇamañce nipanno “mama puttassa ovādaṃ dātuṃ vaṭṭati”ti cintetvā puna cintesi “disā tāta namassāhī”ti evamassa ovādaṃ dassāmi, so atthaṃ ajānanto disā namassissati, atha naṃ Satthā vā sāvaka vā passitvā “kiṃ karosī”ti pucchissanti. Tato “mayhaṃ pitā disā namassanaṃ karohīti maṃ ovadī”ti vakkhati. Athassa te “na tuyhaṃ pitā etā disā namassāpeti, imā pana disā namassāpetī”ti dhammaṃ desessanti. So Buddhasāsane guṇaṃ ñatvā “puññakammaṃ karissatī”ti. Atha naṃ āmantāpetvā “tāta pātova uṭṭhāya cha disā namasseyyāsī”ti āha. Maraṇamañce nipannassa kathā nāma yāvajīvaṃ anussaraṇīyā hoti. Tasmā so gahapatiputto taṃ pituvacanaṃ anussaranto tathā akāsi. Tasmā “kālasseva vuṭṭhāya Rājagahā nikkha mitvā”ti-ādi vuttaṃ.

243. **Puthudisāti** bahudisā. Idāni tā dassento **puratthimaṃ disanti-** ādimāha. **Pāvisīti** na tāva pavīṭṭho, pavisissāmīti nikkhantattā pana antarāmagge vattamānopi evaṃ vuccati. **Addasā kho Bhagavāti** na idāneva addasa, paccūsasamayepi Buddhacakkhunā lokaṃ volokento etaṃ disā namassamānaṃ disvā “ajja ahaṃ Siṅgālassa gahapatiputtassa gihivinayaṃ Siṅgālasuttantaṃ kathessāmi, mahājanassa sā kathā saphalā bhavissati, gantabbaṃ mayā etthā”ti. Tasmā pātova nikkhamitvā Rājagahaṃ piṇḍāya pāvīsi, pavisanto ca naṃ tatheva addasa. Tena vuttaṃ “addasā kho Bhagavā”ti. **Etadavo cāti** so kira avidūre ṭhitampi Satthāraṃ na passati, disāyeva namassati. Atha naṃ Bhagavā sūriyarasmisamphassena vikasamānaṃ mahāpadumaṃ viya mukhaṃ vivaritvā “kiṃ nu kho tvaṃ gahapatiputtā”ti-ādikaṃ etadavoca.

Chadisādivaṇṇanā

244. **Yathā katharṃ pana bhanteti** so kira taṃ Bhagavato vacanaṃ sutvāva cintesi “yā kira mama pitarā cha disā namassitabbā”ti vuttā, na kira tā etā, aññā kira ariyasāvakena cha disā namassitabbā. Handāham ariyasāvakena namassitabbā disāyeva pucchitvā namassāmīti. So tā pucchanto **yathā katharṃ pana bhanteti**–ādimāha. Tattha **yathāti** nipātamattaṃ. **Katharṃ panāti** idameva pucchāpadaṃ. **Kammakilesāti** tehi kammehi sattā kilissanti, tasmā kammakilesāti vuccanti. **Ṭhānehīti** kāraṇehi. **Apāya mukhānīti** vināsamukhāni, **soti** so sotāpanno ariyasāvako. **Cuddasa pāpakāpagatoti** etehi cuddasahi pāpakehi lāmakehi apagato. **Chaddisāpaṭicchādīti** cha disā paṭicchā dento. **Ubholokavijayāyāti** ubhinnaṃ idhalokaparalokānaṃ vijinanatthāya. **Ayañceva loko āraddho hotīti** evarūpassa hi idha loka pañca verāni na honti, tenassa ayañceva loko āraddho hoti paritosito ceva nipphādito ca. Paralokepi pañca verāni na honti, tenassa paro ca loko ārādhito hoti. Tasmā so kāyassa bheda parammaraṇā sugatiraṃ saggaṃ lokaṃ upapajjati.

245. Iti Bhagavā saṅkhepena mātikaṃ ṭhapetvā idāni tameva vitthārento **kata massa cattāro kammakilesāti**–ādimāha. **Kammakilesoti** kammañca taṃ kilesasampa yuttattā kilesa cāti kammakilesa. Sakilesoyeva hi pāṇaṃ hanati, nikkilesa na hanati, tasmā pāṇātipāto “kammakilesa”ti vutto. **Adinnādānādīsūpi** eseva nayo. **Athāparanti** aparampi etadatthaparidīpakameva gāthābandhaṃ avocāti attho.

Catuṭhānādivaṇṇanā

246. **Pāpakammaṃ karotīti** idaṃ Bhagavā yasmā kārake dassite akārako pākaṭo hoti, tasmā “pāpakammaṃ na karotī”ti mātikaṃ ṭhapetvāpi desanākusalatāya paṭhama taram kāraṃ dassento

āha. Tattha **chandāgatiṃ gacchantoti** chandena pemena agatiṃ gacchanto akattabbaṃ karonto. Parapadesupi eseva nayo. Tattha yo “ayaṃ me mitto vā sambhatto vā sandiṭṭho vā ñātako vā lañjaṃ vā pana me deti”ti chandavasena assāmikaṃ sāmikaṃ karoti, ayaṃ chandāgatiṃ gacchanto pāpakammaṃ karoti nāma. Yo “ayaṃ me veri”ti pakativeravasena taṅkhaṇuppannakodhavasena vā sāmikaṃ assāmikaṃ karoti, ayaṃ dosāgatiṃ gacchanto pāpakammaṃ karoti nāma. Yo pana mandattā momūhattā yaṃ vā taṃ vā vatvā assāmikaṃ sāmikaṃ karoti, ayaṃ mohāgatiṃ gacchanto pāpakammaṃ karoti nāma. Yo pana “ayaṃ rājavallabho vā visamanissito vā anattampi me kareyyā”ti bhīto assāmikaṃ sāmikaṃ karoti, ayaṃ bhayāgatiṃ gacchanto pāpakammaṃ karoti nāma. Yo pana yaṃkiñci bhājento “ayaṃ me sandiṭṭho vā sambhatto vā”ti pemavasena atirekaṃ deti, “ayaṃ me veri”ti dosavasena ūnakaṃ deti, momūhattā dinnādinnaṃ ajānamāno kassaci ūnaṃ kassaci adhikaṃ deti, “ayaṃ imasmiṃ adiyamāne mayhaṃ anattampi kareyyā”ti bhīto kassaci atirekaṃ deti, so catubbidhopi yathānukkamena chandāgati-ādīni gacchanto pāpakammaṃ karoti nāma.

Ariyasāvako pana jīvitakkhayaṃ pāpuṇantopi chandāgati-ādīni na gacchati. Tena vuttaṃ “imehi catūhi ṭhānehi pāpakammaṃ na karoti”ti.

Nihīyati yaso tassāti tassa agatigāmino kittiyasopi parivārayasopi nihīyati parihāyati.

Cha-apāyamukhādivaṇṇanā

247. **Surāmerayamajjappamādaṭṭhānānuyogoti** ettha **surāti** piṭṭhasurā pūvasurā odanasurā kiṇṇapakkhittā sambhārasaṃyuttāti pañca surā. **Merayanti** pupphāsavo phalāsavo madhvāsavo guḷāsavo sambhārasaṃyuttoti pañca āsavā. Taṃ sabbampi madakaraṇavasena **majjaṃ**. **Pamādaṭṭhānanti** pamādakaraṇaṃ. Yāya cetanāya taṃ majjaṃ pivati, tassa etaṃ adhivacanaṃ. **Anuyogoti** tassa surāmerayamajjappamāda ṭṭhānassa anu-anuyogo punappunaṃ karaṇaṃ. Yasmā pana etaṃ anuyuttassa uppannā ceva bhogā parihāyanti, anuppannā ca nuppajjanti, tasmā “bhogānaṃ

apāyamukhan”ti vuttam. **Vikālavisikhācariyānuyogoti** avelāya visikhāsu cariyānu yuttatā.

Samajjābhicaraṇanti naccādidassanavasena samajjāgamanam.
Ālasyānuyogoti kāyālasīyatāya yuttappayuttatā.

Surāmerayassa cha-ādīnavādivaṇṇanā

248. Evaṃ channaṃ apāyamukhānaṃ mātikaṃ ṭhapetvā idāni tāni vibhajanto **cha kho me gahapatiputta ādīnavāti**-ādimāha. Tattha **sanditṭhikāti** sāmaṃ passitabbā, idhalokabhāvinī. **Dhanaajānīti** dhanahāni. **Kalahappavaḍḍhanīti** vācākalahassa ceva hatthaparāmāsādikāyakalahassa ca vaḍḍhanī. **Rogānaṃ āyatananti** tesam tesam akkhirogādīnaṃ khettaṃ. **Akittisañjananīti** suraṃ pivitvā hi mātarampi paharanti pitarampi, aññaṃ bahumpi avattabbaṃ vadanti, akattabbaṃ karonti. Tena garahampi daṇḍampi hatthapādādichedampi pāpuṇanti, idhalokepi paralokepi akittim pāpuṇanti, iti tesam sā surā akittisañjananī nāma hoti. **Kopīnanidaṃsanīti** gūyhaṭṭhānañhi vivariya mānaṃ hiriṃ kopeti vināseti, tasmā “kopīnan”ti vuccati, surāmadamattā ca taṃ taṃ aṅgaṃ vivaritvā vicaranti, tena nesaṃ sā surā kopīnassa nidaṃsanato “kopīnanidaṃ sani”ti vuccati. **Paññāya dubbalikaraṇīti** Sāgatattherassa viya kammassakatapaññaṃ dubbalaṃ karoti, tasmā “paññāya dubbalikaraṇī”ti vuccati. Maggapaññaṃ pana dubbalaṃ kātum na sakkoti. Adhigatamaggānañhi sā antomukhameva na pavisati. **Chaṭṭhaṃ padanti** chaṭṭhaṃ kāraṇaṃ.

249. **Attāpissa agutto arakkhito hotīti** avelāya caranto hi khāṇukaṇṭakādīnipi akkamati, ahināpi yakkhādīhipi samāgacchati, taṃ taṃ ṭhānaṃ gacchatīti ñatvā verinopi naṃ nilīyitvā gaṇhanti vā hananti vā. Evaṃ attāpissa agutto hoti arakkhito. Puttadārāpi “amhākaṃ pitā amhākaṃ sāmi rattim vicarati, kimaṅgaṃ pana mayan”ti itissa puttadhī taropi bhariyāpi bahi patthanaṃ katvā rattim carantā anayabyasanaṃ pāpuṇanti. Evaṃ **puttadāropissa agutto arakkhito hoti**. **Sāpateyyanti** tassa puttadāraparijanassa rattim caraṇakabhāvaṃ ñatvā corā

suññaṃ gehaṃ pavisitvā yaṃ icchanti, taṃ haranti. Evaṃ **sāpateyyampissa aguttaṃ arakkhitaṃ hoti. Sañkiyo ca hotīti** aññehi katapāpakammesupi “iminā kataṃ bhavi ssaṭī”ti sañkitabbo hoti. Yassa yassa gharadvarena yāti, tattha yaṃ aññena corakammaṃ paradārikakammaṃ vā kataṃ, taṃ “iminā katan”ti vutte abhūtaṃ asantampi tasmiṃ rūhati patiṭṭhāti. **Bahūnañca dukkhadhammānanti** ettakaṃ dukkhaṃ, ettakaṃ domana ssaṭī vattum na sakkā, aññasmiṃ puggale asati sabbaṃ vikālacārimhi āharitabbaṃ hoti, iti so bahūnaṃ dukkhadhammānaṃ purakkhato puregāmī hoti.

250. **Kva naccanti** “kasmim ṭhāne naṭanaṭakādinaccaṃ atthi”ti pucchitvā yasmim gāme vā nigame vā taṃ atthi, tattha gantabbaṃ hoti, tassa “sve naccadassanaṃ gamissāmī”ti ajja vatthagandhamālādīni paṭiyādentasseva sakaladivasampi kammacchedo hoti, naccadassanaena ekāhampi dvīhampi tīhampi tattheva hoti, atha vuṭṭhisampattiyādīni labhitvāpi vappādikāle vappādīni akarontassa anuppannā bhogā nuppajjanti, tassa bahi gatabhāvaṃ ṇatvā anārakkhe gehe corā yaṃ icchanti, taṃ karonti, tenassa uppannāpi bhogā vinassanti. **Kva gītanti**-ādīsipi eseva nayo. Tesam nānākaraṇaṃ Brahmajāle vuttameva.

251. **Jayaṃ veranti** “jitaṃ mayā”ti parisamajjhe parassa sāṭakaṃ vā veṭhanaṃ vā gaṇhāti, so “parisamajjhe me avamānaṃ karosi, hotu, sikkhāpessāmi nan”ti tattha veraṃ bandhati, evaṃ jinanto sayam veraṃ pasavati. **Jinoti** aññena jito samāno yaṃ tena tassa veṭhanaṃ vā sāṭako vā aññaṃ vā pana hiraññasuvaṇṇādivittaṃ gahitaṃ, taṃ anusocati “ahosi vata me, taṃ taṃ vata me natthi”ti tappaccayā socati. Evaṃ so jino vittaṃ anusocati. **Sabhāgatassa vacanaṃ na rūhatīti** vinicchayaṭṭhāne sakkhipuṭṭhassa sato vacanaṃ na rūhati, na patiṭṭhāti, “ayaṃ akkhasoṇḍo jūtakaro, mā tassa vacanaṃ gaṇhitthā”ti vattāro bhavanti. **Mittāmaccaṇaṃ paribhūto hotīti** tañhi mittāmaccaṇa evaṃ vadanti “samma tvampi nāma kulaputto jūtakaro chinnabhinnako hutvā vicarasi, na te idaṃ jātigottānaṃ anurūpaṃ, ito paṭṭhāya mā evaṃ kareyyāsī”ti. So evaṃ vuttopi tesam vacanaṃ na karoti. Tato tena saddhiṃ ekato na

tiṭṭhanti na nisīdanti. Tassa kāraṇā sakkhipuṭṭhāpi na kathenti. Evaṃ mittāmaccānaṃ paribhūto hoti.

Āvāhavivāhakānanti āvāhakā nāma ye tassa gharato dārikaṃ gahetukāmā. Vivāhakā nāma ye tassa gehe dārikaṃ dātukāmā. **Appatthito hoti**ti anicchito hoti. **Nālaṃ dārabharaṇāyāti** dārabharaṇāya na samattho. Etassa gehe dārikā dinnāpi etassa gehato āgatāpi amhehi eva positabbā bhavissatiyeva.

Pāpamittatāya cha-ādīnavādivaṇṇanā

252. **Dhuttāti** akkhadhuttā. **Soṇḍāti** itthisoṇḍā bhattasoṇḍā pūvasoṇḍā mūlaka soṇḍā. **Pipāsāti** pānasoṇḍā. **Nekatikāti** patirūpakena vañcanato. **Vañcanikāti** sammukhāvañcanāhi vañcanikā. **Sāhasikāti** ekāgārikādisāhasikakammakārino. **Tyāssa mittā hontīti** te assa mittā honti. Aññehi sappurisehi saddhiṃ na ramati gandhamālādīhi alaṅkaritvā varasayanaṃ āropitasūkaro gūthakūpamiva, te pāpamittēyeva upasaṅkamati. Tasmā diṭṭhe ceva dhamme samparāyaṅca bahuṃ anattthaṃ nigacchati.

253. **Atisītanti kammaṃ na karotīti** manussehi kālasseva vuṭṭhāya “etha bho kammantaṃ gacchāmā”ti vutto “atisītaṃ tāva, aṭṭhīni bhijjanti viya, gacchatha tumhe pacchā jānissāmī”ti aggim tapanto nisīdati. Te gantvā kammaṃ karonti. Itarassa kammaṃ parihāyati. **Ati-uṇhanti**-ādīsupi eseva nayo.

Hoti pānasakhā nāmāti ekacco pānaṭṭhāne surāgeheyeva sahāyo hoti. “Panna sakhā”tipi pāḥho, ayamevattho. **Sammiyasammiyoti** samma sammāti vadanto sammukhe ye va sahāyo hoti, parammukhe verīsadiṣo otārameva gavesati. **Atthesu jātesūti** tathā rūpesu kicesu samuppannesu. **Verappasavoti** verabahulatā. **Anattatāti** anattakāritā. **Sukadariyatāti** suṭṭhu kadariyatā

thaddhamacchariyabhāvo. **Udakamiva iṇaṃ vigāhatī** pāsāṇo udakaṃ viya saṃsīdanto iṇaṃ vigāhati.

Rattinuṭṭhānadessināti rattiṃ anuṭṭhānasīlena. **Atisāyamidaṃ ahūti** idaṃ atisāyaṃ jātanti ye evaṃ vatvā kammaṃ na karonti. **Iti vissaṭṭhakammanteti** evaṃ vatvā pariccattakammante. **Atthā accenti māṇaveti** evarūpe puggale atthā atikkamanti, tesu na tiṭṭhanti.

Tiṇā bhiyyoti tiṇatopi uttari. **So sukhaṃ na vihāyatī**ti so puriso sukhaṃ na jahāti, sukhasamaṅgīyeva hoti. Iminā kathāmaggena imamattaṃ dasseti “gihibhūtena satā ettakaṃ kammaṃ na kātabbaṃ, karontassa vaḍḍhi nāma natthi. Idhaloke paraloke garahameva pāpuṇāti”ti.

Mittapatirūpakādivaṇṇanā

254. Idāni yo evaṃ karoto anatto uppajjati, aññāni vā pana yāni kānici bhayāni yekeci upaddavā yekeci upasaggā, sabbe te bālaṃ nissāya uppajjanti. Tasmā “evarūpā bālā na sevitabbā”ti bāle mittapatirūpake amitte dassetuṃ **cattārome gahapatiputta amittā**ti-ādimāha. Tattha **aññadatthuharoti** sayam tucchahattho āgantvā ekamsena yaṃkiñci haratiyeva. **Vacīparamoti** vacanaparamo vacanamatteneva dāyako kārako viya hoti. **Anuppiyabhāṇī**ti anuppiyaṃ bhaṇāti. **Apāyasahāyoti** bhogānaṃ apāyesu sahāyo hoti.

255. Evaṃ cattāro amitte dassetvā puna tattha ekekaṃ catūhi kāraṇehi vibha janto **catūhi kho gahapatiputtā**ti-ādimāha. Tattha **aññadatthuharo hotī**ti ekamsena hārakoyeva hoti. Sahāyassa gehaṃ rittahattho āgantvā nivatthasāṭṭakādīnaṃ vaṇṇaṃ bhāsati, so “ativiya tvaṃ samma imassa vaṇṇaṃ bhāsasī”ti aññaṃ nivāsetvā taṃ deti. **Appena bahumicchati**ti yaṃkiñci appakaṃ datvā tassa santikā bahuṃ pattheti. **Bhayassa kiccaṃ karotī**ti attano bhaye uppanne tassa dāso viya hutvā taṃ taṃ kiccaṃ karoti, ayaṃ sabbadā na karoti,

bhaye uppanne karoti, na pemeṇāti amitto nāma jāto. **Sevati atthakāraṇāti** mittasantha vavasena na sevati, attano atthameva paccāsīanto sevati.

256. **Atītena paṭisantharati**ti sahāye āgate “hiyyo vā pare vā¹ na āgatosi, amhākaṃ imasmim vāre sassam ativiya nipphanam, bahūni sāliyavabījādīni ṭhapetvā maggaṃ oloketā nisīdimha, ajja pana sabbam khīṇan”ti evaṃ atītena saṅgaṇhāti. **Anāgatenāti** “imasmim vāre amhākaṃ sassam manāpaṃ bhavissati, phalabhārabharitā sāli-ādayo, sassasaṅgahe kate tumhākaṃ saṅgahaṃ kātuṃ samatthā bhavissamā”ti evaṃ anāgatenā saṅgaṇhāti. **Niratthakenāti** hatthikkhandhe vā assapiṭṭhe vā nisinno sahāyaṃ disvā “ehi bho idha nisīdā”ti vadati. Manāpaṃ sātakaṃ nivāsetvā “sahāyakassa vata me anucchaviko añño pana mayhaṃ natthī”ti vadati, evaṃ niratthakena saṅgaṇhāti nāma. **Paccuppannesu kicesu byasanam dasseti**ti “sakaṭena me attho”ti vutte “cakkamassa bhinnam, akkho chinno”ti-ādīni vadati.

257. **Pāpakampissa anujānāti**ti pāṇātipātādīsu yaṃkiñci karomāti vutte “sādhu samma karomā”ti anujānāti. Kalyāṇepi eseva nayo. **Sahāyo hotīti** “asukaṭṭhāne suraṃ pivanti, ehi tattha gacchāmā”ti vutte sādhuṭi gacchati. Esa nayo sabbattha. **Iti viññāyāti** “mittapatirūpakā etc”ti evaṃ jānitvā.

Suhadamittādivaṇṇanā

260. Evaṃ na sevitabbe pāpamitte dassetvā idāni sevitabbe kalyāṇamitte dassento puna **cattārome gahapatiputtāti**-ādimāha. Tattha **suhadāti** sundarahadayā.

261. **Pamattam rakkhati**ti majjam pivitvā gāmamajjhe vā gāmadvāre vā magge vā nippanam disvā “evamnipannassa kocideva nivāsanapārūpanampi hareyyā”ti samīpe nisīditvā pabuddhakāle gahetvā gacchati. **Pamattassa sāpateyyanti**

1. Hiyyo vāre (Syā, Ka)

sahāyo bahigato vā hoti suraṃ pivitvā vā pamatto, gehaṃ anārakkhaṃ,
“kocideva yaṃkiñci hareyyā”ti gehaṃ pavisitvā tassa dhanam rakkhati.

Bhītassāti kismiñcideva bhaye uppanne “mā bhāyi, mādise sahāye ṭhite kiṃ
bhāyasi”ti taṃ bhayaṃ haranto¹ paṭisaraṇam hoti. **Taddiḡaṇam bhoganti**
kiccakaraṇīye uppanne sahāyaṃ attano santikaṃ āgataṃ disvā vadati
“kasmā āgatosī”ti. Rājakule kammaṃ atthīti. Kiṃ laddhum vaṭṭatīti. Eko
kahāpaṇoti. “Nagare kammaṃ nāma na ekakahāpaṇena nipphajjati, dve
gaṇhāhī”ti evaṃ yattakaṃ vadati, tato diḡaṇam deti.

262. **Guyhamassa ācikkhatīti** attano guyhaṃ nigūhitaṃ yuttakathaṃ
aññaṃ akathetvā tasseva ācikkhati. **Guyhamassa parigūhatīti** tena kathitaṃ
guyhaṃ yathā aññaṃ na jānāti, evaṃ rakkhati. **Āpadāsu na vijahatīti** uppanne
bhaye na pariccajati. **Jīvitampissa atthāyāti** attano jīvitampi tassa sahāyassa
atthāya pariccattameva hoti, attano jīvitaṃ agaṇetvāpi tassa kammaṃ
karotiyeva.

263. **Pāpā nivāretīti** amhesu passantesu passantesu tvaṃ evaṃ kātuṃ na
labhasi, pañca verāni dasa akusalakammaṃ paṭhe mā karohīti nivāreti.
Kalyāṇe nivesetīti kalyāṇakamme tīsu saraṇesu pañcasīlesu
dasakusalakammaṃ vattassu, dānaṃ dehi puññaṃ karohi dhammaṃ
suṇāhīti evaṃ kalyāṇe niyojati. **Assutaṃ sāvetīti** assuta pubbaṃ sukhamaṃ
nipuṇaṃ kāraṇaṃ sāveti. **Saggassa magganti** idaṃ kammaṃ katvā sagge
nibbattantīti evaṃ saggassa maggaṃ ācikkhati.

264. **Abhavenassa na nandatīti** tassa abhavana avuḍḍhiyā puttadārassa
vā pariānassa vā tathārūpaṃ pārijuññaṃ disvā vā sutvā vā na nandati,
anattamaṃ hoti. **Bhavenāti** vuḍḍhiyā tathārūpassa sampattiṃ vā²
issariyappaṭilābhaṃ vā disvā vā sutvā vā nandati, attamaṃ hoti. **Avaṇṇaṃ
bhaṇamānaṃ nivāretīti** “asuko virūpo na pāsādiko dujjātiko dussīlo”ti vā
vutte “evaṃ mā bhaṇi, rūpavā ca so

1. Bādhento (Ka)

2. Sassādisampattiṃ vā (Sī, Syā)

pāsādiko ca sujāto ca sīlasampanno cā”ti-ādīhi vacanehi param̐ attano sahāyassa avaṇṇam̐ bhaṇamānam̐ nivāreti. **Vaṇṇam̐ bhaṇamānam̐ pasamsatīti** “asuko rūpavā pāsādiko sujāto sīlasampanno”ti vutte “aho suṭṭhu vadasi, subhāsitaṃ tayā, evametaṃ, esa puriso rūpavā pāsādiko sujāto sīlasampanno”ti evaṃ attano sahāyakassa param̐ vaṇṇam̐ bhaṇamānam̐ pasamsati.

265. **Jalam̐ aggīva bhāsati**ti rattim̐ pabbatamatthake jalamāno aggi viya virocati.

Bhoge sam̐haramānassāti attānampi param̐pi apīletvā dhammena samena bhoge sampiṇḍentassa¹ rāsīm̐ karontassa. **Bhamarasseva irīyatoti** yathā bhamaro pupphānam̐ vaṇṇagandham̐ apothayam̐² tuṇḍenapi pakkhehipi rasam̐ āharitvā anupubbena cakkappa māṇam̐ madhupaṭalam̐ karoti, evaṃ anupubbena mahantam̐ bhogarāsīm̐ karontassa. **Bhogā sannicayam̐ yantīti** tassa bhogā nicayam̐ gacchanti. Katham̐? Anupubbena upacikāhi sam̐vaḍḍhiyamāno vammiko viya. Tenāha “vammikovupacīyati”ti. Yathā vammiko upaciyati, evaṃ nicayam̐ yantīti attho.

Samāhatvāti samāharitvā. **Alamatthoti** yuttasabhāvo samattho vā pariyattarūpo gharāvāsam̐ saṇṭhāpetum̐.

Idāni yathā vā gharāvāso saṇṭhapetabbo, tathā ovadanto **catudhā vibhaje bhogeti**-ādimāha. Tattha **sa ve mittāni ganthatīti** so evaṃ vibhajanto mittāni ganthati nāma, abhejjamānāni ṭhapeti. Yassa hi bhogā santi, so eva mitte ṭhapetum̐ sakkoti, na itaro.

Ekena bhoge bhuñjeyyāti ekena koṭṭhāsena bhoge bhuñjeyya. **Dvīhi kammaṃ payojayeti** dvīhi koṭṭhāsēhi kasivāṇijjādikammaṃ payojeyya. **Catutthaṅca nidhāpeyyāti** catuttham̐ koṭṭhāsam̐ nidhāpetvā³ ṭhapeyya. **Āpadāsu bhavissatīti** kulānañhi na sabbakālam̐ ekasadisam̐ vattati, kadāci rājādivasena āpadāpi uppajjanti, tasmā evaṃ āpadāsu uppanāsu bhavissatīti “ekam̐ koṭṭhāsam̐ nidhāpeyyā”ti

1. Sam̐vaḍḍhentassa (Sī)

2. Aheṭṭhayam̐ (Sī, Syā)

3. Nidhetvā (Syā) nidhahitvā (Ka)

āha. Imesu pana catūsu koṭṭhāsesu katarakoṭṭhāsaṃ gahetvā kusalaṃ kātābanti. “Bhoge bhuñjeyyā”ti vuttakoṭṭhāsaṃ. Tato gaṇhitvā bhikkhūnampi kapaṇaddhi kādīnampi dātābbaṃ, pesakāraṇhāpitādīnampi vetanaṃ dātābbaṃ.

Chaddisāpaṭicchādānakaṇḍavaṇṇanā

266. Iti Bhagavā ettakena kathāmaggena evaṃ gahapatiputtassa ariyasāvako catūhi kāraṇehi akusalaṃ pahāya chahi kāraṇehi bhogaṇaṃ apāyamukhaṃ vajjetvā soḷasa mittāni sevanto gharāvāsaṃ saṅghapetvā dārabharaṇaṃ karonto dhammikenā ajīvena jīvati, devamanussānaṃca antare aggikkhandho viya virocatīti vajjanīyadhamma vajjanattham sevittābhadhammasevanatthaṃca ovādaṃ datvā idāni namassitabbā cha disā dassento **kathaṃca gahapatiputtāti**-ādimāha.

Tattha **chaddisāpaṭicchādīti** yathā chahi disāhi āgamanabhayaṃ na āgacchati, khemaṃ hoti nibbhayaṃ, evaṃ viharanto “chaddisāpaṭicchādī”ti vuccati. “Puratthimā disā mātāpitaro vedittābba”ti-ādīsu **mātāpitaro** pubbupakāritāya **puratthimā disāti** vedittābba. **Ācariyā** dakkhiṇeyyatāya **dakkhiṇā disāti**. **Puttadārā** piṭṭhito anubandhana vasena **pacchimā disāti**. **Mittāmaccā** yasmā so mittāmacce nissāya te te dukkhavisese uttarati, tasmā **uttarā disāti**. **Dāsakammakarā** pādāmūle patiṭṭhānavasena **hetṭhimā disāti**. **Samaṇabrāhmaṇā** guṇehi upari ṭhitabhāvena **uparimā disāti** vedittābba.

267. **Bhato ne bharissāmīti** ahaṃ mātāpitūhi thaṇṇaṃ pāyevā hatthapāde vadḍhetvā mukhena siṅghāṇikaṃ apanetvā nahāpetvā maṇḍetvā bhato bharito jaggito, svāhaṃ ajja te mahallake pādadhovananhāpanayāgubhattadānādīhi bharissāmi.

Kiccaṃ nesaṃ karissāmīti attano kammaṃ ṭhapetvā mātāpitūnaṃ rājakulādīsu uppannaṃ kiccaṃ gantvā karissāmi. **Kulavaṃsaṃ saṅghapessāmīti** mātāpitūnaṃ santakaṃ khettavatthuhiraṇṇasuvaṇṇādīm avināsetvā rakkhantopi kulavaṃsaṃ saṅghapeti nāma. Mātāpitaro adhammikavaṃsato

hāretvā dhammikavaṃse ṭhapentopi, kulavaṃsena āgatāni salākabhaddādiṇi anupacchi nditvā pavattentopi kulavaṃsaṃ saṅṭhapeti nāma. Idaṃ sandhāya vuttaṃ “kulavaṃsaṃ saṅṭhapessāmi”ti.

Dāyajjaṃ paṭipajjāmiti mātāpitaro attano ovāde avattamāne micchāpaṭipanne dārake vinicchayaṃ patvā aputte karonti, te dāyajjārahā na honti. Ovāde vattamāne pana kulasantakassa sāmike karonti, ahaṃ evaṃ vattissāmi ti adhippāyena “dāyajjaṃ paṭipajjāmi”ti vuttaṃ.

Dakkhinaṃ anuppadassāmiti tesāṃ pattidānaṃ katvā tatiyadivasato paṭṭhāya dānaṃ anuppadassāmi. **Pāpā nivārentī**ti pāṇātipātādīnaṃ diṭṭhadhammikasamparāyikaṃ ādīnaṃ vatvā “tāta mā evarūpaṃ karī”ti nivārenti, katampi garahanti. **Kalyāṇe nivesentī**ti Anāthapiṇḍiko viya lañjaṃ datvāpi silasamādānādīsu nivesenti. **Sippaṃ sikkhāpentī**ti attano ovāde ṭhitabhāvaṃ ñatvā vaṃsānugataṃ muddāgaṇanādisippaṃ sikkhāpenti. **Patirūpenāti**ti kulasīlarūpādīhi anurūpena.

Samaye dāyajjaṃ niyyādentīti samaye dhanāṃ denti. Tattha niccasamayo kālasamayoti dve samayā. **Niccasamaye** denti nāma “uṭṭhāya samuṭṭhāya imaṃ gaṇhitabbaṃ gaṇha, ayaṃ te paribbayo hotu, iminā kusalaṃ karohī”ti denti. **Kāla samaye** denti nāma sikhāṭhapana-āvāhavivāhādisamaye denti. Apica pacchime kāle maraṇamañce nipannassa “iminā kusalaṃ karohī”ti dentāpi samaye denti nāma. **Paṭicchannā hotī**ti yaṃ puratthimadisato bhayaṃ āgaccheyya, yathā taṃ nāgacchati, evaṃ pihitā hoti. Sace hi puttā vipaṭipannā assu, mātāpitaro daharakālato paṭṭhāya jagganādīhi sammā paṭipannā, ete dārakā, mātāpitūnaṃ appatirūpāti etaṃ bhayaṃ āgaccheyya. Puttā sammā paṭipannā, mātāpitaro vipaṭipannā, mātāpitaro puttānaṃ nānurūpāti etaṃ bhayaṃ āgaccheyya. Ubhosu vipaṭipannesu duvidhampi taṃ bhayaṃ hoti. Sammā paṭipannesu sabbaṃ na hoti. Tena vuttaṃ “paṭicchannā hoti khemā appaṭibhaya”ti.

Evañca pana vatvā Bhagavā Siṅgālakāṃ etadavoca “na kho te gahapatiputta pitā lokasammataṃ puratthimaṃ disaṃ nāma namassāpeti. Mātāpitaro

pana puratthimadisāsadise katvā namassāpeti. Ayañhi te pitarā puratthimā disā akkhātā, no aññā”ti.

268. **Uṭṭhānenā**ti āsanā uṭṭhānena. Antevāsikena hi ācariyaṃ dūratova āgacchantam disvā āsanā vuṭṭhāya paccuggamanam katvā hatthato bhaṇḍakam gahetvā āsanam paññāpetvā nisīdāpetvā bījanapādadhovanapādamakkhanāni kātabbāni. Tam sandhāya vuttam “uṭṭhānenā”ti. **Upaṭṭhānenā**ti divasassa tikkhattum upaṭṭhāna gamanena. Sippuggahaṇakāle pana avassakameva gantabbam hoti. **Sussūsāyā**ti saddahitvā savanena. Asaddahitvā suṇanto hi visesam nādhigacchati. **Pāricariyāyā**ti avasesakhuddakapāricariyāya. Antevāsikena hi ācariyassa pātova uṭṭhāya mukhodaka dantakaṭṭham datvā bhattakiccakālepi pānīyam gahetvā paccupaṭṭhānādīni katvā vanditvā gantabbam. Kiliṭṭhavatthādīni dhovitabbāni, sāyam nahānodakam paccupaṭṭhapetabbam. Aphāsukakāle upaṭṭhātabbam. Pabbajitenapi sabbam antevāsikavattam kātabbam. Idam sandhāya vuttam “pāricariyāyā”ti. **Sakkaccam sippapaṭiggahaṇenā**ti sakkaccam paṭiggahaṇam nāma thokam gahetvā bahuvāre sajjhāyakaraṇam, ekapadampi visuddha meva gahetabbam.

Suvinītam vinentīti “evam te nisīditabbam, evam ṭhātabbam, evam khādītabbam, evam bhuñjitabbam, pāpamittā vajjetabbā, kalyāṇamittā sevitabbā”ti evam ācāram sikkhāpentī¹ vinentī. **Suggahitam gāhāpentī**ti yathā suggahitam gaṇhāti, evam atthañca byañjanañca sodhetvā payogaṃ dassetvā gaṇhāpentī. **Mittāmaccesu paṭiyādentī**ti “ayam amhākam antevāsiko byatto bahussuto mayā samasamo, etam sallakkheyyāthā”ti evam guṇam kathetvā mittāmaccesu paṭiṭṭhapenti.

Disāsu parittāṇam karontīti sippasikkhāpanenevassa sabbadisāsu rakkham karonti. Uggahitasippo hi yaṃ yaṃ disam gantvā sippam dasseti, tattha tatthassa lābhasakkāro uppajjati, so ācariyena kato nāma hoti, guṇam kathentopissa mahājano ācariyapāde dhovitvā

1. Sikkhāpentā (Sī)

vasita-antevāsiko vata ayanti paṭhamam ācariyasseva guṇam kathenti, brahmalokappa māṇopissa lābho uppajjamāno ācariyasantakova hoti. Apica yaṃ vijjāṃ parijappitvā gacchantam aṭaviyaṃ corā na passanti, amanussā vā dīghajāti-ādayo vā na viheṭhenti, taṃ sikkhāpentāpi disāsu parittāṇam karonti. Yaṃ vā so disam gato hoti, tato kaṅkham uppādetvā attano santikam āgatamanusse “etissam disāyaṃ amhākam antevāsiko vasati, tassa ca mayhañca imasmim sippe nānākaraṇam natthi, gacchatha tameva pucchathā”ti evam antevāsikam paggaṇhantāpi tassa tatha lābhasakkāruppattiyā parittāṇam karonti nāma, patiṭṭham karontīti attho. Sesamettha purimanayeneva yojetabbam.

269. Tatiyadisāvāre **sammānanāyāti** devamāte tissamātetī evam sambhāvitakathā kathanena. **Anavamānanāyāti** yathā dāsakammakarādayo pothetvā viheṭhetvā kathenti, evam hīletvā vimānetvā akathanena. **Anaticariyāyāti** taṃ atikkamitvā bahi aññāya itthiyā saddhim paricaranto taṃ aticarati nāma, tathā akaraṇena. **Issariyavossaggenāti** itthiyo hi mahālatāsadisampi¹ ābharaṇam labhitvā bhattam vicāretum alabhamānā kujjhanti, kaṭacchum hatthe ṭhapetvā tava ruciyā karohīti bhattagehe vissatṭhe sabbam issariyaṃ vissatṭham nāma hoti, evam karaṇenāti attho. **Alaṅkārānuppādānenāti** attano vibhāvānurūpena alaṅkārādānena. **Susamvihitakammantāti** yāgubhattapacanakālādīni anatikkamitvā tassa tassa sādhuṅkaṃ karaṇena suṭṭhu samvihitakammantā. **Saṅgahita parijanāti** sammānanādīhi ceva paheṇakapesanādīhi² ca saṅgahitaparijanā. Idha parijano nāma sāmikassa ceva attano ca nātijano. **Anaticārinīti** sāmikaṃ muñcivā aññam manasāpi na pattheti. **Sambhatanti** kasivāṇijjādīni katvā ābhatadhamam. **Dakkhā ca hotīti** yāgubhattasampādanādīsu chekā nipuṇā hoti. **Analasāti** nikkosajjā. Yathā aññā kusītā nisinnaṭṭhāne nisinnāva honti ṭhitaṭṭhāne ṭhitāva, evam ahutvā vipphāritena cittena sabbakiccāni nipphādeti. Sesamidhāpi purimanayeneva yojetabbam.

1. Mahālatāpasādhanasadisampi (Syā)

2. Paṇṇakapesanādīhi (Ka)

270. Catutthadisāvāre **avisamvādanatāyāti** yassa yassa nāmaṃ gaṇhāti, taṃ taṃ avisamvādetvā idampi amhākaṃ gehe atthi, idampi atthi, gaḥetvā gacchāhīti evaṃ avisamvādetvā dānena. **Aparapajā cassa paṭipūjentīti** sahāyassa puttadhītarō pajā nāma, tesam̐ pana puttadhītarō ca nattupanattakā ca aparapajā nāma. Te paṭipūjenti keḷāyanti mamāyanti maṅgalakālādīsu tesam̐ maṅgalādīni karonti. Sesamidhāpi purimanayeneva veditabbaṃ.

271. **Yathābalaṃ kammantasamvidhānenāti** dahareti kātabbaṃ mahallakehi, mahallakehi vā kātabbaṃ daharehi, itthīhi kātabbaṃ purisehi, purisehi vā kātabbaṃ itthīhi akāretvā tassa tassa balānurūpeneva kammantasamvidhānena. **Bhattavetanānuppa dānenāti** ayaṃ khuddakaputto, ayaṃ ekavīhārīti tassa tassa anurūpaṃ sallakkhetvā bhaddānena ceva paribbayadānena ca. **Gilānupaṭṭhānenāti** aphāsukakāle kammaṃ akāretvā sappāyabhesajjādīni datvā paṭijagganena. **Acchariyānaṃ rasānaṃ samvibhāge nāti** accharīye madhurarase labhitvā sayameva akhādītva tesampi tato samvibhāga karaṇena. **Samaye vossaggenāti** niccasamaye¹ ca kālasamaye ca vossajjanena. **Nicca samaye** vossajjanaṃ nāma sakaladivasam̐ kammaṃ karontā kilamanti. Tasmā yathā na kilamanti, evaṃ velaṃ ñatvā vissajjanaṃ. **Kālasamaye** vossaggo nāma chaṇanakkhatta kīḷādīsu alaṅkārabhaṇḍakhādānīyabhojanīyādīni datvā vissajjanaṃ. **Dinnādāyīnoti** corikāya kiñci agahetvā sāmīkehi dinnasseva ādāyīno. **Sukatakammakarāti** “kiṃ etassa kammaṃ katena, na mayam̐ kiñci labhāmā”ti anujjhāyitvā tuṭṭhahadayā yathā taṃ kammaṃ sukataṃ hoti, evaṃ kārakā. **Kittivaṇṇaharāti** parisamajjhe kathāya sampattāya “ko amhākaṃ sāmīkehi sadiso atthi, mayam̐ attano dāsabhāvampi na jānāma, tesam̐ sāmīkabhāvampi na jānāma, evaṃ no anukampantī”ti gūṇakathāhārakā. Sesamidhāpi purimanayeneva yojetabbaṃ.

272. **Mettena kāyakammenāti** ādīsu mettacittaṃ paccupaṭṭhapetvā katāni kāyakammādīni mettāni nāma vuccanti. Tattha bhikkhū nimantessāmīti

1. Kiccāsamaye (Sī)

vihāragamanam, dhamakaraṇam gahevā udakaparissāvanam,
piṭṭhiparikamma pādaparikammādikaraṇaṅca mettam **kāyakammaṃ** nāma.
Bhikkhū piṇḍāya pavitṭhe disvā “sakkaccaṃ yāguṃ detha, bhattaṃ dethā”ti-
ādivacanaṅceva, sādhuḥkāraṃ datvā dhammasavanam ca sakkaccaṃ
paṭisanthāraḥkaraṇādīni ca mettam **vacīkammaṃ** nāma. “Amhākaṃ
kulūpakattherā averā hontu abyāpajjā”ti evaṃ cintanam mettam **mano**
kammaṃ nāma. **Anāvaṭadvāratāyāti** apihitadvāratāya. Tattha sabbadvārāni
vivaritvāpi sīlavantānam adāyako akārako pihitadvāroyeva. Sabbadvārāni
pana pidahitvāpi tesam dāyako kārako vivaṭadvāroyeva. Iti sīlavantesu
gehadvāraṃ āgatesu santaṅgeva natthīti avatvā dātabbam. Evaṃ
anāvaṭadvāratā nāma hoti.

Āmisānuppādānenāti purebhattaṃ paribhuñjitabbakam āmisam nāma,
tasmā sīlavantānam yāgubhattasampadānenāti attho. **Kalyāṇena manasā**
anukampantīti “sabbe sattā sukhitā hontu averā arogā abyāpajjā”ti evaṃ
hitapharaṇena. Apica upaṭṭhākānam geham aṅge sīlavante sabrahmacārī
gahevā pavisantāpi kalyāṇena cetasā nukampanti nāma. **Sutam**
pariyodāpentīti yaṃ tesam pakatiyā sutam atthi, tassa attham kathetvā
kaṅkham vinodenti, tathattāya vā paṭipajjāpentī. Sesamidhāpi
purimanayeneva yojetabbam.

273. **Alamattoti**¹ puttadārabharaṇam katvā agāraṃ
ajjhāvasanasamattho. **Paṇḍi totī** disānamassanaṭṭhāne paṇḍito hutvā. **Sanhoti**
sukhumatthadassanena saṅhavācābhaṇa nena vā saṅho hutvā. **Paṭibhānavāti**
disānamassanaṭṭhāne paṭibhānavā hutvā. **Nivāta vuttīti** nīcavutti.
Atthaddhoti thambharahito. **Uṭṭhānakoti** uṭṭhānavīriyasampanno. **Analasoti**
nikkosajjo. **Acchinnavuttīti** nirantarakaraṇavasena akhaṇḍavutti. **Medhāvīti**
ṭhānuppattiyā paṅṅāya samannāgato.

Saṅgāhakoti catūhi saṅgahavattūhi saṅgahakaro. **Mittakaroti**
mittagavesano. **Vadaṅṅūti** pubbakārinā vuttavacanam jānāti. Sahāyakassa
gharam gatakāle “mayham sahāyakassa veṭhanam detha, sāṭakam detha,
manussānam bhattavetanam dethā”ti vuttavacanamanussaranto tassa attano

1. Alamattoti (Sī, Ka)

gehaṃ āgatassa tattakaṃ vā tato atirekaṃ vā paṭikattāti attho. Apica saḥāyakassa gharaṃ gantvā imaṃ nāma gaṇhissāmīti āgataṃ saḥāyakaṃ lajjāya gaṇhituṃ asakkontaṃ anicchāritampi tassa vācaṃ ñatvā yena atthena so āgato, taṃ nipphādentō vadaññū nāma. Yena yena vā pana saḥāyakassa ūnaṃ hoti, oloketvā taṃ taṃ dentopi vadaññūyeva. **Netāti** taṃ taṃ atthamā dassento paññāya netā. Vividhāni kāraṇāni dassento netīti **vinetā**. Punappunaṃ netīti **anunetā**.

Tattha tatthāti tasmim tasmim puggale. **Rathassāṇīva yāyati** yathā āṇiyā satiyeva ratho yāti, asati na yāti, evaṃ imesu saṅgahesu satiyeva loko vattati, asati na vattati. Tena vuttaṃ “ete kho saṅgahā loke, rathassāṇīva yāyato”ti.

Na mātā puttakāraṇāti yadi mātā ete saṅgahe puttassa na kareyya, puttakāraṇā mānaṃ vā pūjaṃ vā na labheyya.

Saṅgahā eteti upayogavacane paccattaṃ. “Saṅgahe ete”ti vā pātho. **Samma pekkhantīti** sammā pekkhanti. **Pāsaṃsā ca bhavantīti** pasaṃsanīyā ca bhavanti.

274. Iti Bhagavā yā disā sandhāya te gahapatiputta pitā āha “disā namasse yyāsī”ti, imā tā cha disā. Yadi tvaṃ pitu vacanaṃ karosi, imā disā namassāti dassento Siṅgālassa pucchāya thatvā desanaṃ matthakaṃ pāpetvā Rājagahaṃ piṇḍāya pāvisi. Siṅgālakopi saraṇesu patiṭṭhāya cattālīsakoṭidhanaṃ Buddhasāsane vikiritvā puñña kammaṃ katvā saggaparāyaṇo ahoṣi. Imasmim ca pana sutte yaṃ gihīhi kattaḃbaṃ¹ kammaṃ nāma, taṃ akathitaṃ natthi, **gihivinayo nāmāyaṃ suttanto**. Tasmā imaṃ sutvā yathānusiṭṭhaṃ paṭipajjamānassa vuddhiyeva pāṭikaṅkhā, no parihānīti.

Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāya

Siṅgālasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Yamkiñci gihikattaḃbaṃ (Syā, Ka)

9. Āṭānāṭiyasutta

Paṭhamabhāṇavāraṇṇanā

275. **Evam me sutanti** Āṭānāṭiyasuttam. Tatrāyamaṇṇapubbapadavaṇṇanā—**catuddisaṃ rakkhaṃ ṭhapetvāti** asurasenāya nivāraṇattham Sakkassa Devānamindassa catūsu disāsu ārakkhaṃ ṭhapetvā. **Gumbaṃ ṭhapetvāti** balagumbaṃ ṭhapetvā. **Ovaraṇaṃ ṭhapetvāti** catūsu disāsu ārakkhake ṭhapetvā. **Evam** Sakkassa devāna mindassa ārakkhaṃ susaṃvihitaṃ katvā Āṭānāṭanagare nisinnā satta Buddhhe ārabha imaṃ parittaṃ bandhitvā “ye Satthu dhamma-āṇaṃ amhākaṅca rāja-āṇaṃ na suṇanti, tesam idaṅcīdaṅca karissāma”ti sāvanaṃ katvā attanopi catūsu disāsu mahatiyā ca yakkhasenāyāti-ādīhi catūhi senāhi ārakkhaṃ saṃvidahitvā abhikkantāya rattiyā -pa- ekamantaṃ nisīdimsu.

Abhikkantāya rattiyāti tattha abhikkantasaddo khayasundarābhirūpa-abbhanumo danādīsu dissati. Tattha “abhikkantā bhante ratti, nikkhanto paṭhamo yāmo, ciranisinno bhikkhusaṃgho uddisatu bhante Bhagavā bhikkhūnaṃ pātimokkhaṃ”ti¹ evamādīsu khaye dissati. “Ayaṃ imesaṃ catunnaṃ puggalānaṃ abhikkantataro paṇītataro cā”ti² evamādīsu sundare.

“Ko me vandati pādāni, iddhiyā yasaṃ jālaṃ.

Abhikkantena vaṇṇena, sabbā obhāsayaṃ disā”ti³—

Evamādīsu abhirūpe. “Abhikkantaṃ bho Gotamā”ti⁴ evamādīsu abbhanumodane. Idha pana khaye. Tena abhikkantāya rattiyā, parikkhīṇāya rattiyāti vuttaṃ hoti.

Abhikkantavaṇṇāti idha abhikkantasaddo abhirūpe. Vaṇṇasaddo pana chavithuti kulavaggakāraṇasaṅgāhānapamaṇṇarūpāyatanādīsu dissati. Tattha “suvaṇṇavaṇṇosi Bhagavā”ti⁵ evamādīsu chaviyaṃ. “Kadā saṅgāhānaṃ pana te gahapati ime samaṇassa Gotamassa vaṇṇā”ti⁶ evamādīsu thutiyaṃ.

1. Am 3. 44 piṭṭhe.

2. Am 1. 414 piṭṭhe.

3. Khu 2. 73 piṭṭhe.

4. Vi 1. 7 piṭṭhe.

5. Ma 2. 351 piṭṭhe.

6. Ma 2. 49 piṭṭhe.

“cattārome bho Gotama vaṇṇā”¹ti evamādīsu kulavagge. “Atha kena nu vaṇṇena gandha thenoti vuccatī”²ti-ādīsu² kāraṇe. “Mahantaṃ hatthirājavaṇṇaṃ abhinimminivā”³ti³ evamā dīsu saṅṭhāne. “Tayo pattassa vaṇṇā”⁴ti⁴ evamādīsu pamāṇe. “Vaṇṇo gandho raso oḷā”⁵ti evamādīsu rūpāyatane. So idha chaviyaṃ daṭṭhabbo. Tena “abhikkantavaṇṇā, abhirūpa cchavī”⁶ti vuttaṃ hoti.

Kevalakappanti ettha kevalasaddo anavasesayebhuyya-abyāmissānatireka daḷhatthavisamīyogādi-aneekattho. Tathā hissa “kevalaparipuṇṇaṃ parisuddhaṃ brahma cariyaṃ”⁷ti⁵ evamādīsu anavasesatā attho. “Kevalakappā ca Aṅgamāgadhā pahūtaṃ khāda nīyaṃ bhojanīyaṃ ādāya abhikkamitukāmā hontī”⁸ti⁶ evamādīsu yebhuyyatā. “Kevalassa dukkhakkhandhassa samudayo hotī”⁹ti⁷ evamādīsu abyāmissatā. “Kevalaṃ saddhā mattakaṃ nūna ayamāyasmā”¹⁰ti⁸ evamādīsu anantirekatā. “Āyasmato bhante Anuruddhassa Bāhiko nāma saddhivihāriko kevalakappaṃ saṃghabhedāya ṭhito”¹¹ti⁹ evamādīsu daḷhatthatā. “Kevalī gusitavā uttamapurisoti vuccatī”¹²ti¹⁰ evamādīsu visamīyogo. Idha panassa anavasesattho adhippeto.

Kappasaddo panāyaṃ abhisaddahanavohārakālapaññattichedanavikappalesa samantabhāvādi-aneekattho. Tathā hissa “okappaniyametaṃ bhoto Gotamassa. Yathā taṃ Arahatō Sammāsambuddhassa”¹³ti¹¹ evamādīsu abhisaddahanamattho. “Anujānāmi bhikkhave pañcahi samaṇakappehi phalaṃ paribhuñjitun”¹⁴ti¹² evamādīsu vohāro. “Yena sudantaṃ niccakappaṃ viharāmi”¹⁵ti¹³ evamādīsu kālo. “Iccāyasmā kappo”¹⁶ti¹⁴ evamādīsu paññatti. “Alaṅkato kappitakesamassū”¹⁷ti¹⁵ evamādīsu chedanaṃ. “Kappati dvaṅgula kappo”¹⁸ti¹⁶ evamādīsu vikappo, “atthi kappo nipajjitun”¹⁹ti¹⁷ evamādīsu lesa. “Kevala kappaṃ Veḷuvanaṃ obhāsetvā”²⁰ti¹⁸

1. Dī 1. 86 piṭṭhe.

2. Saṃ 1. 206 piṭṭhe.

3. Saṃ 1. 105 piṭṭhe.

4. Vi 1. 353 piṭṭhe.

5. Vi 1. 1 piṭṭhe.

6. Vi 3. 36 piṭṭhe.

7. Vi 3. 1 piṭṭhe.

8. Aṃ 2. 331 piṭṭhe.

9. Aṃ 1. 562 piṭṭhe.

10. Aṃ 3. 269 piṭṭhe.

11. Ma 2. 316 piṭṭhe.

12. Vi 4. 244 piṭṭhe.

13. Ma 2. 316 piṭṭhe.

14. Khu 1. 444 piṭṭhe.

15. Khu 2. 100 piṭṭhe.

16. Vi 4. 491 piṭṭhe.

17. Aṃ 3. 148 piṭṭhe.

18. Saṃ 1. 50 piṭṭhe.

evamādīsu samantabhāvo. Idha pana samantabhāvo attho adhippeto. Tasmā “kevala kappam Gijjhakūṭan”ti ettha anavasesam samantato Gijjhakūṭanti evamattho daṭṭhabbo.

Obhāsetvāti vatthamālālaṅkārasarīrasamuṭṭhitāya ābhāya pharivā, candimā viya sūriyo viya ca ekobhāsam ekapajjotam karitvāti attho. **Ekamantam nisīdimṣūti** deva tānam Dasabalassa santike nisinnaṭṭhānam nāma na bahu, imasmim pana sutte parittagāra vavasena nisīdimṣu.

276. **Vessavaṇoti** kiñcāpi cattāro mahārājāno āgatā, Vessavaṇo pana Dasabalassa vissāsiko kathāpavattane byatto susikkhito, tasmā Vessavaṇo mahārājā Bhagavantam etadavoca. **Uḷārāti** mahesakkhānubhāvasampannā. **Pāṇātipātā veramaṇiyāti** pāṇātipāte diṭṭhadhammikasamparāyikam ādinavam dassetvā tato veramaṇiyā dhammam deseti. Sesesupi eseva nayo. **Tattha santi uḷārā yakkhā nivāsinoti** tesu senāsanesu santi uḷārā yakkhā nibaddhavāsino. **Āṭānāṭiyanti** Āṭānāṭanagare baddhattā evamnāmam. Kim pana Bhagavato apaccakkhadhammo nāma atthīti, natthi. Atha kasmā Vessavaṇo “uggaṇhātu bhante Bhagavā”ti-ādimāha. Okāsakaraṇattham. So hi Bhagavantam imam parittam sāvetum okāsam kārento evamāha. Satthu kathite imam parittam garu bhavissatītipi āha. **Phāsuvihārāyāti** gamanaṭṭhānādīsu catūsu iriyāpathesu sukhavihārāya.

277. **Cakkhumantassāti** na vipassīyeva cakkhumā, sattapi Buddhā cakkhumanto, tasmā ekekassa Buddhassa etāni satta satta nāmāni honti. Sabbepi Buddhā cakkhumanto, sabbe sabbabhūtānukampino, sabbe nhātakilesattā¹ nhātakā. Sabbe mārasenāpamaddino, sabbe vusitavanto, sabbe vimuttā, sabbe aṅgato rasmīnam nikkhantattā aṅgīrasā. Na kevalaṅca Buddhānam etāneva satta nāmāni, asaṅkhyeyyāni nāmāni saguṇena Mahesinoti vuttam.

Vessavaṇo pana attano pākāṭanāmasena evamāha. **Te janāti** idha khīṇāsavā janāti adhippetā. **Apisuṇāthāti** desanāsīsamattametam, amusā apisuṇā aphaṇṇasā mantabhāṇinoti² attho.

1. Nihatakilesattā (Sī)

2. Mattabhāṇinoti (Sī)

Mahattāti mahantabhāvaṃ pattā. “Mahantā”tipi pāṭho, mahantāti attho. **Vītasāradā**ti nissāradā vigatalomahaṃsā.

Hitanti mettāpharaṇena hitaṃ. **Yaṃ namassantī**ti ettha yanti nipātamattaṃ. **Mahattanti** mahantaṃ. Ayameva vā pāṭho, idaṃ vuttaṃ hoti “ye cāpi loke kilesanibbā nena nibbutā yathābhūtaṃ vipassisuṃ, vijjādiguṇasampannaṃ hitaṃ devamanussānaṃ Gotamaṃ namassanti, te janā apisuṇā, tesampi namatthū”ti. Aṭṭhakathāyaṃ pana te janā apisuṇāti te Buddhā apisuṇāti evaṃ paṭhamagāthāya Buddhānaṃyeva vaṇṇo kathito, tasmā paṭhamagāthā sattannaṃ Buddhānaṃ vasena vuttā. Dutiyagāthāya “Gotamaṃ”ti desanāmukhamattametaṃ. Ayampi hi sattannaṃyeva vasena vuttāti veditabbā. Ayañhettha attho, loke paṇḍitā devamanussā yaṃ namassanti Gotamaṃ, tassa ca tato purimānaṃca Buddhānaṃ namatthūti.

278. **Yato uggacchatī**ti yato ṭhānato udeti. **Ādiccoti** aditiyā putto, vevacana mattaṃ vā etaṃ sūriyasaddassa. Mahantaṃ maṇḍalaṃ assāti **maṇḍalīmahā**. **Yassa cuggacchamānassāti**ti yaṃhi uggacchamāne. **Sarīvarīpi nirujjhatī**ti ratti antaradhāyati. **Yassa cuggateti**ti yasmaṃ uggate.

Rahadoti udakarahado. **Tatthāti**ti yato uggacchati sūriyo, tasmaṃ ṭhāne. **Samu ddoti**ti yo so rahadoti vutto, so na añño, atha kho samuddo. **Saritodakoti**ti visaṭodako¹, saritā nānappakārā nadiyo assa udake pavitṭhāti vā **saritodako**. **Evaṃ taṃ tattha jānanti**ti taṃ rahadaṃ tattha evaṃ jānanti. Kinti jānanti? Samuddo saritodakoti evaṃ jānanti.

Itoti Sineruto vā tesāṃ nisinnaṭṭhānato vā. **Janoti**ti ayaṃ mahājano. **Ekanāmāti**ti indanāmena ekanāmā. Sabbesaṃ kira tesāṃ Sakkassa devaraṇṇo nāmameva nāmama kaṃsu. **Asīti dasa eko cāti**ti ekanavutijanā. **Indanāmāti**ti indoti evaṃnāmā. **Buddhaṃ ādiccabandhanti**ti kilesaniddāpagamanenāpi Buddhaṃ. Ādiccena samānagottatāyapi ādiccabandhunaṃ. **Kusalena samekkhasīti**ti anavajjena nipuṇena vā sabbaññutaññāṇena mahājanaṃ olokesi. **Amanussāpi taṃ vandanti**ti amanussāpi taṃ

1. Vipatodako (Ka)

“sabbaññutaññāṇena mahājanam olokesī”ti vatvā vandanti. **Sutaṃ netam abhiṇhasoti** etaṃ amhehi abhikkhaṇam sutam. **Jinaṃ vandatha Gotamaṃ, Jinaṃ vandāma Gotamanti** amhehi puṭṭhā Jinaṃ vandāma Gotamanti vadanti.

279. **Yena petā pavuccantīti** petā nāma kālaṅkatā, te yena disābhāgena nīhariya ntūti vuccanti. **Pisuṇā piṭṭhimamsikāti** pisuṇāvācā ceva piṭṭhimamsam khādantā viya parammukhā garahakā ca. Ete ca yena nīhariyantūti vuccanti, sabbepi hete dakkhiṇa dvārena nīharitvā dakkhiṇato nagarassa ḍayhantu vā chijjantu vā haññantu vāti evam vuccanti. **Ito sā dakkhiṇā disāti** yena disābhāgena te petā ca pisuṇādikā ca nīhariyantūti vuccanti, ito sā dakkhiṇā disā. **Itoti Sineruto vā tesam nisinnaṭṭhānato vā. Kumbhaṇḍā nanti** te kira devā mahodarā honti, rahassaṅgampi ca nesam kumbho viya mahantaṃ hoti. Tasmā kumbhaṇḍāti vuccanti.

280. **Yattha coggacchati sūriyoti** yasmim disābhāge sūriyo attham gacchati.

281. **Yenāti** yena disābhāgena. **Mahānerūti** Mahāsineru pabbatarājā. **Sudassa noti** sovaṇṇamayattā sundaradassano. Sinerussa hi pācīnapassam rajatamayam, dakkhiṇa passam maṇimayam, pacchimapassam phalikamayam, uttarapassam sovaṇṇamayam, tam manuññadassanam hoti. Tasmā yena disābhāgena Sineru sudassanoti ayametthattho. **Manussā tattha jāyantīti** tattha Uttarakurumhi manussā jāyanti. **Amamāti** vatthābharāṇa pānabhojanādīsupi mamattavirahitā. **Apariggahāti** itthipariggahena apariggahā. Tesam kira “ayam mayham bhariyā”ti mamattam na hoti, mātaram vā bhaginim vā disvā chandarāgo nuppajjati.

Napi nīyanti naṅgalāti naṅgalānipi tattha “kasikammaṃ karissāmā”ti na khettaṃ nīyanti. **Akaṭṭhapākimanti** akaṭṭhe bhūmibhāge araṇṇe sayameva jātam. **Taṇḍula pphalanti** taṇḍulāva tassa phalam hoti.

Tuṇḍikīre pacitvānāti ukkhaliyam ākiritvā niddhumaṅgārena agginā pacitvā. Tattha kira jotikapāsāṇā¹ nāma honti. Atha kho te

1. Jotipāsāṇā (Sī)

tayo pāsāṇe ṭhapetvā taṃ ukkhalim āropenti. Pāsāṇehi tejo samuṭṭhahitvā taṃ pacati. **Tato bhuñjanti bhojananti** tato ukkhalito bhojanameva bhuñjanti, añño sūpo vā byañjanaṃ vā na hoti, bhuñjantānaṃ cittānukūloyevassa raso hoti. Te taṃ ṭhānaṃ sampattānaṃ dentiyeva, macchariyacittaṃ nāma na hoti. Buddhapaccekabuddhādayopi mahiddhikā tattha gantvā piṇḍapātaṃ gaṇhanti.

Gāvim ekakhuraṃ katvāti gāvim gahetvā ekakhuraṃ vāhanameva¹ katvā. Taṃ abhiruyha Vessavaṇassa paricārakā yakkhā. **Anuyanti disodisanti** tāya tāya disāya caranti. **Pasum ekakhuraṃ katvāti** ṭhapetvā gāvim avasesacattuppadajātikaṃ pasum ekakhuraṃ vāhanameva katvā disodisaṃ anuyanti.

Itthim vā vāhanaṃ katvāti yebhuyyena gabbhinim mātugāmaṃ vāhanaṃ karitvā. Tassā piṭṭhiyā nisīditvā caranti. Tassā kira piṭṭhi onamituṃ sahati. Itarā pana itthiyo yāne yojenti. **Purisaṃ vāhanaṃ katvāti** purise gahetvā yāne yojenti. Gaṇhantā ca sammādiṭṭhike gahetuṃ na sakkonti. Yebhuyyena paccantimamilakkhuvāsike² gaṇhanti. Aññataro kirettha jānapado ekassa therassa samīpe nisīditvā niddāyati, thero “upāsaka ativiya niddāyasi”ti pucchi. “Ajja bhante sabbarattim Vessavaṇadāsehi kilamitomhī”ti āha.

Kumārim vāhanaṃ katvāti kumāriyo gahetvā ekakhuraṃ vāhanaṃ katvā rathe yojenti. **Kumāravāhanepi** eseva nayo. **Pacārā tassa rājīnoti** tassa rañño paricārikā. **Hatthiyānaṃ assayānanti** na kevalaṃ goyānādīniyeva, hatthi-assayānādīnipi abhiruhitvā vicaranti. **Dibbariṃ yānanti** aññampi nesaṃ bahuviddhaṃ dibbayānaṃ upaṭṭhitameva hoti, etāni tāva nesaṃ upakappanayānāni. Te pana pāsāde varasayanamhi nipannāpi piṭṭhasivikādīsu ca nisinnāpi vicaranti. Tena vuttaṃ “pāsādā sivikā cevā”ti. **Mahārājassa yasassinoti** evaṃ ānubhāvasampannassa yasassino mahārājassa etāni yānāni nibbattanti.

1. Ekakhuraṃ assaṃ viya vāhanameva (Syā, Ka) 2. Paccantamilakkhavāsike (Sī)

Tassa ca nagarā ahu, antalikkhe sumāpitāti tassa rañño ākāse suṭṭhu māpitā ete Āṭānāṭadikā nagarā ahesum, nagarāni bhavimsūti attho. Ekañhissa nagaram Āṭānāṭā nāma āsi, ekañ Kusināṭā nāma, ekañ Parakusināṭā nāma, ekañ Nāṭasūriyā nāma, ekañ Parakusiṭānāṭā nāma.

Uttarena kasivantoti tasmiñ ṭhatvā ujum uttaradisāya Kasivanto nāma aññañam nagaram. **Janoghamaparena cāti** etassa aparabhāge Janogham nāma aññañam nagaram. **Navanavatiyoti** aññañampi Navanavatiyo nāma ekañ nagaram. Aparam Ambara-ambaravatiyo nāma. **Āḷakamandāti** aparampi Āḷakamandā nāma rājadhānī.

Tasmā Kuvero mahārājāti ayam kira anuppanne Buddhhe Kuvero nāma brāhmaṇo hutvā ucchuvappam kāretvā satta yantāni yojesi. Ekissāya yantasālāya uṭṭhitam āyam āgatāgatassa mahājanassa datvā puññañam akāsi. Avasesasālāhi tattheva bahutaro āyo uṭṭhāsi, so tena pasīditvā avasesasālāsupi uppajjanakam gahetvā vīsati vassasahassāni dānam adāsi. So kālam katvā cātumahārājikesu Kuvero nāma devaputto jāto. Apra bhāge visāṇāya rājadhāniyā rajjam kāresi. Tato paṭṭhāya Vessavaṇoti vuccati.

Paccesanto pakāsentīti paṭi-esanto visum visum atthe upaparikkhamānā anusā samānā aññe dvādasa yakkharaṭṭhikā pakāsentī. Te kira yakkharaṭṭhikā sāsanañam gahetvā dvādasannañam yakkhadovārikānañam nivedenti. Yakkhadovārikā tam sāsanañam mahārājassa nivedenti. Idāni tesam yakkharaṭṭhikānañam nāmañam dassento **tatolāti**-ādimāha. Tesu kira eko Tatolā nāma, eko Tattalā nāma, eko Tatotalā nāma, eko Ojasi nāma, eko Tejasi nāma, eko Tatojasi nāma. **Sūro rājāti** eko Sūro nāma, eko Rājā nāma, eko Sūroraṭṭhā nāma, **arittṭho nemīti** eko Ariṭṭho nāma, eko Nemi nāma, eko Ariṭṭhanemi nāma.

Rahadoṇi tattha dharaṇī nāmāti tattha paneko nāmena Dharaṇī nāma udaka rahado atthi, paṇṇāsayojanā mahāpokkharāṇī atthīti vuttaṃ hoti. **Yato meghā pavassantīti** yato pokkharāṇito udakaṃ gahetvā meghā pavassanti. **Vassā yato patāyantīti** yato vuṭṭhiyo avattharamānā nigacchanti. Meghesu kira uṭṭhitesu tato pokkharāṇito purāṇa-udakaṃ bhassati. Upari megho uṭṭhahitvā taṃ pokkharāṇiṃ navodakena pūreti. Purāṇodakaṃ heṭṭhimāṃ hutvā nikkhamati. Paripuṇṇāya pokkharāṇiyā valāhakā vigacchanti. **Sabhāpīti** sabhā. Tassā kira pokkharāṇiyā tīre Sālavatīyā nāma latāya parikkhitto dvādasayojaniko ratanamaṇḍapo atthi, taṃ sandhā yetāṃ vuttaṃ.

Payirupāsantīti nisīdanti. **Tattha niccaphalā rukkhāti** tasmim̃ ṭhāne taṃ maṇḍapaṃ parivāretvā sadā phalitā ambajambu-ādayo rukkhā niccappupphitā ca campakamālādayoti¹ dasseti. **Nānāḍijagaṇāyutāti** vividhapakkhisāṅghasamākulā. **Mayūraḱoṇcābhirudāti** mayūrehi koṇcasakuṇehi ca abhirudā upagītā.

Jīvañjīvakasaddetthāti “jīva jīvā”² evaṃ viravantānaṃ jīvañjīvakasakuṇānaṃpi ettha saddo atthi. **Oṭṭhavacittakāti** “uṭṭhehi citta, uṭṭhehi citta”³ evaṃ vassamānā uṭṭhavacittakasakuṇāpi tattha vicaranti. **Kukkuṭakāti** vanakukkuṭakā. **Kuḷīrakāti** suvaṇṇakakkaṭakā. **Vaneti** padumavane. **Pokkharasātakāti** pokkharasātakā nāma sakuṇā.

Sukasālikasaddetthāti sukānañca sālīkānañca saddo ettha. **Daṇḍamāṇavakāni cāti** manussamukhasakuṇā. Te kira dvīhi hatthehi suvaṇṇadaṇḍaṃ gahetvā ekaṃ pokkharapattaṃ akkamitvā anantare pokkharapatte suvaṇṇadaṇḍaṃ nikkhipantā vicaranti. **Sobhati sabbakālaṃ sāti** sā pokkharāṇī sabbakālaṃ sobhati. **Kuveranaḷīnīti** Kuverassa naḷīnī padumasarabhūtā, sā Dharaṇī nāma pokkharāṇī sadā nirantaraṃ sobhati.

282. **Yassa kassacīti** idaṃ Vessavaṇo Āṭānāṭiyāṃ rakkhaṃ niṭṭhapetvā tassā parikammaṃ dassento āha. Tattha **suggahitāti** atthañca byañjanañca parisodhetvā suṭṭhu uggahitā. **Samattā pariyāputāti** padabyañjanāni

1. Campakasālādayoti (Sī) 2. Jīvaṃ jīvāti (Sī) 3. Uṭṭhehi citte, uṭṭhehi citteti (Sī)

ahāpetvā paripuṇṇaṃ uggahitā. Atthampi pālīmpi visaṃvādetvā sabbaso vā pana appaṇaṃ katvā bhaṇantassa hi parittaṃ tejavantaṃ na hoti, sabbaso paṇaṃ katvā bhaṇantasseva tejavantaṃ hoti. Lābhahetu uggahetvā bhaṇantassāpi atthaṃ na sādheti, nissaraṇapakkhe ṭhatvā mettaṃ purecārikaṃ katvā bhaṇantasseva atthāya hotīti dasseti. **Yakkhapacāro**ti yakkhaparicāraṃ.

Vatthum vāti gharavatthum vā. **Vāsaṃ vā**ti tattha nibaddhavāsaṃ vā. **Samitinti** samāgamaṃ. **Anāvayhanti** na āvāhayuttaṃ. **Avivayhanti** na vivāhayuttaṃ. Tena saha¹ āvāhavivāhaṃ na kareyyunti attho. **Attāhipi paripuṇṇāhī**ti “kaḷārakkhi kaḷāradantā”ti evaṃ etesaṃ attabhāvaṃ upanetvā vuttāhi paripuṇṇabyañjanaṃhi paribhāsāhi paribhā seyyum, yakkha-akkosehi nāma akkoseyyunti attho. **Rittampissa pattanti** bhikkhūnaṃ pattasadisameva lohappattāṃ hoti. Tam sīle nikkujjitaṃ yāva galavāṭakā bhassati. Atha naṃ majjhe ayokhīlena ākoṭenti.

Caṇḍāti kodhanā. **Ruddhā**ti viruddhā. **Rabhasā**ti karaṇuttariyā. **Neva mahā rājānaṃ ādiyantī**ti vacanaṃ na gaṇhanti, āṇaṃ na karonti. **Mahārājānaṃ purisakānanti** atthavāsatiyakkhasenāpatīnaṃ. **Purisakānanti** yakkhasenāpatīnaṃ ye manassā² tesāṃ. **Avaruddhā nāmā**ti paccāmittā verino. **Ujjhāpetabbanti** parittaṃ vatvā amanusse paṭikkamāpetum asakkontena etesaṃ yakkhānaṃ ujjhāpetabbaṃ, ete jānāpetabbāti attho.

Parittaparikkammakathā

Idha pana ṭhatvā parittassa parikkammaṃ kathetabbaṃ. Paṭhamameva hi Āṭṭhānāṭṭiyasuttaṃ na bhaṇitabbaṃ, Mettasuttaṃ Dhajaggasuttaṃ Ratanasuttanti imāni sattāhaṃ bhaṇitabbāni. Sace muñcati, sundaraṃ. No ca muñcati, Āṭṭhānāṭṭiyasuttaṃ bhaṇitabbaṃ, taṃ bhaṇantena bhikkhūnā piṭṭhaṃ vā maṃsaṃ vā na khādītābbaṃ, susāne na vasītābbaṃ. Kasmā? Amanussā okāsaṃ labhanti. Parittakaraṇaṭṭhānaṃ haritupalittaṃ kāretvā tattha parisuddhaṃ āsanaṃ paññāpetvā nisīditābbaṃ.

1. Tenassa (Ka)

2. Amanussā (Sī), manussā (Ka) Ṭikā oloketabbā.

Parittakārako bhikkhu vihārato gharaṃ nentehi phalakāvudhehi parivāretvā netabbo. Abbhokāse nisīditvā na vattabbaṃ, dvāravātapānāni pidahitvā nisinnena āvudhahatthehi saṃparivāritena mettacittaṃ purecārikaṃ katvā vattabbaṃ. Paṭhamaṃ sikkhāpadāni gāhāpetvā sīle patiṭṭhitassa parittaṃ kātappaṃ. Evampi mocetuṃ asakkontena vihāraṃ ānetvā cetiyaṅgaṇe nipajjāpetvā āsanapūjaṃ kāretvā dīpe jālāpetvā cetiyaṅgaṇaṃ sammajjitvā maṅgalakathā¹ vattabbā. Sabbasannipāto ghoṣetabbo. Vihārassa upavane jeṭṭhakarukkho nāma hoti, tattha bhikkhusaṅgho tumhākaṃ āgamaṃ paṭimānetīti paṇiṭabbaṃ. Sabbasannipātaṭṭhāne anāgantuṃ nāma na labbhati. Tato amanussagahitako “tvaṃ ko nāmā”ti pucchitabbo. Nāme kathite nāmeneva ālapitabbo. Itthannāma tuyhaṃ mālāgandhādīsu patti āsanapūjāya patti piṇḍapāte patti, bhikkhusaṅghena tuyhaṃ paṇṇākāratthāya mahāmaṅgalakathā vuttā, bhikkhusaṅghe gāravena etaṃ muñcāhīti mocetabbo. Sace na muñcati, devatānaṃ ārocetabbaṃ “tumhe jānātha, ayaṃ amanusso amhākaṃ vacanaṃ na karoti, mayaṃ Buddha-āṇaṃ karissāmā”ti parittaṃ kātappaṃ. Etaṃ tāva gihīnaṃ parikkammaṃ. Sace pana bhikkhu amanussena gahito hoti, āsanāni dhovitvā sabbasannipātaṃ ghoṣāpetvā gandhamālādīsu pattim datvā parittaṃ bhaṇiṭabbaṃ. Idaṃ bhikkhūnaṃ parikkammaṃ.

Vikkanditabbanti sabbasannipātaṃ ghoṣāpetvā aṭṭhavīsati yakkhasenāpatayo kanditabbā. **Viravitabbanti** “ayaṃ yakkho gaṇhātī”ti-ādīni bhaṇantaṃ tehi saddhiṃ kathetabbaṃ. Tattha **gaṇhātīti** sarīre adhimuccati. **Āvisatīti** tasseva vevacanaṃ. Atha vā laggati na apētīti vuttam hoti. **Heṭhetīti** uppannaṃ rogaṃ vaḍḍhento bādhati. **Viheṭhetīti** tasseva vevacanaṃ. **Himsatīti** appamaṃsalohitaṃ karonto dukkhāpeti. **Vihimsatīti** tasseva vevacanaṃ. **Na muñcatīti** appamādagāho² hutvā muñcituṃ na icchati, evaṃ etesaṃ viravitabbaṃ.

283. Idāni yesaṃ evaṃ viravitabbaṃ, te dassetuṃ **katamesaṃ yakkhānanti-ādīmāha**. Tattha **indo somoti-ādīni** tesam nāmāni. Tesu

1. Maṅgalagāthā (Sī)

2. Apamāragāho (Sī), saṃsumāraggāho (Syā), ādhānaggāho (?)

vessāmittoti Vessāmittapabbatavāsī eko yakkho. **Yugandharopi** Yugandharapabbatavāsīyeva. **Hiri netthi ca mandiyoti** hiri ca netti ca mandiyō ca. **Maṇi māṇi varo dīghoti** maṇi ca māṇi ca varo ca dīgho ca. **Athoserīsako sahāti** tehi saha añño serīsako nāma. “Imesaṃ yakkhānaṃ -pa- ujjhāpetabban”ti ayaṃ yakkho imaṃ heḥheti viheḥheti na muñcatīti evaṃ etesaṃ yakkhasenāpatīnaṃ ārocetabbaṃ. Tato te bhikkhusaṅgho attano dhamma-āṇaṃ karoti, mayampi amhākaṃ yakkharāja-āṇaṃ karomāti ussukkaṃ karissanti. Evaṃ amanussānaṃ okāso na bhavissati, Buddhasāvakaṇaṃ phāsu vihāro ca bhavissatīti dassento “ayaṃ kho sā mārisa Āṭānāṭiyā rakkhā”ti-ādimāha. Taṃ sabbaṃ, tato parañca uttānatthamevāti.

Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāya

Āṭānāṭiyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Saṅgītisutta

296. **Evam me sutanti** Saṅgītisuttaṃ. Tatrāyamaṃpubbapadaṃvaṇṇanā—**cārikam caramānoti** nibaddhacārikam caramāno. Tadā kira Satthā dasasahassacakkavāḷe ñāṇa jālam pattharivā lokam volokayamāno Pāvānagaravāsino Mallarājāno disvā ime rājāno mayham sabbaññutaññāṇajālassa anto paññāyanti kiṃ nu khoti āvajjanto “rājāno ekam sandhāgāram kāresuṃ, mayi gate maṅgalam bhaṇāpessanti, aham tesam maṅgalam vatvā uyyojetvā ‘bhikkhusaṃghassa dhammakatham kathehi’ ti Sāriputtam vakkhāmi, Sāriputto tīhi Piṭakehi sammāsivā cuddasapañhādhekena pañhasahassena paṭimaṇḍetvā bhikkhusaṃghassa Saṅgītisuttaṃ nāma kathessati, suttantaṃ āvajjetvā pañca bhikkhusatāni saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇissanti” ti imamattham disvā cārikam pakkanto. Tena vuttam “Malleṣu cārikam caramāno” ti.

Ubbhatakanavasandhāgāraṇṇanā

297. **Ubbhatakanti** tassa nāmam, uccattā vā evam vuttam. **Sandhāgāranti** nagaramajjhe sandhāgārasālā. **Samaṇena vāti** ettha yasmā gharavatthupariggaha kāleyeva devatā attano vasanaṭṭhānam gaṇhanti. Tasmā devena vāti avatvā “samaṇena vā brahmaṇena vā kenaci vā manussabhūtenā” ti vuttam. **Yena Bhagavā tenupa saṅkamimsūti** Bhagavato āgamanam sutvā “amhehi gantvāpi na Bhagavā ānīto, dūtam pesetvāpi na pakkosāpito, sayameva pana mahābhikkhusaṃghaparivāro amhākam vasana ṭṭhānam sampatto, amhehi ca sandhāgārasālā kārītā, ettha mayam Dasabalam ānetvā maṅgalam bhaṇāpessāmā” ti cintetvā upasaṅkamimsu.

298. **Yena sandhāgāram tenupasaṅkamimsūti** tam divasam kira sandhāgāre cittakammaṃ niṭṭhapetvā aṭṭakā muttamattā honti, Buddhā ca nāma araṇṇājjhāsaya araṇṇārāmā, antogāme vaseyyum vā no vā. Tasmā Bhagavato manam jānitvāva paṭijaggissāmāti cintetvā te Bhagavantaṃ upasaṅkamimsu. Idāni pana manam labhitvā paṭijaggitukāmā yena sandhāgāram

tenupasaṅkamimsu. **Sabbasantharinti** yathā sabbam santhataṃ hoti, evaṃ. **Yena Bhagavā tenupasaṅkamimsūti** ettha pana te Mallarājāno sandhāgāraṃ paṭijaggitvā nagaravīthiyopi sammajjāpetvā dhaje ussāpetvā gehadvāresu puṇṇaghaṭe ca kadaliyo ca ṭhapāpetvā sakalanagaraṃ dīpamālādīhi vippakiṇṇatāraṃ viya katvā khīrapāyake dāraṃ khīraṃ pāyyetha, dahare kumāre lahuṃ lahuṃ bhojāpetvā sayāpetha, uccā saddaṃ mā karittha, ajja ekarattim Sathā antogāme vasissati, Buddhā nāma appasadda kāmā hontī bherim carāpetvā sayam daṇḍadīpikaṃ ādāya yena Bhagavā tenupasaṅka mimsu.

299. **Bhagavantamyeva purakkhatvāti** Bhagavantam purato katvā. Tattha Bhagavā bhikkhūnañceva upāsakānañca majjhe nisinno ativiya virocati, samantapāsādiko suvaṇṇavaṇṇo abhirūpo dassaniyo. Purimakāyato suvaṇṇavaṇṇā rasmi utthahitvā asītihattham ṭhānam gaṇhāti. Pacchimakāyato. Dakkhiṇahatthato. Vāmahatthato suvaṇṇavaṇṇā rasmi utthahitvā asītihattham ṭhānam gaṇhāti. Upari kesantato paṭṭhāya sabbakesāvattehi moragīvavaṇṇā rasmi utthahitvā gaganatale asītihattham ṭhānam gaṇhāti. Heṭṭhā pādālehi pavāḷavaṇṇā rasmi utthahitvā ghanapathaviyam asītihattham ṭhānam gaṇhāti. Evaṃ samantā asīti hatthamattam ṭhānam chabbaṇṇā Buddharasmiyo vijjotamānā vipphandamānā vidhāvanti. Sabbe disābhāgā suvaṇṇacampakapupphehi vikiriyamānā viya suvaṇṇaghaṭato nikkhantasuvaṇṇarasadhārāhi siṅcamānā viya pasārīta suvaṇṇapaṭaparikkhittā viya verambhavātasamuṭṭhitakimsukakaṇikārapupphacuṇṇa samākiṇṇā viya ca vippakāsanti.

Bhagavatopi asīti-
anubyañjanabyāmapabhādvattimsavaralakkhaṇasamujjalaṃ sarīraṃ samuggatatāraṃ viya gaganatalaṃ, vikasitamiva padumavanaṃ, sabbapāli phullo viya yojanasatiko pāricchattako paṭipāṭiyā ṭhapitānaṃ dvattimsacandānaṃ dvattimsasūriyānaṃ dvattimsacakkavattirājānaṃ dvattimsadevarājānaṃ dvattimsamahābrahmānaṃ siriyaṃ sirim abhibhavamānaṃ viya virocati. Parivāretvā nisinnā bhikkhūpi sabbeva appicchā santuṭṭhā pavivittā asamsaṭṭhā āradhaviṇṇiyā vattāro vacanakkhamā codakā pāpagarahino sīlasampannā

samādhisampannā paññā vimutti vimuttiñāṇadassanasampannā. Tehi parivārito Bhagavā rattakambalaparikkhitto viya suvaṇṇakkhandho, rattapadumavanasaṇḍamajjhagatā viya suvaṇṇanāvā, pavāḷavedikāparikkhitto viya suvaṇṇapāsādo virocittha.

Asītimahātherāpi nam meghavaṇṇam paṃsukūlam pārupitvā maṇivamma vammitā viya mahānāgā parivārayiṃsu vantarāgā bhinnakilesā vijaṭṭajajā chinnaba ndhanā kule vā gaṇe vā alaggā. Iti Bhagavā sayam vītarāgo vītarāgehi, vītadoso vītadosehi, vītamoho vītamohēhi, nittaṇho nittaṇhehi, nikkilesō nikkilesehi, sayam Buddho bahussutabuddhehi parivārito pattaparivāritam viya kesaram, kesaraparivāritā viya kaṇṇikā, aṭṭhanāgasahassaparivārito viya Chaddanto nāgarājā, naputihamsasahassa parivārito viya Dhatarattho hamsarājā, senaṅgaparivārito viya cakkavattirājā, marugaṇa parivārito viya Sakko devarājā, brahmagaṇaparivārito viya hārito mahābrahmā asamena Buddhavesena aparimāṇena Buddhavilāsena tassam parisati¹ nisinnō pāveyyake malle bahudeva rattim dhammiyā kathāya sandassetvā uyyojesi.

Ettha ca **dhammikathā** nāma sandhāgāra-anumodanappaṭisaṃyuttā pakiṇṇaka kathā veditabbā. Tadā hi Bhagavā ākāsagaṅgam otārento viya pathavojam ākaḍḍhanto viya mahājambum matthake gahetvā cārento viya yojaniyamadhugaṇam cakkayantena piḷetvā madhupānam pāyamāno viya ca pāveyyakānam mallānam hitasukhāvaham pakiṇṇakakatham kathesi.

300. **Tuṇhībhūtam tuṇhībhūtanti** yam yam disam anuviloketi, tattha tattha tuṇhībhūtameva. **Anuviloketvāti** maṃsacakkhunā dibbacakkhunāti dvīhi cakkhūhi tato tato viloketvā. Maṃsacakkhunā hi nesam bahiddhā iriyāpatham pariggahesi. Tattha ekabhikkhussāpi neva hatthakukkuccam na pādakukkuccam ahosi, na koci sīsamukhipi, na katham kathesi, na niddāyanto nisīdi. Sabbepi tīhi sikkhāhi sikkhitā nivāte padīpa sikhā viya niccalā nisīdiṃsu. Iti nesam imam iriyāpatham maṃsacakkhunā pariggahesi. **Ālokaṃ**

1. Parisatim (Sī)

pana vaḍḍhayitvā dibbacakkhunā hadayarūpaṃ disvā abbhantaragataṃ sīlaṃ olokesi. So anekasatānaṃ bhikkhūnaṃ antokumbhiyaṃ jalamānaṃ padīpaṃ viya arahattupagaṃ sīlaṃ addasa. Āraddhavipassakā hi te bhikkhū. Iti nesam sīlaṃ disvā “imepi bhikkhū mayhaṃ anucchavikā, ahampi imesaṃ anucchaviko”ti cakkhutaesu nimittaṃ ṭhapetvā bhikkhusaṅghaṃ oloketvā āyasmantaṃ Sāriputtaṃ āmantesi “piṭṭhi me āgilāyati”ti. Kasmā āgilāyati? Bhagavato hi chabbassāni mahāpadhānaṃ padahantassa mahantaṃ kāyadukkhaṃ ahosi. Athassa aparabhāge mahallakakāle piṭṭhivāto uppajji.

Saṅghāṭim paññāpetvāti sandhāgārassa kira ekapasse te rājāno kappiya mañcakaṃ paññapesuṃ “appeva nāma Satthā nipajjeyyā”ti. Satthāpi cahūhi iriyāpathehi paribhuttaṃ imesaṃ mahapphalaṃ bhavissatīti tattha saṅghāṭim paññāpetvā nipajji.

Bhinnanigaṇṭhavatthuvaṇṇanā

301. **Tassa kālaṅkiriyaṃ**ti-ādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ sabbaṃ heṭṭhā vuttameva.

302. **Āmantesī**ti bhaṇḍanādivūpasamakaraṃ svākhyātaṃ dhammaṃ desetukāmo āmantesi.

Ekakavaṇṇanā

303. **Tatthā**ti tasmim dhamme. **Saṅgāyitabbanti** samaggehi gāyitabbaṃ¹, ekava canehi aviruddhavacanehi bhaṇitabbaṃ². **Na vivaditabbanti** atthe vā byañjane vā vivādo na kātabbo. **Eko dhammoti** ekakadukatikādivasena bahudhā sāmaggirasam dassetukāmo paṭhamam tāva “eko dhammo”ti āha. **Sabbe sattā**ti kāmabhavādīsu saññā bhavādīsu ekavokārabhavādīsu ca sabbabhavesu sabbe sattā. **Āhāraṭṭhitikā**ti āhārato ṭhiti etesanti āhāraṭṭhitikā. Iti sabbasattānaṃ ṭhiti hetu āhāro nāma eko dhammo amhākaṃ Satthārā yāthāvato ñatvā sammadakkhāto āvusoti dīpeti.

1. Saṅgāyitabbaṃ (Syā, Ka)

2. Bhavitabbaṃ (Sī)

Nanu ca evaṃ sante yaṃ vuttaṃ “asaññasattā devā ahetukā anāhārā apha ssakā”ti-ādi¹, taṃ vacanaṃ virujjhatīti, na virujjhati. Tesañhi jhānaṃ āhāro hoti. Evaṃ santepi “cattārome bhikkhave āhārā bhūtānaṃ vā sattānaṃ ṭhitiyā sambhavesīnaṃ vā anuggahāya. Katame cattāro. Kabaḷikāro āhāro oḷāriko vā sukhumo vā, phasso dutiyo, manosañcetanā tatiyā, viññāṇaṃ catutthan”ti² idampi virujjhatīti, idampi na virujjhati. Etasmiñhi sutte nippariyāyena āhāralakkhaṇāva dhammā āhārāti vuttā. Idha pana pariyāyena paccayo āhāroti vutto. Sabbadhammānañhi paccayo laddhum vaṭṭati. So ca yaṃ yaṃ phalaṃ janeti, taṃ taṃ āharati nāma, tasmā āhāroti vuccati. Tenevāha “avijjampāhaṃ bhikkhave sāhāraṃ vadāmi, no anāhāraṃ. Ko ca bhikkhave avijjāya āhāro. Pañcanīvaraṇātissa vacanīyaṃ. Pañcanīvaraṇepāhaṃ bhikkhave sāhāre vadāmi, no anāhāre. Ko ca bhikkhave pañcanaṃ nīvaraṇānaṃ āhāro. Ayonisomanasikārotissa vacanīyan”ti³. Ayaṃ idha adhippeto.

Etasmiñhi paccayāhāre gahite pariyāyāhāropi nippariyāyāhāropi sabbo gahitova hoti. Tattha asaññabhava paccayāhāro labbhati. Anuppanne hi Buddhe titthāyatane pabbajitā vāyokasiṇe parikammaṃ katvā catutthajjhānaṃ nibbattetvā tato vuṭṭhāya dhī cittaṃ, dhibbatetaṃ⁴ cittaṃ cittaṃ nāma abhāvoyeva sādhu, cittañhi nissāyeva vadhabandhādipaccayaṃ dukkhaṃ uppajjati. Citte asati natthetanti khantiṃ ruciṃ uppādetvā aparihīnajjhānā kālaṅkatvā asaññabhava nibbattanti. Yo yassa iriyāpatho manussaloke paṇihito ahosi, so tena iriyāpathena nibbattitvā pañca kappasatāni ṭhito vā nisinno vā nipanno vā hoti. ()⁵ Evarūpānampi sattānaṃ paccayāhāro labbhati. Te hi yaṃ jhānaṃ bhāvetvā nibbattā, tadeva nesaṃ paccayo hoti. Yathā jiyāvegena khittasaro yāva jiyāvego atthi, tāva gacchati, evaṃ yāva jhānapaccayo atthi, tāva tiṭṭhanti. Tasmim̐ niṭṭhite khīṇavego saro viya patanti. Ye pana te nerayikā neva uṭṭhānaphalūpajīvī na puññaphalūpajīvīti vuttā, tesam̐ ko

1. Abhi 2. 434 piṭṭhe.

2. Saṃ 1. 253 piṭṭhe.

3. Aṃ 3. 346 piṭṭhe.

4. Dhi vatetaṃ (Syā)

5. (Ettakaṃ addhānaṃ sayito viya hoti) (Syā)

āhāroti. Tesam kammameva āhāro. Kim pañca āhārā atthīti ce. Pañca, na pañcāti idam na vattabham. Nanu paccayo āhāroti vuttametam. Tasmā yena kammena te niraye nibbattā, tadeva tesam thitipaccayattā āhāro hoti. Yam sandhāya idam vuttam “na ca tāva kālam karoti, yāva na tam pāpakammaṃ byantī hotī”ti¹.

Kabaḷikāram āhāram ārabba cettha vivādo na kātabbo. Mukhe uppanno kheḷopi hi tesam āhāraḷikkam sādheti. Kheḷopi hi niraye dukkhavedaniyo hutvā paccayo hoti, sagge sukhavedaniyo. Iti kāmabhava nippariyāyena cattāro āhārā. Rūpārūpabhavesu thapetvā asaṇṇam sesānam tayo. Asaṇṇānaṇceva avasesānaṇca paccayāhāroti iminā āhārena “sabbe sattā āhāraṭṭhitikā”ti etam pañham kathetvā “ayam kho āvuso”ti evam niyyātanampi “atthi kho āvuso”ti puna uddharaṇampi akatvā “sabbe sattā saṅkhāraṭṭhitikā”ti dutiyapañham vissajjesi.

Kasmā pana na niyyātesī na uddharittha? Tattha tattha niyyātiyamānepi uddhāriyamānepi pariyaḷpuṇitum vācetum dukkham hoti, tasmā dve ekābaddhe katvā vissajjesi. Imasmimpi vissajjane heṭṭhā vuttapaccayova attano phalassa saṅkhāraṇato saṅkhāroti vutto. Iti heṭṭhā āhārapaccayo kathito, idha kaṅkhārapaccayoti ayamettha heṭṭhimato viseso. “Heṭṭhā nippariyāyāhāro gahito, idha pariyaḷyāhāroti evam gahite viseso pākaṭo bhavye, no ca gaṇhimsū”ti Mahāsīvatthero āha. Indriyabaddhassapi hi anindriyabaddhassapi paccayo laddhum vaṭṭati. Vinā paccayena dhammo nāma natthi. Tattha anindriyabaddhassa tiṇarukkhalatādino pathavīraso āporaso ca paccayo hoti. Deve avassante hi tiṇādīni milāyanti, vassante ca pana haritāni honti. Iti tesam pathavīraso āporaso ca paccayo hoti. Indriyabaddhassa avijjā taṇhā kammaṃ āhāroti evamādayo paccayā, iti heṭṭhā paccayoyeva āhāroti kathito, idha saṅkhāroti ayamevettha viseso.

1. Ma 3. 205 piṭṭhe.

Ayaṃ kho āvusoti āvuso amhākaṃ Satthārā mahābodhimaṇḍe nisīditvā sayāṃ sabbaññutaññāṇena sacchikatvā ayaṃ ekadhammo desito. Tattha ekadhamme tumhehi sabbeheva saṅgāyitabbaṃ na vivaditabbaṃ.

Yathayidaṃ brahmacariyanti yathā saṅgāyamānānaṃ tumhākaṃ idaṃ sāsana brahmacariyaṃ addhaniyaṃ assa. Ekena hi bhikkhunā “atthi kho āvuso eko dhammo sammadakkhāto. Katamo eko dhammo. Sabbe sattā āhāraṭṭhitikā. Sabbe sattā saṅkhāraṭṭhitikā”ti kathite tassa kathaṃ sutvā añño kathessati. Tassapi aññoti evaṃ paramparakathāniyamena idaṃ brahmacariyaṃ ciraṃ tiṭṭhamānaṃ sadevakassa lokassa atthāya hitāya bhavissatīti ekakavasena Dhammasenāpati Sāriputtatthero sāmaggirasam dassesīti.

Ekakavaṇṇanā niṭṭhitā.

Dukavaṇṇanā

304. Iti ekakavasena sāmaggirasam dassetvā idāni dukavasena dassetuṃ puna desanaṃ ārabhi. Tattha nāmarūpaduke **nāmanti** cattāro arūpino khandhā nibbānaṇca. Tattha cattāro khandhā nāmanaṭṭhena **nāmaṃ**. Nāmanaṭṭhenāti nāmakaraṇaṭṭhena. Yathā hi mahājanasammatattā mahāsammatassa “Mahāsammato”ti nāmaṃ ahosi, yathā mātāpitaro “ayaṃ Tisso nāma hotu, Phusso nāma hotū”ti evaṃ puttassa kittimanāmaṃ karonti, yathā vā “dhammakathiko vinayadharo”ti guṇato nāmaṃ āgacchati, na evaṃ vedanādīnaṃ. Vedanādayo hi mahāpathavī-ādayo viya attano nāmaṃ karontāva uppajjanti. Tesu uppannesu tesam nāmaṃ uppannameva hoti. Na hi vedanaṃ uppannaṃ “tvaṃ vedanā nāma hohī”ti, koci bhaṇati, na cassā yena kenaci kāraṇena nāmaggaṇakiccaṃ atthi, yathā pathaviyā uppannāya “tvaṃ pathavī nāma hohī”ti nāmaggaṇakiccaṃ natthi, cakkavāḷasinerumhi candimasūriyanakkhattesu uppannesu “tvaṃ cakkavāḷam nāma, tvaṃ nakkhattam nāma hohī”ti nāmaggaṇakiccaṃ natthi, nāmaṃ uppannameva hoti, opapātikā paññatti nipatati, evaṃ vedanāya uppannāya “tvaṃ vedanā nāma hohī”ti nāmaggaṇakiccaṃ natthi, tāya uppannāya

vedanāti nāmaṃ uppannameva hoti. Saññādīsupi eseva nayo. Atītepi hi vedanā vedanāyeva. Saññā. Saṅkhārā. Viññāṇaṃ viññāṇameva. Anāgatepi. Paccuppannepi. nibbānaṃ pana sadāpi nibbānamevāti. Nāmanaṭṭhena nāmaṃ. Nāmanaṭṭhenāpi cettha cattāro khandhā nāmaṃ. Te hi ārammaṇābhimukhaṃ namanti. Nāmanaṭṭhena sabbampi nāmaṃ. Cattāro hi khandhā ārammaṇe aññamaññaṃ nāmenti, nibbānaṃ ārammaṇā dhipatipaccayatāya attani anavajjadhamme nāmeti.

Rūpanti cattāro ca mahābhūtā catunnañca mahābhūtānaṃ upādāya rūpaṃ, taṃ sabbampi ruppanaṭṭhena **rūpaṃ**. Tassa vitthārakathā Visuddhimagge vuttanayeneva veditabbā.

Avijjāti dukkhādīsū aññāṇaṃ. Ayampi vitthārato Visuddhimagge kathitāyeva. **Bhavataṇhāti** bhavapatthanā. Yathāha “tatha katamā bhavataṇhā. Yo bhavesu bhavacchando”ti-ādi¹.

Bhavadiṭṭhīti bhavo vuccati sassatāṃ, sassatavasena uppajjanakadiṭṭhi. Sā “tatha katamā bhavadiṭṭhi. “Bhavissati attā ca loko cā”ti yā evarūpā diṭṭhi diṭṭhigatan”ti-ādinā¹ nayena abhidhamme vitthāritā. **Vibhavadiṭṭhīti** vibhavo vuccati ucchedaṃ, uccheda vasena uppajjanakadiṭṭhi. Sāpi “tatha katamā vibhavadiṭṭhi. ‘Na bhavissati attā ca loko cā’ti. Yā evarūpā diṭṭhi diṭṭhigatan”ti-ādinā¹ nayena tattheva vitthāritā.

Ahirikanti “yaṃ na hirīyati hirīyitabbenā”ti¹ evaṃ vitthāritā nillajjatā. **Anotta ppanti** “yaṃ na ottappati ottappitabbenā”ti¹ evaṃ vitthārato abhāyanaka-ākāro.

Hirī ca ottappañcāti “yaṃ hirīyati hirīyitabbena, ottappati ottappitabbenā”ti² evaṃ vitthāritāni hiri-ottappāni. Api cettha ajjhattasamuṭṭhānā **hirī**, bahiddhāsamu ṭṭhānaṃ **ottappaṃ**. Attādhipateyyā hirī, lokādhipateyyaṃ ottappaṃ. Lajjāsabhāva saṅghitā hirī, bhayasabhāvasaṅghitaṃ ottappaṃ. Vitthārakathā panettha sabbākārena Visuddhimagge vuttā.

1. Abhi 1. 257 piṭṭhe.

2. Abhi 1. 258 piṭṭhe.

Dovacassatāti dukkhaṃ vaco etasmim vippaṭikūlagāhimhi vipaccanikasāte anādare puggaleti dubbaco, tassa kammaṃ dovacassaṃ, tassa bhāvo **dovacassatā**. Vitthārato panesā “tattha katamā dovacassatā. Sahadhammike vuccamāne dovaca ssāyan”¹ti¹ abhidhamme āgatā. Sā atthato saṅkhārakkhandho hoti. “Catunnañca khandhānaṃ etenākārena pavattānaṃ etaṃ adhivacanan”¹ti vadanti. **Pāpamittatā**ti pāpā assaddhādayo puggalā etassa mittatī pāpamitto, tassa bhāvo pāpamittatā. Vitthārato panesā “tattha katamā pāpamittatā, ye te puggalā assaddhā dussilā appassutā maccharino duppaññā. Yā tesam sevanā nisevanā saṃsevanā bhajanā sambhajanā bhatti sambhatti taṃsampaṅkatā”¹ti¹ evaṃ āgatā. Sāpi atthato dovacassatā viya daṭṭhabbā.

Sovacassatā ca **kalyāṇamittatā** ca vuttappaṭipakkhanayena veditabbā. Ubhopi panetā idha lokiyalokuttaramissakā kathitā.

Āpattikusalatāti “pañcapi āpattikkhandhā āpattiyo, sattapi āpattikkhandhā āpattiyo. Yā tāsam āpattīnaṃ āpattikusalatā paññā pajānanā”¹ti¹ evaṃ vutto āpattikusalabhāvo.

Āpattivuṭṭhānakusalatāti “yā tāhi āpattīhi vuṭṭhānakusalatā paññā pajānanā”¹ti¹ evaṃ vuttā saha kammavācāya āpattīhi vuṭṭhānaparicchedajānanā paññā.

Samāpattikusalatāti “atthi savitakkasavicārā samāpatti, atthi avitakkavicāramattā samāpatti, atthi avitakka-avicārā samāpatti. Yā tāsam samāpattīnaṃ kusalatā paññā pajānanā”²ti² evaṃ vuttā saha parikammaṇa appanāparicchedajānanā paññā. **Samāpatti vuṭṭhānakusalatā**ti “yā tāhi samāpattīhi vuṭṭhānakusalatā paññā pajānanā”²ti² evaṃ vuttā yathāparicchinnaṃ samāpattito vuṭṭhānasamatthā “ettakam gate sūriye uṭṭhahissāmi”¹ti¹ vuṭṭhānakālaparicchedakā paññā.

Dhātukusalatāti “aṭṭhārasa dhātuyo cakkhudhātu -pa-manoviññādhātu. Yā tāsam dhātūnaṃ kusalatā paññā pajānanā”²ti² evaṃ vuttā.

1. Abhi 1. 258 piṭṭhe.

2. Abhi 1. 259 piṭṭhe.

aṭṭhārasannaṃ dhātūnaṃ sabhāvaparicchedakā savanadhāraṇasammasanapaṭivedha paññā. **Manasikārakusalatāti** “yā tāsāṃ dhātūnaṃ manasikārakusalatā paññā pajāna nā”¹ evaṃ vuttā tāsāmyeva dhātūnaṃ sammasanapaṭivedhapaccavekkhaṇapaññā.

Āyatanakusalatāti “dvādasāyatanāni cakkhāyatanāni -pa-dhammāyatanāni. Yā tesāṃ āyatanānaṃ āyatanakusalatā paññā pajānanā”¹ evaṃ vuttā dvādasannaṃ āyatanānaṃ uggaha manasikārapajānanā paññā. Apica dhātukusalatāpi uggahamaṇa sikārasavanasammasanapaṭivedhapaccavekkhaṇesu vattati manasikārakusalatāpi āyatana kusalatāpi. Ayaṃ panettha viśeso, savana-uggahapaccavekkhaṇā lokiyā, paṭivedho lokuttaro, sammasanamanasikārā lokiyalokuttaramissakā. **Paṭiccasamuppādakusalatāti** “avijjāpaccayā saṅkhārā -pa- samudayo hotīti yā tattha paññā pajānanā”¹ evaṃ vuttā dvādasannaṃ paccayākārānaṃ uggahādivasena pavattā paññā.

Ṭhānakusalatāti “ye ye dhammā yesāṃ yesāṃ dhammānaṃ hetupaccayā uppādāya taṃ taṃ ṭhānanti yā tattha paññā pajānanā”² evaṃ vuttā “cakkhum vatthum katvā rūpaṃ ārammaṇaṃ katvā uppanna cakkhuvīññāṇassa³ cakkhurūpaṃ⁴ ṭhānañceva kāraṇaṇcā”¹ evaṃ ṭhānaparicchindanasamatthā paññā. **Aṭṭhānakusalatāti** “ye ye dhammā yesāṃ yesāṃ dhammānaṃ na hetū na paccayā uppādāya taṃ taṃ aṭṭhānanti yā tattha paññā pajānanā”⁵ evaṃ vuttā “cakkhum vatthum katvā rūpaṃ ārammaṇaṃ katvā sotaviññāṇādīni nuppajjanti, tasmā tesāṃ cakkhurūpaṃ⁴ na ṭhānaṃ na kāraṇaṇ”¹ evaṃ aṭṭhānaparicchindanasamatthāpaññā. Apica etasmim̄ duke “kittāvatā pana bhante ṭhānāṭhānakusalo bhikkhūti alaṃ vacanāyāti. Idhānanda bhikkhu aṭṭhāna metaṃ anavakāso, yaṃ dīṭṭhisampanno puggalo kañci saṅkhāraṃ niccato upagaccheyya, netāṃ ṭhānaṃ vijjatīti pajānāti. Ṭhānañca kho etaṃ vijjati, yaṃ puthujjano kañci saṅkhāraṃ niccato upagaccheyyā”⁶ imināpi suttēna attho vedītabbo.

1. Abhi 1. 259 piṭṭhe.

3. Cakkhuvīññāṇakāyassa (Ka)

5. Abhi 1. 260 piṭṭhe.

2. Abhi 1. 260 piṭṭhe.

4. Cakkhupasādo (Abhi-Ṭṭha 1. 424)

6. Ma 3. 109 piṭṭhe.

Ajjavanti gomuttavaṅkatā candavaṅkatā naṅgalakoṭivaṅkatāti tayo anajjavā. Ekacco hi bhikkhu paṭhamavaye ekavīsatiyā anesanāsu chasu ca agocaresu carati, majjhimapacchimavayesu lajjī kukkuccako sikkhākāmo hoti, ayaṃ gomuttavaṅkatā nāma. Eko paṭhamavayepi pacchimavayepi catupārisuddhisīlam pūreti, lajjī kukkuccako sikkhākāmo hoti, majjhimavaye purimasadiso, ayaṃ candavaṅkatā nāma. Eko paṭhama vayepi majjhimavayepi catupārisuddhisīlam pūreti, lajjī kukkuccako sikkhākāmo hoti, pacchimavaye purimasadiso, ayaṃ naṅgalakoṭivaṅkatā nāma. Eko sabbametaṃ vaṅkataṃ pahāya tīsupi vayesu pesalo lajjī kukkuccako sikkhākāmo hoti. Tassa yo so ujubhāvo, idaṃ ajjavaṃ nāma. Abhidhammepi vuttaṃ “tattha katamo ajjavo. Yā ajjavatā¹ ajimhatā avaṅkatā akuṭilatā, ayaṃ vuccati ajjavo”ti². **Lajjavanti** “tattha katamo lajjavo. Yo hiriyati hiriyitabbena hiriyati pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ samāpattiyā. Ayaṃ vuccati lajjavo”ti evaṃ vutto lajjībhāvo.

Khantīti “tattha katamā khanti. Yā khanti khamanatā adhivāsanatā acaṇḍikkam anassuro po attamanatā cittassā”ti² evaṃ vuttā adhivāsanakhanti. **Soraccanti** “tattha katamaṃ soraccaṃ. Yo kāyiko avītikkamo, vācasiko avītikkamo, yāyikavācasiko avītikkamo. Idaṃ vuccati soraccaṃ. Sabbopi sīlasaṃvaro soraccan”ti² evaṃ vutto suratabhāvo.

Sākhalyanti “tattha katamaṃ sākhalyaṃ. Yā sā vācā aṇḍakā kakkasā parakaṭukā parābhisajjanī kodhasāmantā asamādhisāṃvattanikā, tathārūpim vācaṃ pahāya yā sā vācā neḷā kaṇṇasukhā pemaṇiyā hadayaṅgamā porī bahujanakantā bahujanamanāpā, tathārūpim vācaṃ bhāsītā hoti. Yā tattha saṅhavācatā sakhilavācatā aphaṇṇavācatā. Idaṃ vuccati sākhalyan”ti² evaṃ vutto sammodakamudukabhāvo. **Paṭisanthāroti** ayaṃ lokasannivāso āmisena dhammena cāti dvīhi chiddo, tassa taṃ chiddaṃ yathā na paññāyati, evaṃ piṭhassa viya paccattharaṇena āmisena dhammena ca paṭisantharaṇaṃ. abhidhammepi vuttaṃ “tattha katamo

1. Yā ujutā ujukatā (Abhi 1. 24), appicchatā (Ka) Sī-Syā-pothakesu natthi.

2. Abhi 1. 260 piṭṭhe.

paṭisanthāro. Āmisapaṭisanthāro ca dhammapaṭisanthāro ca. Idhekacco paṭisanthārako hoti āmisapaṭisanthārena vā dhammapaṭisanthārena vā. Ayam vuccati paṭisanthāro”ti¹. Ettha ca āmisena saṅgaho āmisapaṭisanthāro nāma. Tam karontena mātāpitūnaṃ bhikkhugatikassa veyyāvaccakarassa rañño corānañca aggaṃ aggaḥetvāpi dātum vaṭṭati. Āmasitvā dinne hi rājāno ca corā ca anathampi karonti jīvitakkhayampi pāpenti, anāmasitvā dinne attamanā honti. Coranāgavatthu-ādāni cettha vatthūni kathetabbāni. Tāni samantapāsādikāya Vinayaṭṭhakathāya² vitthāritāni. Sakkaccaṃ uddesadānaṃ pālivaṇṇanā dhammakathākathananti evaṃ dhammena saṅgaho dhammapaṭisanthāro nāma.

Avihimsāti karuṇāpi karuṇāpubbabhāgopi. Vuttampi cetam “tattha katamā avihimsā. Yā sattesu karuṇā karuṇāyanā karuṇāyitattam karuṇācetovimutti, ayam vuccati avihimsā”ti. **Soceyyanti** mettāya ca mettāpubbabhāgassa ca vasena sucibhāvo. Vuttampi cetam “tattha katamam soceyyam. Yā sattesu metti mettāyanā mettāyitattam mettācetovimutti, idam vuccati soceyyan”ti.

Muṭṭhassaccanti sativippavāso, yathāha “tattha katamam muṭṭhassaccam. Yā asati ananussati appaṭissati assaraṇatā adhāraṇatā pilāpanatā sammussanatā, idam vuccati muṭṭhassaccam”³. **Asampajaññanti** “tattha katamam asampajaññam, yaṃ aññāṇam adassanam avijjālaṅgī moho akusalamūlan”ti³ evam vuttā avijjāyeva. **Sati** satiyeva. **Sampajaññam** ñāṇam.

Indriyesu aguttadvāratāti “tattha katamā indriyesu aguttadvāratā. Idhekacco cakkhunā rūpaṃ disvā nimittaggāhī hoti”ti⁴ ādinā nayena vitthārito indriyasamvara bhedo. **Bhojane amattaññutā**ti “tattha katamā bhojane amattaññutā. Idhekacco appaṭisaṅkhā ayoniso āhāraṃ āhāreti davāya madāya maṇḍanāya vibhūsanāya. Yā tattha asantuṭṭhitā amattaññutā appaṭisaṅkhā bhojane”ti evam āgato bhojane amattaññubhāvo. Anantaraduko vuttappaṭipakkhanayena veditabbo.

1. Abhi 1. 260 piṭṭhe.

3. Abhi 1. 262 piṭṭhe.

2. Vi-Ṭṭha 2. 68 piṭṭhe.

4. Abhi 1. 261 piṭṭhe.

Paṭisaṅkhānabalanti “tattha katamaṃ paṭisaṅkhānabalaṃ. Yā paññā pajānanā”ti evaṃ vitthāritaṃ appaṭisaṅkhāya akampanaññaṃ.

Bhāvanābalanti bhāventassa uppannaṃ balaṃ. Atthato vīriyasambojjhaṅgasīsena tattha bojjhaṅgā honti. Vuttampi cetam “tattha katamaṃ bhāvanābalaṃ. Yā kusalanā dhammānā āsevanā bhāvanā bahulīkammaṃ, idaṃ vuccati bhāvanābalaṃ. Sattabojjhaṅgā bhāvanābalan”ti.

Satibalanti assatiyā akampanavasena satiyeva. **Samādhibalanti** uddhacce akampanavasena samādhiyeva. **Samatho** samādhi. **Vipassanā** paññā. Samathova taṃ ākāraṃ gahetvā puna pavattetabbassa samathassa nimittavasena **samathanimittam**. **Paggāhanimittepi** eseva nayo. **Paggāho** vīriyam. **Avikkhepo** ekaggatā. Imehi pana sati ca sampajaññaṃ paṭisaṅkhānabalaṃca bhāvanābalaṃca satibalaṃca samādhibalaṃca samatho ca vipassanā ca samathanimittāṃca paggāhanimittāṃca paggāho ca avikkhepo cāti chahi dukehi parato sīladiṭṭhisampadādukena ca lokiyalokuttaramissakā dhammā kathitā.

Sīlavipattīti “tattha katamā sīlavipattī. Kāyiko vītikkamo -pa-. Sabbampi dussīlyam sīlavipattī”ti evaṃ vutto sīlavināsako asaṃvaro. **Diṭṭhivipattīti** “tattha katamā diṭṭhivipattī. Natthi dinnam natthi yiṭṭhan”ti evaṃ āgatā sammādiṭṭhivināsikā micchā diṭṭhi.

Sīlasampadāti “tattha katamā sīlasampadā. Kāyiko avītikkamo”ti evaṃ pubbe vuttasoraccameva sīlassa sampādanato paripūraṇato “sīlasampadā”ti vuttam. Ettha ca “sabbopi sīlasaṃvaro sīlasampadā”ti idaṃ mānasikapariyādānattham vuttam. **Diṭṭhi sampadāti** “tattha katamā diṭṭhisampadā. Atthi dinnam atthi yiṭṭham -pa- sacchikatvā pavedentīti yā evarūpā paññā pajānanā”ti evaṃ āgataṃ diṭṭhipāripūribhūtam ñāṇam.

Sīlavisuddhīti visuddhiṃ pāpetum samattham sīlam. Abhidhamme panāyam “tattha katamā sīlavisuddhi. Kāyiko avītikkamo vācasiko avītikkamo kāyikavācasiko avītikkamo, ayaṃ vuccati sīlavisuddhī”ti evaṃ vibhattā. **Diṭṭhivisuddhīti** visuddhiṃ pāpetum samattham dassanam. Abhidhamme panāyam “tattha katamā diṭṭhivisuddhi. Kammassakataññaṃ saccānulomikaññaṃ maggasaṃgissaññaṃ phalasamaṅgissa ñāṇan”ti evaṃ vuttā. Ettha ca tividham duccharitam

attanā katampi parena katampi sakaṃ nāma¹ na hoti atthabhañjanato. Sucaritaṃ sakaṃ nāma¹ atthajananatoti evaṃ jānanaṃ kammassakatañāṇaṃ nāma. Tasmim̐ thatvā bahum̐ vaṭṭagāmikammaṃ āyūhitvā sukhato sukheneva arahattaṃ pattā gaṇanapathaṃ vītivattā. **Vipassanāñāṇaṃ** pana vacīsaccañca anulometi, paramatthasaccañca na vilometīti saccānulomikaṃ ñāṇanti vuttaṃ.

“Diṭṭhivisuddhi kho pana yathādiṭṭhissa ca padhānaṃ”ti ettha **diṭṭhivisuddhī**ti ñāṇadassanaṃ kathitaṃ. **Yathādiṭṭhissa ca padhānanti** taṃsampayuttameva vīriyaṃ. Apica purimapaḍena catumaggañāṇaṃ. Pacchimapaḍena taṃsampayuttaṃ vīriyaṃ. **Abhidhamme** pana “diṭṭhivisuddhi kho panāti yā paññā pajānaṃ amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. Yathādiṭṭhissa ca padhānanti yo cetasiko vīriyārambho sammāvāyāmo”ti evaṃ ayaṃ duko vibhatto.

“Saṃvego ca saṃvejanīyesu ṭhānesū”ti ettha “**saṃvegoti** jātibhayaṃ jarābhayaṃ byādhibhayaṃ maraṇabhayaṃ”ti evaṃ jāti-ādīni bhayato dassanañāṇaṃ. Saṃvejanīyaṃ ṭhānanti jātijarābyadhimaraṇaṃ. Etāni hi cattāri jāti dukkhā jarā dukkhā byādhi dukkho maraṇaṃ dukkhanti evaṃ saṃveguppattikāraṇattā **saṃvejanīyaṃ ṭhānanti** vuttāni. **Saṃvigghassa ca yoniso padhānanti** evaṃ saṃvegajātassa upāyapadhānaṃ. “Idha bhikkhu anuppanānaṃ pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ anuppādāya chandaṃ janeti”ti evaṃ āgatavīriyassetaṃ adhivacanaṃ.

Asantuṭṭhitā ca kusalesu dhammesūti yā kusalānaṃ dhammānaṃ bhāvanāya asantuṭṭhassa bhīyyokamyatā, tāya hi samaṅgībhūto puggalo sīlaṃ pūretvā jhānaṃ uppādeti. Jhānaṃ labhitvā vipassanaṃ ārabhati. Āraddhavipassako arahattaṃ agahetvā antarā vosānaṃ nāpajjati. **Appaṭivānitā ca padhānasminti** “kusalānaṃ dhammānaṃ bhāvanāya sakkaccakiriyatā sātaccakiriyatā aṭṭhitakiriyatā anolīnavuttitā anikkhitta chandatā anikkhittadhuratā āsevanā bhāvanā bahulīkamman”ti evaṃ vuttā rattindivaṃ cha koṭṭhāse katvā jāgariyānuyogavasena āraddhe padhānasmim̐ arahattaṃ apatvā anivattanatā.

1. Sakakammaṃ nāma (Syā, Ka)

Vijjāti tisso vijjā. **Vimuttīti** dve vimuttiyo, cittassa ca adhimutti, nibbānañca. Ettha ca aṭṭha samāpattiyo nīvaraṇādīhi suṭṭhu muttattā adhimutti nāma. Nibbānaṃ sabbasaṅkhatato muttattā vimuttīti veditabbaṃ.

Khaye nāṇanti kilesakkhayakare ariyamagge nāṇaṃ. **Anuppādeñāṇanti** paṭisandhivasena anuppādabhūte tamtamaggavajjhakilesānaṃ vā anuppādapariyosāne uppanne ariyaphale nāṇaṃ. Tenevāha “khaye nāṇanti maggasamaṅgissa nāṇaṃ. Anuppāde nāṇanti phalasamaṅgissa nāṇaṃ”ti. **Ime kho āvusoti-**ādi ekake vuttanayeneva yojetabbaṃ. Iti pañcatimsāya dukānaṃ vasena thero sāmaggirasāṃ dassesīti.

Dukavaṇṇanā niṭṭhitā.

Tikavaṇṇanā

305. Iti dukavasena sāmaggirasāṃ dassetvā idāni tikavasena dassetuṃ puna ārabhi. Tattha lubbhatīti **lobho**. Akusalañca taṃ mūlañca, akusalānaṃ vā mūlanti **akusalamūlaṃ**. Dussatīti **doso**. Muyhatīti **moho**. Tesāṃ paṭipakkhanayena alobhādayo veditabbā. (1-2)

Duṭṭhu caritāni, virūpāni vā caritānīti **duccaritāni**. Kāyena duccaritaṃ, kāyato vā pavattaṃ duccaritaṃ **kāyaduccaritaṃ**. Sesesupi eseva nayo. Suṭṭhu caritāni, sundarāni vā caritānīti **sucaritāni**. Dvepi cete tikā paṇṇattiyā vā kammapathehi vā kathetabbā. Paññattiyā tāva kāyadvāre paññattasikkhāpadassa vītikkamo **kāyaducca ritaṃ**, avītikkamo **kāyasucaritaṃ**. Vacīdvāre paññattasikkhāpadassa vītikkamo **vacīduccaritaṃ**, avītikkamo **vacīsucaritaṃ**. Ubhayattha paññattassa sikkhāpadassa vītikkamova **manoduccaritaṃ**, avītikkamo **manosucaritaṃ**. Ayaṃ paṇṇattikathā. Pāṇātipātādayo pana tisso cetanā kāyadvārepi vacīdvārepi uppannā **kāyaduccaritaṃ**. Catasso musāvādādicetanā **vacīduccaritaṃ**. Abhijjhā byāpādo micchādīṭṭhīti tayo cetanāsampayuttadhammā **manoduccaritaṃ**. Pāṇātipātādīhi viramantassa uppannā

tisso cetanāpi viratīyopi kāyasucaritaṃ. Musāvādādīhi viramantassa catasso cetanāpi viratīyopi vacīsucaritaṃ. Anabhijjhā abyāpādo sammādiṭṭhīti tayo cetanāsampayutta dhammā manosucaritanti ayaṃ kammaṭṭhā. (3-4)

Kāmapaṭisaṃyutto vitakko **kāmavitakko**. Byāpādapaṭisaṃyutto vitakko **byāpāda vitakko**. Vihimsāpaṭisaṃyutto vitakko **vihimsāvitakko**. Tesu dve sattesupī saṅkhāre supī uppajjanti. Kāmavitakko hi piye manāpe satte vā saṅkhāre vā vitakkentassa uppajjati. Byāpādavitakko appiye amanāpe satte vā saṅkhāre vā kujjhivā olokanakālato paṭṭhāya yāva vināsanā uppajjati. Vihimsāvitakko saṅkhāresu nuppajjati. Saṅkhāro¹ hi dukkhāpetabbo nāma natthi. Ime sattā haññantu vā ucchijjantu vā vinassantu vā mā vā ahesunti cintanakāle pana sattesu uppajjati. (5)

Nekkhammapaṭisaṃyutto vitakko **nekkhamavitakko**. So asubhapubbabhāge kāmāvacaro hoti. Asubhājjhāne rūpāvacaro. Taṃ jhānaṃ pādakaṃ katvā uppanna maggaphalakāle lokuttaro. Abyāpādapaṭisaṃyutto vitakko **abyāpādavitakko**. So mettā pubbabhāge kāmāvacaro hoti. Mettājjhāne rūpāvacaro. Taṃ jhānaṃ pādakaṃ katvā uppannamaggaphalakāle lokuttaro. Avihimsāpaṭisaṃyutto vitakko **avihimsāvitakko**. So karuṇāpubbabhāge kāmāvacaro. Karuṇājjhāne rūpāvacaro. Taṃ jhānaṃ pādakaṃ katvā uppannamaggaphalakāle lokuttaro. Yadā alobho sīsaṃ hoti, tadā itare dve tadanvāyikā bhavanti. Yadā mettā sīsaṃ hoti, tadā itare dve tadanvāyikā bhavanti. Yadā karuṇā sīsaṃ hoti, tadā itare dve tadanvāyikā bhavanti. Kāmasaṅkappādayo vuttanayeneva veditabbā. Desanāmettameva hetuṃ. Atthato pana kāmavitakkādīnaṃ kāmasaṅkappā dīnaṃ nānākaraṇaṃ natthi. (6-8)

Kāmapaṭisaṃyuttā saññā **kāmasaññā**. Byāpādapaṭisaṃyuttā saññā **byāpāda saññā**. Vihimsāpaṭisaṃyuttā saññā **vihimsāsaññā**. Tāsampi

1. Saṅkhāresu (Ka)

kāmavitakkādīnaṃ viya uppajjanākāro veditabbo. Taṃsampayuttāyeva hi etā. **Nekkha mmasaññādayopi** nekkhamavitakkādisampayuttāyeva. Tasmā tāsampi tatheva kāmā vacarādibhāvo veditabbo. (9-10)

Kāmadhātu-ādīsu “kāmapaṭisaṃyutto takko vitakko micchāsankappo. Ayaṃ vuccati kāmadhātu. Sabbepi akusalā dhammā kāmadhātū”ti ayaṃ **kāmadhātu**. “Byāpādapaṭisaṃyutto takko vitakko micchāsankappo. Ayaṃ vuccati byāpādadhātu. Dasasu āghātavatthūsu cittassa āghāto paṭighāto anattamanatā cittassā”ti ayaṃ **byāpāda dhātu**. “Vihimsāpaṭisaṃyutto takko vitakko micchāsankappo. Ayaṃ vuccati vihimsā dhātu. Idhekacco paṇinā vā leḍḍunā vā daṇḍena vā satthena vā rajjuyā vā aññatara ññatarena vā satte viheṭṭeti”ti ayaṃ **vihimsādhātu**. Tattha dve kathā sabbasaṅgāhikā ca asambhinnā ca. Tattha kāmadhātuyā gahitāya itarā dve gahitāva honti, tato pana nīharitvā ayaṃ byāpādadhātu ayaṃ vihimsādhātūti dassetīti ayaṃ sabbasaṅgāhikakathā nāma. Kāmadhātuṃ kathento pana Bhagavā byāpādadhātuṃ byāpādadhātuṭṭhāne, vihimsādhātuṃ vihimsādhātuṭṭhāne ṭhapetvā avasesaṃ kāmadhātu nāmāti kathesīti ayaṃ asambhinnakathā nāma. (11)

Nekkhammadhātu-ādīsu “nekkhammapaṭisaṃyutto takko vitakko sammā sankappo. Ayaṃ vuccati nekkhammadhātu. Sabbepi kusalā dhammā nekkhamma dhātū”ti ayaṃ **nekkhammadhātu**. Abyāpādapaṭisaṃyutto takko -pa-. Ayaṃ vuccati abyāpādadhātu. Yā sattesu metti -pa- mettācetovimuttī”ti ayaṃ **abyāpādadhātu**. “Avihimsāpaṭisaṃyutto takko -pa-. Ayaṃ vuccati avihimsādhātu. Yā sattesu karuṇā -pa- karuṇācetovimuttī”ti ayaṃ **avihimsādhātu**. Idhāpi vuttanayeneva dve kathā veditabbā. (12)

Aparāpi tisso dhātuyoti aññāpi suññataṭṭhena tisso dhātuyo. Tāsu “tattha katamā kāmadhātu. Heṭṭhato Avīcinirayaṃ pariyaṃtaṃ karitvā”ti evaṃ vitthārito kāmabhavo **kāmadhātu** nāma. “Heṭṭhato brahmalokaṃ pariyaṃtaṃ karitvā ākāśānañcāyanupage deve pariyaṃtaṃ karitvā”ti evaṃ vitthāritā pana rūpārūpabhavā itarā dve dhātuyo. Dhātuyā āgataṭṭhānamhi hi bhavena paricchinditabbā. Bhavassa āgataṭṭhāne dhātuyā paricchinditabbā. Idha bhavena paricchedo kathito.

rūpadhātu-ādīsu rūpārūpadhātuyo rūpārūpabhavāyeva. Nirodhadhātuyā nibbānaṃ kathitaṃ. (13-14)

Hīnādīsu hīnā dhātūti dvādasa akusalacittuppādā. Avasesā tebhūmakadhammā **majjhimadhātu**. Nava lokuttaradhammā **paññādhātu**. (15)

Kāmataṇhāti pañcakāmaguṇiko rāgo. Rūpārūpabhavesu pana rāgo jhānanikanti sassatadiṭṭhisahagato rāgo bhavavasena patthanā **bhavataṇhā**. Uccchedadiṭṭhisahagato rāgo **vibhavataṇhā**. Apica ṭhapetvā pacchimaṃ taṇhādāvayaṃ sesataṇhā kāmataṇhā nāma. Yathāha “tatha katamā bhavataṇhā. Bhavadiṭṭhisahagato rāgo sārāgo cittassa sārāgo, ayaṃ vuccati bhavataṇhā. Tattha katamā vibhavataṇhā. Uccchedadiṭṭhisahagato rāgo sārāgo cittassa sārāgo, ayaṃ vuccati vibhavataṇhā. Avasesā taṇhā kāmataṇhā”ti. Puna kāmataṇhādīsu pañcakāmaguṇiko rāgo kāmataṇhā. Rūpārūpabhavesu chandarāgo itarā dve taṇhā. Abhidhamme panetā “kāmadhātupaṭisaṃyutto -pa- arūpadhātupaṭisaṃyutto”ti evaṃ vittharītā. Iminā vārena kiṃ dasseti, sabbepi tebhūmakā dhammā rajanīyaṭṭhena taṇhāvattthukāti sabbataṇhā kāmataṇhāya pariyādiyitvā tato nīharitvā itarā dve taṇhā dasseti. Rūpataṇhādīsu rūpabhavesu chandarāgo **rūpataṇhā**. Arūpabhavesu chandarāgo **arūpataṇhā**. Uccchedadiṭṭhisahagato rāgo **nirodhataṇhā**. (16-17-18)

Samyojanattike vaṭṭasmim samyojayanti bandhantīti **samyojanāni**. Sati rūpādibhede kāye diṭṭhi, vijjamānā vā kāye diṭṭhīti **sakkāyadiṭṭhi**. Vicinanto etāya kicchati, na sakkoti sanniṭṭhānaṃ kātunti **vicikicchā**. Sīlaṅca vataṅca parāmasatīti **sīlabbataparāmāso**. Atthato pana “rūpaṃ attato samanupassatī”ti-ādinā nayena āgatā vīsativattthukā diṭṭhi **sakkāyadiṭṭhi** nāma. “Sattari kaṅkhatī”ti-ādinā nayena āgatā aṭṭhavattthukā vimati **vicikicchā** nāma. “Idhekacco sīlena suddhi vatena suddhi sīlabbatena suddhīti sīlaṃ parāmasati, vataṃ paramasati, sīlabbatam parāmasati. Yā evarūpā diṭṭhi diṭṭhigatan”ti-ādinā nayena āgato vipariyesaggāho **sīlabbataparāmāso** nāma. (19)

Tayo āsavāti ettha cirapārivāsiyaṭṭhena vā āsavanaṭṭhena¹ vā **āsavā**. Tattha “purimā bhikkhave koṭi na paññāyati avijjāya, ito pubbe avijjā nāhosi, atha pacchā samabhavī”ti, “purimā bhikkhave koṭi na paññāyati bhavataṇhāya bhavadiṭṭhiyā, ito pubbe bhavadiṭṭhi nāhosi, atha pacchā samabhavī”ti evaṃ tāva cirapārivāsiyaṭṭhena āsavā vedītabbā. Cakkhuto rūpe savati āsavati sandati pavattati. Sotato sadde. Ghānato gandhe. Jivhāto rase. Kāyato phoṭṭhabbe. Manato dhamme savati āsavati sandati pavattatīti evaṃ āsavanaṭṭhena āsavāti vedītabbā.

Pāḷiyam pana katthaci dve āsavā āgatā “diṭṭhadhammikā ca āsavā samparāyikā ca āsavā”ti, katthaci “tayome bhikkhave āsavā. Kāmāsavo bhavāsavo avijjāsavo”ti tayo. Abhidhamme teyeva diṭṭhāsavena saddhim cattāro. Nibbedhikapariyāye “atthi bhikkhave āsavā nirayagāminiyā, atthi āsavā tiracchānayanigāminiyā, atthi āsavā pettivisayagāminiyā, atthi āsavā manussalokagāminiyā, atthi āsavā devalokagāminiyā”ti evaṃ pañca. Chakkanipāte āhuneyyasutte “atthi bhikkhave āsavā samvarā pahātabbā, atthi āsavā paṭisevanā pahātabbā, atthi āsavā parivajjanā pahātabbā, atthi āsavā adhivāsanaṃ pahātabbā, atthi āsavā vinodanā pahātabbā, atthi āsavā bhāvanā pahātabbā”ti evaṃ cha. Sabbāsavapariyāye teyeva dassanāpahātabbehi saddhim satta. Imasmim pana Saṅgītisutte tayo. Tattha “yo kāmesu kāmacchando”ti evaṃ vutto pañcakāmaguṇiko rāgo **kāmāsavo** nāma. “Yo bhavesu bhavacchando”ti evaṃ vutto sassatadiṭṭhisahagato rāgo, bhavavasena vā patthanā **bhavāsavo** nāma. “Dukkhe aññāṇaṃ”ti-ādinā nayena āgatā avijjā **avijjāsavo** nāmāti. Kāmabhavādayo kāmadhātu-ādivasena vuttāyeva. (20-21)

Kāmesanādīsu “tattha katamā kāmesanā, yo kāmesu kāmacchando kāmajjho sānam, ayam vuccati kāmesanā”ti evaṃ vutto kāmagavesanarāgo **kāmesanā** nāma. “Tattha katamā bhavesanā, yo

1. Assavanaṭṭhena (S)

bhavesu bhavacchando bhavajjhosānaṃ, ayaṃ vuccati bhavesanā”ti evaṃ vutto bhavagavesanarāgo **bhavesanā** nāma. “Tattha katamā brahmacariyesanā, sassato lokoti vā -pa- neva hoti na nahoti Tathāgato parammaraṇāti vā, yā evarūpā diṭṭhi diṭṭhigataṃ vipariyesaggāho, ayaṃ vuccati brahmacariyesanā”ti evaṃ vuttā diṭṭhigatikasammatassa brahmacariyassa gavesanadiṭṭhi **brahmacariyesanā** nāma. Na kevalaṅca bhavarāga diṭṭhiyova, tadekaṭṭhaṃ kammampi esanāyeva. Vuttañhetam “tattha katamā kāmesanā. Kāmarāgo tadekaṭṭhaṃ akusalaṃ kāyakammaṃ vacīkammaṃ manokammaṃ, ayaṃ vuccati kāmesanā. Tattha katamā bhavesanā. Bhavarāgo tadekaṭṭhaṃ akusalaṃ kāyakammaṃ vacīkammaṃ manokammaṃ, ayaṃ vuccati bhavesanā. Tattha katamā brahmacariyesanā. Antaggāhikā diṭṭhi tadekaṭṭhaṃ akusalaṃ kāyakammaṃ vacī kammaṃ manokammaṃ, ayaṃ vuccati brahmacariyesanā”ti. (22)

Vidhāsu “kathamvidham sīlavantaṃ vadanti, kathamvidham paññavantaṃ vadanti”ti-ādīsu¹ ākārasaṅghānaṃ vidhā nāma. “Ekavidhena ñāṇavatthu duvidhena ñāṇavatthū”ti-ādīsu² koṭṭhāso. “Seyyohamasmīti vidhā”ti-ādīsu³ māno vidhā nāma. Idha so adhippeto. Māno hi seyyādivasena vidahanato **vidhāti** vuccati. **Seyyohamasmīti** iminā seyyasadisahīnānaṃ vasena tayo mānā vuttā. Sadisahīnesupi eseva nayo.

Ayañhi **māno** nāma seyyassa tividho, sadisassa tividho, hīnassa tividhoti **navavidho** hoti. Tattha “seyyassa seyyohamasmī”ti māno rājūnañceva pabbajitānañca uppajjati.

Rājā hi raṭṭhena vā dhanavāhanehi vā⁴ “ko mayā sadiso atthī”ti etaṃ mānaṃ karoti. Pabbajitopi sīladhutaṅgādīhi “ko mayā sadiso atthī”ti etaṃ mānaṃ karoti. “Seyyassa sadisohamasmī”ti mānopi etesaṃyeva uppajjati. Rājā hi raṭṭhena vā dhana vāhanehi vā aññarājūhi saddhiṃ mayhaṃ kiṃ nānākaraṇanti etaṃ mānaṃ karoti. Pabbajitopi sīladhutaṅgādīhipi aññena bhikkhunā mayhaṃ kiṃ nānākaraṇanti etaṃ mānaṃ karoti. “Seyyassa hīnohamasmī”ti mānopi etesaṃyeva uppajjati.

1. Saṃ 1. 51 piṭṭhe.

3. Abhi 2. 381 piṭṭhe.

2. Abhi 2. 323 piṭṭhe.

4. Dhanena vā vāhanena vā (Sī)

Yassa hi rañño raṭṭhaṃ vā dhanavāhanādīni vā nāṭisampannāni honti, so mayhaṃ rājāti vohāramukhamattameva, kiṃ rājā nāma ahanti etaṃ mānaṃ karoti. Pabbajitopi appalābhasakkāro ahaṃ dhammakathiko bahussuto mahātheroti kathāmattakameva, kiṃ dhammakathiko nāmahaṃ kiṃ bahussuto kiṃ mahāthero yassa me lābhasakkāro natthīti etaṃ mānaṃ karoti.

“Sadisassa seyyohamasmī”ti mānādayo amaccādīnaṃ uppajjanti. Amacco vā hi raṭṭhiyo vā bhogayānavāhanādīhi ko mayā sadiso añño rājapuriso atthīti vā mayhaṃ aññehi saddhiṃ kiṃ nānākaraṇanti vā amaccoti nāmameva mayhaṃ, ghāsacchādana mattampi me natthi, kiṃ amacco nāmāhanti vā ete māne karoti.

“Hīnassa seyyohamasmī”ti mānādayo dāsādīnaṃ uppajjanti. Dāso hi mātito vā pitito vā ko mayā sadiso añño dāso nāma atthi, aññe jīvitum asakkontā kucchihetu dāsā jātā, ahaṃ pana pavenī-āgatattā seyyoti vā pavenī-āgatabhāvena ubhatosuddhikadāsattena asukadāsena nāma saddhiṃ kiṃ mayhaṃ nānākaraṇanti vā kucchivasenāhaṃ dāsabya upagato, mātāpitukotiyaṃ pana me dāsaṭṭhānaṃ natthi, kiṃ dāso nāma ahanti vā ete māne karoti. Yathā ca dāso, evaṃ pukkusacaṇḍālādayopi ete māne karontiyeva.

Ettha ca seyyassa seyyohamasmīti ca, sadisassa sadisohamasmīti ca, hīnassa hīnohamasmīti ca ime tayo mānā yāthāvamānā nāma arahattamaggavajjhā. Sesā cha mānā ayāthāvamānā nāma paṭhamamaggavajjhā. (23)

Tayo addhāti tayo kālā. **Atīto addhāti**-ādīsu dvepariyāyā suttantapariyāyo ca abhidhammapariyāyo ca. Suttantapariyāyena paṭisandhito pubbe **atīto addhā** nāma. Cutito pacchā **anāgato addhā** nāma. Saha cutipaṭisandhīhi tadantaraṃ **paccuppanno addhā** nāma. Abhidhammapariyāyena tīsu khaṇesu bhaṅgato uddhaṃ **atīto addhā** nāma. Uppādato pubbe **anāgato addhā** nāma. Khaṇattaye **paccuppanno addhā** nāma. Atītādi bhedo ca nāma ayaṃ dhammānaṃ hoti, na kālassa.

Atitādibhede pana dhamme upādāya idhe paramatthato avijjamānopi kālo teneva vohārena vuttoti veditabbo. (24)

Tayo antāti tayo koṭṭhāsā. “Kāyabandhanassa anto jīratī”ti-ādīsu¹ hi antoyeva anto. “Esevanto dukkhassā”ti-ādīsu² parabhāgo anto. “Antamidam bhikkhave jīvi kānan”ti³ ettha lāmakabhāvo anto. “Sakkāyo kho āvuso paṭhamo anto”ti-ādīsu⁴ koṭṭhāso anto. Idha koṭṭhāso adhippeto. **Sakkāyoti** pañcupādānakkhandhā. **Sakkāyasamudayoti** tesam nibbattikā purimataṅhā. **Sakkāyanirodhoti** ubhinnaṃ appavattibhūtaṃ nibbānaṃ. Maggo pana nirodhādhiḡamassa upāyattā nirodhe gahite gahitovāti veditabbo. (25)

Dukkhadukkhatāti dukkhabhūtā dukkhatā. Dukkavedanāyetaṃ nāmaṃ. **San̄khāradukkhatāti** san̄khārabhāvena dukkhatā. Adukkhamasukhavedanāyetaṃ nāmaṃ. Sā hi san̄khatattā uppādaḡarābhaṅgapīlītā, tasmā aññadukkhasabhāvavirahato san̄khāradukkhatāti vuttā. **Vipariṅāmadukkhatāti** vipariṅāme dukkhatā. Sukhavedanā yetaṃ nāmaṃ, sukhasa hi vipariṅāme dukkhaṃ uppajjati, tasmā sukhaṃ vipariṅāma dukkhatāti vuttaṃ. Apica ṭhapetvā dukkavedanaṃ sukhavedanaṅca sabbepi tebhūmakā dhammā “sabbe san̄khārā dukkhā”ti vacanato san̄khāradukkhatāti veditabbā. (27)

Micchattaniyatoti micchāsabhāvo hutvā niyato. Niyatamicchādiṭṭhiyā saddhiṃ ānantariyakammassetarṃ nāmaṃ. Sammāsabhāve niyato **sammattaniyato**. Catunnaṃ ariyamaggānametaṃ nāmaṃ. Na niyatoti **aniyato**. Avasesānaṃ dhammānametaṃ nāmaṃ. (28)

Tayo tamāti “tamandhakāro sammoho avijjogho mahābhayo”ti vacanato avijjā tamo nāma. Idha pana avijjāsīsena vicikicchā vuttā. **Ārabbhāti** āgamma. **Kaṅkhatīti** kaṅkhaṃ uppādeti. **Vicikicchati**ti vicinanto kiccham āpajjati, sannitṭhātuṃ na sakkoti. **Nādhimucchatīti** tatha adhimucchituṃ na sakkoti. **Na sampasīdatīti** tam ārabbha pasādaṃ āropetuṃ na sakkoti. (29)

1. Vi 4. 277 piṭṭhe.

3. Saṃ 2. 76 piṭṭhe.

2. Saṃ 1. 311 piṭṭhe.

4. Am 2. 351 piṭṭhe.

Arakkheyyānīti na rakkhitabbāni. Tīsu dvāresu paccekam rakkhaṇakiccam natthi, sabbāni satiyā eva rakkhitānīti dīpeti. **Natthi Tathāgatassā**ti “idaṃ nāma me sahasā uppannam kāyaduccaritam, imāhaṃ yathā me paro na jānāti, tathā rakkhāmi, paṭicchādemī”ti evaṃ rakkhitabbaṃ natthi Tathāgatassa kāyaduccaritam. Sesesupi eseva nayo. Kim pana sesakhīṇāsavanam kāyasamācārādayo aparisuddhāti. No aparisuddhā. Na pana Tathāgatassa viya parisuddhā. Appassutakhīṇāsavo hi kiñcāpi lokavajjam nāpajjati, paṇṇattiyam pana akovidattā vihārakāram kuṭikāram sahaḡāram sahasseyyanti evarūpā kāyadvāre āpattiyo āpajjati. Sañcarittam padaso dhammam uttarichappañca vācam bhūtārocananti evarūpā vacīdvāre āpattiyo āpajjati. Upanikkhittasādiyanavasena manodvāre rūpiyappaṭiggāhaṇāpattim āpajjati, dhammasenāpatisadisassāpi hi khīṇā savassa manodvāre sa-upārambhasena manoduccaritam uppajjati eva.

Catumavatthusmīhi¹ pañcahi bhikkhusatehi saddhim Sāriputtamogallānānam paṇāmitakāle tesam atthāya cātumeyyakehi Sakyehi Bhagavati khamāpite thero Bhagavatā “kinti te Sāriputta ahosi mayā bhikkhusamḡhe paṇāmite”ti puṭṭho aham parisāya abyatta bhāvena Satthārā paṇāmito. Ito dāni paṭṭhāya param na ovaḡissāmīti cittam uppādetvā āha “evaṃ kho me bhante ahosi Bhagavatā bhikkhusamḡho paṇāmito, appossukko dāni Bhagavā diṭṭhadhammasukhavihāram anuyutto viharissati, mayampi dāni appossukkā diṭṭhadhammasukhavihāram anuyuttā viharissāmā”ti.

Athassa tasmim manoduccarite upārambham āropento Satthā āha “āgamehi tvam Sāriputta, na kho te Sāriputta punapi evarūpam cittam uppādetabban”ti. Evaṃ param na ovaḡissāmi nānussasissāmīti vitakkitamattampi therassa manoduccaritam nāma jātam. Bhagavato pana ettakam nāma natthi, anacchariyañcetam. Sabbaññutam pattassa duccaritam na bhaveyya. bodhisattabhūmiyam ṭhitassa chabbassāni padhānam anuyuñjantassāpi panassa nāhosi. Udaracchaviyā piṭṭhikaṇṭakam allīnāya “kālamkato samaḡo Gotamo”ti devatānam vimatiyā uppajjamānāyapi “Siddhattha kasmā kilamasi, sakkā

1. Pātumavatthusmim hi (Syā)

bhoge ca bhuñjituṃ puññāni ca kātun”ti mārena pāpimatā vuccamānassa
 “bhoge bhuñjissāmī”ti vitakkamattampi nuppajjati. Atha naṃ māro
 bodhisattakāle chabbassāni Buddhakāle ekaṃ vassaṃ anubandhitvā kiñci
 vajjaṃ apassitvā idaṃ vatvā pakkāmi—

“Sattavassāni Bhagavantaṃ, anubandhiṃ padāpadaṃ.
 Otāraṃ nādhigacchissaṃ, Sambuddhassa satīmato”ti¹.

Apica aṭṭhārasannaṃ Buddhadhammānaṃ vasaṇāpi Bhagavato
 duccharitābhāvo veditabbo. **Aṭṭhārasa Buddhadhammā** nāma natthi
 Tathāgatassa kāyaduccharitaṃ, natthi vacīduccaritaṃ, natthi
 manoduccharitaṃ, atīte Buddhassa appaṭihataññaṃ, anāgate, paccuppanne
 Buddhassa appaṭihataññaṃ, sabbaṃ kāyakammaṃ Buddhassa Bhagavato
 ñāṇānuparivatti, sabbaṃ vacīkammaṃ, sabbaṃ manokammaṃ Buddhassa
 Bhagavato ñāṇānuparivatti, natthi chandassa hāni, natthi vīriyassa hāni,
 natthi satiyā hāni, natthi davā, natthi ravā, natthi calitaṃ, natthi sahasā,
 natthi abyāvaṇo mano, natthi akusala cittanti. (30)

Kiñcanāti palibodhā. **Rāgo kiñcananti** rāgo uppajjamāno satte bandhati
 palibundhati², tasmā kiñcananti vuccati. Itaresupi dvīsu eseva nayo. (31)

Aggīti anudahanaṭṭhena **aggi**. **Rāgaggīti** rāgo uppajjamāno satte
 anudahati jhāpeti, tasmā aggīti vuccati. Itaresupi eseva nayo. Tatha
 vatthūni—ekā dahara bhikkhunī Cittalapabbatavīhāre uposathāgāraṃ gantvā
 dvārapālarūpakam olokayamānā ṭhitā. Athassā anto rāgo uppanno, sā teneva
 jhāyitvā kālamakāsi. Bhikkhuniyo gacchamānā “ayaṃ daharā ṭhitā,
 pakkosatha nan”ti āhaṃsu. Ekā gantvā kasmā ṭhitāsīti hatthe gaṇhi.
 Gahitamattā parivattitvā papaṭā. Idaṃ tāva rāgassa anudahanaṭṭhaya vatthu.
 Dosassa pana anudahanaṭṭhaya **manopadosikā** devā. Mohassa anudahanaṭṭhaya
khīḍḍāpado sikā devā daṭṭhabbā. Mohavasena hi tāsam satisammoso hoti.
 Tasmā khīḍḍāvasena āhāraḥkālam ativattitvā kālamkaronti. (32)

1. Khu 1. 343 piṭṭhe.

2. Palibandhati (Sī, Syā)

Āhuneyyaggīti-ādīsu āhunam vuccati sakkāro, āhunam arahantīti āhuneyyā. Mātāpitaro hi puttānam bahūpakāratāya āhunam arahanti. Tesu vippaṭipajjamānā puttā nirayādīsu nibbattanti. Tasmā kiñcāpi mātāpitaro nānudahanti, anudahanassa pana paccayā honti. Iti anudahanatṭhena āhuneyyaggīti vuccanti. Svāyamatto Mittavindakavattunā dīpetabbo—

Mittavindako hi mātārā “tāta ajja uposathiko hutvā vihāre sabbarattim dhamma ssavanam suṇa, sahasam te dassāmī”ti vutto dhanalobhena uposatham samādāya vihāram gantvā idam ṭhānam akutobhayanti sallakkhetvā dhammāsanassa heṭṭhā nipanno sabbarattim niddāyitvā gharam agamāsi. Mātā pātova yāgum pacitvā upanāmesi. So sahasam gahetvāva pivi. Athassa etadahosi “dhanam samharissāmī”ti. So nāvāya samuddam pakkhanditukāmo ahosi. Atha nam mātā “tāta imasmim kule cattālīsakoṭi dhanam atthi, alam gamanenā”ti nivāresi. So tassā vacanam anādiyitvā gacchati eva. Mātā purato aṭṭhāsi. Atha nam kujjhivā “ayam mayham purato tiṭṭhati”ti pādena paharivā patitam antaram katvā agamāsi.

Mātā uṭṭhahitvā “mādisāya mātari evarūpam kammaram katvā gatassa te gataṭṭhāne sukham bhavissatīti evamsaññī nāma tvam puttā”ti āha. Tassa nāvam āruyha gacchato sattame divase nāvā aṭṭhāsi. Atha te manussā “addhā ettha pāpapuriso atthi, salākam dethā”ti āhamso. Salākā diyyamānā tasseva tikkhattum pāpuṇāti. Te tassa uḷumam datvā tam samudde pakkhipimsu. So ekam dīpam gantvā vimānapetihi saddhim sampattim anubhavanto tāhi “purato purato¹ mā agamāsi”ti vuccamānopi taddiguṇam taddiguṇam sampattim passanto anupubbena khuracakkadharam ekam addasa. Tassa tam cakkam padumapuppham viya upaṭṭhāsi. So tam āha “abbho idam tayā piḷandhitam padumam mayham dehi”ti. “Na idam sāmi padumam, khuracakkam etan”ti. So “vañcesi mam, tvam kim mayā padumam adiṭṭhapubban”ti vatvā tvam lohitacandanam vilimpitvā piḷandhanam padumapuppham mayham na dātukāmoti āha. So cintesi “ayampi mayā katasadisam kammaram katvā tassa

1. Parato parato (Ka)

phalaṃ anubhavitukāmo”ti. Atha naṃ “handā re”ti vatvā tassa matthake cakkam pakkhipi. Tena vuttam—

“Catubbhi aṭṭhajjhagamā, aṭṭhāhipi ca soḷasa.
Soḷasāhi ca bāttimsa, atricchaṃ cakkamāsado.
Icchāhatassa posassa, cakkam bhamati matthake”ti¹.

Gahapatīti pana gehasāmiko vuccati. So mātugāmassa sayanavatthālāṅkārādi anuppādānena bahūpakāro. Taṃ aticaranto mātugāmo nirayādīsu nibbattati, tasmā sopi purimanayeneva anudahanatṭhena gahapataggīti vutto.

Tattha vatthu—Kassapabuddhassa kāle sotāpannassa upāsakassa bhariyā aticārīni ahoṣi. So taṃ paccakkhato disvā “kasmā tvaṃ evaṃ karosi”ti āha. Sā “sacāhaṃ evarūpaṃ karomi, ayaṃ me sunakho viluppamāno khādātū”ti vatvā kālaṃ katvā Kaṇṇamuṇḍakadahe vemānikapetī hutvā nibbattā. Divā sampattiṃ anubhavati, rattim dukkhaṃ. Tadā Bārāṇasīrājā migavaṃ caranto araṇṇaṃ pavisitvā anupubbena Kaṇṇamuṇḍakadahaṃ sampatto tāya saddhiṃ sampattiṃ anubhavati. Sā taṃ vañcetvā rattim dukkhaṃ anubhavati. So ṇatvā “kattha nu kho gacchatī”ti piṭṭhito piṭṭhito gantvā avidūre ṭhito Kaṇṇamuṇḍakadahato nikkhamitvā taṃ “paṭapaṭan”ti khādamānaṃ ekaṃ sunakhaṃ disvā asinā dvidhā chindi. Dve ahesuṃ. Puna chinne cattāro. Puna chinne aṭṭha. Puna chinne soḷasa ahesuṃ. Sā “kiṃ karosi sāmi”ti āha. So “kiṃ idan”ti āha. Sā “evaṃ akatvā khelapiṇḍaṃ bhūmiyaṃ niṭṭhubhitvā pādena ghaṃsāhi”ti āha. So tathā akāsi. Sunakhā antaradhāyimsu. Taṃ divasaṃ tassā kammaṃ khīṇaṃ. Rājā vipaṭṭisārī hutvā gantuṃ āradḍho. Sā “mayhaṃ sāmi kammaṃ khīṇaṃ mā agamā”ti āha. Rājā asutvāva gato.

Dakkhiṇeyyaggīti ettha pana **dakkhiṇā**ti cattāro paccayā, bhikkhusaṅgho dakkhiṇeyyo. So gihīnaṃ tīsu saraṇesu pañcasu sīlesu dasasu sīlesu mātāpitu-upaṭṭhāne dhammikasamabrāhmaṇa-upaṭṭhāneti evamādīsu kalyāṇadhammesu niyojanena bahūpa kāro, tasmim micchāpaṭipannā gihī

1. Khu 5. 24 piṭṭhe.

bhikkhusaṅgham akkositvā paribhāsivā nirayādīsu nibbattanti, tasmā sopi purimanayeneva anudhanaṭṭhena dakkhiṇeyyaggīti vutto. Imassa panatthassa vibhāvanattham Vimānavatthusmiṃ Revatīvatthu vitthāretabbam. (33)

“Tividhena rūpasaṅgaho”ti ettha **tividhenāti** tīhi koṭṭhāsehi. **Saṅgahoti** jātisañjātikiriyagaṇanavasena catubbidho saṅgaho. Tattha sabbe khattiyā āgacchantūti-ādiko¹ jātisaṅgaho. Sabbe kosalakāti-ādiko¹ sañjātisaṅgaho. Sabbe hatthārohāti-ādiko¹ kiriyasaṅgaho. Cakkhāyatanam katamam khandhagaṇanam gacchatīti. Cakkhāyatanam rūpakkhandhagaṇanam gacchatīti. Hañci cakkhāyatanam² rūpakkhandhena saṅgahitanti ayam gaṇanasāṅgaho, so idha adhippeto. Tasmā tividhena rūpasaṅgahoti tīhi koṭṭhāsehi rūpagaṇanāti attho.

Sanidassanādīsu attānam ārabba pavattena cakkhuviññāṇasaṅkhātena saha nidassanenāti **sanidassanam**. Cakkhupaṭṭhananasamatthato saha paṭighenāti **sappa ṭigham**. Tam atthato rūpāyatanameva. Cakkhuviññāṇasaṅkhātam nāssa nidassananti **anidassanam**. Sotādipaṭṭhananasamatthato saha paṭighenāti **sappaṭigham**. Tam atthato cakkhāyatanādīni nava āyatanāni. Vuttappakāram nāssa nidassananti **anidassanam**. Nāssa paṭighoti **appaṭigham**. Tam atthato ṭhapetvā dasāyatanāni avasesam sukhuma rūpam. (34)

Tayo saṅkhārāti sahajātadhamme ceva samparāye phaladhamme ca saṅkharonti rāsī karontīti saṅkhārā. Abhisāṅkharotīti abhisāṅkhāro. Puñño abhisāṅkhāro **puññābhi saṅkhāro**.

“Tattha katamo puññābhisāṅkhāro. Kusalā cetanā kāmāvacarā rūpāvacarā dānamayā silamayā bhāvanāmayā”ti evam vuttānam aṭṭhannam kāmāvacarakusala mahācittacetanānam, pañcannam rūpāvacarakusalacetanānañcetam adhivacanam. Ettha ca dānasīlamayā aṭṭheva cetanā honti. Bhāvanāmayā terasāpi. Yathā hi paguṇam dhammam sajjhāyamāno ekaṃ dve anusandhim gatopi na jānāti, pacchā āvajjanto jānāti, evameva

1. Ma 1. 375 piṭṭhe.

2. Rūpakkhandhagaṇanam gacchati, tena vata re vattabbe acakkhāyatanam (Syā, Abhi 4. 250; Abhi-Ṭṭha 1. 325)

kaṣiṇaparikkammaṃ karontassa paṇaṇajjhānaṃ paccavekkhantassa
ñānavippayuttāpi bhāvanā hoti. Tena vuttaṃ “bhāvanāmayā terasāpi”ti.

Tattha dānamayādīsu “dānaṃ ārabba dānamadhikicca yā uppajjati
cetanā sañcetanā cetayitattaṃ, ayaṃ vuccati dānamayo puññābhisaṅkhāro.
Sīlaṃ ārabba, bhāvanaṃ ārabba bhāvanamadhikicca yā uppajjati cetanā
sañcetanā cetayitattaṃ, ayaṃ vuccati bhāvanāmayo puññābhisaṅkhāro”ti
ayaṃ saṅkhepadesanā.

Cīvarādīsu pana catūsu paccayesu rūpādīsu vā chasu ārammaṇesu
annādīsu vā dasasu dānavatthūsu taṃ taṃ dentassa tesāṃ uppādanato
paṭṭhāya pubbabhāge, pariccāga kāle, pacchā somanassacittena anussaraṇe
cāti tīsu kālesu pavattā cetanā dānamayā nāma. Sīlapūraṇatthāya pana
pabbajissāmīti vihāraṃ gacchantassa, pabbajantassa manorathaṃ matthakaṃ
pāpetvā pabbajito vatamhi sādhu sādhuṭi āvajjantassa, pātimokkhaṃ
saṃvarantassa, cīvarādayo paccaye paccavekkhantassa, āpāthagatesu
rūpādīsu cakkhudvārādīni saṃvarantassa, ājīvaṃ sodhentassa ca pavattā
cetanā sīlamayā nāma.

Paṭisambhidāyaṃ vuttena vipassanāmaggena “cakkhum aniccato
dukkhato anattato bhāventassa -pa- manāṃ. Rūpe. Dhamme.
Cakkhuvīññāṇaṃ -pa- manovīññāṇaṃ. Cakkhusamphassaṃ -pa-
manosamphassaṃ. Cakkhusamphassajaṃ vedanaṃ -pa- manosamphassajaṃ
vedanaṃ. Rūpasaññaṃ. Jarāmaṇaṃ aniccato dukkhato anattato
bhāventassa pavattā cetanā bhāvanāmayā nāmā”ti ayaṃ vitthārakathā.

Apuñño ca so abhisaṅkhāro cāti **apuññābhisaṅkhāro**. Dvādasa-
akusalacitta sampayuttānaṃ cetanānaṃ etaṃ adhivacanaṃ. Vuttampi cetāṃ
“tattha katamo apuññābhisaṅkhāro. Akusalacetanā kāmāvacarā, ayaṃ
vuccati apuññābhisaṅkhāro”ti. Āneñjaṃ niccalaṃ santaṃ vipākabhūtaṃ
arūpameva abhisaṅkharotīti **āneñjābhi saṅkhāro**. Catunnaṃ
arūpāvacarakusalacetanānaṃ etaṃ adhivacanaṃ. Yathāha “tattha katamo
āneñjābhisaṅkhāro. Kusalacetanā arūpāvacarā, ayaṃ vuccati āneñjābhi
saṅkhāro”ti. (35)

Puggalattike sattavidho purisapuggalo, tisso sikkhā sikkhatīti **sekkho**. Khīṇā savo sikkhitasikkhattā puna na sikkhissatīti **asekkho**. Puthujjano sikkhāhi paribāhiyattā **nevasekkho nāsekkho**. (36)

Therattike jātimahallako gihī **jātitthero** nāma. “Cattārome bhikkhave therā karaṇā¹ dhammā. Idha bhikkhave therō silavā hoti. Bahussuto hoti, catunnaṃ jhānānaṃ lābhī hoti, āsavānaṃ khayā -pa- upasampajja viharati. Ime kho bhikkhave cattāro therakaraṇā dhammā”²ti² evaṃ vuttesu dhammesu ekena vā anekehi vā samannāgato **dhammathero** nāma. Aññataro theranāmakō bhikkhūti evaṃ theranāmakō vā, yaṃ vā pana mahallakakāle pabbajitaṃ sāmaṇerādayo disvā therō theroti vadanti, ayaṃ **sammutithero** nāma. (37)

Puññakiriyavattūsu dānameva **dānamayaṃ**. Puññakiriyā ca sā tesāṃ tesāṃ ānisaṃsānaṃ vatthu cāti **puññakiriyavattu**. Itaresupi dvīsu eseva nayo. Atthato pana pubbe vuttadānamayacetanādivaseneva saddhiṃ pubbabhāga-aparabhāgacetanāhi imāni tīṇi puññakiriyavattūni veditabbāni. Ekamekañcetha pubbabhāgato paṭṭhāya kāyena karontassa kāyakammaṃ hoti. Tadatthāṃ vācaṃ nicchārentassa vacīkammaṃ. Kāyaṅgavācaṅgaṃ acopetvā manasā cintentassa manokammaṃ. Annādīni dentassa cāpi annadānādīni demīti vā dānapāramiṃ āvajjetvā vā dānakāle dānamayaṃ puññakiriya vatthu hoti. Vattasīse ṭhatvā dadato silamayaṃ. Khayato vayato sammasanaṃ paṭṭhapetvā dadato bhāvanāmayāṃ puññakiriyavattu hoti.

Aparānipi satta puññakiriyavattūni apacitisahagataṃ puññakiriyavattu, veyyāvaccasahagataṃ, pattānuppadānaṃ, pattabbhanumodanaṃ, desanāmayāṃ, savanamayaṃ, diṭṭhijugataṃ puññakiriyavattūti. Tattha mahallakaṃ disvā paccugga mana pattacīvarappaṭiggahaṇa abhivādana maggasampadānādivasena apacitisahagataṃ veditabbāṃ. Vuḍḍhatarānaṃ vattappaṭipattikaraṇavasena, gāmaṃ piṇḍāya pavitṭhaṃ bhikkhum disvā pattaṃ gahetvā gāme bhikkhaṃ samādapetvā upasāmharaṇavasena, “gaccha bhikkhūnaṃ pattaṃ āharā”²ti sutvā vegena gantvā pattāharaṇādivasena ca

1. Therakaraṇīyā (Sī, Ka)

2. Am 1. 331 piṭṭhe.

veyyāvaccasahagataṃ veditabbaṃ. Cattāro paccaye datvā sabbasattānaṃ patti hotūti pavattanavasena pattānuppadānaṃ veditabbaṃ. Parehi dinnāya pattiyā sādhu suṭṭhūti anumodanāvasena pattabbhanumodanaṃ veditabbaṃ. Eko “evaṃ maṃ ‘dhammakathiko’ti jānissanti”ti icchāya ṭhatvā lābhagaruko hutvā deseti, taṃ na mahapphalaṃ. Eko attano paṇḍadhammaṃ apaccāsīsamāno paresaṃ deseti, idaṃ desanāmayaṃ puññakiriyavatthu nāma. Eko suṇanto ‘iti maṃ ‘saddho’ti jānissanti”ti suṇāti, taṃ na mahapphalaṃ. Eko “evaṃ me mahapphalaṃ bhavissati”ti hitappharaṇena muducittena dhammaṃ suṇāti, idaṃ savanamayaṃ puññakiriyavatthu. Diṭṭhijugataṃ pana sabbesaṃ niyamalakkhaṇaṃ. Yaṃkiñci puññaṃ karontassa hi diṭṭhiyā ujubhāveneva mahapphalaṃ hoti.

Iti imesaṃ sattannaṃ puññakiriyavatthūnaṃ purimeheva tīhi saṅgaho veditabbo. Ettha hi apacitiveyyāvaccāni sīlamaye. Pattidānapattabbhanumodanāni dānamaye. Desanāsavanāni bhāvanāmaye. Diṭṭhijugataṃ tīsupi saṅgahaṃ gacchati. (38)

Codanāvattthūniti codanākāraṇāni. **Diṭṭhenāti** maṃsacakkhunā vā dibba cakkhunā vā vītikkamaṃ disvā codeti. **Sutenāti** pakatisotena vā dibbasotena vā parassa saddaṃ sutvā codeti. **Parisaṅkāya vāti** diṭṭhaparisaṅkitena vā sutaparisaṅkitena vā mutaparisaṅkitena vā codeti. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana samantapāsādikāyaṃ vuttanayeneva veditabbo. (39)

Kāmūpapattiyoti kāmūpasevanā kāmappaṭilābhā vā. **Paccupaṭṭhitakāmāti** nibaddhakāmā nibaddhārammaṇā. **Seyyathāpi manussāti** yathā manussā. Manussā hi nibaddheyeva vatthusmiṃ vasaṃ vattenti. Yattha paṭibaddhacittā honti, satampi sahasampi datvā mātuḡāmaṃ ānetvā nibaddhabhogam bhujjanti. **Ekacce devā** nāma catudevalokavāsino. Tepi nibaddhavatthusmiṃyeva vasaṃ vattenti. **Ekacce vinipātikā** nāma nerayike ṭhapetvā avasesā macchakacchapādayopi hi nibaddhavatthusmiṃyeva vasaṃ vattenti. Maccho attano macchiyā¹ kacchapo

1. Macchiniyā (Sī, Syā)

kacchapīyāti¹. **Nimminivā nimminivāti** nīlapītādivasena yādisaṃ yādisaṃ attano rūpaṃ icchanti, tādisaṃ tādisaṃ nimminivā āyasmato Anuruddhassa purato manāpa kāyikā devatā viya. **Nimmānaratī**ti evaṃ sayāṃ nimmite nimmite nimmāne rati etesanti nimmānaratī. **Paranimitakāmā**ti parehi nimmitakāmā. Tesaṃhi manāṃ ñatvā pare yathārucitaṃ kāmabhogaṃ nimminanti, te tattha vasaṃ vattenti. Kathaṃ parassa manāṃ jānantīti. Pakatisevanavasena. Yathā hi kusalo sūdo rañño bhuñjantassa yaṃ yaṃ so bahuṃ gaṇhāti, taṃ taṃ tassa rucati jānāti, evaṃ pakatiyā abhirucitā rammaṇaṃ ñatvā tādisakāmyeva nimminanti. Te tattha vasaṃ vattenti, methunaṃ sevanti. Keci pana therā “hasitamattena olokitamattena āliṅgitamattena ca tesaṃ kāmā kiccaṃ ijjhatī”ti vadanti, taṃ aṭṭhakathāyaṃ “etaṃ pana natthī”ti paṭikkhittaṃ. Na hi kāyena aphasantassa phoṭṭhabbaṃ kāmakiccaṃ sādheti. Channampi hi kāmāvacarānaṃ kāmā pākatikā eva. Vuttampi cetāṃ—

“Cha ete kāmāvacarā, sabbakāmasamiddhino.

Sabbesaṃ ekasaṅkhātā², āyu bhavati kittakan”ti³. (40)

Sukhūpapattiyoti sukhappaṭilābhā. **Uppādetvā uppādetvā sukhaṃ viharantī**ti te heṭṭhā paṭhamajjhānasukhaṃ nibbattetvā upari vipākajjhānasukhaṃ anubhavanti attho. **Sukhena abhisannā**ti dutiyajjhānasukhena tintā. **Parisannā**ti samantato tintā. **Paripūrā**ti paripuṇṇā. **Paripphuṭā**ti tasseva vevacanaṃ. Idampi vipākajjhānasukhameva sandhāya vuttaṃ. **Ahosukhaṃ ahosukhanti** tesaṃ kira bhavalobho mahā uppajjati. Tasmā kadāci karahaci evaṃ udānaṃ udānenti. **Santamevā**ti paṇītameva. **Tusitā**ti tato uttariṃ sukhassa⁴ apatthanato santuṭṭhā hutvā. **Sukhaṃ paṭivedentī**ti tatiyajjhānasukhaṃ anubhavanti. (41)

Sekkhā paññāti satta ariyapaññā. Arahato paññā **asekkhā**. Avasesā paññā **nevasekkhā**nekkhā. (42)

1. Kacchapiniyāti (Sī, Syā)

2. Ekasaṅkhāto (Abhi 2. 439 piṭṭhe)

3. Kittakoti (Abhi 2. 439 piṭṭhe)

4. Tato sukhassa (Ka)

Cintāmayādīsu ayaṃ vitthāro—“tatha katamā cintāmayā paññā, yogavihitesu vā kammāyatanesu yogavihitesu vā sippāyatanesu yogavihitesu vā vijjāṭṭhānesu kamma ssakatam vā saccānulomikaṃ vā rūpaṃ aniccanti vā -pa- viññānaṃ aniccanti vā yaṃ evarūpaṃ anulomikaṃ khantiṃ diṭṭhiṃ ruciṃ mutiṃ pekkhaṃ dhammanijjhāna kkhantiṃ parato asutvā paṭilabhati, ayaṃ vuccati **cintāmayā paññā**. Tattha katamā sutamayā paññā, yogavihitesu vā kammāyatanesu -pa- dhammanijjhānakkhantiṃ parato sutvā paṭilabhati, ayaṃ vuccati **sutamayā paññā**. Sabbāpi samāpannessa paññā **bhāvanāmayā paññā**”ti¹. (43)

Sutāvudhanti sutameva āvudhaṃ. Taṃ atthato Tepiṭakaṃ Buddhavacanaṃ. Tañhi nissāya bhikkhu paññāvudhaṃ nissāya sūro yodho avikampamāno mahākantāraṃ viya saṃsārakantāraṃ atikkamati avihaññamāno. Teneva vuttam “sutāvudho bhikkhave ariyasāvako akusalaṃ pajahati, kusalaṃ bhāveti, sāvajjaṃ pajahati, anavajjaṃ bhāveti, suddhamattānaṃ pariharatī”ti².

Pavivekāvudhanti “kāyaviveko cittaviveko upadhiviveko”ti ayaṃ tividhopi vivekova āvudhaṃ. Tassa nānākaraṇaṃ kāyaviveko vivekaṭṭhakāyānaṃ nekkhammā bhiratānaṃ. Cittaviveko ca parisuddhacittānaṃ paramavodānappattānaṃ. Upadhi viveko ca nirupadhīnaṃ puggalānaṃ. Imasmiñhi tividhe viveke abhirato, na kutoci bhāyati. Tasmā ayampi avassayaṭṭhena āvudhanti vutto. Lokiyalokuttarapaññāva āvudhaṃ **paññāvudhaṃ**, yassa sā atthi, so na kutoci bhāyati, na cassa koci bhāyati. Tasmā sāpi avassayaṭṭheneva āvudhanti vuttā. (44)

Anaññātāññassāmītindriyanti ito pubbe anaññātānaṃ aviditaṃ dhammaṃ jānissā mīti paṭipannassa uppannaṃ indriyaṃ. Sotāpattimaggañāṇassetānaṃ adhivacanaṃ. **Aññindriyanti** aññābhūtaṃ ājānanabhūtaṃ indriyaṃ. Sotāpattiphalato paṭṭhāya chasu ṭhānesu ñāṇassetānaṃ adhivacanaṃ. **Aññātāvindriyanti** aññātāvīsu jānanakiccapariyo sānappattesu dhammesu indriyaṃ. Arahattaphalañāṇassetānaṃ adhivacanaṃ. (45)

1. Abhi 2. 337 piṭṭhe.

2. Am 2. 480 piṭṭhe.

Maṃsacakkhu cakkhupasādo. **Dibbacakkhu** ālokanissitaṃ nāṇaṃ. **Paññācakkhu** lokiya lokuttarapaññā. (46)

Adhisīlasikkhādisu adhisīlañca taṃ sikkhitabbato sikkhā cāti **adhisīlasikkhā**. Itarasmim dvayepi eseva nayo. Tattha sīlaṃ adhisīlaṃ, cittaṃ adhiccitaṃ, paññā adhipaññāti ayaṃ pabhedo veditabbo—

Sīlaṃ nāma pañcasīladadasīlāni, pātimokkhasaṃvaro **adhisīlaṃ** nāma. Aṭṭha samāpattiyo cittaṃ, vipassanāpāda kajaṃ **adhiccitaṃ**. Kammassakatañāṇaṃ paññā, vipassanāpaññā **adhipaññā**. Anuppannepi hi Buddhuppāde pavattatīti pañcasīladadasīlāni sīlameva, pātimokkhasaṃvarasīlaṃ Buddhuppādeyeva pavattatīti adhisīlaṃ. Cittapaññā supi eseva nayo. Apica nibbānaṃ patthayantena samādinnaṃ pañcasīlāni dasasīlāni adhisīlameva. Samāpannā aṭṭha samāpattiyopi adhiccitameva. Sabbaṃ vā lokiyaṃ sīlameva, lokuttaraṃ adhisīlaṃ. Cittapaññāsupi eseva nayo. (47)

Bhāvanāsu khīṇāsavassa pañcadvārikakāyo **kāyabhāvanā** nāma. Aṭṭha samāpattiyo **cittabhāvanā** nāma. Arahattaphalapaññā **paññābhāvanā** nāma. Khīṇāsavassa hi ekanteneva pañcadvārikakāyo subhavito hoti. Aṭṭha samāpattiyo cassa na aññesaṃ viya dubbalā, tasseva ca paññā bhāvītā nāma hoti paññāvepullapattiyā. Tasmā evaṃ vuttaṃ. (48)

Anuttariyesu vipassanā **dassanānuttariyaṃ**. Maggo **paṭipadānussariyaṃ**. Phalaṃ **vimuttānuttariyaṃ**. Phalaṃ vā dassanānuttariyaṃ. Maggo paṭipadānuttariyaṃ. Nibbānaṃ vimuttānuttariyaṃ. Nibbānaṃ vā dassanānuttariyaṃ, tato uttariṇhi daṭṭhabbaṃ nāma natthi. Maggo paṭipadānuttariyaṃ. Phalaṃ vimuttānuttariyaṃ. **Anuttariyaṃ** uttamaṃ jeṭṭhakaṃ. (49)

Samādhīsu paṭhamajjhānasamādhī savitakkasavicāro. Pañcakanayena dutiya jjhānasamādhī avitakkavicāramatto. Seso avitakka-avicāro. (50)

Suññatādisu tivadhā kathā āgamanato sakuṇato ārammaṇatoti. Āgamanato nāma eko bhikkhu anattato abhinivisitvā anattato disvā anattato vuṭṭhāti, tassa vipassanā **suññatā** nāma hoti. Kasmā? Asuññatattakāraṇaṃ kilesānaṃ abhāvā.

Vipassanāgamanena maggasamādhi suññato nāma hoti. Maggāgamanena phalasangamādhi suññato nāma. Aparo aniccato abhinivisitvā aniccato disvā aniccato vuṭṭhāti. Tassa vipassanā animittā nāma hoti. Kasmā?

Nimittakāra-kakilesābhāvā. Vipassanāgamanena maggasamādhi **animitto** nāma hoti. Maggāgamanena phalaṃ animittaṃ nāma. Aparo dukkhato abhinivisitvā dukkhato disvā dukkhato vuṭṭhāti, tassa vipassanā **appaṇihitā** nāma hoti. Kasmā? Paṇidhikāra-kakilesābhāvā. Vipassanāgamanena maggasamādhi appaṇihito nāma. Maggāgamanena phalaṃ appaṇihitaṃ nāmaṃti ayaṃ **āgamanato** kathā. Maggasamādhi pana rāgādīhi suññatattā suññato, rāganimitādināṃ abhāvā animitto, rāgapaṇidhi-ādīnaṃ abhāvā appaṇihitoti ayaṃ **sagunato** yathā. Nibbānaṃ rāgādīhi suññatattā rāgādinimitāpaṇidhīnaṃ abhāvā suññatāñceva animittāñca appaṇihitāñca. Tadārammaṇo maggasamādhi suññato animitto appaṇihito. Ayaṃ **ārammaṇato** kathā. (51)

Soceyyānīti sucibhāvakarā soceyyappaṭipadā dhammā. Vitthāro panettha “tatha katamaṃ **kāyasoceyyaṃ**. Pāṇātipatā veramaṇī”ti-ādīnaṃ nayena vuttānaṃ tiṇṇaṃ sucari tānaṃ vasena veditabbo. (52)

Moneyyānīti munibhāvakarā moneyyappaṭipadā dhammā. Tesāṃ vitthāro “tatha katamaṃ **kāyamoneyyaṃ**. Tividhakāyaduccaritassa pahānaṃ kāyamoneyyaṃ, tividhaṃ kāyasucaritaṃ kāyamoneyyaṃ, kāyārammaṇe ñāṇaṃ kāyamoneyyaṃ, kāya pariññā kāyamoneyyaṃ, kāyapariññāsahagato maggo kāyamoneyyaṃ, kāyasmiṃ chandarāgappahānaṃ kāyamoneyyaṃ, kāyasaṅkhāranirodhā catutthajjhānasamāpatti kāyamoneyyaṃ. Tatha katamaṃ **vacīmoneyyaṃ**, catubbidhava-cīduccaritassa pahānaṃ vacīmoneyyaṃ, catubbidhaṃ vacīsucaritaṃ vacīmoneyyaṃ, vācārammaṇe ñāṇaṃ vacīmoneyyaṃ, vācāpariññā vacīmoneyyaṃ, pariññāsahagato maggo, vācāya chanda rāgappahānaṃ, vacīsaṅkhāranirodhā dutiyajjhānasamāpatti vacīmoneyyaṃ. Tatha katamaṃ **manomoneyyaṃ**, tividhamanoduccaritassa pahānaṃ manomoneyyaṃ, tividhaṃ manosucaritaṃ manomoneyyaṃ, manārammaṇe ñāṇaṃ manomoneyyaṃ, manopariññā manomoneyyaṃ. Pariññāsahagato maggo, manasmim

chandarāgappahānaṃ, cittasaṅkhāranirodhā saññāvedayitanirodhasamāpatti manomoneyyaṃ”ti¹. (53)

Kosallesu āyoti vuḍḍhi. Apāyoti avuḍḍhi. Tassa tassa kāraṇaṃ upāyo. Tesāṃ pajānaṇā kosallaṃ. Vitthāro pana vibhaṅge vuttoyeva.

Vuttañhetāṃ—“tattha katamaṃ āyakoṣallaṃ, ime dhamme manasikaroto anuppannā ceva akusalā dhammā nuppajjanti, uppannā ca akusalā dhammā nirujjhanti. Ime vā pana me dhamme manasikaroto anuppannā ceva kusalā dhammā uppajjanti, uppannā ca kusalā dhammā bhīyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṃvatta ntīti, yā tattha paññā pajānaṇā -pa- samādiṭṭhi. Idaṃ vuccati āyakoṣallaṃ. Tattha katamaṃ apāyakoṣallaṃ. Ime dhamme manasikaroto anuppannā ceva kusalā dhammā na uppajjanti, uppannā ca kusalā dhammā nirujjhanti. Ime vā pana me dhamme manasi karoto anuppannā ceva akusalā dhammā uppajjanti, uppannā ca akusalā dhammā bhīyyo bhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṃvattantīti, yā tattha paññā pajānaṇā -pa- sammādiṭṭhi. Idaṃ vuccati apāyakoṣallaṃ. Sabbāpi tatrūpāyā paññā upāyakoṣallaṃ”ti². Idaṃ pana accāyikakicce vā bhaye vā uppanne tassa tikicchanatthaṃ ṭhānuppattiyā kāraṇajānaṇavaseneva vedītabbaṃ. (54)

Madāti majjanākāravasena pavattamānā. Tesu “ahaṃ nirogo saṭṭhi vā sattati vā vassāni atikkantāni, na me harītakīkhaṇḍampi khādītapubbaṃ, ime panaññe asukaṃ nāma ṭhānaṃ rujjati, bhesajjaṃ khādāmāti vicaranti, ko añño mādiso nirogo nāmā”ti evaṃ mānakaraṇaṃ **ārogyamado**. “Mahallakakāle puññaṃ karissāma, daharamha tāvā”ti yobbane ṭhatvā mānakaraṇaṃ **yobbanamado**. “Ciraṃ jīviṃ ciraṃ jīvāmi ciraṃ jīvissāmi, sukhaṃ jīviṃ sukhaṃ jīvāmi sukhaṃ jīvissāmī”ti evaṃ mānakaraṇaṃ **jīvita mado**. (55)

Ādhipateyyesu adhipatito āgataṃ ādhipateyyaṃ. “Ettakomhi sīlena samādhinā paññāya vimuttiyā, na me etaṃ patirūpan”ti evaṃ attānaṃ

1. Khu 7. 44 piṭṭhe.

2. Abhi 2. 338 piṭṭhe.

adhipatim̄ jeṭṭhakaṃ katvā pāpassa akaraṇaṃ **attādhīpateyyaṃ** nāma. Lokam̄ adhipatim̄ katvā akaraṇaṃ **lokādhīpateyyaṃ** nāma. Lokuttaradhammaṃ adhipatim̄ katvā akaraṇaṃ **dhammādhīpateyyaṃ** nāma. (56)

Kathāvatthūnīti kathākāraṇāni. **Atītaṃ vā addhānanti** atītaṃ dhammaṃ, atīta kkhandheti attho. Apica “yaṃ bhikkhave rūpaṃ atītaṃ niruddham vipariṇataṃ, ‘ahosī’ti tassa saṅkhā, ‘ahosī’ti tassa paññatti ‘ahosī’ti tassa samaññā, na tassa saṅkhā ‘atthī’ti, na tassa saṅkhā ‘bhavissatī’¹ti evaṃ āgatenā niruttipathasuttenapettha attho dīpetabbo. (57)

Vijjāti tamavijjhanaṭṭhena vijjā. Veditakaraṇaṭṭhenāpi vijjā. Pubbenivāsānussati ñāṇaṃhi uppajjamānaṃ pubbenivāsaṃ chādetvā ṭhitaṃ tamaṃ vijjhati, pubbenivāsaṃca viditaṃ karotīti vijjā. Cutūpapātañāṇaṃ cutipaṭisandhicchādaṃ tamaṃ vijjhati, taṅca viditaṃ karotīti vijjā. Āsavānaṃ khaye ñāṇaṃ catusaccacchādaṃ tamaṃ vijjhati, catusaccadhammaṅca viditaṃ karotīti vijjā. (58)

Vihāresu aṭṭha samāpattiyo **dibbovihāro**. Catasso appamaññā **brahmā vihāro**. Phalasaṃpatti **ariyo vihāro**. (59)

Pāṭihāriyāni Kevaṭṭasutte² vitthāritāneva. (60)

“Ime kho āvuso”ti-ādīsu vuttanayeneva yojetabbaṃ. Iti samasaṭṭhiyā tikānaṃ vasena asītisatapañhe kathento thero sāmaggirasaṃ dassesīti.

Tikavaṇṇanā niṭṭhitā.

Catukkavaṇṇanā

306. Iti tikavasena sāmaggirasaṃ dassetvā idāni catukkavasena dassetuṃ puna desanaṃ ārabhi. Tattha “satipaṭṭhānecatukkaṃ” pubbe vitthāritameva. (1)

1. Sam 2. 59 piṭṭhe.

2. Dī-Ṭṭha 1. 321 piṭṭhe.

Sammappadhānacatukke **chandaṃ janetīti** “yo chando chandikatā kattukamyatā kusalo dhammacchando”ti evaṃ vuttaṃ kattukamyatāṃ janeti. **Vāyamaṭīti** vāyāmaṃ karoti. **Vīriyaṃ ārabhatīti** vīriyaṃ janeti. **Cittaṃ paggaṇhātīti** cittaṃ upatthambheti. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana sammappadhānavibhaṅge āgatoyeva. (2)

Iddhipādesu chandaṃ nissāya pavatto samādhī **chandasaṃmādhī**. Padhānabhūtā saṅkhārā **padhānasaṅkhārā**. **Samannāgatanti** tehi dhammehi upetaṃ. Iddhiyā pādaṃ, iddhibhūtaṃ vā pādanti **iddhipādaṃ**. Sesesupi eseva nayo. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana iddhipādavibhaṅge āgato eva. Visuddhimagge panassa attho dīpito. Jhānakathāpi Visuddhimagge vitthāritāva. (3-4)

307. **Diṭṭhadhammasukhavihārāyāti** imasmiṃyeva attabhāve sukhavihārattāya. Idha Phalasaṃpattijhānāni, khīṇāsavassa aparabhāge nibbattitajhānāni ca kathitāni. (5-1)

Ālokasaññaṃ manasikarotīti divā vā rattim vā sūriyacandapajjotamaṇi-ādīnaṃ ālokaṃ ālokoti manasikaroti. **Divāsaññaṃ adhiṭṭhātīti** evaṃ namasi katvā divātisaññaṃ ṭhapeti. **Yathā divā tathā rattinti** yathā divā diṭṭho āloko, tatheva taṃ rattim manasi karoti. **Yathā rattim tathā divāti** yathā rattim āloko diṭṭho, evameva divā manasikaroti. **Iti vivaṭena cetasāti** evaṃ apihitena cittaṃ. **Apariyonaddhenāti** samantato anaddhena. **Sappabhāsanti** sa-obhāsaṃ. **Ñāṇadassanapaṭilābhāyāti** ñāṇadassanapaṭilābhatthāya. Iminā kiṃ kathitaṃ? Middhavinodana-ālāko kathito parikamma-āloko vā. Iminā kiṃ kathitaṃ hoti? Khīṇāsavassa dibbacakkhuñāṇaṃ, tasmim vā āgatepi anāgatepi pādakajjhānasamāpattimeva sandhāya “sappabhāsaṃ cittaṃ bhāvetī”ti vuttaṃ. (5-2)

Satisampajaññāyāti sattaṭṭhānikassa satisampajaññaṃ atthāya. **Viditā vedanā uppajjantīti**-ādīsu khīṇāsavassa vatthu viditaṃ hoti ārammaṇaṃ viditaṃ vatthā rammaṇaṃ viditaṃ. Vatthārammaṇaviditatāya evaṃ vedanā uppajjanti, evaṃ tiṭṭhanti, evaṃ nirujjhanti. Na kevalaṅca vedanā eva idha vuttā,

saññādayopi, avuttā cetanādayopi, viditā ca uppajjanti ceva tiṭṭhanti ca nirujjhanti ca. Api ca vedanāya uppādo vidito hoti, upaṭṭhānaṃ viditaṃ hoti. Avijjāsamudayā vedanā samudayo. Taṇhāsamudayā kammāsamudayo. Phassasamudayā vedanāsamudayo. Nibbatilakkhaṇaṃ passantopi vedanākkhandhassa samudayaṃ passati. Evaṃ vedanāya uppādo vidito hoti. Kathaṃ vedanāya upaṭṭhānaṃ viditaṃ hoti? Aniccato manisikaroto khayatūpaṭṭhānaṃ viditaṃ hoti. Dukkhatto manasikaroto bhayatūpaṭṭhānaṃ viditaṃ hoti. Anattato manasikaroto suññatūpaṭṭhānaṃ viditaṃ hoti. Evaṃ vedanāya upaṭṭhānaṃ viditaṃ hoti, khayato bhayato suññato jānāti. Kathaṃ vedanāya atthaṅgamo vidito hoti? Avijjānirodhā vedanānirodho -pa-. Evaṃ vedanāya atthaṅgamo vidito hoti. Imināpi nāyenettha attho veditaḥ. (5-3)

Iti rūpanti-ādi vuttanayameva. **Ayaṃ āvuso samādhībhāvanā**ti ayaṃ āsavānaṃ khayañāṇassa pādakajjhānasamādhībhāvanā. (5-4)

308. **Appamaññā**ti pamāṇaṃ agahetvā anavasesapharaṇavasena appamaññāva. Anupadavaṇṇanā pana bhāvanāsamādhividhānaṃca etāsaṃ Visuddhimagge vitthārita meva. Arūpakathāpi Visuddhimagge vitthāritāva. (6-7)

Apassenāti apassayāni. **Saṅkhāyā**ti ñāṇena ñatvā. **Paṭisevatī**ti ñāṇena ñatvā sevitaḥ bayuttakameva sevati. Tassa ca vitthāro “paṭisaṅkhā yoniso cīvaraṃ paribhuñjati”ti-ādinā nayena veditaḥ. **Saṅkhāyekaṃ adhvāsetī**ti ñāṇena ñatvā adhvāsetaḥ bayuttakameva adhvāseti. Vitthāro panettha “paṭisaṅkhā yoniso khāmo hoti sītassā”ti-ādinā nayena veditaḥ. **Parivajjetī**ti ñāṇena ñatvā parivajjetuṃ yuttameva parivajjeti. Tassa vitthāro “paṭisaṅkhā yoniso caṇḍaṃ hatthiṃ parivajjeti”ti-ādinā nayena veditaḥ. **Vinodetī**ti ñāṇena ñatvā vinodetaḥ bayuttakameva vinodeti, nudati nīharati anto pavisitūṃ na deti. Tassa vitthāro “uppannaṃ kāmavitakkaṃ nādhvāseti”ti-ādinā nayena veditaḥ. (8)

Ariyavaṁsacatukkavaṇṇanā

309. **Ariyavaṁsā**ti ariyānaṁ vaṁsā. Yathā hi khattiyavaṁso brāhmaṇavaṁso vessavaṁso suddavaṁso samaṇavaṁso kulavaṁso rājavaṁso, evaṁ ayampi aṭṭhamo ariyavaṁso ariyatanti ariyapaveṇī nāma hoti. So kho paṇāyaṁ ariyavaṁso imesaṁ vaṁsānaṁ mūlagandhādīnaṁ kāḷānusāritagandhādayo viya aggamakkhāyati. Ke pana te ariyā yesaṁ ete vaṁsāti? Ariyā vuccanti Buddhā ca Paccekabuddhā ca Tathāgatasāvaka, etesaṁ ariyānaṁ vaṁsāti **ariyavaṁsā**. Ito pubbe hi satahassakappādhikānaṁ catunnaṁ asaṅkhyeyyānaṁ matthake Taṇhaṅkaro Medhaṅkaro Saraṇaṅkaro Dīpaṅkaroti cattāro Buddhā uppannā, te ariyā, tesāṁ ariyānaṁ vaṁsāti ariyavaṁsā. Tesāṁ Buddhānaṁ parinibbānato aparabhāge asaṅkhyeyyaṁ atikkamitvā Koṇḍañño nāma Buddho uppanno -pa-. Imasmiṁ kappe Kakusandho Koṇāgamano Kassapo, amhākaṁ Bhagavā Gotamoti cattāro Buddhā uppannā, tesāṁ ariyānaṁ vaṁsāti ariyavaṁsā. Apica atītānāgatapaccuppannānaṁ sabbabuddhapaccekabuddhabuddhasāvakaṇānaṁ ariyānaṁ vaṁsāti ariyavaṁsā. Te kho panete **aggaññā** aggāti jānitabbā. **Rattaññā** dīgharattaṁ pavattāti jānitabbā. **Vaṁsaññā** vaṁsāti jānitabbā.

Porāṇāti na adhunuppattiyā, **asaṅkiṇṇā** avikiṇṇā anapanītā. **Asaṅkiṇṇapubbā** atītabuddhehi na saṅkiṇṇapubbā, “kiṁ imehī”ti na apanītapubbā. **Na saṅkiyanti** idānipi na apanīyanti. **Na saṅkiyissanti** anāgatabuddhehipi na apanīyissanti, ye loke viññū samaṇabrāhmaṇā, tehi appaṭikuṭṭhā, samaṇehi brāhmaṇehi viññūhi aninditā agarahitā.

Santuṭṭho hotīti paccayasantosavasena santuṭṭho hoti. **Itarītarena cīvarena**ti thūlasukhumalūkhapaṇītathirajīṇṇānaṁ yena kenaci, atha kho yathāladdhādīnaṁ itarītarena yena kenaci santuṭṭho hotīti attho. Cīvarasmiṁhi tayo santosā yathālābha santoso yathābalasantoso yathāsārappasantosoti. Piṇḍapātādīsupi eseva nayo. Tesāṁ vitthārakathā Sāmaññaphale vuttanayeneva veditabbā. Ime tayo santose sandhāya “santuṭṭho hoti, itarītarena yathāladdhādīsū yena kenaci cīvarena santuṭṭho hotī”ti vuttam.

Ettha ca cīvaram jānitabbaṃ, cīvarakkhettaṃ jānitabbaṃ, paṃsukūlaṃ jānitabbaṃ, cīvarasantoso jānitabbo, cīvarapaṭisaṃyuttāni dhutaṅgāni jānitabbāni. Tattha **cīvaram jānitabbanti** khomādīni cha cīvarāni dukūlādīni cha anulomacīvarāni jānitabbāni. Imāni dvādasa kappiyacīvarāni. Kusacīram vākacīram phalakacīram kesakambalaṃ vāḷakambalaṃ potthako cammaṃ ulūkapakkaṃ rukkhadussaṃ laṭṭadussaṃ erakadussaṃ kadaliḍussaṃ veḷudussaṃti evamādīni pana akappiyacīvarāni. **Cīvarakkhettanti** “saṃghato vā gaṇato vā ñātito vā mittato vā attano vā danena paṃsukūlaṃ vā”ti evaṃ uppajjanato cha khettāni, aṭṭhannañca mātikānaṃ vasena **aṭṭha khettāni** jānitabbāni. **Paṃsukūlanti** sosānikaṃ, pāpaṇikaṃ, rathiyaṃ, saṅkārakūṭakaṃ, sotthiyaṃ, sinānaṃ, titthaṃ, gatapaccāgataṃ, aggidaḍḍhaṃ, gokhāyitaṃ, upacika khāyitaṃ, undūrahāyitaṃ, antacchinnaṃ, dasācchinnaṃ, dhajāhaṭaṃ, thūpaṃ, samaṇa cīvaram, sāmuddiyaṃ, ābhisekiyaṃ, panthikaṃ, vātāhaṭaṃ, iddhimayaṃ, devadattiyanti tevīsati paṃsukūlāni veditabbāni.

Ettha ca **sotthiyanti** gabbhamalaharaṇaṃ. **Gatapaccāgatanti** matakasarīraṃ pārupitvā susānaṃ netvā ānītacīvaram. **Dhajāhaṭanti** dhajaṃ ussāpetvā tato ānītaṃ. **Thūpanti** vammike pūjitacīvaram. **Sāmuddiyanti** samuddavīcīhi thalaṃ pāpitaṃ. **Panthikanti** panthaṃ gacchantehi corabhayena pāsāṇehi koṭṭetvā pārutacīvaram. **Iddhimayanti** ehibhikkhucīvaram. Sesam pākaṭameva.

Cīvarasantosoti vīsati cīvarasantosā ()¹ vitakkasantoso, gamanasantoso, pariye sanasantoso, paṭilābhasantoso, mattappaṭiggahaṇasantoso, loluppavivajjanasantoso, yathālābhasantoso, yathābalasantoso, yathāsārappasantoso, udakasantoso, dhovana santoso, karaṇasantoso, parimāṇasantoso, suttasantoso, sibbanasantoso, rajanasantoso, kappasantoso, paribhogasantoso, sannidhiparivajjanasantoso, vissajjanasantosoti.

Tattha sādakabhikkhunā² temāsam nibaddhavāsam vasitvā ekamāsamattaṃ vitakketuṃ vaṭṭati. So hi pavāretvā cīvaramāse cīvaram karoti.

1. (Cīvare hi) natthi (Ka)

2. Sāṭakatthinā bhikkhunā (Sī)

Paṃsukūliko aḍḍhamāseneva karoti. Iti māsaḍḍhamāsamattaṃ vitakkaṇaṃ vitakka santoso. Vitakkasantosena pana santuṭṭhena bhikkhunā pācīnakkhaṇḍarājivāsikapāmsukūlikattherasadisena bhavitabbaṃ.

Thero kira Cetiyaḥpabbatavihāre cetiyaṃ vandissāmīti āgato cetiyaṃ vanditvā cintesi “mayhaṃ cīvaraṃ jīṇṇaṃ bahūnaṃ vasanaṭṭhāne labhissāmī”ti. So mahāvihāraṃ gantvā saṃghattheraṃ disvā vasanaṭṭhānaṃ pucchitvā tattha vuttho punadivase cīvaraṃ ādāya āgantvā therāṃ vandi. Thero kiṃ āvusoti āha. Gāmadvāraṃ bhante gamissāmīti. Ahampāvuso gamissāmīti. Sādhu bhanteti gacchanto mahābodhidvārakoṭṭhake ṭhatvā puññavantānaṃ vasanaṭṭhāne manāpaṃ labhissāmīti cintetvā aparisuddho me vitakkoti tatova paṭinivatti. Punadivase ambaṅgaṇasamīpato, punadivase mahācetiyaṃ uttaradvārato, tatheva paṭinivattitvā catutthadivase therassa santikaṃ agamāsi. Thero imassa bhikkhuno vitakko na parisuddho bhavissatīti cīvaraṃ gahetvā tena saddhiṃyeva pañhaṃ pucchamāno gāmaṃ pāvīsi. Tañca rattiṃ eko manusso uccārapalibuddho sāṭakeyeva vaccaṃ katvā taṃ saṅkāraṭṭhāne chaḍḍesi. **Paṃsukūlikatthero** taṃ nīlamakkhikāhi samparikiṇṇaṃ disvā añjaliṃ paggahehi. Mahāthero “kiṃ āvusō saṅkāra ṭṭhānassa añjaliṃ paggaṇhāsi”ti. “Nāhaṃ bhante saṅkāraṭṭhānassa añjaliṃ paggaṇhāmi, mayhaṃ pitu Dasabalassa paggaṇhāmi, puṇṇadāsīyā sarīraṃ pārupitvā chaḍḍitaṃ paṃsu kūlaṃ tumbamate pāṇake vidhunitvā susānato gaṇhantena dukkaraṃ kataṃ bhante”ti. Mahāthero “parisuddho vitakko paṃsukūlikassā”ti cintesi. Paṃsukūlikattheropi tasmīṃ yeva ṭhāne ṭhito vipassanaṃ vaḍḍhetvā tīṇi phalāni patto taṃ sāṭakaṃ gahetvā cīvaraṃ katvā pārupitvā pācīnakkhaṇḍarājīṃ gantvā aggaphalaṃ arahattaṃ pāpuṇi.

Cīvaratthāya gacchantassa pana “kattha labhissāmī”ti acintetvā kammaṭṭhāna sīseneva gamaṇaṃ **gamanasantoso** nāma.

Pariyesantassa pana yena vā tena vā saddhiṃ apariyesitvā lajjīṃ pesalaṃ bhikkhuṃ gahetvā pariyesanaṃ **pariyesanasantoso** nāma.

Evam pariyesantassa āhariyamānaṃ cīvaraṃ dūrato disvā “etaṃ manāpaṃ bhavissati, etaṃ amanāpan”ti evaṃ avitakketvā thūlasukhumādīsu yathāladdheneva santussanaṃ **paṭilābhasantoso** nāma.

Evam laddhaṃ gaṇhantassāpi “ettakaṃ dupaṭṭassa bhavissati, ettakaṃ ekapaṭṭassā”ti attano pahonakamatteneva santussanaṃ **mattappaṭiggahaṇasantoso** nāma.

Cīvaraṃ pariyesantassa pana “asukassa gharadvāre manāpaṃ labhissāmi”ti acintetvā dvārapaṭipāṭiyā caraṇaṃ **loluppavivajjanasantoso** nāma.

Lūkhapaṇītesu yena kenaci yāpetuṃ sakkontassa yathāladdheneva yāpanaṃ **yathālābhasantoso** nāma.

Attano thāmaṃ jānitvā yena yāpetuṃ sakkoti, tena yāpanaṃ **yathābalasantoso** nāma.

Manāpaṃ aññassa datvā attano yena kenaci yāpanaṃ **yathāsārappasantoso** nāma.

“Kattha udakaṃ manāpaṃ, kattha amanāpan”ti avicāretvā yena kenaci dhovānu pagena udakena dhovanaṃ **udakasantoso** nāma.

Paṇḍumattikagerukapūtipaṇṇarasa kiliṭṭhāni pana udakāni vajjetuṃ vaṭṭati.

Dhavantassa pana muggarādīhi apaharivā hattheti madditvā dhovanaṃ **dhovanasantoso** nāma. Tathā asujjhantaṃ paṇṇāni pakkhipitvā tāpita-udakenāpi dhovituṃ vaṭṭati.

Evam dhovitvā karontassa idaṃ thūlaṃ, idaṃ sukhumanti akopetvā pahonaka nīhārenea karaṇaṃ **karaṇasantoso** nāma.

Timaṇḍalappaṭicchādanamattasseva karaṇaṃ **parimāṇasantoso** nāma.

Cīvarakaraṇatthāya pana manāpasuttaṃ pariyesissāmīti avicāretvā rathikādīsu vā devaṭṭhāne vā āharitvā pādamūle vā ṭhapitaṃ yaṃkiñcideva suttaṃ gahetvā karaṇaṃ **suttasantoso** nāma.

Kusibandhanakāle pana aṅgulamatte sattavāre na vijjhitabbaṃ, evaṃ karontassa hi yo bhikkhu sahāyo na hoti, tassa vattabhedopi natthi. Tivaṅgulamatte¹ pana sattavāre vijjhitabbaṃ, evaṃ karontassa maggapaṭipannenāpi sahāyena bhavitabbaṃ. Yo na hoti, tassa vattabhedo. Ayaṃ **sibbanasantoso** nāma.

Rajantena pana kālakacchakādīni pariyesantena na rajitabbaṃ. Somavakkalādīsu yaṃ labhati, tena rajitabbaṃ. Alabhantena pana manussehi araṅṅe vākaṃ gahetvā chaḍḍitarajanaṃ vā bhikkhūhi pacitvā chaḍḍitakasaṭaṃ vā gahetvā rajitabbaṃ, ayaṃ **rajanasantoso** nāma.

Nilakaddamakālasāmesu yaṃkiñci gahetvā hatthipiṭṭhe nisinnassa paṅṅāyamāna kapakaraṇaṃ **kappasantoso** nāma.

Hirikopīnapaṭicchādanamattavasena paribhuñjanaṃ **paribhogasantoso** nāma.

Dussaṃ pana labhitvā suttāṃ vā sūciṃ vā kāraṃ vā alabhantena ṭhapetuṃ vaṭṭati, labhantena na vaṭṭati. Katampi sace antevāsikādīnaṃ dātukāmo hoti, te ca asannihitā yāva āgamaṇā ṭhapetuṃ vaṭṭati. Āgataṃtesu dātābbaṃ. Dātuṃ asakkontena adhiṭṭhātābbaṃ. Aññasmiṃ cīvare sati paccattharaṇampi adhiṭṭhātuṃ vaṭṭati. Anadhiṭṭhi tameva hi sannimi hoti. Adhiṭṭhitāṃ na hotīti **Mahāsīvatthero** āha. Ayaṃ **sannidhiparivajjanasantoso** nāma.

Vissajjantena pana na mukhaṃ oloketvā dātābbaṃ. Sāraṇīyadhamme thatvā vissajjitabbanti ayaṃ **vissajjanasantoso** nāma.

Cīvarapaṭisaṃyuttāni dhutaṅgāni nāma paṃsukūlikaṅgañceva tecīvarikaṅgañca. Tesāṃ vitthārakathā **Visuddhimaggato** veditābā. Iti cīvarasantosamahā-ariyavaṃsaṃ pūrayamāno bhikkhu imāni dve dhutaṅgāni gopeti. Imāni gopento cīvarasantosamahā ariyavaṃsena santuṭṭho hoti.

Vaṇṇavādīti eko santuṭṭho hoti, santosassa vaṇṇaṃ na katheti, eko na santuṭṭho hoti, santosassa vaṇṇaṃ katheti,

eko neva santuṭṭho hoti, na santosassa vaṇṇaṃ katheti, eko santuṭṭho ceva hoti, santosassa ca vaṇṇaṃ katheti, taṃ dassetuṃ “itarītaracīvarasantuṭṭhiyā ca vaṇṇavādī”ti vuttaṃ.

Anesananti dūteyyapahinagamanānuyogappabhedam nānappakāraṃ anesanaṃ. **Appatirūpanti** ayuttaṃ. **Aladdhā cāti** alabhitvā. Yathā ekacco “kathaṃ nu kho cīvaraṃ labhissāmi”ti puññavantehi bhikkhūhi saddhiṃ ekato hutvā kohaññaṃ karonto uttasati paritasati, santuṭṭho bhikkhu evaṃ aladdhā cīvaraṃ na paritasati. **Laddhā cāti** dhammena samena labhitvā. **Agadhitoti** vigatalobhagiddho. **Amucchitoti** adhimatta taṇhāya mucchaṃ anāpanno. **Anajjhāpannoti** taṇhāya anotthato apariyonaddho. **Ādīnavadassāvīti** anesanāpattiyañca gedhitaparibhoge ca ādīnavaṃ passamāno. **Nissaraṇapaññoti** “yāvadeva sītassa paṭighātāyā”ti vuttaṃ nissaraṇameva pajānanto.

Itarītaracīvarasantuṭṭhiyāti yena kenaci cīvarena santuṭṭhiyā. **Nevattānukkaṃ seṭṭhi** “ahaṃ paṃsukūliko, mayā upasampadamāleyeva paṃsukūlikaṅgaṃ gahitaṃ, ko mayā sadiso atthī”ti attukkaṃsanaṃ na karoti. **Na paraṃ vambhetīti** “ime panaññe bhikkhū na paṃsukūlikā”ti vā “paṃsukūlikaṅgamattampi etesaṃ natthī”ti vā evaṃ paraṃ na vambheti. **Yo hi tattha dakkhoti** yo tasmim cīvarasantose, vaṇṇavādādīsu vā dakkho cheko byatto. **Analasoti** sātaccakiriyāya ālasiyavirahito. **Sampajāno paṭissatoti** sampajānapaññāya ceva satiyā ca yutto. **Ariyavaṃse tṭhitoti** ariyavaṃse patiṭṭhito. (9-1)

Itarītarena piṇḍapātenāti yena kenaci piṇḍapātena. Etthāpi piṇḍapāto jānitabbo, piṇḍapātakkhettaṃ jānitabbaṃ, piṇḍapātasantoso jānitabbo, piṇḍapātaṭṭhapaṭisaṃyuttaṃ dhutaṅgaṃ jānitabbaṃ. Tattha **piṇḍapātoti** “odano kummāso sattu maccho maṃsaṃ khīraṃ dadhi sappi navanītaṃ telam madhu phāṇitaṃ yāgu khādanīyaṃ sāyanīyaṃ lehanīyaṃ”ti soḷasa piṇḍapātā.

Piṇḍapātakkhettanti saṅghabhattaṃ, uddesabhattaṃ, nimantanāṃ, salāka bhattaṃ, pakkhikaṃ, uposathikaṃ, pāṭipadikaṃ, āgantukabhattaṃ, gamikabhattaṃ, gilānabhattaṃ, gilānupaṭṭhākabhattaṃ, dhurabhattaṃ, kuṭibhattaṃ, vārabhattaṃ, vihāra bhattanti pannarasa piṇḍapātakkhettāni.

Piṇḍapātasantosoti piṇḍapāte vitakkasantoso, gamanasantoso, pariyesanasantoso, paṭilābhasantoso, paṭiggahaṇasantoso, mattappaṭiggahaṇasantoso, loluppavivajjana santoso, yathālābhasantoso, yathābalasantoso, yathāsāruppasantoso, upakārasantoso, parimāṇasantoso, paribhogasantoso, sannidhiparivajjanasantoso, vissajjanasantosoti pannarasa santosā.

Tattha sādako bhikkhu mukhaṃ dhovivā vitakketi. Piṇḍapātikena pana gaṇena saddhiṃ caratā sāyaṃ therūpaṭṭhānakāle “sve kattha piṇḍāya carissāmāti asukagāme bhante”ti ettakaṃ cintetvā tato paṭṭhāya na vitakketabbaṃ. Ekacārikena vitakkamālake ṭhatvā vitakketabbaṃ. Tato paraṃ vitakkento ariyavaṃsā cuto hoti paribāhiro. Ayaṃ **vitakkasantoso** nāma.

Piṇḍāya pavisantena “kuhiṃ labhissāmī”ti acintetvā kammaṭṭhānasīsenā gantabbaṃ. Ayaṃ **gamanasantoso** nāma.

Pariyesantena yaṃ vā taṃ vā agahetvā lajjim̐ pesalameva gahetvā pariyesi tabbaṃ. Ayaṃ **pariyesanasantoso** nāma.

Dūratova āhariyamānaṃ disvā “etaṃ manāpaṃ, etaṃ amanāpan”ti cittaṃ na uppādetabbaṃ. Ayaṃ **paṭilābhasantoso** nāma.

“Imaṃ manāpaṃ gaṇhissāmi, imaṃ amanāpaṃ na gaṇhissāmī”ti acintetvā yaṃkiñci yāpanamattaṃ gahetabbameva, ayaṃ **paṭiggahaṇasantoso** nāma.

Ettha pana deyyadhammo bahu, dāyako appaṃ dātukāmo, appaṃ gahetabbaṃ. Deyyadhammo bahu, dāyakopi bahuṃ dātukāmo, pamāṇeneva gahetabbaṃ. Deyya dhammo na bahu, dāyakopi appaṃ dātukāmo, appaṃ gahetabbaṃ. Deyyadhammo na bahu, dāyako pana bahuṃ dātukāmo, pamāṇena gahetabbaṃ.

Paṭiggahaṇasmiñhi mattaṃ ajānanto manussānaṃ pasādaṃ makkheti,
saddhādeyyaṃ vinipāṭeti, sāsanaṃ na karoti, vijātamātuyāpi cittaṃ gahetuṃ
na sakkoti. Iti mattaṃ jānitvāva paṭiggahetabbanti ayaṃ
mattappaṭiggahaṇasantoso nāma.

Saddhakulāniyeva¹ agantvā dvārappaṭipāṭiyā gantabbaṃ. Ayaṃ **loluppa
vivajjanasantoso** nāma. **Yathālābhasantosā**dayo cīvare vuttanayā eva.

Piṇḍapātaṃ paribhuñjitvā samaṇadhammaṃ anupālessāmīti evaṃ
upakāraṃ ñatvā paribhuñjanaṃ **upakārasantoso** nāma.

Pattaṃ pūretvā ānītaṃ na paṭiggahetabbam, anupasampanne sati tena
gāhāpe tabbaṃ, asati harāpetvā paṭiggahaṇamattaṃ gahetabbam. Ayaṃ
parimāṇasantoso nāma.

“Jighacchāya paṭivinodanaṃ idamettha nissaraṇaṃ”ti evaṃ
paribhuñjanaṃ **paribhogasantoso** nāma.

Nidahitvā na paribhuñjitabbanti ayaṃ **sannidhiparivajjanasantoso**
nāma.

Mukhaṃ anoloketvā sāraṇīyadhamme ṭhitena vissajjetabbam. Ayaṃ
vissajjana santoso nāma.

Piṇḍapātaṭṭisaṃyuttāni pana pañca dhutaṅgāni piṇḍapātikaṅgaṃ
sapaḍāna cārikaṅgaṃ ekāsānikaṅgaṃ pattapiṇḍikaṅgaṃ
khalupacchābhattikaṅganti. Tesam vitthārakathā Visuddhimagge vuttā. Iti
piṇḍapātasantosamahā-ariyavaṃsaṃ pūrayamāno bhikkhu imāni pañca
dhutaṅgāni gopeti. Imāni gopento piṇḍapātasanto samahā-ariyavaṃsena
santuṭṭho hoti. “Vaṇṇavādī”ti-ādīni vuttanayeneva veditabbāni. (9-2)

Senāsanenāti idha senāsanam jānitabbam, senāsanakkhettaṃ
jānitabbam, senāsanasantoso jānitabbo, senāsanapaṭisaṃyuttaṃ dhutaṅgaṃ
jānitabbam. Tattha **senā sananti** mañco, piṭhaṃ, bhisi, bimbohanaṃ, vihāro,
aḍḍhayogo, pāsādo, hammiyam, guhā, leṇam, aṭṭo,

1. Aḍḍhakulāniyeva (Sī, Syā)

māḷo, veḷugumbo, rukkhamaḷam, yattha vā pana bhikkhū paṭikkamantīti imāni pannarasa senāsanaṇi.

Senāsanaḅkhattanti “saṅghato vā gaṇato vā ṇātito vā mittato vā attano vā dhanena paṃsukūlam vā”ti cha khattāni.

Senāsanasantosoti senāsane vitakkasantosādayo pannarasa santosā. Te piṇḍapāte vuttanayeneva veditabbā. **Senāsanaapaṭisaṃyuttāni** pana pañca dhutaṅgāni āraṇṇi kaṅgam, rukkhamaḷikaṅgam, abbhokāsikaṅgam, sosānikaṅgam, yathāsantatikaṅganti. Tesam vitthārakathā Visuddhimagge vuttā. Iti senāsanasantosamahā-ariyavaṃsam pūrayamāno bhikkhu imāni pañca dhutaṅgāni gopeti. Imāni gopento senāsanasanto samahā-ariyavaṃsena santuṭṭho hoti. (9-3)

Gilānapaccayo pana piṇḍapāteyeva pavitṭho. Tattha yathālābhayathābala yathāsārappasantoseneva santussitabbam. Nesajjikaṅgam bhāvanārāma-ariyavaṃsam bhajati. Vuttampi cetam—

“Pañca senāsane vuttā, pañca āhāranissitā.

Eko vīriyasamutto, dve ca cīvaranissitā”ti.

Iti āyasmā Dhammasenāpati Sāriputtatthero pathaviṃ¹ pattharamāno viya sāgara kucchim pūrayamāno viya ākāsam vitthārayamāno viya ca paṭhamam cīvarasantosam ariyavaṃsam kathetvā candaṃ uṭṭhāpento viya sūriyam ullaṅghento viya ca dutiyam piṇḍapātasantosam kathetvā Sinerum ukkhipento viya tatiyam senāsanasantosam ariya vaṃsam kathetvā idāni sahasanayappaṭimaṇḍitam catuttham bhāvanārāmam ariya vaṃsam kathetum **puna caparam āvuso bhikkhu pahānārāmo hotīti** desanam ārabhi.

Tattha āramanam ārāmo, abhiratīti attho. Pañcavidhe pahāne ārāmo assāti **pahānārāmo**. Kāmacchandaṃ pajahanto ramati, nekkhammam bhāvento ramati, byāpādam pajahanto ramati -pa- sabbakilese pajahanto ramati, arahattamaggaṃ bhāvento ramatīti evam pahāne ratoti

1. Mahāpaṭhavim (Syā)

pahānarato. Vuttanayeneva bhāvanāya ārāmo assāti **bhāvanārāmo.**
Bhāvanāya ratoti **bhāvanārato.**

Imesu pana catūsu ariyavaṃsesu purimehi tīhi terasannaṃ dhutaṅgānaṃ catupaccayasantosassa ca vasena sakalaṃ Vinayaṭṭakāṃ kathitaṃ hoti. Bhāvanārāmena avasesaṃ ṭṭakadvayaṃ. Imaṃ pana bhāvanārāmataṃ ariyavaṃsaṃ kathentena bhikkhunā Paṭisambhidāmagge nekkhammapāḷiyā kathetabbo. Dīghanikāye Dasuttarasuttantapariyāyena kathetabbo. Majjhimanikāye Satipaṭṭhānasuttantapariyāyena kathe tabbo. Abhidhamme Niddesapariyāyena kathetabbo.

Tattha **Paṭisambhidāmagge nekkhammapāḷiyā**ti so nekkhammaṃ bhāvento ramati, kāmacchandaṃ pajahanto ramati. Abyāpādaṃ, byāpādaṃ. Ālokasaññaṃ, thinamiddhaṃ. Avikkhepaṃ, uddhaccaṃ. Dhammavavatthānaṃ, vicikicchaṃ. Ñāṇaṃ. aviijaṃ. Pāmojjaṃ, aratiṃ. Paṭhamaṃ jhānaṃ, pañca nīvaraṇe. Dutiyāṃ jhānaṃ, vitakkavicāre. Tatiyāṃ jhānaṃ, pītiṃ. Catutthaṃ jhānaṃ, sukhadukkhe. Ākāsaṇācāya tanasamāpattiṃ bhāvento ramati, rūpasāññaṃ paṭighasaññaṃ nānattasaññaṃ pajahanto ramati. Viññāṇācāyatanaṃ samāpattiṃ -pa-nevasāññānāsaññāyatanaṃ samāpattiṃ bhāvento ramati, ākiñcaññāyatanaṃ pajahanto ramati.

Aniccānupassanaṃ bhāvento ramati, niccasaññaṃ pajahanto ramati. Dukkhā nupassanaṃ, sukhasaññaṃ. Anattānupassanaṃ, attasaññaṃ. Nibbidānupassanaṃ, nandiṃ. Virāgānupassanaṃ, rāgaṃ. Nirodhānupassanaṃ, samudayaṃ. Paṭinissaggānu passanaṃ, ādānaṃ. Khayānupassanaṃ, ghanasaññaṃ. Vayānupassanaṃ, āyūhanaṃ. Vipariṇāmānupassanaṃ, dhuvasaññaṃ. Animittānupassanaṃ, nimittaṃ. Apaṇihitānupa ssaṇaṃ, paṇidhiṃ. Suññatānupassanaṃ, abhinivesaṃ. Adhipaññādharmavipassanaṃ, sārādānābhinivesaṃ. Yathābhūtañāḍadassanaṃ, sammohābhinivesaṃ. Ādīnavānu passanaṃ, ālayābhinivesaṃ. Paṭisaṅkhānupassanaṃ, appaṭisaṅkhaṃ. Vivaṭṭānu passanaṃ, saṃyogābhinivesaṃ. Sotāpattimaggaṃ, diṭṭhekatṭhe kilese. Sakadāgāmi maggaṃ, oḷārike kilese. Anāgāmi maggaṃ, aṇusahagata kilese. Arahatta maggaṃ bhāvento ramati, sabbakilese pajahanto ramatīti evaṃ **Paṭisambhidāmagge** nekkhamma pāḷiyā kathetabbo.

Dīghanikāye Dasuttarasuttantapariyāyenāti ekaṃ dhammaṃ bhāvento ramati, ekaṃ dhammaṃ pajahanto ramati -pa- dasa dhamme bhāvento ramati, dasa dhamme pajahanto ramati. Katamaṃ ekaṃ dhammaṃ bhāvento ramati. Kāyagatāsatiṃ sātasaha gataṃ. Imaṃ ekaṃ dhammaṃ bhāvento ramati. Katamaṃ ekaṃ dhammaṃ pajahanto ramati. Asmimānaṃ. Imaṃ ekaṃ dhammaṃ pajahanto ramati. Katame dve dhamme -pa-. Katame dasa dhamme bhāvento ramati. Dasa kasiṇāyatanāni. Ime dasa dhamme bhāvento ramati. Katame dasa dhamme pajahanto ramati. Dasa micchatte. Ime dasa dhamme pajahanto ramati. Evaṃ kho bhikkhave bhikkhu bhāvanārāmo hotīti evaṃ dīghanikāye dasuttarasuttantapariyāyena kathetabbo.

Majjhimanikāye Satipaṭṭhānasuttantapariyāyenāti ekāyano bhikkhave maggo -pa- yāvadeva ñāṇamattāya paṭissatimattāya anissito ca viharati na ca kiñci loke upādi yati. Evampi bhikkhave bhikkhu bhāvanārāmo hoti bhāvanārato, pahānārāmo hoti pahānarato. Puna caparaṃ bhikkhave bhikkhu gacchanto vā gacchāmīti pajānāti -pa-. Puna caparaṃ bhikkhave bhikkhu seyyathāpi passeyya sarīraṃ sivathikāya chaḍḍitaṃ -pa- pūtīni cuṇṇakajātāni. So imameva kāyaṃ upasaṃharati, ayampi kho kāyo evaṃ dhammo evaṃbhāvī evaṃanattīti. Iti ajjhattaṃ vā kāye kāyānupassī viharati -pa-. Evampi kho bhikkhave bhikkhu bhāvanārāmo hotīti evaṃ Majjhimanikāye Satipaṭṭhānasuttantapariyāyena kathetabbo.

Abhidhamme Niddesapariyāyenāti sabbepi saṅkhate aniccato dukkhato rogato gaṇḍato -pa- saṅkilesikadhammato passanto ramati. Ayaṃ bhikkhave bhikkhu bhāva nārāmo hotīti evaṃ niddesapariyāyena kathetabbo.

Neva attānukkaṃsetīti ajja me saṭṭhi vā sattati vā vassāni aniccaṃ dukkhaṃ anattāti vipassanāya kammaṃ karontassa, ko mayā sadiso atthīti evaṃ attukkaṃsanaṃ na karoti. **Na paraṃ vambhetīti** aniccaṃ dukkhanti vipassanāmettakampi natthi, kiṃ ime vissaṭṭhakammaṭṭhānā carantīti evaṃ paraṃ vambhanaṃ na karoti. Sesāṃ vuttanaya meva. (9-4)

310. **Padhānānī**ti uttamavīriyāni. **Samvarapadhānanti** cakkhādīni samvarantassa uppannavīriyaṃ. **Pahānapadhānanti** kāmavitakkādayo pajahantassa uppannavīriyaṃ. **Bhāvanāpadhānanti** bojjaṅge bhāventassa uppannavīriyaṃ. **Anurakkhaṇāpadhānanti** samādhinimittāṃ anurakkhantassa uppannavīriyaṃ. (10-1)

Vivekanissanti-ādīsu viveko virāgo nirodhoti tīṇipi nibbānassa nāmāni. Nibbānāñhi upadhivivekattā **viveko**. Tam āgamma rāgādayo virajantīti **virāgo**. Nirujjantīti **nirodho**. Tasmā “vivekanissanti”ti-ādīsu ārammaṇavasena adhigantabba vasena vā nibbānanissanti attho. **Vossaggapariṇāminti** ettha dve vossaggā pariccāgavo ssaḅbo ca pakkhandanavossaggo ca. Tattha vipassanā tadaṅgavasena kilese ca khandhe ca pariccajatīti pariccāgavossaggo. Maggo ārammaṇavasena nibbānaṃ pakkhandatīti pakkhandanavossaggo. Tasmā vossaggapariṇāminti yathā bhāviyamāno satisambo jjaṅgo vossaggatthāya pariṇamati, vipassanābhāvaṅca maggabhāvaṅca pāpuṇāti, evaṃ bhāvetīti ayamettha attho. Sesapadesupi eseva nayo. (10-3)

Bhadrakanti bhaddakaṃ¹. **Samādhinimittāṃ** vuccati aṭṭhikasaññādivasena adhigato samādhiyeva. **Anurakkhatīti** samādhiparibandhakadhamme² rāgadosamohe sodhento rakkhati. Ettha ca aṭṭhikasaññādikā pañceva saññā vuttā. Imasmim pana ṭhāne dasapi asubhāni vitthāretvā kathetabbāni. Tesāṃ vitthāro Visuddhimagge vuttoyeva. (10-4)

Dhamme ñāṇanti ekapaṭivedhavasena catusaccadhamme ñāṇaṃ catusaccabbha ntare nirodhasacce dhamme ñāṇaṅca. Yathāha “tattha katamaṃ dhamme ñāṇaṃ, catūsu maggesu catūsu phalesu ñāṇaṃ”ti³. **Anvaye ñāṇanti** cattāri saccāni paccakkhato disvā yathā idāni, evaṃ atītepi anāgatepi imeva pañcakkhandhā dukkhasaccaṃ, ayameva taṇhā samudayasaccaṃ, ayameva nirodho nirodhasaccaṃ, ayameva maggo maggasaccanti evaṃ tassa ñāṇassa anugatiyaṃ ñāṇaṃ. Tenāha “so iminā dhammena ñāṭena diṭṭhena pattena viditena pariyogāḷhena atītānāgatena nayaṃ netī”ti³. **Pariye ñāṇanti** paresaṃ

1. Bhaddikanti laddhakaṃ (Sī)

2. Samādhipāripakkhikadhamme (Sī) samādhiparipanthikadhamme (Syā)

3. Abhi 2. 341 piṭṭhe.

cittaparichede ñāṇaṃ. Yathāha “tattha katamaṃ pariye ñāṇaṃ, idha bhikkhu para sattānaṃ parapuggalānaṃ cetasā ceto paricca jānāti”¹ vitthāretabbaṃ. Ṭhapetvā pana imāni tīṇi ñāṇāni avasesaṃ **sammutiñāṇaṃ** nāma. Yathāha “tattha katamaṃ sammuti ñāṇaṃ, ṭhapetvā dhamme ñāṇaṃ ṭhapetvā anvaye ñāṇaṃ ṭhapetvā paricchede ñāṇaṃ avasesaṃ sammutiñāṇaṃ”¹. (11)

Dukkhe ñāṇādīhi arahattaṃ pāpetvā ekassa bhikkhuno niggamaṇaṃ catusacca kammaṭṭhānaṃ kathitaṃ. Tattha dve saccāni vaṭṭaṃ, dve vivaṭṭaṃ, vaṭṭe abhiniveso hoti, no vivaṭṭe. Dvīsu saccesu ācariyasantike pariyaṭṭiṃ uggahetvā kammaṃ karoti, dvīsu saccesu “nirodhasaccaṃ nāma iṭṭhaṃ kantaṃ manāpaṃ, maggasaccaṃ nāma iṭṭhaṃ kantaṃ manāpaṃ”^{ti} savanavasena kammaṃ karoti. Dvīsu saccesu uggahapari pucchāsavanadhāraṇasammasanapaṭivedho vaṭṭati, dvīsu savanapaṭivedho vaṭṭati. Tīṇi kiccavasena paṭivijjhati, ekaṃ āramaṇavasena. Dve saccāni duddasattā gambhīrāni, dve gambhīrattā duddasāni. (12)

Sotāpattiyaṅgādicatukkavaṇṇanā

311. **Sotāpattiyaṅgānī**ti sotāpattiyā aṅgāni, sotāpattimaggassa paṭilābha kāraṇānīti attho. **Sappurisaṃsevoti** Buddhādīnaṃ sappurisaṇaṃ upasaṅkamitvā sevanaṃ. **Saddhammassavananti** sappāyassa Tepiṭakadhammassa savanaṃ. **Yoni somanasikāro**ti aniccādivasena manasikāro. **Dhammānudhammapaṭipattī**ti lokuttara dhammassa anudhammabhūtāya pubbabhāgapaṭipattiyā paṭipajjanaṃ. (13)

Aveccappasādenāti acalappasādena. “Itipi so Bhagavā”^{ti}ādīni Visuddhimagge vitthāritāni. Phaladhātu-āhāracatukkāni uttānatthāneva. Apicettha lūkhapaṇītavatthu vasena oḷārikasukhumatā veditabbā. (14-17)

Viññāṇaṭṭhitiyoti viññāṇaṃ etāsu tiṭṭhatīti viññāṇaṭṭhitiyo. Āramaṇaṭṭhiti vasenetāṃ vuttaṃ. **Rūpūpāyanti** rūpaṃ upagataṃ hutvā. Pañcavokārabhavasmiñhi abhisāṅkhāravīññāṇaṃ rūpakkhandhaṃ nissāya tiṭṭhati. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Rūpāramaṇanti** rūpakkhandhagocaraṃ rūpapaṭiṭṭhitaṃ hutvā.

1. Abhi 2. 342 piṭṭhe.

Nandūpasecananti lobhasahagataṃ sampayuttanandiyāva upasittaṃ hutvā. Itaraṃ upanissayakoṭiyā. **Vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjati** saṭṭhipi sattatipi vassāni evaṃ pavattamānaṃ vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjati. **Vedanūpāyādīsupi** eseva nayo. Imehi pana tīhi padehi catuvokārabhave abhisankhāravīññānaṃ vuttaṃ. Tassa yāvataṃ yukaṃ pavattanavasena vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjanā veditabbā. Catukkavasena pana desanāya āgatattā viññāṇūpāyanti na vuttaṃ. Evaṃ vuccamāne ca “katamaṃ nu kho ettha kammaviññānaṃ, katamaṃ vipākaviññānaṃ”ti sammoho bhaveyya, tasmāpi na vuttaṃ. **Agatigamanāni** vitthāritāneva. (18-19)

Cīvarahetūti kattha manāpaṃ cīvaraṃ labhissāmīti cīvarakāraṇā uppajjati. **Iti bhavābhava**hetūti ettha itīti nidassanathe nipāto. Yathā cīvarādihetu, evaṃ bhavābhava hetūpīti attho. **Bhavābhavoti** cettha paṇītapāṇītatarāni telamadhuphāṇitādīni adhippe tāni. Imesaṃ pana catunnaṃ taṇhuppādānaṃ pahānatthāya paṭipāṭiyāva cattāro ariya vaṃsā desitāti veditabbā. **Paṭipadācatukkaṃ** heṭṭhā vuttameva. Akkhamādīsu padhāna karaṇakāle sītādīni na khamatīti **akkhamā**. Khamatīti **khamā**. Indriyadamaṇaṃ **damā**. “Uppannaṃ kāmavitakkaṃ nādhivāsetī”ti-ādinā nayena vitakkasamaṇaṃ **samā**. (20-22)

Dhammapadānīti dhammakotṭhāsāni. Anabhijjhā dhammapadaṃ nāma alobho vā alobhasīsena adhigatajjhānavipassanāmaggaphalanibbānāni vā. Abyāpādo dhamma padaṃ nāma akopo vā mettāsīsena adhigatajjhānādīni vā. Sammāsati dhammapadaṃ nāma suppaṭṭhitasati vā satisīsena adhigatajjhānādīni vā. Sammāsamādhi dhammapadaṃ nāma samāpatti vā aṭṭhasamāpattivaseṇa adhigatajjhānavipassanāmaggaphalanibbānāni vā. Dasāsūbhavasena vā adhigatajjhānādīni anabhijjhā dhammapadaṃ. Catubrahma vihāravaseṇa adhigatāni abyāpādo dhammapadaṃ. Dasānussati-āhāre paṭikūlasaṇṇā vaseṇa adhigatāni sammāsati dhammapadaṃ. Dasakasiṇa-ānāpānavaseṇa adhigatāni sammāsamādhi dhammapadanti. (23)

Dhammasamādānesu paṭhamaṃ acelakapaṭipadā. Dutiyam tikkilesassa arahattaṃ gahetaṃ asakkontassa assumukhassāpi rudato parisuddhabrahmacariya caraṇaṃ. Tatiyam kāmesu pātabyatā. Catuttham cattāro paccaye

alabhamānassāpi jhānavipassanāvasena sukhasamaṅgino
sāsanabrahmacariyaṃ. (24)

Dhammakkhandhāti ettha guṇaṭṭho khandhaṭṭho. **Sīlakkhandhoti**
sīlaguṇo. Ettha ca phalasīlaṃ adhippetāṃ. Sesapadesupi eseva nayo. Iti
catūsupi ṭhānesu phala meva vuttaṃ. (25)

Balānīti upatthambhanaṭṭhena akampiyatṭhena ca balāni. Tesāṃ
paṭipakkhehi kosajjādīhi akampaniyatā veditabbā. Sabbānīpi
samathavipassanāmaggasena lokiya lokuttarāneva kathitāni. (26)

Adhiṭṭhānānīti ettha **adhī**ti upasaggamattaṃ. Atthato pana tena vā
tiṭṭhanti, tattha vā tiṭṭhanti, ṭhānameva vā taṃtaṃguṇādhikānaṃ purisānaṃ
adhiṭṭhānaṃ, paññāva adhiṭṭhānaṃ **paññādhīṭṭhānaṃ**. Ettha ca paṭhamena
aggaphalapaññā. Dutiyena vacī saccāṃ. Tatiyena āmisapariccāgo.
Catutthena kilesūpasamo kathitoti veditabbo. Paṭhamena ca
kammassakatapaññāṃ vipassanāpaññāṃ vā ādīṃ katvā phalapaññā kathitā.
Dutiyena vacīsaccāṃ ādīṃ katvā paramatthasaccāṃ nibbānaṃ. Tatiyena
āmisapariccāgaṃ ādīṃ katvā aggamaggena kilesapariccāgo. Catutthena
samāpattivikkhambhite kilese ādīṃ katvā aggamaggena kilesavūpasamo.
Paññādhīṭṭhānena vā ekena arahattaphalapaññā kathitā. Sesehi
paramatthasaccāṃ. Saccādhīṭṭhānena vā ekena paramattha saccāṃ kathitaṃ.
Sesehi arahattapaññāti **Mūsikābhayatthero** āha. (27)

Pañhabyākaraṇādicatukkavaṇṇanā.

312. **Pañhabyākaraṇāni** Mahāpadesakathāya vitthāritāneva. (28)

Kaṇhanti kāḷakāṃ dasa-akusalakammamapathakammaṃ. **Kaṇhavipākanti**
apāye nibbattanato kāḷakavipākāṃ. **Sukkanti** paṇḍaraṃ
kusalakammamapathakammaṃ. **Sukka vipākanti** sagge nibbattanato
paṇḍaravipākāṃ. **Kaṇhasukkanti** missakakammaṃ. **Kaṇhasukkavipākanti**
sukhadukkhavipākāṃ. Missakakammañhi katvā akusalena
tiracchānayanoniyāṃ maṅgalaṭṭhiṭṭhānādīsu uppanno kusalena pavatte
sukhaṃ vedayati. Kusalena rājakulepi nibbato akusalena pavatte dukkhaṃ
vedayati. **Akaṇha-asukkanti** kammakkhayakaraṃ catumaggañāṇaṃ
adhippetāṃ.

Tañhi yadi kaṇhaṃ bhaveyya, kaṇhavipākaṃ dadeyya. Yadi sukkaṃ bhaveyya, sukka vipākaṃ dadeyya. Ubhayavipākassa pana adānato akaṇhāsukkavipākattā akaṇhaṃ asukkanti ayamettha attho. (29)

Sacchikaraṇīyāti paccakkhakarāṇena ceva paṭilābhena ca sacchikātabbā. **Cakkhunāti** dibbacakkhunā. **Kāyenāti** sahaajātanāmakāyena. **Paññāyāti** arahattaphala nāṇena. (30)

Oghāti vaṭṭasmiṃ satte ohananti osīdāpentīti oghā. Tattha pañcakāmaguṇiko rāgo **kāmogho**. Rūpārūpabhavesu chandarāgo **bhavogho**. Tathā jhānanikanti sassata diṭṭhisahagato ca rāgo. Dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo **diṭṭhogho**. (31)

Vaṭṭasmiṃ yojentīti **yogā**. Te oghā viya veditabbā. (32)

Visaṃyojentīti **visaññogā**. Tattha asubhajjhānaṃ kāmayogavisaṃyogo. Taṃ pādakaṃ katvā adhigato anāgāmimaggo ekanteneva **kāmayogavisaññogo** nāma. arahattamaggo **bhavayogavisaññogo** nāma. Sotāpattimaggo **diṭṭhiyogavisaññogo** nāma. Arahattamaggo **avijjāyogavisaññogo** nāma. (33)

Ganhanavasena **ganthā**. Vaṭṭasmiṃ nāmakāyañceva rūpakāyañca ganthati bandhati palibundhatīti **kāyagantho**. **Idaṃsaccābhinivesoti** idameva saccam, moghamaññanti evaṃ pavatto diṭṭhābhiniveso. (34)

Upādānānīti ādānaggahaṇāni. Kāmoti rāgo, soyeva gahaṇaṭṭhena upādānanti **kāmupādānaṃ**. Diṭṭhīti micchādiṭṭhi, sāpi gahaṇaṭṭhena upādānanti **diṭṭhupādānaṃ**. Iminā suddhīti evaṃ sīlavatānaṃ gahaṇaṃ **sīlabbatupādānaṃ**. Attāti etena vadati ceva upādiyati cāti **attavādupādānaṃ**. (35)

Yoniyoti koṭṭhāsā. Aṇḍe jātāti **aṇḍajā**. Jalābumhi jātāti **jalābujā**. Saṃsede jātāti **saṃsedajā**. Sayanasmiṃ¹ pūtimacchādīsu ca nibbattānametaṃ adhivacanaṃ. Vegena āgantvā upapatitā viyāti **opapātikā**. Tattha devamanussesu saṃsedaja-opapātikānaṃ

1. Saṃsedasmiṃ (Sī)

ayaṃ vireso. Saṃsedajā mandā daharā hutvā nibbattanti. Opaṭikā soḷasavassuddesikā hutvā. Manussesu hi bhummadevesu ca imā catassopi yoniyo labbhanti. Tathā tiracchānesu supaṇṇanāgādīsū. Vuttañhetam “tatha bhikkhave aṇḍajā supaṇṇā aṇḍajeva nāge haranti, na jalābuje na saṃsedaje na opaṭike”¹. Cātumahārājiko paṭṭhāya uparidevā opaṭikāyeva. Tathā nerayikā. Petesu catassopi labbhanti. **Gabbhāvakka ntiyo** sampasādanīye kathitā eva. (36-37)

Attabhāvapaṭilābhesu paṭhamo khiḍḍāpadosikavasena veditabbo. Duttiyo orabbhikādīhi ghātiyamāna-urabbhādivasena. Tatiyo manopadosikāvasena. Catuttho cātumahārājike upādāya uparisesadevatāvasena. Te hi devā neva attasañcetanāya maranti, na parasañcetanāya. (38)

Dakkhiṇāvisuddhādicatukkavaṇṇanā

313. **Dakkhiṇāvisuddhiyoti** dānasaṅkhātā dakkhiṇā visujjhanti mahapphalā honti etāhīti **dakkhiṇāvisuddhiyo**.

Dāyakato visujjhati, no paṭiggāhakatoti yattha dāyako sīlavā hoti, dhamme nuppannam deyyadhammam deti, paṭiggāhako dussīlo. Ayaṃ dakkhiṇā Vessantaramahārājassa dakkhiṇāsadisā. **Paṭiggāhakatoti visujjhati, no dāyakatoti** yattha paṭiggā hako sīlavā hoti, dāyako dussīlo, adhammenuppannam deti, ayaṃ dakkhiṇā coraghā takassa dakkhiṇāsadisā. **Neva dāyakato visujjhati, no paṭiggāhakatoti** yattha ubhopi dussīlā, deyyadhammopi adhammena nibbato. Vipariyāyena catutthā veditabbā. (39)

Saṅgahavattūnīti saṅgahakāraṇāni. Tāni heṭṭhā vibhattāneva. (40)

Anariyavohārāti anariyānam lāmakānam vohārā. (41)

Ariyavohārāti ariyānam sappurisānam vohārā. (42)

1. Saṃ 2. 207 piṭṭhe.

Diṭṭhavāditāti diṭṭhaṃ mayāti evaṃ vāditā. Ettha ca taṃtaṃsamuṭṭhāpaka cetaṇāvasena attho veditabbo. (43-46)

Attantapādicatukkavaṇṇanā

314. **Attantapādisu** paṭhamo acelako. Duttiyo orabbhikādīsu aññataro. Tatiyo yaññayājako. Catuttho sāsane sammāpaṭipanno. (47)

Attahitāya paṭipannādisu paṭhamo yo sayam sīlādisampanno, param sīlādisu na samādapeti āyasmā Vakkalittthero viya. Duttiyo yo attanā na sīlādisampanno, param sīlādisu samādapeti āyasmā Upanando viya. Tatiyo yo nevattanā sīlādisampanno, param sīlādisu na samādapeti Devadatto viya. Catuttho yo attanā ca sīlādisampanno, parañca sīlādisu samādapeti āyasmā Mahākassapo viya. (48)

Tamādīsu **tamoti** andhakārabhūto. **Tamaparāyaṇoti** tamameva param ayaṇam gati assāti tamaparāyaṇo. Evaṃ sabbapadesu attho veditabbo. Ettha ca paṭhamo nīce caṇḍālādikule dujjīvite hīnattabhāve nibbattivā tīṇi duccharitāni paripūreti. Duttiyo tathāvidho hutvā tīṇi sucaritāni paripūreti. Tatiyo uḷāre khattiyakule bahu-annapāne sampannattabhāve nibbattivā tīṇi duccharitāni paripūreti. Catuttho tādisova hutvā tīṇi sucaritāni paripūreti. (49)

Samaṇamacaloti samaṇa-acalo. Ma-kāro padasandhimattam. So Sotāpanno veditabbo. Sotāpanno hi catūhi vātehi indakhīlo viya parappavādehi akampiyo. Acala saddhāya samannāgatoti **samaṇamacalo**. Vuttampi cetam “katamo ca puggalo samaṇa macalo, idhekacco puggalo tiṇṇam saṃyojanānam parikkhayā”¹ti vitthāro. Rāgado sānam pana tanubhūtattā sakadāgāmī **samaṇapadumo** nāma. Tenāha “katamo pana puggalo samaṇapadumo, idhekacco puggalo sakideva imam lokam āgantvā dukkha ssantam karoti, ayam vuccati

1. Abhi 3. 173 piṭṭhe.

puggalo samaṇapadumo”ti¹. Rāgadosānaṃ abhāvā khippameva pupphissatīti anāgāmī **samaṇapuṇḍarīko** nāma. Tenāha “katamo ca puggalo samaṇapuṇḍarīko, idhekacco puggalo pañcannaṃ orambhāgiyānaṃ -pa-. Ayaṃ vuccati puggalo samaṇapuṇḍarīko”ti¹. arahā pana sabbesampi ganthakāraḷesānaṃ abhāvā samaṇesu **samaṇasukhumālo** nāma. Tenāha “katamo ca puggalo samaṇesu samaṇasukhumālo, idhekacco āsavānaṃ khayā -pa- upasampajja viharati. Ayaṃ vuccati puggalo samaṇesu samaṇasukhu mālo”ti². (50)

“Ime kho āvuso”ti-ādi vuttanayeneva yojetabbaṃ. Iti samapaññāsāya catukkānaṃ vasena dvepañhasatāni kathento thero sāmaggirasānaṃ dassesīti.

Catukkavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pañcakavaṇṇanā

315. Iti catukkavasena sāmaggirasānaṃ dassetvā idāni pañcakavasena dassetuṃ puna desanaṃ ārabhi. Tattha pañcasu khandhesu **rūpakkhando** lokiyo. Sesā **lokiya lokuttarā**. **Upādānakkhandhā** lokiyāva. Vitthārato pana khandhakathā Visuddhimagge vuttā. **Kāmaguṇā** heṭṭhā vitthāritāva. (1-3)

Sukatadukkaṭṭādīhi gantabbāti **gatiyo**. **Nirayoti** nirassādo. Sahokāsena khandhā kathitā. Tato paresu tīsu nibbattā khandhāva vuttā. Catutthe okāsopi. (4)

Āvāse macchariyaṃ **āvāsamacchariyaṃ**. Tena samannāgato bhikkhu āgantukaṃ disvā “ettha cetiyassa vā saṃghassa vā parikkhāro ṭhapito”ti-ādinī vatvā saṃghikampi āvāsaṃ nivāreti. So kālaṃ katvā peto vā ajagaro vā hutvā nibbattati. Kule macchariyaṃ **kulamacchariyaṃ**. Tena samannāgato bhikkhu tehi kāraṇehi attano upaṭṭhākakule

1. Abhi 3. 173 piṭṭhe.

2. Abhi 3. 173 piṭṭhe.

aññesaṃ pavesanampi nivāreti. Lābhe macchariyaṃ **lābhamacchariyaṃ**. Tena samannāgato bhikkhu saṃghikampi lābhaṃ maccharāyanto yathā aññe na labhanti, evaṃ karoti. Vaṇṇe macchariyaṃ **vaṇṇamacchariyaṃ**. Vaṇṇoti cettha sarīravaṇṇopi guṇa vaṇṇopi veditabbo. Pariyattidhamme macchariyaṃ **dhammacchariyaṃ**. Tena samannāgato bhikkhu “imaṃ dhammaṃ pariyāpuṇitvā eso maṃ abhibhavissatī”ti aññassa na deti. Yo pana dhammānuggahena vā puggalānuggahena vā na deti, na taṃ macchariyaṃ. (5)

Cittaṃ nivārenti pariyonandhantīti **nīvaraṇāni**. Kāmacchando nīvaraṇapatto arahattamaggavajjho. Kāmarāgānusayo kāmarāgasāṃyojanapatto anāgāmimaggavajjho. Thinaṃ cittagelaññaṃ. Middhaṃ khandhattayagelaññaṃ. Ubhayampi arahatta maggavajjhaṃ. Tathā uddhaccaṃ. Kukkuccaṃ anāgāmimaggavajjhaṃ. Vicikicchā paṭhamamaggavajjhā. (6)

Saṃyojanānīti bandhanāni. Tehi pana baddhesu puggalesu rūpārūpabhava nibbattā sotāpannasakadāgāmīno antobaddhā bahisayitā nāma. Tesañhi kāmabhava bandhanaṃ. Kāmabhava anāgāmīno bahibaddhā antosayitā nāma. Tesañhi rūpārūpa bhava bandhanaṃ. Kāmabhava sotāpannasakadāgāmīno antobaddhā antosayitā nāma. Rūpārūpabhava anāgāmīno bahibaddhā bahisayitā nāma. Khīṇāsavo sabbattha abandhano. (7-8)

Sikkhitabbaṃ padaṃ **sikkhāpadaṃ**, sikkhākoṭṭhāsoti attho. Sikkhāya vā padaṃ sikkhāpadaṃ, adhicitta-adhipaññāsikkhāya adhigamupāyoti attho. Ayamettha saṅkhepo. Vitthārato pana sikkhāpadakathā vibhaṅgappakaraṇe sikkhāpadavibhaṅge āgatā eva. (9)

Abhabbatṭhānādipaṅcakaṇṇanā

316. “Abhabbo āvuso khīṇāsavo bhikkhu saṅcicca paṇaṇ”ti-ādi desanāsīsameva, sotāpannādayopi pana abhabbā. Puthujjanakhīṇāsavānaṃ nindāpasamsatthampi evaṃ vuttaṃ. Puthujjano nāma gārayho, mātughātādīnīpi

karoti. Khīnāsavo pana pāsāṃso, kunthakipillikaghātādīnīpi na karotīti. (10)

Byasanesu viyassatīti byasanāṃ, hitasukhaṃ khipati viddhamsetīti attho. Ñātīnāṃ byasanāṃ **ñātībyasanāṃ**, corarogabhayādīhi ñātīvināsoti attho. Bhogānāṃ byasanāṃ **bhogabyasanāṃ**, rājacorādivasena bhogavināsoti attho. Rogo eva byasanāṃ **rogabyasanāṃ**. Rogo hi ārogyaṃ byasati vināsetīti byasanāṃ, sīlassa byasanāṃ **sīlabyanāṃ**. Dussīlyassetam nāmaṃ. Sammādiṭṭhiṃ vināsayamānā uppannā diṭṭhi eva byasanāṃ **diṭṭhibyanāṃ**. Ettha ca ñātībyasanādīni tīṇi neva akusalāni na tilakkhaṇāhatāni. Sīladiṭṭhibyanadvayaṃ akusalaṃ tilakkhaṇāhatam. Teneva “nāvuso sattā ñātībyasanahetu vā”ti-ādimāha. (11)

Ñātīsampadāti ñātīnāṃ sampadā pāripūrī bahubhāvo.
Bhogasampadāyapi eseva nayo. Ārogyassa sampadā **ārogyasampadā**.
Pāripūrī dīgharattam arogatā. **Sīladiṭṭhi sampadāsupi** eseva nayo. Idhāpi ñātīsampadādayo no kusalā, na tilakkhaṇāhatā. Sīladiṭṭhisampadā kusalā, tilakkhaṇāhatā. Teneva “nāvuso sattā ñātīsampadā hetuvā”ti-ādimāha. (12)

Sīlavipattisīlasampattikathā Mahāparinibbāne vitthāritāva. (13-14)

Codakenāti vatthusāṃsandassanā, āpattisāṃsandassanā, saṃvāsappaṭikkhepo, sāmīcippaṭikkhepoti catūhi codanāvattūhi codayamānena. **Kālena vakkhāmi no akālenāti** ettha cuditakassa kālo kathito, na codakassa. Param codentena hi parisamajjhe vā uposathapavāraṇagge vā āsanasālābhojanasālādīsu vā na codetabbam. Divāṭṭhāne nisinnakāle “karotāyasmā okāsam, aham āyasmantaṃ vattukāmo”ti evam okāsam kāretvā codetabbam. Puggalaṃ pana upaparikkhitvā yo lolapuggalo abhūtam vatvā bhikkhūnaṃ ayasaṃ āropeti, so okāsakammaṃ vināpi codetabbo. **Bhūtenāti** tacchena sabhāvena. **Sanḥenāti** maṭṭhena mudukena. **Atthasāñhitenāti** atthakāmatāya hitakāma tāya upetena. (15)

Padhāniyaṅgapañcakavaṇṇanā

317. **Padhāniyaṅgānī**ti padhānaṃ vuccati padahaṇaṃ¹, padhānamassa atthīti padhāniyo, padhāniyassa bhikkhuno aṅgāni **padhāniyaṅgāni**. **Saddhoti** saddhāya samannāgato. Saddhā panesā āgamanasaddhā, adhigamanasaddhā, okappanasaddhā, pasādasaddhāti catubbidhā. Tattha sabbaññubodhisattānaṃ saddhā abhinīhārato āgatattā **āgamanasaddhā** nāma. Ariyasāvakaṇaṃ paṭivedhena adhiḡatattā **adhigamanasaddhā** nāma. Buddho dhammo saṃḡhoti vutte acalabhāvena okappanaṃ **okappanasaddhā** nāma. Pasāduppatti **pasādasaddhā** nāma. Idha okappanasaddhā adhippetā. **Bodhinti** catutthamaggañāṇaṃ. Taṃ suppaṭividdhaṃ Tathāgatenāti saddahati. Desanāsīsameva cetāṃ, iminā pana aṅgena tīsupi ratanesu saddhā adhippetā. Yassa hi Buddhādīsu pasādo balavā, tassa padhānavīriyaṃ ijjhati. **Appābādhoti** arogo. **Appātaṅkoti** niddukkho. **Samavepākiniyāti** samavipācanīyā. **Gahaṇiyāti** kammajatejodhātuyā. **Nātisītāya nācchuṇhāyāti** atisītagamaṇiko sītabhīrū hoti, accuṇhagamaṇiko uṇhabhīrū hoti, tesam padhānaṃ na ijjhati. Majjhimagamaṇikassa ijjhati. Tenāha “majjhimāya padhānakkha māyā”ti. **Yathābhūtaṃ attānaṃ āvikattāti** yathābhūtaṃ attano aḡuṇaṃ pakāsetā. **Udayatthagāminiyāti** udayaṅca atthaṅgamaṅca gantuṃ paricchindituṃ samatthāya, etena paññāsalaḡkhaṇapariggāhakaṃ udayabbayañāṇaṃ vuttaṃ. **Ariyāyāti** parisu ddhāya. **Nibbedhikāyāti** anibbidhapubbe lobhakkhandhādayo nibbijjhituṃ samatthāya. **Sammā dukkhakkhayagāminiyāti** tadaṅgavasena kilesānaṃ pahīnattā yaṃ yaṃ dukkhaṃ khīyati, tassa tassa dukkhassa khayagāminiyā. Iti sabbehi imehi padehi vipassanāpaññāva kathitā. Duppaññassa hi padhānaṃ na ijjhati. (16)

Suddhāvāsādipañcakavaṇṇanā

318. **Suddhāvāsāti** suddhā idha āvasīṃsu āvasanti āvasissanti vāti suddhāvāsā. Suddhāti kilesamalarahitā anāḡāmikhīṇāsavā. **Avihāti**-ādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ Mahāpadāne vuttameva. (17)

1. Padahanabhāvo (Syā, Ka)

Anāgāmīsu āyuno majjhaṃ anatikkamitvā antarāva kilesaparinibbānaṃ arahattaṃ patto **antarāparinibbāyī** nāma. Majjhaṃ upahacca atikkamitvā patto **upahaccaparinibbāyī** nāma. Asaṅkhārena appayogena akilamanto sukkena patto **asaṅkhāraparinibbāyī** nāma. Sasaṅkhārena sappayogena kilamanto dukkheṇa patto **sasaṅkhāraparinibbāyī** nāma. Ime cattāro pañcasupi suddhāvāsesu labbhanti. **Uddhamsoto-akaniṭṭhagāmī**ti ettha pana catukkaṃ vedittabbaṃ. Yo hi avihāto paṭṭhāya cattāro devaloke sodhetvā akaniṭṭhaṃ gantvā parinibbāyati, ayaṃ uddhamsoto akaniṭṭhagāmī nāma. Yo avihāto dutiyaṃ vā tatiyaṃ vā catutthaṃ vā devalokaṃ gantvā parinibbāyati, ayaṃ uddhamsoto na akaniṭṭhagāmī nāma. Yo kāmabhavato akaniṭṭhesu nibbattitvā parinibbāyati, ayaṃ na uddhamsoto akaniṭṭhagāmī nāma. Yo heṭṭhā catūsu devalokesu tattha tattheva nibbattitvā parinibbāyati, ayaṃ na uddhamsoto na akaniṭṭha gāmī nāmāti. (18)

Cetokhilapañcakavaṇṇanā

319. **Cetokhilā**ti cittaṣa thaddhabhāvā. **Satthari kaṅkhatī**ti Satthu sarīre vā guṇe vā kaṅkhati. Sarīre kaṅkhamāno “dvattiṃsamahāpurisavaralakkhaṇapaṭimaṇḍitaṃ nāma sarīraṃ atthi nu kho natthī”ti kaṅkhati. Guṇe kaṅkhamāno “atītānāgatapaccu ppanajānanasamatthaṃ sabbaññutaññāṇaṃ atthi nu kho natthī”ti kaṅkhati. **Ātappāyāti** vīriyakaraṇatthāya. **Anuyogāyāti** punappunaṃ yogāya. **Sātaccāyāti satatakiriyāya**. **Padhānāyāti** padahanatthāya. **Ayaṃ paṭhamo cetokhiloti** ayaṃ Satthari vicikicchā saṅkhāto paṭhamo cittaṣa thaddhabhāvo. **Dhammeti** pariyaṭṭidhamme ca paṭivedhadhamme ca. Pariyaṭṭidhamme kaṅkhamāno “Tepiṭakaṃ Buddhavacanaṃ caturāsīti Dhammakhandhasahassānīti vadanti, atthi nu kho etaṃ natthī”ti kaṅkhati. Paṭivedhadhamme kaṅkhamāno “vipassanānissando maggo nāma, magganissando phalaṃ nāma, sabbasaṅkhārapaṭinissaggo nibbānaṃ nāmāti vadanti, taṃ atthi nu kho natthī”ti kaṅkhati. **Samghe kaṅkhatī**ti “Ujupaṭipannoṭi-ādīnaṃ padānaṃ vasena evarūpaṃ paṭipadaṃ paṭipanno cattāro maggaṭṭhā cattāro phalaṭṭhāti aṭṭhannaṃ puggalaṇaṃ samūhabhūto samghe nāma atthi nu kho natthī”ti kaṅkhati. **Sikkhāya kaṅkhamāno** “adhisīlasikkhā nāma, adhicitta-adhipaññāsikkhā nāmāti

vadanti, sā atthi nu kho natthī”ti kaṅkhati. **Ayaṃ pañcamoti** ayaṃ sabrahmacārīsu kopasaṅkhāto pañcamo cittassa thaddhabhāvo kacavarabhāvo khāṇukabhāvo. (19)

Cetasovinibandhādipaṅcakavaṇṇanā

320. **Cetasovinibandhāti** cittaṃ bandhitvā muṭṭhiyaṃ katvā viya gaṇhantīti cetasovinibandhā. **Kāmeti** vatthukāmepe kilesakāmepe. **Kāyeti** attano kāye. **Rūpeti** bahiddhārūpe. **Yāvadatthanti** yattakaṃ icchati, tattakaṃ. **Udarāvadehakanti** udara pūraṃ. Tañhi udaraṃ avadehanato “udarāvadehakan”ti vuccati. **Seyyasukhanti** mañcapīṭhasukhaṃ. **Passasukhanti** yathā samparivattakaṃ sayantassa dakkhiṇapassa vāmapassānaṃ sukhaṃ hoti, evaṃ uppannaṃ sukhaṃ. **Middhasukhanti** niddāsukhaṃ. **Anuyuttoti** yuttappayutto viharati. **Paṇidhāyāti** patthayitvā. **Brāhmacariyenāti** methuna viratibrahmacariyena. **Devo vā bhavissāmīti** mahesakkhadevo vā bhavissāmi. **Devaññatāro vāti** appesakkhadevesu vā aññatāro. (20)

Indriyesu paṭhamapaṅcake lokiyāneva kathitāni. Dutiyapaṅcake paṭhamadutiya catutthāni lokiyāni, tatiyapaṅcamāni lokiyalokuttarāni. Tatiyapaṅcake samathavipassanā maggavasena lokiyalokuttarāni. (21-23)

Nissaraṇiyapaṅcakavaṇṇanā

321. **Nissaraṇiyāti** nissaṭṭā visaññuttā. **Dhātuyoti** attasuññasabhāvā. **Kāme¹ manasikarototi** kāme¹ manasikarontassa, asubhajjhānato vuṭṭhāya agadaṃ gahetvā visaṃ vīmaṃsanto viya vīmaṃsanatthaṃ kāmābhimukhaṃ cittaṃ pesentassāti attho. **Na pakkhandatīti** na pavisati. **Na pasīdatīti** pasādaṃ nāpajjati. **Na santiṭṭhatīti** na patiṭṭhati. **Na vimuccatīti** nādhimuccati. Yathā pana kukkuṭapattaṃ vā nhārudaddulaṃ vā aggimhi pakkhittaṃ patilīyati patikuṭati pativattati na sampasāriyati, evaṃ patilīyati na pasāriyati. **Nekkhammaṃ kho panāti** idha nekkhammaṃ nāma dasasu asubhesu paṭhamajjhānaṃ, tadassa manasikaroto cittaṃ pakkhandati. **Tassa taṃ cittanti** tassa

1. Kāmaṃ (Ka)

taṃ asubhajjhānacittaṃ. **Sugatanti** gocare gatattā suṭṭhu gataṃ. **Subhāvitanti** ahānabhā giyattā suṭṭhu bhāvitāṃ. **Suvuṭṭhitanti** kāmato suṭṭhu vuṭṭhitāṃ. **Suvimuttanti** kāmehi suṭṭhu vimuttāṃ. Kāmapaccayā āsavā nāma kāmahetukā cattāro āsavā. **Vighātāti** dukkhā. **Parilāhāti** kāmarāgaparilāhā. **Na so taṃ vedanaṃ vedetīti** so taṃ kāma vedanaṃ vighātaparilāhavedanañca na vedayati. **Idamakkhātāṃ kāmānaṃ nissaraṇanti** idaṃ asubhajjhānaṃ kāmehi nissaṭṭattā kāmānaṃ nissaraṇanti akkhātāṃ. Yo pana taṃ jhānaṃ pādakaṃ katvā saṅkhāre sammasanto tatiyaṃ maggaṃ patvā anāgāmiphaleṇa nibbānaṃ disvā puna kāmā nāma natthīti jānāti, tassa cittaṃ accantanissaraṇameva. Sesapadesupi eseva nayo. (24-1)

Ayaṃ pana viseso, dutiyavāre mettājhānāni byāpādassa nissaraṇaṃ nāma. Tatiya vāre karuṇājhānāni vihiṃsāya nissaraṇaṃ nāma. Catutthavāre arūpajjhānāni rūpānaṃ nissaraṇaṃ nāma. Accantanissaraṇe cettha arahattaphalaṃ yojetabbāṃ. (24-2-4)

Pañcamavāre **sakkāyaṃ manasikarototi** suddhasaṅkhāre pariggaṇhitvā arahattaṃ pattassa sukkhavipassakassa phalasaṃpattito vuṭṭhāya vīmaṃsanatthaṃ pañcupādāna kkhandhābhimukhaṃ cittaṃ pesentassa. **Idamakkhātāṃ sakkāyanissaraṇanti** idaṃ arahattamaggaṃ ca phaleṇa ca nibbānaṃ disvā ṭhitassa bhikkhuno puna sakkāyo natthīti uppannaṃ arahattaphalasaṃpatticittaṃ sakkāyassa nissaraṇanti akkhātāṃ. (24-5)

Vimuttāyatanapañcakavaṇṇanā

322. **Vimuttāyatanānīti** vimuccanakāraṇāni. **Atthapaṭisaṃvedinoti** pāḷi-atthaṃ jānantassa. **Dhammapaṭisaṃvedinoti** pāḷiṃ jānantassa. **Pāmojjanti** taruṇapīti. **Pīti** tuṭṭhākārabhūtā balavapīti. **Kāyoti** nāmakāyo paṭipassambhati. **Sukhaṃ vedayatīti** sukhaṃ paṭilabhati. **Cittaṃ samādhiyatīti** arahattaphalasaṃmādhinā samādhiyati. Ayañhi taṃ dhammaṃ suṇanto āgatāgataṭṭhāne jhānavipassanāmaggaṃ phalāni jānāti, tassa evaṃ jānato pīti uppajjati. So tassā pītiyā antarā osakkituṃ na dento upacāraṃ kammaṭṭhāniko hutvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇāti. Taṃ sandhāya vuttaṃ “cittaṃ samādhiyatī”ti. Sesesupi eseva

nayo. Ayaṃ pana viśeso, **samādhinimittanti** aṭṭhatimsāya ārammaṇesu aññataro samādhiyeva samādhinimittam. **Suggahitaṃ hotīti**-ādīsu ācariyasantike kammaṭṭhānaṃ uggaṇhantena suṭṭhu gahitaṃ hoti. **Suṭṭhu manasikatanti** suṭṭhu upadhāritaṃ. **Suppaṭi viddhaṃ paññāyāti** paññāya suṭṭhu paccakkhaṃ kataṃ. **Tasmim dhammeti** tasmim kammaṭṭhānapāḷidhamme. (25)

Vimuttiparipācanīyāti vimutti vuccati arahattaṃ, taṃ paripācentīti **vimutti paripācanīyā**. **Aniccaśaṅgīti** aniccānupassanāññāṇe uppannaśaṅgī. **Anicce dukkha śaṅgīti** dukkhānupassanāññāṇe uppannaśaṅgī. **Dukkhe anattaśaṅgīti** anattānupassanā ñāṇe uppannaśaṅgī. **Pahānaśaṅgīti** pahānānupassanāññāṇe uppannaśaṅgī. **Virāga śaṅgīti** virāgānupassanāññāṇe uppannaśaṅgī. (26)

“Ime kho āvuso”ti-ādi vuttanayeneva yojetabbaṃ. Iti chabbīsatiyā pañcakānaṃ vasena tiṃsasatapañhe kathento thero sāmaggirasam dassesīti.

Pañcakavaṇṇanā niṭṭhitā.

Chakkavaṇṇanā

323. Iti pañcakavasena sāmaggirasam dassetvā idāni chakkavasena dassetuṃ puna desanaṃ ārabhi. Tattha **ajjhattikānīti** ajjhattajjhattikāni. **Bāhirānīti** tato ajjhatta jjhattato bahibhūtāni. Vitthārato pana āyatanakathā **Visuddhimagge** kathitāva. **Viññāṇa kāyāti** viññāṇasamūhā. **Cakkhuvīññāṇanti** cakkhupasādanissitam kusalākusalavipāka viññāṇam. Esa nayo sabbattha. **Cakkhusamphassoti** cakkhunissito samphasso. **Sota samphassādīsupi** eseva nayo. **Manosamphassoti** ime dasa samphasse ṭhapetvā seso sabbo manosamphasso nāma. Vedanāchakkampi eteneva nayena veditabbaṃ. **Rūpa śaṅgīti** rūpaṃ ārammaṇam katvā uppannā śaṅgī. Etenupāyena sesāpi veditabbā. Cetanāchakkepi eseva nayo. Tathā taṇhāchakke. (1-8)

Agāravoti gāravavirahito. **Appatissoti** appatissayo anīcavutti. Ettha pana yo bhikkhu Sathhari dharamāne tīsu kālesu upaṭṭhānaṃ na yāti. Sathhari anupāhane caṅkamante sa-upāhano caṅkamati, nīce caṅkamante ucce caṅkamati, heṭṭhā vasante upari vasati, Satthudassanaṭṭhāne ubho aṃse pārupati, chattaṃ dhāreti, upāhanaṃ dhāreti, nahāyati, uccāraṃ vā passāvaṃ vā karoti. Parinibbute pana cetiyaṃ vanditum na gacchati, cetiyassa paññāyanaṭṭhāne Satthudassanaṭṭhāne vuttaṃ sabbaṃ karoti, ayaṃ **Sathhari agāravo** nāma. Yo pana dhammassavane saṅghuṭṭhe sakkaccaṃ na gacchati, sakkaccaṃ dhammaṃ na suṇāti, samullapanto nisīdati, sakkaccaṃ na gaṇhāti, na vāceti, ayaṃ **dhamme agāravo** nāma. Yo pana therena bhikkhunā anajjhīṭṭho dhammaṃ deseti, nisīdati, pañhaṃ katheti, vuḍḍhe bhikkhū ghaṭṭento gacchati, tiṭṭhati, nisīdati, dussapalla tthikaṃ vā hatthapallatthikaṃ vā karoti, saṅghamajjhe ubho aṃse pārupati, chattupāhanaṃ dhāreti, ayaṃ **saṅghe agāravo** nāma. Ekabhikkhusmimpi hi agārave kate saṅghe agāravo katova hoti. Tisso sikkhā pana apūrayamānova **sikkhāya agāravo** nāma. Appamādalakkhaṇaṃ ananubrūhayamāno **appamāde agāravo** nāma. Duvi dhampi **paṭisanthāraṃ** akaronto **paṭisanthāre agāravo** nāma. Cha gāravā vuttappaṭi pakkhavasena veditabbā. (9-10)

Somanassūpavicārāti somanassasampayuttā vicārā.

Somanassaṭṭhāniyanti somanassakāraṇabhūtaṃ. **Upavicarāṭi** vitakkena vitakketvā vicārena paricchindati. Esa nayo sabbattha.

Domanassūpavicārāpi evameva veditabbā. Tathā **upekkhūpa vicārā**.

Sāraṇiyadhammā heṭṭhā vitthāritā. **Diṭṭhisāmaññagatoti** iminā pana padena Kosambakasutte paṭhamamaggo kathito. Idha cattāropi maggā. (11-14)

Vivādamūlachakkavaṇṇanā

325. **Vivādamūlānīti** vivādassa mūlāni. **Kodhanoti** kujjhanalakkhaṇena kodhena samannāgato. **Upanāhīti** vera-appaṭinissaggalakkhaṇena upanāhena samannā gato. **Ahitāya dukkhāya devamanussānanti** dvinnāṃ bhikkhūnaṃ vivādo kathaṃ devamanussānaṃ ahitāya dukkhāya saṃvattati. Kosambakakkhandhake viya dvīsu bhikkhūsu vivādaṃ āpannesu tasmim

vihāre tesam̐ antevāsikā vivadanti. Tesam̐ ovādam̐ gaṇhanto bhikkhunisaṃgho vivadati. Tato tesam̐ upaṭṭhākā vivadanti. Atha manussānam̐ ārakkhadevatā dve koṭṭhāsā honti. Tattha dhammavādīnam̐ ārakkhadevatā dhammavādīniyo honti adhammavādīnam̐ adhammavādīniyo. Tato ārakkhadevatānam̐ mittā bhummā devatā bhijjanti. Evam̐ paramparā yāva brahmalokā ṭhapetvā ariyasāvake sabbe devamanussā dve koṭṭhāsā honti. Dhammavādīhi pana adhammavādīnova bahutarā honti. Tato “yam̐ bahukehi gahitam̐, tam̐ tacchan”ti dhammam̐ vissajjetvā bahutarāva adhammam̐ gaṇhanti. Te adhammam̐ purakkhatvā vadantā apāyesu nibbattanti. Evam̐ dvinnam̐ bhikkhūnam̐ vivādo devamanussānam̐ ahitāya dukkhāya hoti.

Ajjhattam̐ vāti tumhākam̐ abbhantaraparisāya. **Bahiddhā vāti** paresam̐ parisāya.

Makkhīti paresam̐ guṇamakkhanalakkhaṇena makkhena samannāgato. **Paḷāsīti** yugaggāhalakkhaṇena paḷāsena samannāgato. **Issukīti** parasakkārādīni issāyana lakkhaṇāya issāya samannāgato. **Maccharīti** āvāsamacchariyādīhi samannāgato. **Saṭhoti** kerāṭiko. **Māyāvīti** katapāpapaṭicchādako. **Pāpicchoti** asantasambhāvanicchako¹ dussīlo. **Micchādīṭṭhīti** natthikavādī ahetukavādī akiriyavādī. **Sandiṭṭhiparāmāsīti** sayam̐ diṭṭhimeva parāmasati. **Ādhānaggāhīti** daḷhaggāhī. **Duppaṭinissaggīti** na sakkā hoti gahitam̐ vissajjāpetum̐. (15)

Pathavīdhātūti patiṭṭhadhātu. **Āpodhātūti** ābandhanadhātu. **Tejodhātūti** paripācanadhātu. **Vāyodhātūti** vitthambhanadhātu. **Ākāsadhātūti** asamphuṭṭhadhātu. **Viññānadhātūti** vijānanadhātu. (16)

Nissaraṇiyachakkavaṇṇanā

326. **Nissaraṇiyā dhātuyoti** nissaṭadhātuyova. **Pariyādāya tiṭṭhatīti** pariyaṇ diyitvā hāpetvā tiṭṭhati. **Mā hevantissa vacanīyoti** yasmā abhūtam̐ byākaraṇam̐ byākaroti, tasmā mā evam̐

1. Asantasambhāvanicchāyako (Syā, Ka)

bhaṇīti vattabbo. **Yadidaṃ mettācetovimuttīti** yā ayaṃ mettācetovimutti, idaṃ issaraṇaṃ byāpādassa, byāpādato nissaṭṭhīti attho. Yo pana mettāya tikacatuṅṅkajjhānato vuṭṭhito saṅkhāre sammāsivā tatiyamaggaṃ patvā “puna byāpādo natthī”ti tatiyaphalena nibbānaṃ passati, tassa cittaṃ accantaṃ nissaraṇaṃ byāpādassa. Etenupāyena sabbattha attho veditabbo. (17-1-4)

Animittā cetovimuttīti arahattaphalasaṃpatti. Sā hi rāganimittādīnaṃceva rūpanimittādīnaṃca niccanimittādīnaṃca abhāvā “animittā”ti vuttā. **Nimittānusārīti** vuttappabhedāṃ nimittaṃ anusaratiṃ nimittānusārī. (17-5)

Asmīti asmimāno. **Ayamahamasmīti** pañcasu khandhesu ayaṃ nāma ahaṃ asmīti ettāvataṃ arahattaṃ byākataṃ hoti. **Vicikicchākathāṃkathāsallanti** vicikicchā bhūtaṃ kathāṃkathāsallaṃ. **Mā hevantissa vacanīyoti** sace te paṭhamamaggavajjhā vicikicchā uppajjati, arahattabyākaraṇaṃ micchā hoti, tasmā mā abhūtaṃ bhaṇīti vāretabbo. **Asmimānasamugghātoti** arahattamaggo. Arahattamaggaphalavasena hi nibbāne diṭṭhe puna asmimāno natthīti arahattamaggo asmimānasamugghātoti vutto. (17-6)

Anuttariyādichakkavaṇṇanā

327. **Anuttariyānīti** anuttarāni jeṭṭhakāni. Dassanesu anuttariyaṃ **dassanā nuttariyaṃ**. Sesapadesupi eseva nayo. Tattha hatthiratanādīnaṃ dassanaṃ na dassanā nuttariyaṃ, niviṭṭhasaddhassa pana niviṭṭhapemavasena Dasabalassa vā bhikkhusaṃghassa vā kasiṇāsubhanimittādīnaṃ vā aññatarassa dassanaṃ **dassanānuttariyaṃ** nāma. Khattiyādīnaṃ guṇakathāsavanaṃ na savanānuttariyaṃ, niviṭṭhasaddhassa pana niviṭṭhapemavasena tiṇṇaṃ vā ratanānaṃ guṇakathāsavanaṃ Tepiṭakabuddhavaṇṇanaṃ savanaṃ vā **savanānuttariyaṃ** nāma. Maṇiratanādīlābho na lābhānuttariyaṃ, sattavidha-ariyadhanaṃ lābho pana **lābhānuttariyaṃ** nāma. Hatthisippādisikkhanaṃ na sikkhānuttariyaṃ, sikkhattayapūraṇaṃ pana **sikkhānuttariyaṃ** nāma. Khattiyādīnaṃ pāricariyā na pāricariyānuttariyaṃ, tiṇṇaṃ pana ratanānaṃ pāricariyā **pāricariyānuttariyaṃ** nāma. Khattiyādīnaṃ guṇānussaraṇaṃ nānussatānuttariyaṃ, tiṇṇaṃ pana ratanānaṃ guṇānussaraṇaṃ **anussatānuttariyaṃ** nāma. (18)

Anussatiyova **anussatiṭṭhānāni** nāma. **Buddhānussatīti** Buddhassa guṇānussa raṇaṃ. Evaṃ anussarato hi pīti uppajjati. So taṃ pītiṃ khayato vayato paṭṭhapetvā arahattaṃ pāpuṇāti. Upacārakammaṭṭhānaṃ nāmetaṃ gihīnampi labbhati, esa nayo sabbattha. Vitthārakathā panettha Visuddhimagge vuttanayeneva veditabbā. (19)

Satativihārachakkavaṇṇanā

328. **Satativihārāti** khīṇāsavassa nīcavihārā. **Cakkhunā rūpaṃ disvāti** cakkhudvārārammaṇe āpāthagate taṃ rūpaṃ cakkhuvīññāṇena disvā javanakkhaṇe iṭṭhe arajjanto **neva sumano hoti**, aniṭṭhe adussanto **na dummano**. Asamapekkhane moham anuppādentō **upekkhako viharati** majjhatto, satiyā yuttattā **sato**, sampajaññena yuttattā **sampajāno**. Sesapadesupi eseva nayo. Iti chasupi dvāresu upekkhako viharatīti iminā chaḷaṅgupekkhā kathitā. **Sampajānoti** vacanato pana cattāri ñāṇasampayuttacittāni labbhanti. **Satativihārāti** vacanato aṭṭhapi mahācittāni labbhanti. **Arajjanto adussantoti** vacanato dasapi cittāni labbhanti. Somanassaṃ kathaṃ labbhatīti ce. Āsevanato labbhati. (20)

Abhijātiachakkavaṇṇanā

329. **Abhijātiyoti** jātiyo. **Kaṇhābhijātiko samānoti** kaṇhe nīcakule jāto hutvā. **Kaṇhaṃ dhammaṃ abhijāyatīti** kaḷakaṃ dasadussīlyadhammaṃ pasavati karoti. So taṃ abhijāyitvā niraye nibbattati. **Sukkaṃ dhammanti** ahaṃ pubbepi puññānaṃ akatattā nīcakule nibbatto. Idāni puññānaṃ karomīti puññasaṅkhātāṃ paṇḍaraṃ dhammaṃ abhijāyati. So tena sagge nibbattati. **Akaṇhaṃ asukkaṃ nibbānanti** nibbānañhi sace kaṇhaṃ bhaveyya, kaṇhavipākaṃ dadeyya. Sace sukkaṃ, sukkavipākaṃ dadeyya. Dvinnampi appadānato pana “akaṇhaṃ asukkan”ti vuttaṃ. nibbānañca nāma imasmim atthe arahattaṃ adhippetam. Tañhi kilesanibbānante jātattā nibbānaṃ nāma. Taṃ esa abhijāyati pasavati karoti. **Sukkābhijātiko samānoti** sukke uccakule jāto hutvā. Sesam vuttanayeneva veditabbaṃ. (21)

Nibbedhabhāgiyachakkavaṇṇanā

Nibbedhabhāgiyāti nibbedho vuccati nibbānam, tam bhajanti upagacchantīti **nibbedhabhāgiyā**. Aniccasaññādayo pañcake vuttā. Nirodhānupassanāñāṇe saññā **nirodhasaññā** nāma. (22)

“Ime kho āvuso”ti-ādi vuttanayeneva yojetabban̄. Iti dvāvīsatiyā chakkānam vasena bāttimsasatapañhe kathento thero sāmaggirasam dassesīti.

Chakkavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sattakavaṇṇanā

330. Iti chakkavasena sāmaggirasam dassetvā idāni sattakavasena dassetuṃ puna desanam ārabhi.

Tattha sampattipaṭilābhatt̄hena saddhāva dhanam **saddhādhanam**. Esa nayo sabbattha. **Paññādhanam** panettha sabbaset̄tham. Paññāya hi ṭhatvā t̄ṇi sucaritāni pañcasilāni dasasilāni pūretvā saggūpagā honti, sāvakaṇpāmīñānam, paccekabodhiñānam, sabbaññutaññāṇaṇca paṭivijjhanti. Imāsam sampattīnam paṭilābhakāraṇato paññā “dhanam”ti vuttā. Sattapi cetāni lokiyalokuttaramissakāneva kathitāni. **Bojjhaṅg**kathā kathitāva. (1-2)

Samādhiparikkhārāti samādhiparivārā. Sammādiṭṭhādīni vuttatthāneva. Imepi satta parikkhārā lokiyalokuttarāva kathitā. (3)

Asatam dhammā asantā vā dhammā lāmakā dhammāti **asaddhammā**. Vipari yāyena **saddhammā** veditabbā. Sesamettha uttānatthameva. **Saddhammesu** pana saddhādayo sabbepi vipassakasseva kathitā. Tesupi paññā lokiyalokuttarā. Ayam viseso. (4-5)

Sappurisānam dhammāti **sappurisadhammā**. Tattha Suttageyyādikaṃ dhammam jānātīti **dhammaññū**. Tassa tasseva bhāsītassa attham jānātīti **atthaññū**. “Ettakomhi silena samādhinā paññāyā”ti evam attānam jānātīti **attaññū**. Paṭiggahaṇaparibhogesu mattam jānātīti **mattaññū**.

Ayaṃ kālo uddesassa, ayaṃ kālo paripucchāya, ayaṃ kālo yogassa adhigamāyāti evaṃ kālaṃ jānātīti **kālaññū**. Ettha ca pañca vassāni uddesassa kāle. Dasa paripucchāya. Idaṃ atisambādhaṃ. Dasa vassāni pana uddesassa kālo. Vīsati paripucchāya. Tato paraṃ yoge kammaṃ kātappaṃ. Aṭṭhavidhaṃ parisāṃ jānātīti **parisaññū**. Sevitabbāsevitappaṃ puggalaṃ jānātīti **puggalaññū**. (6)

331. **Niddasavattḥūnī**ti niddasādivattḥūni. Niddaso bhikkhu, nibbīso, nittimso, niccattāliso, nippaññāso bhikkhūti evaṃ vacanakāraṇāni. Ayaṃ kira pañho titthiya samaye uppanno. Titthiyā hi dasavassakāle mataṃ nigaṇṭhaṃ niddasoti vadanti. So kira puna dasavasso na hoti. Na kevalañca dasavassova. Nava vassopi -pa- ekavassopi na hoti. Eteneva nayena vīsativassādikālepi mataṃ nibbīso nittimso niccattāliso nippaññā soti vadanti. Āyasmā Ānando gāme vicaranto taṃ kathaṃ sutvā vihāraṃ gantvā Bhagavato ārocesi. Bhagavā āha—

“Na idaṃ Ānanda titthiyānaṃ adhivacanaṃ mama sāsane khīṇāsavassetam adhivacanaṃ. Khīṇāsavo hi dasavassakāle parinibbuto puna dasavasso na hoti. Na kevalañca dasavassova, navavassopi -pa- ekavassopi. Na kevalañca ekavassova, dasamāsikopi -pa- ekamāsikopi. Ekadivasikopi. Ekamuhuttopi na hoti eva. Kasmā? Puna paṭisandhiyā abhāvā. Nibbīsādīsupi eseva nayo. Iti Bhagavā mama sāsane khīṇāsava ssetam adhivacanaṃ”¹—

Vatvā yehi kāraṇehi so niddaso hoti, tāni dassetuṃ satta niddasavattḥūni deseti. Theropi tameva desanaṃ uddharitvā satta niddasavattḥūni **idhāvuso bhikkhu sikkhā samādān**eti-ādimāha. Tattha **idhā**ti imasmim sāsane. **Sikkhāsamādāne tibbacchando hotī**ti sikkhattayapūraṇe bahalacchando hoti. **Āyatiñca sikkhāsamādāne**

1. Am 2. 424 piṭṭhe idannissayapāli.

avigatapemoti anāgate punadivasādīsipi sikkhāpūraṇe avigatapemena samannāgato hoti. **Dhammanisantiyāti** dhammanisāmanāya. Vipassanāyetaṃ adhivacanaṃ. **Ichchāvinayeti** taṇhāvinayane. **Paṭisallāneti** ekībhāve. **Vīriyārambheti** kāyikacetasikassa vīriyassa pūraṇe. **Satinepakketi** satiyañceva nepakkabhāve ca. **Diṭṭhipaṭivedheti** maggadassane. Sesam sabbattha vuttanayeneva veditabbaṃ. (7)

Saññāsu asubhānupassanāññāṇe saññā **asubhasaññā**.

Ādīnavānupassanāññāṇe saññā **ādīnavasaññā** nāma. Sesā heṭṭhā vuttā eva. Balasattakaviññāṇaṭṭhitisattaka puggalasattakāni vuttanayāneva. Appahīnaṭṭhena anusayantīti **anusayā**. Thāmagato kāmarāgo kāmarāgānusayo. Esa nayo sabbattha. Saṃyojanasattakaṃ uttānatthameva. (8-13)

Adhikaraṇasamathasattakavaṇṇanā

Adhikaraṇasamathesu adhikaraṇāti samenti vūpasamentīti **adhikaraṇasamathā**. **Uppannuppannānanti** uppannānaṃ uppannānaṃ. **Adhikaraṇānanti** vivādādhikaraṇaṃ anuvādādhikaraṇaṃ āpattādhikaraṇaṃ kiccādhikaraṇanti imesaṃ catunnaṃ. **Samathāya vūpasamāyāti** samathatthañceva vūpasamanatthañca. **Sammukhāvinayo dātabbo -pa-tiṇavatthārakoti** ime satta samathā dātabbā.

Tatrāyaṃ vinicchayanayo. Adhikaraṇesu tāva dhammoti vā adhammoti vā aṭṭhā rasahi vatthūhi vivadantānaṃ bhikkhūnaṃ yo vivādo, idaṃ **vivādādhikaraṇaṃ** nāma. Silavipattiyā vā ācāradiṭṭhi-ājīvavipattiyā vā anuvadantānaṃ anuvādo upavadanā ceva codanā ca, idaṃ **anuvādādhikaraṇaṃ** nāma. Mātikāya āgatā pañca, vibhaṅge dveti sattapi āpattikkhandhā, idaṃ **āpattādhikaraṇaṃ** nāma. Saṃghassa apalokanādīnaṃ catunnaṃ kammānaṃ karaṇaṃ, idaṃ **kiccādhikaraṇaṃ** nāma.

Tattha vivādādhikaraṇaṃ dvīhi samathehi sammati sammukhāvinayena ca yebhuyyasikāya ca. Sammukhāvinayeneva sammamānaṃ yasmiṃ vihāre uppannaṃ tasmiṃyeva vā aññattha vūpasametum gacchantānaṃ antarāmagge vā yattha gantvā saṃghassa niyyātikaṃ tattha saṃghena vā saṃghe vūpasametum asakkonte

tattheva ubbāhikāya sammatapuggalehi vā vinicchitaṃ sammati. Evaṃ sammamāne ca panetasmim̃ yā saṅghasammukhatā dhammasammukhatā vinayasammukhatā puggala sammukhatā, ayaṃ **sammukhāvinayo** nāma.

Tattha ca kārakasamghassa saṅghasāmaggivasena sammukhībhāvo **saṅgha sammukhatā**. Sametabbassa vatthuno bhūtatā **dhammasammukhatā**. Yathā taṃ same tabbaṃ, tattheva sammanam̃ **vinayasammukhatā**. Yo ca vivadati, yena ca vivadati, tesam̃ ubhinnam̃ atthapaccatthikānam̃ sammukhībhāvo **puggalasammukhatā**. Ubbāhi kāya vūpasame panettha saṅghasammukhatā parihāyati. Evaṃ tāva sammukhāvinaye neva sammati.

Sace panevampi na sammati, atha naṃ ubbāhikāya sammatā bhikkhū “na mayaṃ sakkoma vūpasametun”ti saṅghasseva niyyātentī, tato saṅgho pañcaṅgasamannāgataṃ bhikkhum̃ salākaggāhāpakaṃ sammannati. Tena guḷhakavivaṭakasakaṇṇajappakesu tīsu salākaggāhesu aññataravasena salākaṃ gāhāpetvā sannipatitaparīsāya dhammavādīnam̃ yebhuyyatāya yathā te dhammavādīno vadanti, evaṃ vūpasantaṃ adhikaraṇam̃ sammukhāvinayena ca yebhuyyasikāya ca vūpasantaṃ hoti.

Tattha sammukhāvinayo vuttanayo eva. Yaṃ pana yebhuyyasikākammassa karaṇam̃, ayaṃ **yebhuyyasikā** nāma. Evaṃ vivādādhikaraṇam̃ dvīhi samathehi sammati. **Anuvādādhikaraṇam̃** catūhi samathehi sammati sammukhāvinayena ca sativinayena ca amūḷhavinayena ca tassapāpiyasikāya ca. **Sammukhāvinayeneva** sammamānam̃ yo ca anuvadati, yañca anuvadati, tesam̃ vacanam̃ sutvā sace kāci āpatti natthi, ubho khamāpetvā, sace atthi, ayaṃ nāmettha āpattīti evaṃ vinicchitaṃ vūpasammati. Tattha sammukhāvinayalakkhaṇam̃ vuttanayameva. Yadā pana khīṇā savassa bhikkhuno amūlikāya sīlavipattiyā anuddhamsitassa sativinayaṃ yācamānassa saṅgho ñatticatutthena kammena sativinayaṃ deti, tadā sammukhāvinayena ca sativi nayena ca vūpasantaṃ hoti. Dinne pana sativinaye puna tasmim̃ puggale kassaci anuvādo na ruhati.

Yadā ummattako bhikkhu ummādasena assāmaṇake ajjhācāre “saratāyasmā evarūpiṃ āpattin”ti bhikkhūhi codiyamāno “ummattakena

me āvuso etaṃ kataṃ, nāhaṃ taṃ sarāmi”ti bhaṇantopi bhikkhūhi codiyamānova puna acodanathāya amūḷhavinayaṃ yācati, saṃgho cassa ñatticatutthena kammaṃ amūḷha vinayaṃ deti, tadā sammukhāvinayena ca amūḷhavinayena ca vūpasantaṃ hoti. Dinne pana amūḷhavinaye puna tasmim̐ puggale kassaci tappaccayā anuvādo na ruhati.

Yadā pana pārājikena vā pārājikasāmantena vā codiyamānassa aññenaññaṃ paṭicarato pāpussannatāya pāpiyassa puggalassa “sacāyaṃ acchinnamūlo bhavissati, sammā vattitvā osāraṇaṃ labhissati. Sace chinnamūlo ayamevassa nāsanā bhavissati”ti maññaṃāno saṃgho ñatticatutthena kammaṃ tassapāpiyasikaṃ karoti, tadā sammukhā vinayena ca tassapāpiyasikāya ca vūpasantaṃ hotīti. Evaṃ anuvādādhikaraṇaṃ catūhi samathehi sammati. **Āpattādhikaraṇaṃ** tīhi samathehi sammati sammukhāvinayena ca paṭiññātakaraṇena ca tiṇavatthārakena ca. Tassa sammukhāvinayeneva vūpasamo natthi. Yadā pana ekassa vā bhikkhuno santike saṃghagaṇamajjhesu vā bhikkhu lahukaṃ āpattim̐ deseti, tadā **āpattādhikaraṇaṃ** sammukhāvinayena ca paṭiññātakaraṇena ca vūpasammati.

Tattha sammukhāvinaye tāva yo ca deseti, yassa ca deseti, tesam̐ sammukhībhāvo puggalasammukhatā. Sesam̐ vuttanayameva.

Puggalassa gaṇassa ca desanākāle saṃghasammukhatā parihāyati. Yā panettha ahaṃ bhante itthannāmaṃ āpattim̐ āpannoti ca āma passāmīti ca paṭiññā, tāya paṭiññāya “āyatim̐ saṃvareyyāsī”ti karaṇaṃ, taṃ **paṭiññātakaraṇaṃ** nāma. Saṃghādisese hi parivāsādiyācanā paṭiññā. Parivāsādīnaṃ dānaṃ paṭiññātakaraṇaṃ nāma. Dve pakkha jātā pana bhaṇḍanakārakā bhikkhū bahum̐ assāmaṇakaṃ ajjhācaritvā puna lajjidhamme uppanne sace mayaṃ imāhi āpattīhi aññamaññaṃ kāressāma, siyāpi taṃ adhikaraṇaṃ kakkhaḷattāya saṃvatteyyāti aññamaññaṃ āpattiyā kārapane dosaṃ disvā yadā tiṇavatthārakakammaṃ karonti, tadā āpattādhikaraṇaṃ sammukhāvinayena ca tiṇavatthārakena ca sammati.

Tattha hi yattakā hatthapāsūpagatā “na metaṃ khamatī”ti evaṃ diṭṭhāvikkammaṃ akatvā niddampi okkantā hontī, sabbesaṃ ṭhapetvā thullavajjañca

gihipaṭisaṃyuttañca sabbāpattiyo vuṭṭhahanti, evaṃ āpattādhikaraṇaṃ tīhi samathehi sammati. **Kiccādhikaraṇaṃ** ekena samathena sammati sammukhāvinayeneva. Imāni cattāri adhikaraṇāni yathānurūpaṃ imehi sattahi samathehi sammanti. Tena vuttaṃ “uppannuppannānaṃ adhikaraṇānaṃ samathāya vūpasamāya sammukhāvinayo dātabbo -pa-tiṇavatthārakoti. Ayamettha vinicchayanayo. Vitthāro pana Samathakkhandhake āgatoyeva. Vinicchayopissa samantapāsādikāyaṃ vutto. (14)

“Ime kho āvuso”ti-ādi vuttanayeneva yojetabbaṃ. Iti cuddasannaṃ sattakānaṃ vasena aṭṭhanavuti pañhe kathento thero sāmaggirasam dassesīti.

Sattakavaṇṇanā niṭṭhitā.

Aṭṭhakavaṇṇanā

333. Iti sattakavasena sāmaggirasam dassetvā idāni aṭṭhakavasena dassetuṃ puna desanaṃ ārabhi. Tattha **micchattāti** ayāthāvā micchāsabhāvā. **Sammattāti** yāthāvā sammāsabhāvā. (1-2)

334. **Kusītavatthūnīti** kusītassa alasassa vatthūni, patiṭṭhā kosajjakāraṇānīti attho. **Kammaṃ kattabbaṃ hotīti** cīvaravicāraṇādikammaṃ kātabbaṃ hoti. **Na vīriyaṃ ārabhatīti** duvidhampi vīriyaṃ nārabhati. **Appattassāti** jhānavipassanāmagga phaladhammassa appattassa pattiya. **Anadhigatassāti** tasveva anadhigatassa adhigama tthāya. **Asacchikatassāti** tasveva apaccakkhatassa sacchikaraṇatthāya. **Idaṃ paṭhamanti** idaṃ handāham nipajjāmīti evaṃ osīdanaṃ paṭhamam kusītavatthu. Iminā nayena sabbattha attho veditabbo. “Māsācitarā maññe”ti ettha pana **māsācitarā** nāma tintamāso. Yathā tintamāso garuko hoti, evaṃ garukoti adhippāyo. **Gilānā vuṭṭhito hotīti** gilāno hutvā pacchā vuṭṭhito hoti. (4)

335. **Ārambhavatthūnīti** vīriyakāraṇāni. Tesampi imināva nayena attho veditabbo. (5)

336. **Dānavatthūnī**ti dānakāraṇāni. **Āsajja dānaṃ detī**ti patvā dānaṃ deti. Āgataṃ disvāva muhuttaṃheva nisīdāpetvā sakkāraṃ katvā dānaṃ deti, dassāmi dassāmīti na kilameti. Iti ettha āsādanaṃ dānakāraṇaṃ nāma hoti. **Bhayā dānaṃ detī**-ādīsupi bhayādīni dānakāraṇānīti veditabbāni. Tattha **bhayaṃ** nāma ayaṃ adāyako akārakoti garahābhayaṃ vā apāyabhayaṃ vā. **Adāsī meti** mayhaṃ pubbe esa idaṃ nāma adāsīti deti. **Dassati meti** anāgate idaṃ nāma dassatīti deti. **Sāhu dānanti** dānaṃ nāma sādhu sundaraṃ, Buddhādīhi paṇḍitehi pasatthanti deti. **Cittālaṅkāracitta parikkhāratthaṃ dānaṃ detī**ti samathavipassanācittassa alaṅkāratthañceva parivā ratthañca deti. Dānañhi cittaṃ mudukaṃ karoti. Yena laddhaṃ hoti, sopi laddhaṃ meti muducitto hoti, yena dinnāṃ, sopi dinnāṃ mayāti muducitto hoti, iti ubhinnampi cittaṃ mudukaṃ karoti, teneva “adantadamaṇaṃ dānaṃ”ti vuccati. Yathāha—

“Adantadamaṇaṃ dānaṃ, adānaṃ dantadūsakaṃ¹.

Dānena piyavācāya, unnamanti namanti cā”ti.

Imesu pana aṭṭhasu dānesu cittālaṅkāradānameva uttamaṃ. (6)

337. **Dānūpapattiyoti** dānapaccayā upapattiyō. **Dahatīti** ṭhāpeti. **Adhiṭṭhātīti** tasseva vevacanaṃ. **Bhāvetīti** vaḍḍhēti. **Hīne vimuttanti** hīnesu pañcakāmaguṇesu vimuttaṃ. **Uttari abhāvitanti** tato uttari maggaphalattāyā abhāvitaṃ. **Tatrūpapattiyā samvattatīti** yaṃ patthetvā kusalaṃ kataṃ, tattha tattha nibbattanattāyā samvattati.

Vītarāgassāti maggena vā samucchinnarāgassa samāpattiyā vā vikkhambhita rāgassa. Dānamatteneva hi brahmaloke nibbattituṃ na sakkā. Dānaṃ pana samādhi vipassanācittassa alaṅkāro parivāro hoti. Tato dānena muducitto brahmavihāre bhāvetvā brahmaloke nibbattati. Tena vuttaṃ “vītarāgassa no sarāgassā”ti. (7)

Khattiyānaṃ parisā **khattiyaparisā**, samūhoti attho. Esa nayo sabbattha. (8)

1. Dānaṃ sabbattha sādhaṇaṃ (Ka) Ṭikā passitabbā.

Lokassa dhammā **lokadhammā**. Etehi mutto nāma natthi, Buddhānampi hontiyeva. Vuttampi cetam “aṭṭhime bhikkhave lokadhammā lokam anuparivattanti, loko ca aṭṭha lokadhamme anuparivattati”¹. **Lābho alābhoti** lābhe āgate alābho āgato evāti veditabbo. **Yasādīsupi** eseva nayo. (9)

338. Abhibhāyatanavimokkhakathā heṭṭhā kathitā eva. (10-11)

“Ime kho āvuso”²ti-ādi vuttanayeneva yojetabbanam. Iti ekādasannam aṭṭhakānam vasena aṭṭhāsīti pañhe kathento thero sāmaggirasam dassesīti.

Aṭṭhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

Navakavaṇṇanā

340. Iti aṭṭhakavasena sāmaggirasam dassetvā idāni navakavasena dassetuṃ puna desanam ārabhi. Tattha **āghātavattūnīti** āghātakāraṇāni. **Āghātam bandhatīti** kopam bandhati karoti uppādeti. (1)

Tam kutettha labbhāti tam anattacaraṇam mā ahosīti etasmiṃ puggale kuto labbhā kena kāraṇena sakkā laddhum. Paro nāma parassa attano cittaruciya anattam karotīti evam cintetvā āghātam paṭivinodeti. Atha vā sacāham paṭikopam kareyyam, tam kopakaraṇam ettha puggale kuto labbhā, kena kāraṇena laddhabbanti attho. Kuto lābhā tipi pāṭho, sacāham ettha kopam kareyyam, tasmim me kopakaraṇe kuto lābhā, lābhā nāma ke siyunti attho. Imasmiṃca atthe **tanti** nipātamattameva hoti. (2)

341. **Sattāvāsāti** sattānam āvāsā, vasanaṭṭhānānīti attho. Tattha suddhāvāsāpi sattāvāsova, asabbakālikattā pana na gahitā. Suddhāvāsā hi Buddhānam khandhāvāra sadisā. Asaṅkhyeyyakappe Buddhesu

1. Am 3. 7 piṭṭhe.

anibbattantesu taṃ ṭhānaṃ suññaṃ hotīti asabbakālikattā na gahitā.
Sesamettha yaṃ vattabbaṃ, taṃ heṭṭhā vuttameva. (3)

342. Akkhaṇesu **dhammo ca desiyatī**ti catusaccadhammo desiyati.
Opasami koti kilesūpasamakaro. **Parinibbānikoti** kilesaparinibbānena
parinibbānāvaho. **Sambodhagāmī**ti catumaggañāṇapaṭivedhagāmī.
Aññataranti asaññabhavaṃ vā arūpabhavaṃ vā. (4)

343. **Anupubbavīhārā**ti anupaṭipāṭiyā samāpajjitabbavīhārā. (5)

344. **Anupubbanirodhā**ti anupaṭipāṭiyā nirodhā. (6)

“Ime kho āvuso”ti-ādi vuttanayeneva yojetabbaṃ. Iti channaṃ
navakānaṃ vasena catupaṇṇāsa pañhe kathento thero sāmaggirasam
dassesīti.

Navakavaṇṇanā niṭṭhitā.

Dasakavaṇṇanā

345. Iti navakavasena sāmaggirasam dassetvā idāni dasakavasena
dassetum puna desanaṃ ārabhi. Tattha **nāthakaraṇā**ti “sanāthā bhikkhave
vihāratha mā anāthā, dasa ime bhikkhave dhammā nāthakaraṇā”ti¹ evaṃ
akkhātā attano paṭiṭṭhakarā dhammā.

Kalyāṇamittoti-ādīsu sīladiguṇasampannā kalyāṇā assa mittatī
kalyāṇamitto. Te cassa ṭhānanisajjādīsu saha ayanato sahāyātī
kalyāṇasahāyo. Cittena ceva kāyena ca kalyāṇamittesu eva sampavaṅko
onatotī **kalyāṇasampavaṅko**. **Suvaco hotīti** sukkena vattabbo hoti sukkena
anusāsītabbo. **Khamotī** gālḥena pharusena kakkhaḥena vucca māno khamatī,
na kuppātī. **Padakkhiṇaggāhī anusāsaninti** yathā ekacco ovadiyamāno
vāmato gaṇhātī, paṭippharati vā asuṇanto vā gacchati, evaṃ akatvā
“ovadatha

1. Am 3. 277 piṭṭhe.

bhante anusāsatha, tumhesu anovadantesu ko añño ovadissati”ti padakkhiṇaṃ gaṇhāti.

Uccāvacānīti uccāni ca avacāni ca. **Kiṃ karaṇīyānī**ti kiṃ karomīti evaṃ vatvā kattabbakammāni. Tattha **uccakammāni** nāma cīvarassa karaṇaṃ rajanaṃ cetiye sudhā kammaṃ uposathāgāracetiyaḥarabodhiyagharesu kattabbanti evamādi. **Avacakammaṃ** nāma pādadhovanamakḥhanādikhuddakakammaṃ. **Tatrupāyāyāti** tatrupagamanīyā. **Alaṃ kātunti** kātuṃ samattho hoti. **Alaṃ saṃvidhātunti** vicāretuṃ samattho ()¹.

Dhamme assa kāmo sinehoti **dhammakāmo**, Tepiṭakaṃ Buddhavacanaṃ piyāyatīti attho. **Piyasamudāhāro**ti parasmim̐ kathente sakkaccaṃ suṇāti, sayaṅca paresaṃ dasetu kāmo hotīti attho. “Abhidhamme abhivinaye”ti ettha dhammo abhidhammo, vinayo abhivinayoti catukkaṃ veditabbaṃ. Tattha **dhammoti** Suttantapiṭakaṃ. **Abhidhammoti** sattapakaraṇāni. **Vinayoti** ubhatovibhaṅgā. **Abhivinayoti** khandhakaparivārā. Atha vā Suttantapiṭakampi Abhidhammapiṭakampi **dhammo** eva. Maggaphalāni **abhidhammo**. Sakalaṃ Vinayapiṭakaṃ **vinayo**. Kilesavūpasamakāraṇaṃ **abhivinayo**. Iti sabbasmimpi ettha dhamme abhidhamme vinaye abhivinaye ca. **Uḷārapāmojjoti** bahulapāmojjo hotīti attho.

Kusalesu dhammesūti kāraṇatthe bhummaṃ, catubhūmaka² kusaladhamma kāraṇā, tesam̐ adhigamatthāya anikkhittadhuro hotīti attho.

346. Kasiṇadasake sakalaṭṭhena **kasiṇāni**. Tadārammaṇānaṃ dhammānaṃ khettaṭṭhena vā adhiṭṭhānaṭṭhena vā **āyatanāni**. **Uddhanti** upari gaganatalābhimukhaṃ. **Adhoti** heṭṭhā bhūmitalābhimukhaṃ. **Tiriyanti** khettaṃaṇḍalamiva samantā paricchi nditvā. Ekacco hi uddhameva kasiṇaṃ vaḍḍheti, ekacco adho, ekacco samantato. Tena tena vā kāraṇena evaṃ pasāreti ālokaṃ rūpadassanakāmo. Tena vuttaṃ “pathavīka siṇameko sañjānāti uddham adho tiriyan”ti. **Advayanti** idaṃ pana ekassa aññabhāvā nupagamanatthaṃ vuttaṃ. Yathā hi udakaṃ pavīṭṭhassa sabbadisāsu udakameva hoti, na aññaṃ, evameva pathavīkasiṇaṃ pathavīkasiṇameva

1. (Paresaṃ dassetukāmo hotīti attho) (Syā)

2. Catubhūmika (Syā)

hoti, natthi tassa añño kasiṇasambhedoti. Esa nayo sabbattha. **Appamāṇanti** idaṃ tassa tassa pharaṇa-appamāṇavasena vuttaṃ. Tañhi cetasā pharanto sakalameva pharati, na “ayamassa ādi, idaṃ majjhan”ti pamāṇaṃ gaṇhātīti. **Viññāṇakasiṇanti** cettha kasiṇu gghāṭimākāse pavattaviññāṇaṃ. Tattha kasiṇavasena kasiṇugghāṭimākāse kasiṇugghāṭi mākāsavasena tattha pavattaviññāṇe uddhaṃ adho tiriyaṭā veditabbā. Ayamettha saṅkhepo. Kammatṭhānabhāvanāyena panetāni pathavīkasiṇādāni vitthārato Visuddhimagge vuttāneva.

Akusalakammaphadadasakavaṇṇanā

347. Kammaphadesu kammāneva sugatiduggatīnaṃ pathabhūtattā **kammaphadā** nāma. Tesu pāṇātipāto adinnādānaṃ musāvādādayo ca cattāro Brahmajāle vitthārītā eva. **Kāmesumicchācāro**ti ettha pana **kāmesūti** methunasamācāresu methunavatthūsu vā. **Micchācāro**ti ekantanindito lāmakācāro. Lakkhaṇato pana asaddhammādhippāyena kāyadvārappavattā agamanīyaṭṭhānavītikkamacetanā **kāmesumicchācāro**.

Tattha **agamanīyaṭṭhānaṃ** nāma purisānaṃ tāva māturakkhitā, piturakkhitā, mātāpiturakkhitā, bhāturakkhitā, bhāginirakkhitā, ñātirakkhitā, gottarakkhitā, dhamma rakkhitā, sārakkhā, sapaṇḍāṭi māturakkhitādayo dasa. Dhanakkītā, chandavāsini, bhogavāsini, paṭavāsini, odapattakinī, obhatacumbaṭā, dāsī ca bhariyā ca, kammakārī ca bhariyā ca, dhajāhaṭā, muhuttikāti etā dhanakkītādayo dasāti vīsati. Itthīsu pana dvinnaṃ sārakkhasapaṇḍāṇaṃ dasannaṃca dhanakkītādānanti dvādasannaṃ itthīnaṃ aññe purisā. Idaṃ agamanīyaṭṭhānaṃ nāma. So panesa micchācāro sīlādiguṇarahite agamanīyaṭṭhāne appasāvajjo. Sīlādiguṇasampanne mahāsāvajjo. Tassa cattāro sambhārā agamanīyavatthu, tasmim sevanacittaṃ, sevanappayogo, maggenamaggappaṭi patti-adhivāsanti. Eko payogo sāhatthiko eva.

Abhijjhāyatīti **abhijjhā**, parabhaṇḍābhimukhī hutvā tanninnatāya pavattatīti attho. Sā “aho vata idaṃ mamassā”ti evaṃ parabhaṇḍābhijjhāyanalakkhaṇā. Adinnādānaṃ viya appasāvajjā mahāsāvajjā ca. Tassā dve sambhārā parabhaṇḍaṃ, attano pariṇāma naṃca. Parabhaṇḍavatthuke

hi lobhe uppannepi na tāva kammaṭṭhabhedo hoti, yāva “aho vatīdaṃ mamassā”ti¹ attano na pariṇāmeti.

Hitasukhaṃ byāpādayatīti **byāpādo**. So paraṃ vināsāya manopadosalakkhaṇo. Pharusāvācā viya appasāvajjo mahāsāvajjo ca. Tassa dve sambhārā parasatto ca, tassa vināsacintā ca. Parasattavatthuke hi kodhe uppannepi na tāva kammaṭṭhabhedo hoti, yāva “aho vatāyaṃ ucchijjheyya vinasseyyā”ti tassa vināsaṃ na cinteti.

Yathābhuccagahaṇābhāvena micchā passatīti **micchādīṭṭhi**. Sā “natthi dinnan”ti-ādinā nayena viparītadassanalakkhaṇā. Samhappalāpo viya appasāvajjā mahāsāvajjā ca. Apica aniyatā appasāvajjā, niyatā mahāsāvajjā. Tassā dve sambhārā vatthuno ca gahitā kāraviparītātā, yathā ca taṃ gaṇhāti, tathābhāvena tassūpaṭṭhānanti.

Imesaṃ pana dasannaṃ akusalakammaṭṭhānaṃ dhammato koṭṭhāsato ārammaṇato vedanāto mūlatoti pañcahākārehi vinicchayo veditabbo.

Tattha **dhammatoti** etesu hi paṭipāṭiyā satta cetanādhammāva honti. Abhijjhā dayo tayo cetanāsampayuttā.

Koṭṭhāsatoti paṭipāṭiyā satta, micchādīṭṭhi cāti ime aṭṭha kammaṭṭhā eva honti, no mūlāni. Abhijjhābyāpādā kammaṭṭhā ceva mūlāni ca. Abhijjhā hi mūlaṃ patvā lobho akusalamūlaṃ hoti. Byāpādo doso akusalamūlaṃ hoti.

Ārammaṇatoti pāṇātipāto jīvitindriyārammaṇato saṅkhārārammaṇo hoti. Adinnā dānaṃ sattārammaṇaṃ vā saṅkhārārammaṇaṃ vā, micchācāro phoṭṭhabbavasena saṅkhārārammaṇo. “Sattārammaṇo”tipi eke. Musāvādo sattārammaṇo vā saṅkhārā rammaṇo vā. Tathā piṣuṇavācā. Pharusavācā sattārammaṇāva. Samhappalāpo diṭṭhasutamutaviññātavasena sattārammaṇo vā saṅkhārārammaṇo vā. Tathā abhijjhā. Byāpādo sattārammaṇova. Micchādīṭṭhi tebhūmakadhammavasena saṅkhārārammaṇā.

1. Aho vata yaṃ parassa mamassāti (Ka)

Vedanātoti pāṇātipāto dukkhavedanā hoti. Kiñcāpi hi rājāno coraṃ disvā hasamānāpi “gacchatha naṃ ghāthethā”ti vadanti, sannitṭhāpakacetanā pana dukkha sampayuttāva hoti. Adinnādānaṃ tivedanaṃ. Micchācāro sukhamajjhattavasena dvivedano. Sannitṭhāpakacitte pana majjhattavedano na hoti. Musāvādo tivedano. Tathā piṣuṇavācā. Pharusavācā dukkhavedanā. Samphappalāpo tivedano. Abhiṃjhā sukhamajjhattavasena dvivedanā. Tathā micchādiṭṭhi. Byāpādo dukkhavedano.

Mūlatoti pāṇātipāto dosamohavasena dvimūlako hoti. Adinnādānaṃ dosamoha vasena vā lobhamohavasena vā. Micchācāro lobhamohavasena. Musāvādo dosamoha vasena vā lobhamohavasena vā. Tathā piṣuṇavācā samphappalāpo ca. Pharusavācā dosamohavasena. Abhiṃjhā mohavasena ekamūlā. Tathā byāpādo. Micchādiṭṭhi lobha mohavasena dvimūlāti.

Kusalakammamāpathadasakavaṇṇanā

Pāṇātipātā veramaṇi-ādīni samādānasampattasamucchedavirativasena veditabbāni.

Dhammato pana etesupi paṭipāṭiyā satta cetanāpi vattanti viratiyopi. Ante tayo cetanāsampayuttāva.

Koṭṭhāsatotī paṭipāṭiyā satta kammamāpathā eva, no mūlāni. Ante tayo kamma pathā ceva mūlāni ca. Anabhiṃjhā hi mūlaṃ patvā alobho kusalamūlaṃ hoti. Abyāpādo adoso kusalamūlaṃ. Sammādiṭṭhi amoho kusalamūlaṃ.

Ārammaṇatotī pāṇātipātādīnaṃ ārammaṇāneva etesaṃ ārammaṇāni. Vītikkami tabbatoyeva hi veramaṇi nāma¹ hoti. Yathā pana nibbānārammaṇo ariyamaggo kilese pajahati, evaṃ jīvitindriyādi-ārammaṇāpete kammamāpathā pāṇātipātādīni dussīlyāni pajahantīti veditabbā.

1. Sā veramaṇi nāma (Syā) virati veramaṇi nāma (?)

Vedanātoti sabbe sukhavedanā honti majjhattavedanā vā. Kusalaṃ patvā hi dukkhavedanā nāma natthi.

Mūlatoti paṭipāṭiyā satta ñāṇasampayuttacittena viramantassa alobhadosa-amohavasena timūlāni honti, ñāṇavippayuttacittena viramantassa dvimūlāni. Anabhijjhā ñāṇasampayuttacittena viramantassa dvimūlā, ñāṇavippayuttacittena ekamūlā. Alobho pana attanāva attano mūlaṃ na hoti. Abyāpādepi eseva nayo. Sammādiṭṭhi alobhādosa vasena dvimūlā evāti.

Ariyavāsadasakavaṇṇanā

348. **Ariyavāsāti** ariyā eva vasimsu vasanti vasissanti etesūti ariyavāsā. **Pañca ṅavippahīnoti** pañcahi aṅgehi vippayuttova hutvā khīṇāsavo avasi vasati vasissatīti tasmā ayaṃ pañcaṅgavippahīnatā, ariyassa vāsattā ariyavāsoti vutto. Esa nayo sabbattha.

Evam kho āvuso bhikkhu chaḷaṅgasamannāgato hotīti chaḷaṅgupekkhāya samannāgato hoti. Chaḷaṅgupekkhā nāma keti? **Ñāṇādayo.** “Ñāṇan”ti vutte kiriyato cattāri ñāṇasampayuttacittāni labbhanti. “Satatavihāro”ti vutte aṭṭha mahācittāni. “Rajjanadussanaṃ natthī”ti vutte dasa cittāni labbhanti. Somanassaṃ āsevanavasena labbhati.

Satārakkhena cetasāti khīṇāsavassa hi tīsu dvāresu sabbakālaṃ sati ārakkha kiccaṃ sādheti. Tenevassa “carato ca tiṭṭhato ca suttassa ca jāgarassa ca satataṃ samitaṃ ñāṇadassanaṃ paccupaṭṭhitaṃ hotī”ti vuccati.

Puthusamaṇabrāhmaṇānanti bahūnaṃ samaṇabrāhmaṇānaṃ. Ettha ca **samaṇāti** pabbajjupagatā. **Brāhmaṇāti** bhovādino. **Puthupaccekasaccānīti** bahūni pāṭekkasaccāni, idameva dassanaṃ saccāṃ, idameva dassanaṃ saccanti evaṃ pāṭiyekkaṃ gahitāni bahūni saccānīti attho. **Nunnānīti** nihatāni. **Paṇunnānīti** suṭṭhu nihatāni. **Cattānīti** vissatṭhāni. **Vantānīti** vamitāni. **Muttānīti**

chinnabandhanāni katāni. **Pahīnānī**ti pajahitāni. **Paṭinissaṭṭhānī**ti yathā na puna cittaṃ āruhanti, evaṃ paṭinissajjitāni. Sabbāneva tāni gahitaggaṇassa viassaṭṭhabhāva vevacanāni.

Samavayasatṭhesanoti ettha **avayā**ti anūnā, **satṭhā**ti viassaṭṭhā, sammā avayā satṭhā esanā assāti **samavayasatṭhesano**, sammā viassaṭṭhasabba-esanoti attho. **Rāgā cittaṃ vimuttanti**-ādīhi maggassa kiccanipphatti kathitā.

Rāgo me pahīnoti-ādīhi paccavekkhaṇāya phalaṃ kathitaṃ.

Asekkhadhammasakavaṇṇanā

Asekkhā sammādiṭṭhīti-ādayo sabbepi phalasampayuttadhammā eva. Ettha ca sammādiṭṭhi, sammāñāṇanti dvīsu ṭhānesu paññāva kathitā. **Sammāvimuttī**ti iminā padena vuttāvasesā phalasaṃpattidhammā saṅgahitāti veditabbā.

“Ime kho āvuso”ti-ādi vuttanayeneva yojetabbaṃ. Iti channaṃ dasakānaṃ vasena samasaṭṭhi pañhe kathento thero sāmaggiraṃ dassesīti.

Dasakavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pañhasamodhānavāṇṇanā

349. Idha pana ṭhatvā pañhā samodhānetabbā. Imasmiṃ hi sutte ekakavasena dve pañhā kathitā. Dukavasena sattati. Tikavasena asītisatāṃ. Catukkavasena dvesa tāni. Pañcakavasena tiṃsasatāṃ. Chakkavasena bāttiṃsasatāṃ. Sattakavasena aṭṭhana vuti. Aṭṭhakavasena aṭṭhāsīti. Navakavasena catupaṇṇāsa. Dasakavasena samasaṭṭhīti evaṃ saḥassaṃ cuddasa pañhā kathitā.

Imañhi suttantaṃ ṭhapetvā Tepiṭake Buddhavacane añño suttanto evaṃ bahupañha paṭimaṇḍito natthi. Bhagavā imaṃ suttantaṃ ādito paṭṭhāya

sakalam sutvā cintesi “Dhammasenāpati Sāriputto Buddhabalam dīpetvā appaṭivattiyam sīhanādam nadati. Sāvabhāsītōti vutte okappanā na hoti, Jinabhāsītōti vutte hoti, tasmā Jinabhāsitam katvā devamanussānam okappanam imasmim suttante uppādessāmī”ti. Tato vuṭṭhāya sādhu karam adāsi. Tena vuttam “atha kho Bhagavā vuṭṭhahitvā āyasmantam Sāriputtam āmantesi, sādhu sādhu Sāriputta, sādhu kho tvam Sāriputta bhikkhūnam saṅgītipariyāyam abhāsī”ti.

Tattha **saṅgītipariyāyanti** sāmaggīyā karam. Idam vuttam hoti “sādhu kho tvam Sāriputta mama sabbaññutaññāṇena saṃsanditvā bhikkhūnam sāmaggirasam¹ abhāsī”ti. **Samanuñño Satthā ahoṣīti** anumodanena samanunño ahoṣi. Ettakena ayam suttanto Jinabhāsito nāma jāto. Desanāpariyosāne imam suttantam manasikarontā te bhikkhū arahattam pāpuṇimsūti.

Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāya

Saṅgītisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Sāmaggikaram (Sī)

11. Dasuttarasutta

350. **Evam me sutanti** Dasuttarasuttam. Tatrāyaṃ apubbapadavaṇṇanā—**āvuso bhikkhaveli** sāvakānaṃ ālapanametam. Buddhā hi parisam āmantayamānā bhikkhaveli vadanti. Sāvakā Satthāraṃ uccaṭṭhāne ṭhapessāmāti Satthu ālapanena anālapitvā āvusoti ālapanti. **Te bhikkhūti** te Dhammasenāpatim parivāretvā nisinnā bhikkhū. Ke pana te bhikkhūti. Anibaddhavāsā disāgamanīyā bhikkhū. Buddhakāle dve vāre bhikkhū sanni patanti upakaṭṭhavassūpanāyikakāle ca pavāraṇakāle ca. Upakaṭṭhavassūpanāyikāya dasapi vīsati pi timsampi cattālīsampi paññāsampi bhikkhū vaggā vaggā kammaṭṭhā natthāya āgacchanti. Bhagavā tehi saddhim sammoditvā kasmā bhikkhave upakaṭṭhāya vassūpanāyikāya vicarathāti pucchati. Atha te “Bhagavā kammaṭṭhānattham āgatamha, kammaṭṭhānam no dethā”ti yācanti.

Satthā tesam cariyavasena rāgacaritassa asubhakammaṭṭhānam deti. Dosacari tassa mettākammaṭṭhānam. Mohacaritassa uddeso paripucchā kālena dhammassavanaṃ kālena dhammasākacchā idam tuyham sappāyanti ācikkhati. Vitakkacaritassa ānāpāna ssaṭikammaṭṭhānam deti. Saddhācaritassa Pasādanīyasuttante Buddhasubodhim¹ dhammasudhammataṃ saṃghasuppaṭipattiṃca pakāseti. Nāṇacaritassa aniccatādipaṭisamyutte gambhīre suttante katheti. Te kammaṭṭhānam gahetvā sace sappāyam hoti, tattheva vasanti. No ca hoti, sappāyam senāsanam pucchitvā gacchanti. Te tattha vasantā temā sikam paṭipadam gahetvā ghaṭetvā vāyamantā sotāpannāpi honti sakadāgāminopi anāgāminopi arahantopi.

Tato vutthavassā pavāretvā Satthu santikam gantvā “Bhagavā aham tumhākam santike kammaṭṭhānam gahetvā sotāpatti phalaṃ patto -pa- aham aggaphalam arahattan”ti paṭiladdhaguṇam ārocenti. Tattha ime bhikkhū upakaṭṭhāya vassūpanā yikāya āgatā. Evam āgantvā gacchante pana

1. Buddhasubodhitam (Syā)

bhikkhū Bhagavā aggasāvakanāṃ santikaṃ peseti, yathāha “apaloketha pana bhikkhave Sāriputtamoggallāne”ti. Bhikkhū ca vadanti “kiṃ nu kho mayaṃ bhante apalokema Sāriputtamoggallāne”ti¹. Atha ne Bhagavā tesam dassane uyyojesi. “Sevatha bhikkhave Sāriputtamoggallāne, bhajatha bhikkhave Sāriputtamoggallāne. Paṇḍitā bhikkhū anuggāhakā sabrahmacārīnaṃ. Seyyathāpi bhikkhave janetā evaṃ Sāriputto. Seyyathāpi jātassa āpādetā evaṃ Moggallāno. Sāriputto bhikkhave sotāpattiphale vineti, Moggallāno uttamathe”ti².

Tadāpi Bhagavā imehi bhikkhūhi saddhiṃ paṭisanthāraṃ katvā tesam bhikkhūnaṃ āsayam upaparikkhanto “ime bhikkhū sāvakavineyyā”ti addasa. **Sāvakavineyyā** nāma ye Buddhānampi dhammadesanāya bujjhanti sāvakanampi. **Buddhavineyyā** pana sāvakā bodhetuṃ na sakkonti. Sāvakavineyyabhāvaṃ pana etesaṃ ñatvā katarassa bhikkhuno desanāya bujjhissantīti olokeno Sāriputtassāti disvā therassa santikaṃ pesesi. Thero te bhikkhū pucchi “Satthu santikaṃ gatattha āvuso”ti. “Āma gatamha Satthārā pana amhe tumhākaṃ santikaṃ pesitā”ti. Tato Thero “ime bhikkhū mayhaṃ desanāya bujjhissantī, kīdisī nu kho tesam desanā vaṭṭatī”ti cintento “ime bhikkhū samaggārāmā, sāmaggirasassa dīpikā nesaṃ desanā vaṭṭatī”ti sannitthānaṃ katvā tathārūpaṃ desanaṃ desetukāmo **Dasuttaraṃ pavakkhāmīti**-ādimāha. Tattha dasadhā mātikaṃ³ ṭhapetvā vibhattoti Dasuttaro, ekakato paṭṭhāya yāva dasakā gatoti Dasuttaro, ekekasmim pabbe dasa dasa pañhā visesitātipi Dasuttaro, taṃ **Dasuttaraṃ. Pavakkhāmīti** kathessāmi. **Dhammanti** suttaṃ. **Nibbānapattiyāti** nibbānapaṭilābha tthāya. **Dukkassantakiriyaṃ** sakalassa vaṭṭadukkhassa pariyaṅkaraṇatthaṃ. **Sabbaganthappamocananti** abhijjhākāyaganthādīnaṃ sabbaganthānaṃ pamocanaṃ.

Iti thero desanaṃ uccaṃ karonto bhikkhūnaṃ tattha pemaṃ janento evametam uggahetabbaṃ pariyaṅkaṇitabbaṃ dhāretabbaṃ vācetaṅkaṃ maññissantīti catūhi padehi vaṇṇaṃ kathesi, “ekāyano ayaṃ bhikkhave maggo”ti-ādinā nayena tesam tesam suttānaṃ Bhagavā viya.

1. Saṃ 2. 5 piṭṭhe.

2. Ma 3. 291 piṭṭhe.

3. Dasa dasa mātikā (Sī, Syā)

Ekadhammavaṇṇanā

351. (Ka) Tattha **bahukāro**ti bahūpakāro.
 (Kha) **Bhāvetabboti** vadḍhetabbo.
 (Ga) **Pariññeyyoti** tīhi pariññāhi pariḷānitabbo.
 (Gha) **Pahātabboti** pahānānupassanāya pajahitabbo.
 (Ña) **Hānabhāgiyoti** apāyagāmiparihānāya saṁvattanako.
 (Ca) **Visesabhāgiyoti** visesagāmivisesāya saṁvattanako.
 (Cha) **Duppaṭṭivijjhoti** duppacakkhako.
 (Ja) **Uppādetabboti** nipphādetabbo.
 (Jha) **Abhiññeyyoti** ṇataparīññāya abhiḷānitabbo.
 (Ña) **Sacchikātabboti** paccakkhaṁ kātabbo.

Evam sabbattha mātikāsu attho veditabbo. Iti āyasmā Sāriputto yathā nāma dakkho veḷukāro sammukhībhūtaṁ veḷum chetvā niggaṇṭhiṁ katvā dasadhā khaṇḍe katvā¹ ekametaṁ khaṇḍaṁ hīraṁ hīraṁ² karonto phāleti, evameva tesāṁ bhikkhūnaṁ sappāyaṁ desanaṁ upaparikkhitvā dasadhā mātikaṁ ṭhapetvā ekekakoṭṭhāse ekeka padaṁ vibhajanto “katamo eko dhammo bahukāro appamādo kusalesu dhammesūti”ti-ādinā nayena desanaṁ vitthāretuṁ āraddho.

Tattha **appamādo kusalesu dhammesūti** sabbatthakaṁ upakāraṁ appamādaṁ kathesi. Ayañhi appamādo nāma silapūraṇe,³ indriyasāmvare, bhojane mattaññutāya, jāgariyānuyoge, sattasu saddhammesu, vipassanāgabbhaṁ gaṇhāpane, atthapaṭisambhi dādīsu, sīlakkhandhādipaṇcadhammakhandhesu, ṭhānāṭṭhānesu, mahāvihārasamā pattiyaṁ, ariyasaccesu, satipaṭṭhānādīsu bodhipakkhiyesu, vipassanāññānādīsu aṭṭhasu vijjāsūti sabbesu anavajjaṭṭhena kusalesu dhammesu bahūpakāro.

1. Khaṇḍetvā (Syā, Ka) 2. Hīraṁ hīraṁ (Syā) hīrahīraṁ (Sī) 3. Sīlasāmvare (Ka)

Teneva nam Bhagavā “yāvata bhikkhave sattā apadā vā -pa- Tathāgato tesam aggamakkhāyati. Evameva kho bhikkhave ye keci kusalā dhammā, sabbete appamāda mūlakā appamādasamosaraṇā, appamādo tesam dhammānam aggamakkhāyati”ti-ādinā¹ nayena hatthipadādīhi opammehi opamento **Samyuttanikāye Appamādavagge** nānappa karam thometi. Tam sabbam ekapadeneva saṅgahetvā thero appamādo kusalesu dhammesūti āha. **Dhammapade** Appamādavaggenāpissa bahūpakāratā dīpetabbā. Asokavatthunāpi dīpetabbā—

- (Ka) Asokarājā hi Nigrodhasāmaṇerassa “appamādo amatapadan”ti gātham sutvā eva “tiṭṭha tāta, mayham tayā Tepiṭakam Buddhavacanam kathitan”ti sāmaṇere pasīditvā caturāsītivihārasahassāni kāresi. Iti thāmasampanna bhikkhunā appamādassa bahūpakāratā tīhi piṭakehi dīpetvā kathetabbā. Yamkiñci suttam vā gātham vā appamādadīpanattham āharanto “aṭṭhāne ṭhatvā āharasi, atitthena pakkhando”ti na vattabbo. Dhammakathikassevettha thāmo ca balañca pamāṇam.
- (Kha) **Kāyagatāsati**ti ānāpānam catu-iriyāpatho satisampajañnam dvattiṃsākāro catudhātuvavatthānam dasa asubhā nava sivathikā cuṇṇikamanasikāro kesādīsu cattāri rūpajjhānānīti ettha uppannasatiyā etam adhivacanam, **sātasahagatā**ti ṭhapetvā catuttha jjhānam aññattha sātasahagatā hoti sukhasampayuttā, tam sandhāyetaṃ vuttam.
- (Ga) **Sāsavo upādāniyoti** āsavānañceva upādānānañca paccayabhūto. Iti tebhūmakadhammeva niyāmeti.
- (Gha) **Asmimānoti** rūpādīsu asmīti māno.
- (Ña) **Ayoniso manasikāroti** anicce niccanti-ādinā nayena pavatto uppathamanasikāro.
- (Ca) Vipariyāyena **yoniso manasikāro** veditabbo.

1. Sam 3. 38 piṭṭhe.

- (Cha) **Ānantariko cetosamādhī**ti aññattha maggānantaraṃ phalaṃ ānantariko cetosamādhī nāma. Idha pana vipassanānantaro maggo vipassanāya vā anantarattā attano vā anantaraṃ phaladayakattā ānantariko cetosamādhīti adhippeto.
- (Ja) **Akuppam̐ ñāṇanti** aññattha phalapaññā akuppaññāṇaṃ nāma. Idha paccavekkhaṇapaññā adhippetā.
- (Jha) **Āhāraṭṭhitikā**ti paccayaṭṭhitikā. **Ayaṃ eko dhammoti** yena paccayena tiṭṭhanti, ayaṃ eko dhammo ñātapariññāya abhiññeyyo.
- (Ña) **Akuppā cetovimuttī**ti arahattaphalavimutti.

Imasmim̐ vāre abhiññāya ñātapariññā kathitā. Pariññāya tīraṇapariññā. Pahā tabbasacchikātabbehi pahānapariññā. **Duppaṭivijjhoti** ettha pana maggo kathito. **Sacchikātabboti** phalaṃ kathitaṃ, maggo ekasmim̐yeva pade labbhati. Phalaṃ pana anekesupi labbhatiyeva.

Bhūtāti sabhāvato vijjamānā. **Tacchā**ti yāthāvā. **Tathā**ti yathā vuttā tathāsa bhāvā. **Avitathā**ti yathā vuttā na tathā na honti. **Anaññathā**ti vuttappakārato na aññathā. **Sammā Tathāgatena abhisambuddhā**ti Tathāgatena bodhipallaṅke nisīditvā hetunā kāraṇena sayameva abhisambuddhā ñātā viditā sacchikatā. Iminā thero “ime dhammā Tathāgatena abhisambuddhā, ahaṃ pana tumhākaṃ rañño lekhaṇācakasādiso”ti Jinasuttaṃ dassento okappanaṃ janesi.

Ekadhammavaṇṇanā niṭṭhitā.

Dvedhammavaṇṇanā

352. (Ka) **Ime dve dhammā bahukārā**ti ime dve satisampajaññā dhammā sīlapūraṇādīsu appamādo viya sabbattha upakārakā hitāvahā.

- (Kha) **Samatho ca vipassanā cāti** ime dve Saṅgītisutte lokiyalokuttarā kathitā. Imasmim̄ Dasuttarasutte pubbabhāgā kathitā.
- (Cha) **Sattānaṃ saṅkilesāya sattānaṃ visuddhiyāti** ayoniso manasikāro hetu ceva paccayo ca sattānaṃ saṅkilesāya, yoniso manasikāro visuddhiyā. Tathā dovacassatā pāpamittatā saṅkilesāya, sovacassatā kalyāṇamittatā visuddhiyā. Tathā tīṇi akusalamūlāni tīṇi kusalamūlāni. Cattāro yogā cattāro viśaṃyogā. Pañca cetokhilā pañcendriyāni. Cha agāravā cha gāravā. Satta asaddhammā satta saddhammā. Aṭṭha kusītavatthūni aṭṭha ārambhavatthūni. Nava āghātavatthūni nava āghātaṭṭhāni. Dasa akusalakammaṭṭhāni dasa kusalaṭṭhāni evaṃ pabhedā ime dve dhammā duppaṭivijjhātiveditabbā.
- (Jha) **Saṅkhatā dhātūti** paccayehi katvā pañcakkhandhā. **Asaṅkhatā dhātūti** paccayehi akataṃ nibbānaṃ.
- (Ña) **Vijjā ca vimutti cāti** ettha vijjāti tisso vijjā. **Vimuttīti** arahattaphalaṃ.

Imasmim̄ vāre abhiññādīni ekakasadisāneva, uppādetabbapade pana maggo kathito, sacchikātabbapade phalaṃ.

Dvedhammavaṇṇanā niṭṭhitā.

Tayodhammavaṇṇanā

353. (Cha) **Kāmānametaṃ nissaraṇaṃ yadidaṃ nekkhammanti** ettha **nekkhammanti** anāgāmiṃ maggo adhippeto. So hi sabbaso kāmānaṃ nissaraṇaṃ. **Rūpānaṃ nissaraṇaṃ yadidaṃ āruppanti** ettha āruppepi arahattamaggopuna uppattinivāraṇato sabbaso rūpānaṃ nissaraṇaṃ nāma. **Nirodho tassa nissaraṇanti** idha arahattaphalaṃ

nirodhoti adhippetam. Arahattaphalena hi nibbāne diṭṭhe puna
āyatim sabbasaṅkhārā na hontīti arahattam
saṅkhatanirodhassa¹ paccayattā nirodhoti vuttam.

(Ja) **Atītaṃse ñāṇanti** atītaṃsārammaṇam ñāṇam,
itaresupi esevanayo.

Imasmimpi vāre abhiññādayo ekakasadisāva. Duppaṭivijjhapade pana
maggo kathito. Sacchikātabbe phalam.

Tayodhammavaṇṇanā niṭṭhitā.

Cattārodhammavaṇṇanā

354. (Ka) **Cattāri cakkāni** ettha **cakkam** nāma dārucakkam,
ratanacakkam, dhammacakkam, iriyāpathacakkam, sampatticakkanti
pañcavidham. Tattha “yam panidam samma rathakāra cakkam chahi māsehi
niṭṭhitam, chārattūnehī”²ti² idam dārucakkam. “Pitarā pavattitam cakkam
anuppavattetī”³ti³ idam ratanacakkam. “Pavattitam cakkan”⁴ti⁴ idam
dhammacakkam. “Catucakkam navadvāran”⁵ti⁵ idam iriyāpathacakkam.
“Cattārimāni bhikkhave cakkāni, yehi samannāgatānam devamanu ssānam
catucakkam pavattatī”⁶ti⁶ idam sampatticakkam. Idhāpi etadeva adhippetam.

Patirūpadesavāsoti yattha catasso parisā sandissanti, evarūpe
anucchavike dese vāso. **Sappurisūpanissayoti** Buddhādīnam sappurisānam
avassayanam⁷ sevanam bhajanam⁸. **Attasammāpaṇidhīti** attano sammā
ṭhapanam, sace pana pubbe assaddhādīhi samannāgato hoti, tāni pahāya
saddhādīsu patiṭṭhāpanam. **Pubbe ca katapuññatīti** pubbe upacitakusalatā.
Idamevettha pamāṇam. Yena hi ñāṇasampayutta cittaena kusalam katam hoti,
tadeva kusalam tam purisam patirūpadese upaneti, sappurise

1. Sabbasaṅkhatanirodhassa (Sī), arahattasaṅkhātanirodhassa (Ṭīkā)

2. Am 1. 109 piṭṭhe.

3. Am 2. 131 piṭṭhe.

4. Ma 2. 352 piṭṭhe.

5. Sam 1. 15 piṭṭhe.

6. Am 1. 341 piṭṭhe.

7. Apassayanam (Sī, Ka)

8. Payirūpāsanam (Syā)

bhajāpesi. So eva ca puggalo attānaṃ sammā ṭhapeti. Catūsu āhāresu paṭhamo loki yova. Sesā pana tayo Saṅgītisutte lokiyalokuttaramissakā kathitā. Idha pubbabhāge lokiyā.

(Ca) **Kāmayogavisam̐yogā**dayo anāgānimaggādivasena veditabbā.

(Cha) **Hānabhāgiyā**dīsu paṭhamassa jhānassa lābhī kāmasahagatā saññāmana sikārā samudācaranti **hānabhāgiyo** samādhi. Tadanudhammatā sati santiṭṭhati **ṭhitibhā giyo** samādhi. Vitakkasahagatā saññāmanasikārā samudācaranti **visesabhāgiyo** samādhi. Nibbidāsahagatā saññāmanasikārā samudācaranti virāgūpasañhito **niḃbedha bhāgiyo** samādhīti iminā nayena sabbasamāpattiyo vitthāretvā attho veditabbo. Visuddhimagge panassa vinicchayakathā kathitāva.

Imasmimpi vāre abhiññādīni ekakasadisāneva. Abhiññāpade panettha maggo kathito. Sacchikātabbapade phalaṃ.

Cattārodhammavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pañcadhammavaṇṇanā

355. (Kha) Pītipharaṇatādīsu pītim pharamānā uppajjatīti dvīsu jhānesu paññā **pītipharaṇatā** nāma. Sukhaṃ pharamānaṃ uppajjatīti tīsu jhānesu paññā **sukhaphara ṇatā** nāma. Paresaṃ ceto pharamānā uppajjatīti cetopariyapaññā **cetopharaṇatā** nāma. Ālokapharaṇe uppajjatīti dibbacakkhupaññā **ālokapharaṇatā** nāma. Paccavekkhaṇa ñāṇaṃ **paccavekkhaṇanimittaṃ** nāma. Vuttampi cetam “dvīsu jhānesu paññā pītiphara ṇatā, tīsu jhānesu paññā sukhapharaṇatā. Paracitte paññā cetopharaṇatā, dibbacakkhu ālokapharaṇatā. Tamhā tamhā samādhimhā vuṭṭhitassa paccavekkhaṇañāṇaṃ paccavekkhaṇanimittan”¹.

Tattha pītipharaṇatā sukhapharaṇatā dve pādā viya. Cetopharaṇatā āloka pharaṇatā dve hatthā viya. Abhiññāpādakajjhānaṃ majjhimakāyo

1. Abhi 2. 346 piṭṭhe.

viya. Paccavekkhaṇanimittaṃ sīsaṃ viya. Iti āyasmā Sāriputtatthero pañcaṅgitaṃ sammāsamādhiṃ aṅgapaccaṅgasampannaṃ purisaṃ katvā dassesi.

(Ja) **Ayaṃ samādhi paccuppannasukho ce vāti-ādīsu** arahattaphalasaṃmādhī adhippeto. So hi appitappitakkhaṇe sukhattā **paccuppannasukho**. Purimo purimo pacchimassa pacchimassa samādhisukhassa paccayattā āyatiṃ **sukhavipāko**.

Kilesehi ārakattā **ariyo**. Kāmāmisavaṭṭāmisalokāmisānaṃ abhāvā **nirāmisō**. Buddhādīhi mahāpurisehi sevitattā **akāpurisasevito**. Aṅasantatāya ārammaṇasantatāya sabbakilesadarathasantatāya ca **santo**. Atappanīyattāhena **paṇīto**. Kilesapaṭippassaddhiyā laddhattā kilesapaṭippassaddhibhāvaṃ vā laddhattā **paṭippassaddhaladdho**. Paṭippa ssaddhaṃ paṭippassaddhīti hi idaṃ atthato ekaṃ. Paṭippassaddhakilesena vā arahatā laddhattā paṭippassaddhaladdho. Ekodibhāvena adhigatattā ekodibhāvameva vā adhigatattā **ekodibhāvādhigato**.

Appaṅṇasāsavasamādhi viya sasāṅkhārena sappayo gena cittaṇa paccanīkadhamme niggayha kilese vāretvā anadhigatattā **nasasāṅkhāra niggayhavāritagato**. Tañca samādhīṃ samāpajjanto tato vā vuṭṭhahanto sativapulla pattattā **satova samāpajjati sato vuṭṭhahati**.

Yathāparicchinnaḷavasena vā sato samāpajjati sato vuṭṭhahati. Tasmā yadettha “ayaṃ samādhi paccuppannasukho ceva āyatiñca sukhavipāko”ti evaṃ paccavekkhamānassa paccattaṃyeva aparappaccayaṃ ñāṇaṃ uppajjati, taṃ ekamaṅgaṃ. Esa nayo sesesupi. Evamimehi pañcahi paccavekkha ṇāṇāṇehi ayaṃ samādhi “pañcañāṇiko sammāsamādhi”ti vutto.

Imasmimvāre visesabhāgiyapade maggo kathito. Sacchikātabbapade phalaṃ. Sesam purimasadisameva.

Chadhammavaṇṇanā

356. Chakkesu sabbaṃ uttānatthameva. Duppaṭivijjhapade panettha maggo kathito. Sesam purimasadisam.

Sattadhammavaṇṇanā

357. (Ña) **Sammappaññāya sudiṭṭhā hontī**ti hetunā nayena vipassanāññāyena sudiṭṭhā honti. **Kāmā**ti vatthukāmā ca kilesakāmā ca, dvepi sapaṇiḷāhaṭṭhena aṅgārakāsu viya sudiṭṭhā honti. **Vivekaninnanti** nibbānaninnaṃ. **Poṇaṃ pabbhāraṇti** ninnassetāṃ vevacanaṃ. **Byantībhūtaṇti** niyatībhūtaṃ¹. Nittaṇṇanti attho. Kuto? Sabbaso āsava ṭṭhānīyehi dhammehi tebhūmakadhammehīti attho. Idha bhāvetabbapade maggo kathito. Sesāṃ purimasadisameva.

Aṭṭhadhammavaṇṇanā

358. (Ka) **Ādibrahmacariyikāya paññāyāti** sikkhattayasaṅgahassa magga brahmacariyassa ādībhūtāya pubbabhāge taruṇasamathavipassanāpaññāya. Aṭṭhaṅgi kassa vā maggassa ādībhūtāya sammādiṭṭhipaññāya. **Tibbanti** balavaṃ. **Hirōttappanti** hirī ca ottappaṇca. **Pemanti** gehassitapemaṃ. **Gāravoti** garucittabhāvo. Garubhāva nīyaṇhi upanissāya viharato kilesā nuppajjanti ovādānusāsanimḷabhati. Tasmā taṃ nissāya vihāro paññāpaṭilābhassa paccayo hoti.

(Cha) Akkhaṇesu yasmā peṭā asurānaṃ āvāhanaṃ gacchanti, vivāhanaṃ gacchanti, tasmā pettivisayeneva asurakāyo gahitoti vedītabbo.

(Ja) **Appicchassāti** ettha paccaya-appiccho, adhigama-appiccho, pariyatti-appiccho, dhutaṅga-appicchoti cattāro appicchā. Tattha paccaya-appiccho bahum dente appaṃ gaṇhāti, appaṃ dente appataraṃ vā gaṇhāti, na vā gaṇhāti, na anavasesagāhī hoti. Adhigama-appiccho Majjhantikatthero viya attano adhigamaṃ aññesaṃ jānitum na deti. Pariyatti-appiccho teṭṭakopi samāno na bahussutabhāvaṃ jānāpetukāmo hoti Sāketatissatthero viya. Dhutaṅga-appiccho dhutaṅgapariharaṇabhāvaṃ aññesaṃ jānitum na deti Dvebhātikattheresu Jeṭṭhakatthero viya. Vatthu Visuddhimagge kathitaṃ. **Ayaṃ dhammoti** evaṃ santagaṇanigūhanena ca

1. Vigatancyantībhūtaṃ (Syā), vigatībhūtaṃ (?)

paccayapaṭiggahaṇe mattaññutāya ca appicchassa puggalassa ayaṃ navalokuttaradhammo sampajjati, no mahicchassa. Evaṃ sabbattha yojetabbaṃ.

Santuṭṭhassāti catūsu paccayesu tīhi santosehi santuṭṭhassa.

Pavivittassāti kāyacitta-upadhivivekehi vivittassa. Tattha **kāyaviveko** nāma gaṇasaṅgaṇikaṃ vinodetvā aṭṭha-ārambhavattuvasena ekībhāvo.

Ekībhāvamattena pana kammaṃ na nipphajjati kasiṇaparikkammaṃ katvā aṭṭha samāpattiyo nibbatteti, ayaṃ **cittaviveko** nāma. Samāpattimatteneva kammaṃ na nipphajjati jhānaṃ pādakaṃ katvā saṅkhāre samma sitvā saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇāti, ayaṃ **upadhiviveko** nāma. Tenāha Bhagavā “kāyaviveko ca vivekaṭṭhakāyānaṃ nekkhammābhiratānaṃ. Cittaviveko ca parisuddhacittānaṃ paramavodānappattānaṃ. Upadhiviveko ca nirupadhīnaṃ pugga lānaṃ visaṅkhāragatānaṃ”¹.

Saṅgaṇikārāmassāti gaṇasaṅgaṇikāya ceva kilesasaṅgaṇikāya ca ratassa.

Āraddhavīriyassāti kāyikacetasikavīriyavasena āraddhavīriyassa.

Upaṭṭhitasatissāti catusatipaṭṭhānavasena upaṭṭhitasatissa. **Samāhitassā**ti ekaggacittassa. **Paññavatoti** kammassakatapaññāya paññavato.

Nippapañcassāti vigatamānataṇhādiṭṭhipapañcassa.

Idha bhāvetabbapade maggo kathito. Sesāṃ purimasadisameva.

Navadhammavaṇṇanā

359. (Kha) **Silavisuddhī**ti visuddhiṃ pāpetuṃ samatthaṃ catupārisuddhisīlaṃ. **Pārisuddhipadhāniyaṅanti** parisuddhabhāvassa padhānaṅgaṃ. **Cittavisuddhī**ti vipassa nāya padaṭṭhānabhūtā aṭṭha paguṇasamāpattiyo. **Diṭṭhivisuddhī**ti sapaccayanāmarūpa dassanaṃ. **Kaṅkhāvitarāṇavisuddhī**ti paccayākārañānaṃ. Addhattayepi hi paccayavase neva dhammā pavattantīti passato kaṅkhaṃ vitarati. **Maggāmaggañāḍadassanavi suddhī**ti obhāsādayo na maggo, vithippaṭipannaṃ udayabbayañānaṃ maggoti evaṃ maggāmagge ñāṇaṃ. **Paṭipadāñāḍadassanavisuddhī**ti rathavinīte vuṭṭhānagāmini vipassanā kathitā, idha taruṇavipassanā. **Ñāḍadassanavisuddhī**ti rathavinīte maggo kathito, idha vuṭṭhānagāminivipassanā. Etā pana sattapi visuddhiyo

1. Khu 7. 109 piṭṭhe.

vitthārena Visuddhimagge kathitā. **Paññāti** arahattaphalapaññā. **Vimutti** arahattaphala vimuttiyeva.

(Cha) **Dhātunānattam paṭicca uppajjati phassanānattanti** cakkhādihātunā nattam paṭicca cakkhusamphassādinānattam uppajjatīti attho. **Phassanānattam paṭiccāti** cakkhusamphassādinānattam paṭicca. **Vedanānānattanti** cakkhusamphassajādivedanā nānattam. **Saññānānattam paṭiccāti** kāmasaññādinānattam paṭicca. **Saṅkappanānattanti** kāmasaṅkappādinānattam. **Saṅkappanānattam paṭicca uppajjati chandanānattanti** saṅkappanānattatāya rūpe chando sadde chandoti evam chandanānattam uppajjati. **Pariḷāhanānattanti** chandanānattatāya rūpapariḷāho saddapariḷāhoti evam pariḷāhanā nattam uppajjati. **Pariyesanānānattanti** pariḷāhanānattatāya rūpapariyesanādinānattam uppajjati. **Lābhanānattanti** pariyesanānānattatāya rūpapaṭilābhādinānattam uppajjati.

(Ja) Saññāsu **marāṇasaññāti** marāṇānupassanāññaṇe saññā. **Āhārepaṭikūla saññāti** āhāram pariggaṇhantassa uppannasaññā. **Sabbaloke-anabhiratisaññāti** sabbasmim vaṭṭe ukkaṇṭhantassa uppannasaññā. Sesā heṭṭhā kathitā eva. Idha bahukāra pade maggo kathito. Sesam purimasadisameva.

Dasadhammavaṇṇanā

360. (Jha) **Nijjaravattḥūnīti** nijjarakāraṇāni. **Micchādītṭhi nijjinnā hotīti** ayam heṭṭhā vipassanāyapi nijjinnā eva pahīnā, kasmā puna gahitāti. Asamucchinnatā. Vipassanāya hi kiñcāpi jinnā, na pana samucchinnā, maggo pana uppajjitvā tam samucchindati, na puna vuṭṭhātum deti. Tasmā puna gahitā. Evam sabbapadesu nayo netabbo.

Ettha ca sammādītṭhipaccayā catusaṭṭhi dhammā bhāvanāpāripūrim gacchanti. Katame catusaṭṭhi? sotāpattimaggakkaṇe adhimokkhaṭṭhena saddhindriyam paripūreti, paggahaṭṭhena vīriyindriyam paripūreti, anussaraṇaṭṭhena satindriyam paripūreti, avikkhepaṭṭhena samādhindriyam paripūreti, dassanaṭṭhena paññindriyam paripūreti,

viḷānanaṭṭhena manindriyaṃ, abhinandanaṭṭhena somanassindriyaṃ, pavattasantati-adhipateyyaṭṭhena jīvitindriyaṃ paripūreti -pa-arahattaphalakkhaṇe adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ, pavattasantati-adhipateyyaṭṭhena jīvitindriyaṃ paripūreṭīti evaṃ catūsu maggesu catūsu phalesu aṭṭha aṭṭha hutvā catusaṭṭhi dhammā pāripūriṃ gacchanti. Idha abhiññeyyapade maggo kathito. Sesam purimasadisameva.

Idha ṭhatvā pañhā samodhānetabbā. Dasake sataṃ pañhā kathitā. Ekake ca navake ca sataṃ, duke ca aṭṭhake ca sataṃ, tike ca sattake ca sataṃ, catukke ca chakke ca sataṃ, pañcake paññāsāti aḍḍhachaṭṭhāni pañhasatāni kathitāni honti.

“Idamavoca āyasmā Sāriputto, attamanā te bhikkhū āyasmato Sāriputtassa bhāsitaṃ abhinandun”ti sādhu sādhuṭi abhinandantā sirasā sampaṭicchimsu. Tāya ca pana attamanatāya imameva suttaṃ āvajjamānā pañcasatāpi te bhikkhū saha paṭisambhi dāhi aggaphale arahatte patiṭṭhahimsūti.

Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāya

Dasuttarasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhitā ca Pāthikavaggassa vaṇṇanāti.

Pāthikavaggaṭṭhakathā niṭṭhitā.

Nigamanakathā

Ettāvatā ca—

Āyācito **Sumaṅgala**, pariveṇanivāsinaṁ thiragaṇena.

Dāṭhānāgasamaṅghattherena, theravaṁsanvayena¹.

Dīghāgamavarassa Dasabala, gaṇagaṇaparidīpanassa aṭṭhakathānaṁ.

Yaṁ ārabhiṁ **Sumaṅgala**, **vilāsiniṁ** nāma nāmena.

Sā hi mahāṭṭhakathāya, sāramādāya niṭṭhitā.

Esā ekāsītipamaṇāya, pāḷiyā bhāṇavārehi.

Ekūnasaṭṭhimatto, **Visuddhimaggopi** bhāṇavārehi.

Atthappakāsanatthāya, āgamānaṁ kato yasmā.

Tasmā tena saha'yaṁ, aṭṭhakathā bhāṇavāragaṇāya.

Suparimitaparicchinnānaṁ, cattālīsasataṁ hoti.

Sabbaṁ cattālīsādhikasata, parimāṇānaṁ bhāṇavārato evaṁ.

Samayaṁ pakāsayanti², Mahāvihāre nivāsinaṁ.

Mūlakaṭṭhakathāsāra, mādāya mayā imaṁ karontena.

Yaṁ puññaṁ upacitaṁ tena, hotu sabbo sukhi lokoti.

Paramavisuddhasaddhābuddhivīriyapaṭimaṇḍitena
 sīlācārajjavamaddavādiguṇa samudayasamudhitena
 sakasamayasaṁmayantaragahaṇajjhogāhaṇasamatthena paññā
 veyyattiyasaṁmannāgatena tipīṭakapariyattippabhede sātṭhakathe Satthusāsane
 appaṭihata nāṇappabhāvena mahāveyyākaraṇena
 karaṇasaṁpattijaṇitasukhaviniggaṭamadhurodāra vacanālāvaṇṇayuttena
 yuttamuttavādinaṁ vādīvarena mahākavinaṁ pabhinnapaṭisambhidā parivāre
 chaḷabhiññādiṭṭhapaṭisambhidāyuttapaṭimaṇḍite uttarimanussadhamme suppaṭiṭṭhita
 Buddhīnaṁ theravaṁsappaḍipānaṁ therānaṁ Mahāvihāravāsīnaṁ
 vaṁsālāṅkārabhūtena vipulavisuddhabuddhinaṁ **Buddhaghosoti** garūhi
 gahitaṇāmadheyyena therena katā yaṁ **Sumaṅgalavilāsini** nāma
 Dīghanikāyaṭṭhakathā—

1. Theravaṁsanvayenāhaṁ (Syā)

2. Pakāsayanti (Sī)

Tāva tiṭṭhatu lokasmiṃ, lokanittaraṇesinaṃ.
Dassenti kulaputtānaṃ, nayaṃ diṭṭhivissuddhiyā.
Yāva Buddhoti nāmampi, suddhacittassa tādino.
Lokamhi Lokajetṭhassa, pavattati Mahesinoti.

Sumaṅgalavilāsinī nāma

Dīghanikāyaṭṭhakathā niṭṭhitā.

Pāthikavaggaṭṭhakathāya

Saṁvaṇṇitapadānaṁ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko		Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]			[A]	
Akaṭṭhapākimaṁ	146		Ajjhāsayaṁ	19
Akaṭṭhapāko	53		Ajjhupeyyaṁ	12
Akaṇo	53		Aññataraññataresu	103
Akaṇha-asukkaṁ	205		Aññadatthuharo	131
Akaṇhaṁ asukkaṁ	220		Aññavihitakena	
Akasiralābhī	81		ñāṇadassanena	97
Akāpurisasevito	245		Aññāṇatthampi	27
Akicchālābhī	81		Aṭṭhārasa Buddhadhammā	176
Akuppaṁ ñāṇaṁ	241		Aṭṭhitadhammā	96
Akkhambhiyo	104		Aṇḍajā	206
Akkhamā	204		Atippago kho	1
Akkharaṁ upanibbattaṁ	54		Atibyādippissanti	37
Agadhito	196		Atisāyamidaṁ ahu	131
Agamanīyaṭṭhānaṁ	231		Atīraḥkaṁ	97
Aggaññā	191		Atītaṁ vā addhānaṁ	188
Aggaññaṁ	3, 14		Atītaṁse ñāṇaṁ	243
Aggaññaṁ akkharaṁ	52		Attakilamathānuyogaṁ	80
Aggaññena	54		Attadīpā	30
Aggappattā sārappattā	23		Attantapā	208
Aggi	176		Atthantaro	115
Acchanti	54		Attamano	20
Acchādesi	50		Attarūpāya	45
Acchinnavutti	140		Attasamāpaṇidhi	243
Acelako	7		Attasaraṇā	30
Ajjhāpanno	21		Attahitāya paṭipannā	208
Ajjhāvasitvā	41		Atthacariyāya	110

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Atthaññū	221	Adhunā kālaṅkato	89
Atthapaṭisaṃvedino	215	Adho	230
Atthasañhitena	211	Adhomukho	25
Attānukkamaṃseti	20	Anajjhāpanno	196
Attāhipi paripuṇṇāhi	150	Anaññathā	241
Atthupetaṃ	95	Anaññasaraṇā	30
Atthūpasamhitam	112	Anatthasañhitam	80
Atha kiñcaraḥi	63	Anatthasamhitam	98
Athāparaṃ	126	Anaticariyāya	138
Athuso	53	Anaticārinī	138
Adassayamāno	22	Anabhisambhuṇamānā	54
Adum cassa	24	Anariyam	80
Advayam	230	Anariyavohārā	207
Adhammakāro	34	Anavamānanāya	138
Adhammarāgo	36	Anavamatena	111
Adhammasammataṃ	53	Analasā	138, 140
Adhi	205	Anasanaṃ	39
Adhikaraṇasamathā	223	Anādīnavadassāvī	21
Adhikusalesu	103	Anāvaṭadvāratāya	140
Adhigamanasaddhā	212	Anāvayham	150
Adhiggaṇhāti	104	Animitto	186
Adhiciṇṇam te viparāvattam	89	Animittā cetovimutti	219
Adhicittam	185	Aniyato	174
Adhijecucce	19	Anissaraṇapañño	21
Adhiṭṭhāti	227	Anīkaṭṭhā	35
Adhiṭṭhānāni	205	Anuññeyyam	22
Adhipaññā	185	Anutappo	94
Adhivacanam	88	Anuttariyāni	219
Adhisīlam	185	Anuttariyam	67
Adhisīlasikkhā	185		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Anuttaraṃ sammāsambodhiṃ	64
Anutthuniṃsu	52
Anunetā	141
Anupariyāyapathaṃ	64
Anupasamasāmvattanike	89
Anuppattasadattho	47
Anupiyam	1
Anuppiyabhāṇī	131
Anupubbanirodhā	229
Anupubbavihārā	229
Anuyuttā	48
Anuyanti disodisaṃ	147
Anuyutto	214
Anuyogo	71
Anurakkhaṇāpadhānaṃ	202
Anurakkhati	202
Anuvaritaṃ manasā	98
Anuviloketvā	155
Anusaranti	52
Anekaupariyāyena	3
Anesanaṃ	196
Aneḷakam	50
Anomanikkamo	112
Anottappaṃ	160
Anantarā	48
Antaggāhikāya	23
Antarā	107
Antarāparinibbāyī	213
Antāmantāneva	18

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Antevāsikamyatā	26
Andhakāratimisā	49
Andhakāro	49
Anvabhi	105
Anvaye ñāṇaṃ	202
Apatthito	130
Apadānaṃ paññāyittha	53
Apariggahā	146
Apariyonaddhena	189
Aparisāvacarō	18
Apassenāni	190
Apāyamukhāni	126
Apāyasahāyo	131
Apāyo	187
Apubbaṃ acarimaṃ	81
Apetteyyatā	37
Appaccayaṃ	116
Appaṭighaṃ	179
Appaṭikūlasaṇṇī	79
Appaṭisaraṇe	89
Appaṇihitā	186
Appatirūpaṃ	196
Appattassa	226
Appatisso	217
Appadhaṃsiko	122
Appanigghosāni	17
Appamaññā	190
Appamādo	239
Appamāṇaṃ	231
Appamādaṃ	71

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Appasaddāni	17	Ariyavāsā	234
Appātaṅko	212	Ariyavohārā	207
Appābādho	212	Ariyavaṁsā	191
Appicchata	87	Ariyavaṁse ṭhito	196
Appicchassa	246	Ariyāya	212
Abbhantarehi	104	Ariye	33
Abbhācikkhanti	15	Ariyo aṭṭhaṅgiko maggo	68
Abbhokāse	19, 44	Ariyo	245
Abhikkantavaṇṇā	142	Ariyo vihāro	188
Abhikkantāya rattiyā	142	Alamatto	140
Abhikkhaṇaṁ bhāseyyāsi	88	Alamattho	134
Abhijātiyo	220	Alasakena	5
Abhiññeyyo	239	Alaṁ kātuṁ	230
Abhinivajjeyyāsi	35	Alaṁ saṁvidhātuṁ	230
Abhiyogino	120	Avayā	235
Abhivinayo	230	Avaruddhā nāma	150
Abhivissaji	116	Avassaji	123
Abhiharanti tadā	120	Avijjā	160
Abhūtena	15	Avitathā	241
Abhejjapariso	121	Avivayhaṁ	150
Amaccā pārisajjā	35	Avisaṁvādanatāya	139
Amatteyyatā	37	Avihimsā	164, 169
Amamā	146	Avīci maññe puṭo	339
Amucchito	196	Avecca dakkhiti	115
Ambho	50	Aveccappasādena	203
Ayaṁ tesaṁ aññataro	17	Asacchikatassa	226
Ayoniso manasikāro	240	Asatā	15
Arakkheyāni	175	Asaddhammā	221
Araññavanapatthāni	17	Asanivicakkaṁ	21
Arahaṁ	47	Asampajaññaṁ	164

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[Ā]	
Asampajāno	69	Ātappāya	213
Asampāyanto	8	Ātappaṃ	71
Asayaṃkāro	100	Ādhānaggāhī	218
Asahānadhammataṃ	119	Ādicco	145
Assāma	39	Ādibrahmacariyaṃ	19
Assāsapattā	19	Ādīnavadassāvī	196
Asaṅkhāraparinibbāyī	213	Ādīnavasaññā	223
Asaṅkhatā dhātu	242	Ādeyyavāco	121
Asaṃkiṇṇapubbā	191	Ādesanāvīdhāsu	70
Asaṃkiṇṇā	191	Āneñjābhisaṅkhāro	180
Asaṃhāriyā	48	Ānantariko ceto-	
Ahāyi vata no	52	samādhi	241
Ahitāya dukkhāya		Āpāthakanisādī	22
devamanussānaṃ	217	Āpāyiko	4
Ahirikaṃ	160	Ābhicetasikānaṃ	80
Ahu kho	54	Āmisānuppadānena	140
Ahu vata no	52	Āyataṃ	38
Aho rasaṃ	52	Āyo	187
Aho sukhaṃ	183	Āraddhavīriyo	76, 80, 247
[Ā]		Ārabha	174
Ākoṭesi	7	Ārambhavatthūni	226
Āgamanasaddhā	212	Ālasyānuyogo	128
Āghātavatthūni	228	Āluppakāraṇaṃ	50
Āghāto	37	Ālokapharaṇatā	244
Āghātaṃ bandhati	228	Ālokasaññaṃ	189
Ācariyakaṃ	14	Āvasathaṃ	107
Ācariyabhariyā	37	Āvāsamacchariyaṃ	209
Ājīvā	27	Āvāhavivāhakānaṃ	130
Ātappamanvāya	71	Āviñcheyyāma	11
		Āvisati	151

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ā]		[I]	
Āvuso bhikkhave	237	Idampi me tapasmim	22
Āsabhī	62	Idha	65
Āsayam	11	Idha loke patiṭṭhitañca	72
Āsavānam khayā	68	Indriyesu aguttadvāratā	164
Āsādanā	13	Ibbhe	46
Āsādimhase	8	Imassa veyyākaraṇassa	88
Āsādetabbaṃ	13	Imaṃ pariyāyam	2
Āhāraṭṭhitikā	241	Issarakuttaṃ brahmakuttaṃ	14
Āhāre paṭikūlasaññā	248	Issariyavossaggena	138
Āhuneyyaggi	177	Issāmacchariyam	21
		Issukī	22, 218
[I]		[U]	
Ingha	18	Uccāvacāni	230
Icchā	39	Ujujātiko	26
Icchāvinaye	223	Ujjhāpetabbaṃ	150
Itarītaracīvarasantuṭṭhiyā	196	Uṭṭhānako	140
Itarītarena cīvarena	191	Uṭṭhānena	137
Itthattam	49	Uttarakā	4
Iti	204	Uttari abhiññeyyam	68, 79
Iti viassaṭṭhakammante	131	Uttari manussadhammā	2
Vivaṭena cetasā	189	Uttaruttaram paṇītapāṇītam	66
Itthim vā vāhanam katvā	147	Uttāsabhayam	105
Idameva saccam	100	Udakāssudam	94
Idhāham bhante yena Bhagavā	65	Udayatthagāminiyā	212
Iddhipāṭihāriyam	2	Udarāvadehagam	214
Iddhipādam	189	Uddesā no cāvetu-	
Iddhimayam	192	kāmo	26
Idam dukkhanti	99	Uddhaggikam	36
Idamsaccābhiniveso	206	Uddhamsoto-akaniṭṭhagamī	213
Iddham	104	Upakkamimsu	36

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]		[E]	
Upatṭhānena	137	Ekacce	47
Upatṭhitasatissa	247	Ekadvāraṃ	64
Upaḍḍhapaṭṭhaṃ	8	Ekadvīhikāya	6
Upadhiviveko	247	Ekamattānaṃ	34
Upanāhī	22, 217	Ekamantaṃ nisīdimṣu	144
Upañijjhāyataṃ	53	Ekamidāhaṃ	4
Uppannuppannānaṃ	223	Ekamṣena	9
Upavattati	120	Ekam so gahito	62
Upavicarati	217	Ekidaṃ	36
Upahaccapariniḅbāyī	213	Ekissā lokadhātuyā	81
Uppādanimittakovidā	115	Ekena bhoge bhuñjeyya	134
Upādānakkhandhā	209	Ekodibhāvādhigato	245
Upādānāni	206	Ekodakībhūtaṃ	49
Uppādetabbo	239	Eko dhammo	156
Upāyo	187	Etadavoca	2, 4, 125
Upekkhako	79	Etadānuttariyaṃ	68, 69, 76, 78, 79
Uposathūpavāse	103	Ettha mayaṃ anassāma	25
Uposatho	105	Erayaṃ	112
Ubbādhanāya	119	Evamidaṃ puññaṃ	31, 42
Ubbādhikaṃ	121	Evam pasanno ahaṃ bhante	62
Ubbego	105	Evam sīlā	63
Ubbhatakam	153	Evam hetam Cunda hoti	92
Ubhatobhāgavimutto	72	Esā hi tassa dhammatā	105
Ubhayavokiṇṇese	47		
Ubholokavijayāya	126	[O]	
Ussannattā	103	Okappanasaddhā	212
Ussāpetvā	41	Oghā	206
Ussuko	107	Otāraṃ	30
Uḷārapāmojjo	230	Odanakummāsaṃ	8
Uḷārā	62	Odhāritā	9

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[O]		[Ka]	
Opapātikā	206	Kammasarikkhakaṃ	107
Opasamiko	229	Kammaṃ	105, 107, 109, 112-113
Opāyikatarāṇi	95	Kariya	111
Orasā mukhato jātā	45, 49	Kalandakā	124
Orodheyyāma	18	Kalambukā	52
Osakkitaṃ	32	Kalahappavaḍḍhanī	128
Ohitabhāro	47	Kalaho	89
[Ka]		Kalyāṇapaṭibhāno	77
Kaṅkhati	174	Kalyāṇamitto	229
Kaṅkhāvitaraṇavisuddhi	247	Kalyāṇasampavaṅko	229
Kaṭattā upacittā	103	Kalyāṇasahāyo	229
Kaṭasīsu khittāni ca koṇapāni	13	Kalyāṇe niveseti	133
Kaṇhaviṭṭhā	46	Kasiṇāni	230
Kaṇhaviṭṭhakaṃ	205	Kva naccam	129
Kaṇhasukkaṃ	205	Kāmadhātu	169
Kaṇhasukkaviṭṭhakaṃ	205	Kāmaḥogino	94
Kaṇhasukkasappaṭibhāgaṃ	66	Kāmaḥvitakko	168
Kaṇṇasukhā	122	Kāmasaṅṅā	168
Kaṇham	205	Kāmasavo	171
Kaṇhā	46	Kāmaḥpādānaṃ	206
Kaṇhābhijātiko	220	Kāmaḥpapattiyo	182
Katakaraṇīyo	47	Kāmesanā	171
Katamesaṃ yakkhānaṃ	151	Kāmesu kāmasukhallikānu-	
Kathaṃ aparipuṇṇā	19	yogaṃ	80
Kathaṃ santā	19	Kāmesumicchācāro	231
Kathaṃsu	97	Kāyagatāsati	240
Kathāpābhataṃ	92	Kāyabhāvanā	185
Kathāvatthūni	188	Kāyaviveko	247
Kammakilesā	126	Kāyasakkihi	73
Kammappaṭhā	231	Kālakāṅcika	5

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Kālaṅkarissati	5
Kālaññū	98, 222
Kālena	76
Kālena kālaṃ	34
Kālena vakkhāmi	211
Kāsāyāni	33
Kiñcanā	176
Kiccādhikaraṇaṃ	223
Kiñcideva	22
Kittivaṇṇaharā	139
Kimevidaṃ	50
Kilissati	113
Kilisseyyuṃ	112
Kim karaṇīyāni	230
Kim karissati sattāho	27
Kukkuṭakā	149
Kukkuṭasampātikā	39
Kukkuravatiko	4
Kumbhaṇḍānaṃ	146
Kulamacchariyaṃ	209
Kulavaṃsaṃ saṅṭhapessāmi	135
Kusītavatthūni	226
Kuḷīrakā	149
Ke ca chave siṅgāle	13
Ke pana sihanāde	13
Kevalakappaṃ	143
Kesamassuṃ	33
Ko cāhaṃ	12
Kotthu	13

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Kodhano	22, 217
Kopaṇca dosaṇca appaccayaṇca	8
Kopīnanidaṃsanī	128
Kopo	116
Ko santo kaṃ paccācikkhasi	2
[Kha]	
Khattiyaparisā	227
Khanti	163
Khantisoracce nivīṭṭhā	34
Khamati	21
Khamā	204
Khamo	229
Khaye ñāṇaṃ	167
Kharassarena	36
Khalamūsikāyo	13
Khādanīyāni	109
Khiḍḍāpadosikaṃ	14
Khīṇāsavo	47
Khīyitabbaṃ khīyeyya	53
Khuddamadhuṃ	50
Khemāṃ	104
[Ga]	
Gaṇakamahāmatā	35
Gaṇanāya vā	78
Gatapaccāgataṃ	192
Gatimā	77
Gatiyo	209
Ganthā	206

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ga]		[Ca]	
Ganthe karontā	54	Catukkuṇḍiko	4
Gandhasampannā	49	Caturo dasa	121
Gadhito	21	Candimasūriyā	50
Vanagahanam	38	Caraṇam	112
Gabbhāvakkantīsu	69	Caratam	30
Gabbhiniyo	46	Cara vādappamokkhāya	89
Gambhīranemo	96	Cariya	111
Gammam	80	Caviya	111
Garūnam dārā	37	Cārikam caramāno	153
Gahaṇiyā	212	Cittabhāvanā	185
Gahapati	178	Cittaviveko	247
Gahapati necayikā	10	Cittavisuddhi	247
Gāravo	246	Cintāmayā paññā	184
Gilānā vuṭṭhito	226	Ciram yapeti	109
Gilānupaṭṭhānena	139	Cīvarakkhetam	192
Gumbam ṭhapetvā	142	Cīvarasantoso	192
Guyhamassa ācikkhati	133	Cīvarahetu	204
Gokāṇā	18	Cuddasapāpakāpagato	126
Gocarāya pakkameyyam	12	Cetaso upakkilese	64
Gocare	30	Cetasovinibandhā	214
Goyugehi	11	Cetiyaṃ	7
[Gha]		Cetokhilā	213
Ghāsamesamānā	54	Cetopharaṇatā	244
[Ca]		Cetosamādhiṃ	71
Cakkavattivatte	33	Codakena	211
Cakkhumantassa	144	Codanāvattthūni	182
Caṇḍā	150	[Cha]	
Cattāni	234	Chandasamādhi	189
Cattāri cakkāni	243	Chandam janeti	189

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Cha]		[Ña]	
Chandāgatiṁ gacchanto	127	Ñātisampadā	211
Chaddisāpaṭicchādi	126, 135	Ñāyappaṭipanno	93
Chambhitattaṁ	10	Ñāyamārādhessati	93
Chamānikinṇaṁ	4	[Tha]	
Chavimaṁsalohitaṁ	71	Ṭhānakusalatā	162
Chaḷaṅgasamannāgato	234	Ṭhānā cutaṁ	32
Chijjeyyumaṁ	11	Ṭhānehi	126
[Ja]		Ṭhitibhāgiyo	244
Janāpadā na pabbanti	35	[Ta]	
Janetasmiṁ	47	Taggha	45
Jayaṁ veraṁ	129	Tacappattā	24
Jayāpekkho	75	Tacotthatā	112
Jalaṁ aggīva bhāsati	134	Tacchā	241
Jalābuja	206	Taṇḍulapphalo	53, 146
Javanapañña	114	Tatrupāyāya	230
Jāgariyānuyogamanuyutto	76	Tatrūpapattiyā saṁvattati	227
Jātijarāmaṇiyā	27	Tathatto	122
Jātitthero	181	Tathāgato	99
Jānatā	96	Tatthetaṁ vuccati	105, 107
Jino	129	Tatheva taṁ vipākaṁ	7
[Jha]		Tatheva taṁ hoti	71
Jhāyī	76	Tadagge kho	53
[Ña]		Tadatthajotakaṁ	109
Ñānadassanapaṭilābhāya	189	Tadassa Bhagavato musā	9
Ñānadassanavisuddhi	247	Taddiguṇaṁ taddiguṇāhaṁ	8
Ñānavādena	8	Taddiguṇaṁ bhogaṁ	133
Ñātibyasaṇaṁ	211	Tadetarahi dhammasammataṁ	53
		Tapassitāya	24

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]		[Ta]	
Tapassino upakkilesa	20	Tumhe khvattha	44
Tapassī	20	Tusitā	183
Tapaṃ samādiyati	20	Tuliya	118
Tapojigucchā	19	Tedha honti manomayā	49
Tamaparāyaṇo	208	[Tha]	
Tamo	208	Thaddho hoti atimānī	23
Tayidaṃ kiṃsu	97	Thānavatā	80
Tayo antā	174	Thūpaṃ	192
Tayo addhā	173	Thero	94
Taraṇāya	26	[Da]	
Tassetam kalam vacanāya	48	Dakkhā ca hoti	138
Tam kutettha labbhā	228	Dakkhiṇā visuddhiyo	207
Tāvadeva	28	Dakkhiṇeyyaggi	178
Tyāssa mittā	130	Dakkhiṇam anuppadassāmi	136
Tikkhapaññā	115	Daṇḍamaṇavakāni	149
Tiṇṇam saṃhojanānam		Damathāya	26
parikkhayā	77	Damā	204
Tiṇhāni satthāni	38	Dame	105
Tiṇā bhiyyo	131	Dassanānuttariyam	185
Tiṇṇo	26	Dahati	227
Tibbam	246	Daharo susu kumāro	118
Tibbam vadhakacittam	37	Daḷhapākāroranam	64
Tiriyam	230	Daḷhasamādāno	102
Tiṇi antaradhānāni	82	Daḷhuddhāpaṃ	64
Tiṇi parinibbānāni	83	Dānamayam	181
Tībhi	108	Dānavatthūni	227
Tucchakumbhīva	18	Dānasamvibhāge	103
Tucchā	15	Dānūpapattiyo	227
Tuṇḍikīre pacitvāna	146	Dāyajjam paṭipajjāmi	136
Tuṇhībhūtam tuṇhībhūtam	155		
Tuṇhībhūto	25		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]	
Dārupattikantevāsī	11
Dāliddiyaṃ	36
Diṭṭhadhammasukhavihārāya	189
Diṭṭhavādītā	208
Diṭṭhadhammasukhavihārānaṃ	80
Diṭṭhinissayā	100
Diṭṭhipaṭivedhe	223
Diṭṭhippatto	73
Diṭṭhibyasaṇaṃ	211
Diṭṭhivisuddhi	165, 247
Diṭṭhisampadā	165
Diṭṭhisāmaññaḡato	217
Diṭṭhupādānaṃ	206
Diṭṭhe ceva dhamme abhisamparāyaṇca	47
Ditto	12
Dinnādāyino	139
Dibbacakkhu	185
Dibbo vihāro	188
Dibbaṃ yānaṃ	147
Divā divassa	16
Divāsaññaṃ adhiṭṭhāti	189
Disāsu parittāṇaṃ karonti	137
Dīghapāsaṇhiko	108
Dukkaraṃ	15
Dukkhadukkhata	174
Dukkassantakiriyāya	238
Duccaritāni	167
Dujjānaṃ	19
Duppaṭinissaggī	23, 218
Duppaṭivijjho	239, 241

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]	
Duppavedite	89
Duvidhaṃ kusalaṃ	32
Durakkhāte	89
Devaññatāro vā	214
Dovacassatā	161
Dovārikā	35
Dvayakārī	55
Dvayagāminī	10
Dvedhikajātā	89
[Dha]	
Dhajāhaṭaṃ	192
Dhanajāni	128
Dhammakāmo	230
Dhammakāyo	49
Dhammakkhandhā	205
Dhammajō dhammanimmito	49
Dhammaññū	221
Dhammathero	181
Dhammadāyādo	49
Dhammaddhajo dhammaketu	34
Dhammanvayo	63
Dhammanisantiyā	223
Dhammapaṭisaṃvedino	215
Dhammapadāni	204
Dhammamacchariyaṃ	210
Dhammabhūto	49
Dhammayāgaṃ	112
Dhammasammukhatā	224
Dhammādhipateyyo	34

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Dha]		[Na]	
Dhammānudhammappaṭipatti	203	Na hi deva	36
Dhammānudhammaṃ	111	Na hetam āvuso	99
Dhammānusārī	74	Nāgehi	14
Dhammikaṃ rakkhāvaraṇaguttiṃ		Nāṭaputtiyesu	89
saṃvidahassu	34	Nāṭisītāya nāccuṇhāya	212
Dhammikathā	155	Nāthakaraṇā	229
Dhammūpasamhitam	112	Nānutappo	94
Dhamme	105, 213	Nānuppadiyamāne	36
Dhamme ñāṇam	202	Nāpadānam paññāyati	53
Dhammena	119	Nābhisajji	116
Dhammo	74, 230	Nāmaṃ	159
Dhammaṃ apacayamāno	33	Nālam dārabharaṇāya	130
Dhātunānattam	248	Nālam sallāpāya	18
Dhātuyo	214	Nikāmalābhī	81
Dhitimā	77	Nikkhamati	69
[Na]		Nijjaravatthūni	248
Nakkhattāni tārakarūpāni	52	Niddasavatthūni	222
Na ca visaṭam	119	Nidhānavatiṃ	76
Na ca visāci	119	Nipaccakāram	48
Na ca vebhūtiyam	75	Nippapañcassa	247
Na ca sārambhajaṃ	75	Nibbānapattiyā	238
Natthi dāni punabbhavo	98	Nibbinnarūpā	89
Nadīviduggaṃ	38	Nibbuyhamānāya	53
Nandūpasecanam	204	Nibbeṭhehi vā	89
Na bhāvitamasīsati	24	Nibbedhabhāgiyā	221
Na lacchati	30	Nibbedhikapaññā	115
Na saṅkīyanti	191	Nibbedhikāya	212
Na sampāyāsi	7	Nibbedhabhāgiyo	244
Nasasaṅkhāraniggayhavārita-		Nimmānarati	183
gato	245	Nimittānusārī	219

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]		[Pa]	
Nimittena ādisati	70	Pakkaṃ paṭivirūḷhaṃ	53
Niyyāniko	93	Paccakkhāto	2
Niratthakena	132	Pañcaṅgavippahīno	234
Nirabbudaṃ	104	Paccattaññeva nibbuti veditā	14
Nirayo	209	Paccattaṃ yoniso manasikārā	77
Nirāmisō	245	Paccatthikena	104
Nirodhataṇhā	170	Pañcabalāni	67
Nirodhasaññā	221	Paccavekkhaṇanimittaṃ	244
Niviṭṭhā	48	Pacārā tassa rājino	147
Nivātavutti	140	Paccāmittena	104
Nisantiyā	95	Pañcindriyāni	67
Nissaraṇapañño	196	Paccupaṭṭhāsi	28
Nissaraṇiyā	214, 218	Paccupaṭṭhitakāmā	182
Nihīyati yaso tassa	127	Paccuppannasukho	245
Nīvaraṇāni	210	Paccesanto pakāseti	148
Nunnāni	234	Paññattā	100
Nekatikā	130	Paññattiyā	100
Nekkhammadhātu	169	Paññavato	247
Nekkhammavitakko	168	Paññā	248
Nekkhammaṃ	214, 242	Paññācakkhu	185
Netā	141	Paññādhanam	221
Nevattānukkaṃseti	196, 201	Paññādhiṭṭhānam	205
Neva mahārājānaṃ ādiyanti	150	Paññāpāripūriṃ	27
Nevasekkho nāsekkho	181, 183	Paññābhāvanā	185
No anayaṃ āpajjati	14	Paññāya	118, 206
No hināyāvattati	24	Paññāya dubbalikaraṇī	128
		Paññāya dubbalikaraṇe	64
		Paññāvimutto	73
		Paññāvudham	184
		Paññāveyyattiyam	18

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Pañham apucchi	7	Pattakkhandho	25
Paṭakam parihareyyum	88	Pantāni	17
Paṭikūlasaññī	79	Patirūpena	136
Paṭighātāya	96	Patitthiyanā	116
Paṭinissatṭhāni	235	Pattam	98
Paṭipadāññadassanavisuddhi	247	Panthaduhanam	36
Paṭipadānussariyam	185	Panthikam	192
Paṭipatti	82	Padakkhiṇaggāhī anusāsanim	229
Paṭippassaddhaladdho	245	Padālatā	52
Paṭibhānavā	140	Padīpeyyam	107
Paṭibhogiyā	120	Padhānasaṅkhārā	189
Paṭirūpadesavāso	243	Padhānāni	202
Paṭilabhāti	104	Padhānāya	213
Paṭilābhagatena	115	Padhāniyaṅgāni	212
Paṭivānarūpā	89	Padhānesu	74
Paṭivedho	82	Pannamusalā	54
Paṭisaṅkhānabalam	165	Panāso	116
Paṭisanthāro	163	Papaṭikappattā	23
Paṭisallāne	223	Pabbaji	33
Paṭisallānasārubbāni	17	Pabbajitam upāsītā	115
Paṭisallīno	16	Pabbatavisamam	38
Paṭisevati	190	Pamattassa sāpateyyam	132
Paṭisamvedesi	33	Pamādaṭṭhānam	127
Paṭihārakam	120	Payaso tattassa	49
Paṇḍito	64, 140	Payirupāsanti	149
Paṇavena	36	Paranimmitakāmā	183
Paṇidhāya	214	Parapuggalavimuttiñāṇe	77
Paṇīto	245	Parābhūtarūpo	11
Paṇunnāni	234	Parāmasāmi	14
Pattayogakkhemā	94	Parikkhīṇabhavasamyojano	47

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Parijanassavo	111	Pasādasaddhā	212
Pariññeyyo	239	Pasāsati	35
Parinibbānāya	26	Passaṃ na passati	94
Parinibbāniko	229	Pasum ekakhuraṃ katvā	147
Parinibbāyati	56	Pahātabbo	239
Paripuṇṇā	19, 45	Pahānapadhānaṃ	202
Paripuṇṇasaṅkappo	20	Pahānasaññā	216
Paripūrā	183	Pahānāya	100
Parippuṭṭā	183	Pahīnāni	235
Paribbājako	16	Pahoti	15
Pariyatti	82	Paḷāsī	22, 218
Pariyādāya tiṭṭhati	218	Pākāravivaraṃ	64
Pariye ñāṇaṃ	202	Pākārasandhiṃ	64
Pariyesanānānattaṃ	248	Pāṇātipātā veramaṇi	233
Pariyesitaṃ	98	Pāṇinā paharimsu	53
Parisaṅkāya	182	Pāṇinaṃ	112
Parisaññū	222	Pātabyataṃ	53
Parisannā	183	Pāturaheṣum	50
Pariharissati	39	Pādagaṇṭhirahu	112
Parihito	8	Pādāpacce	46
Pariḷāhanānattaṃ	248	Pānasakhā nāma	130
Pariḷāho	53, 215	Pānāni	109
Param vambheti	20	Pāpakaṃ diṭṭhigataṃ	5
Pavakkhāmi	238	Pāpamittatā	161
Pavaḍḍhissati	36	Pāpā nivārenti	133, 136
Pavivittassa	247	Pāpikānaṃ	23
Pavivekāvudhaṃ	184	Pāpiccho	23, 218
Pavedesi	88	Pāmojjaṃ	215
Passasukhaṃ	214	Pāyamānā	46
		Pāricariyāya	137

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Pārisuddhipadhāniyaṅgam	247
Pāvaḷā	11
Pāvārikambavane	57
Pāsamsā ca bhavanti	141
Piṇḍapātakkhettam	197
Piṇḍapātaṭṭapaṭisaṃyuttāni	198
Piṇḍapātasantoso	197
Pipāsā	130
Piyadassano	119
Piyasamudāhāro	230
Pisuṇā piṭṭhimamsikā	146
Piṇeti	96
Pīti	215
Pītipharaṇatā	244
Pītibhakkhā	49
Pettike visaye	30
Pettikam	33
Pemaṃ	246
Peyyavajjena	110
Puggalaññū	222
Puggalapaṇṇattīsu	72
Puggalasammukhatā	224
Pujjā ca bhavissanti pāsamsā ca	37
Puññakiriyavatthu	181
Puthudisā	125
Puthupaccekasaccāni	234
Puthupaññā	114
Puthusamaṇabrāhmaṇānam	234
Pubbārāme Migāramātupāsāde	43
Pubbe ca katapuññatā	243

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Pubbenāparam	35
Puratthimena vesālim	7
Purimāsu jāṭīsu	107
Purimaṃ jāṭim	102
Purisathāmena	80
Parisadhoraḷyehena	80
Purisavisesakaro	118
Purisavisesaṃ jānāti	117
Purisakānam	150
Purisaṃ jānāti	117
Pokkharasātakā	149
Poṇaṃ pabbhāram	246
Pothujjanikaṃ	80
Porāṇā	191
Porāṇaṃ	46
Paṃsukūlaṃ	192
[Pha]	
Phassanānattaṃ	248
Phāsuvihārāya	144
Phītaṃ	104
Phuṭṭhā pāpimatā	27
Phegguppattā	24
[Ba]	
Bandhu	46
Balasmim	42
Bahukāro	239
Bahujanappamaddanaṃ	121
Bahujanapubbaṅgamo	120

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ba]	
Bahujanaṃ nidaṃsayi	112
Bahujanaṃ nidaṃsesi	112
Bahuno bahum	122
Bāhirāni	216
Bāḷhaṃ	121
Bīraṇatthambake	5-6
Buddhavineyyā	238
Buddhānussati	220
Buddhiyā	118
Buddho so Bhagavā bodhāya	26
Buddhaṃ ādiccabandhunaṃ	145
Bodhiyaṃ	97
Bodhiṃ	212
Byatto	64
Byantībhūtaṃ	246
Byagghoti maññati	13
Byañjanupetaṃ	95
Byāpādadhātu	169
Byāpādavitakko	168
Byāpādasāññā	168
Byāpādo	37, 116
Brahmakāyo	49
Brahmacariyena	214
Brahmacariyesanā	172
Brahmacāriṇo	94
Brahmajā	45
Brāhmaṇakulīnā	44
Brāhmaṇakulā	44
Brāhmaṇajaccā	44
Brāhmaṇamaṇḍalassa	54

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ba]	
Brāhmaṇā	234
Brāhmaṇiyo	46
Brahmadāyādā	45
Brahmabhūto	49
Brahmassarattaṃ	122
Brahmanimmitā	45
Brahmā vihāro	188
Brahmuno puttā	45
[Bha]	
Bhakkhasaṃ	4
Bhagavato putto	49
Bhagavantaṃ uddissa	2
Bhaṇḍanā	89
Bhattavetanānuppādānena	139
Bhato ne bharissāmi	135
Bhadraḥkaṃ	202
Bhamarasseva irīyato	134
Bhayaṃ	10
Bhavataṇhā	170
Bhavadiṭṭhi	160
Bhavābhavo	204
Bhavāsavo	171
Bhavana	133
Bhavesanā	172
Bhāvanāpadhānaṃ	202
Bhāvanābalaṃ	165
Bhāvanamanvāya	56
Bhāvanāmayā paññā	184
Bhāvetabbo	239

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Bha]		[Ma]	
Bhāveti	227	Manujādhipati	122
Bhikkhūsu parivasanti	44	Manussarāhasseyyakāni	17
Bhinnathūpe	89	Manopadoso	37
Bhiyyobhiññataro	62	Manobhāvanīyānaṃ	16
Bhītassa	133	Manosaṅkhārā paṇihitā	70
Bhūtā	241	Manosamphasso	216
Bhūtaṃ tacchaṃ anattasamhitam	98	Maraṇavadhena	119
Bheraṇḍakaṃyeva	13	Maraṇasaññā	248
Bhogabyasanaṃ	211	Mallesu	1
Bhogasampadāya	211	Mahattā	145
Bhogasmiṃ	41	Mahatimahiraṃ	116
Bhogiyā	107	Mahattaṃ	145
[Ma]		Mahājanasaṅgāhakaṃ	118
Maṅkubhūto	25	Mahāneru	146
Makkhī	22, 218	Mahāpaññā	113
Maggāmaggañāṇadassana- visuddhi	247	Mahāpurisalakkhaṇāni	101
Maccharāyati	5	Mahābandhanā	14
Maccharī	22, 218	Mahārājānaṃ purisakānaṃ	150
Majjati	20	Mahāvane	13
Majjaṃ	127	Mahāviduggā	14
Majjhimadhātu	170	Mahimaṃ	111
Matimā	77	Mahīpatissa	118
Mattaññū	221	Māgavikassa	38
Matteyyatāya	103	Mā ca mayaṃ kañci	38
Mantassājivino	35	Mātarampi puttena samānetā	117
Mantā mantā ca vācaṃ bhāsati	76	Mātukucchim okkamati	69
Mattaṃ mattam	5	Mātucchā	37
Madappamādā paṭiviratā	34	Mātulāni	37
Madā	187	Mānātimānajatikānaṃ	52
Manasikāraḥkusalatā	162	Mā pavattittha	34

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Māyāvī	218
Māro	30
Mā vata no ahosi	8
Māsācitaṁ	226
Mā hevantissa vacanīyo	218
Migarañño	11
Migasaññaṁ	38
Micchattaniyato	174
Micchattā	226
Micchācāro	231
Micchādiṭṭhi	36, 218, 232
Micchādiṭṭhikamma-	
samādānahu	55
Micchādiṭṭhiko	23
Micchādiṭṭhi nijjīṇṇā	248
Micchādhammo	36
Mittakaro	140
Mittāmaccaṇaṁ paribhūto	129
Mittāmaccesu paṭiyādentī	137
Middhasukhaṁ	214
Mucchati	20
Mucchito	21
Muṇḍake samaṇake	46
Muṭṭhassaccaṁ	164
Muttāni	234
Mutaṁ	98
Mudumaṁsāni	12
Musā	15
Mūlaghaccaṁ	36
Mūlato	233
Mettena kāyakamma	139

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Metteyyo	39
Methunaṁ dhammaṁ	
samādāya	54
Medhāvī	64, 140
Merayaṁ	127
Moghapurisa	2
Moghamaññaṁ	100
Moneyyāni	186
Moranivāpo	19
Maṁsacakkhu	185
[Ya]	
Yakkhapacāro	150
Yagghe	17
Yatra hi	19
Yatra hi nāma	53, 88
Yathayidaṁ	
brahmacariyaṁ	95, 159
Yathā kathaṁ pana vo	45
Yathā taṁ	6
Yathā taṁ pubbakānaṁ	35
Yathā divā tathā rattim	189
Yathānusiṭṭhaṁ tathā	
paṭipajjamāno	77
Yathābalaṁ	
kammantaṁvidhānena	139
Yathābhūtaṁ attānaṁ	
āvikattā	212
Yadidaṁ	68
Yadidaṁ adhipaññatti	100
Yadidaṁ mettācetovimutti	219
Yadūpaghātāya	113

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ya]		[Ra]	
Yasaggappatto	7	Rabhasā	150
Yasā nihīno	8	Rasasampannā	50
Yassatthāya	2	Rasāya pathaviyā	52
Yā ceva etāni	95	Rasitānaṃ	109
Yā ceva eso	95	Rahado	145
Yāvatakaṃ ākaṅkhati	97	Rāgaggi	176
Yāvata	17	Rājaṅgāni	112
Yāvadattham	214	Rājānucchavikāni	113
Yāva devamanussehi	94	Rājāno	107
Yāvañca te idaṃ aparaddham	2	Rājārahāni	112
Yūpo	39	Rājīsīmhi	33
Yogakkhemakāmo	118	Rājūpabhogāni	112
Yogā	206	Rittampissa pattam	150
Yo ca samādapito	93	Rukkhagahaṇaṃ	38
Yo ca samādapeti	93	Ruddhā	150
Yonijāva samānā	46	Rūpūpāyaṃ	203
Yoniyo	206	Rogabyasaṇaṃ	211
Yonisomanasikāro	203, 240	Rogānaṃ āyatanam	128
Yaṃnūna mayaṃ	38	[La]	
[Ra]		Lajjavaṃ	163
Rakkhatetaṃ	9	Laddhā ca	196
Raññā Mahāpanādena kārāpito	39	Lapanajaṃ	123
Raṅjeti	54	Lābhaggappatto	7
Rattaññā	191	Lābhaggayasaggapattam	94
Rattindivā	52	Lābhanānattam	248
Rattinuṭṭhānadessinā	131	Lābhamacchariyaṃ	210
Rathassāṇīva yāyato	141	Lābhasakkārasilokaṃ	21
		Lābho alābho	228
		Lūkhājīvim	21

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[La]		[Va]	
Lehanīyāni	109	Vicikicchā	170
Lokadhammā	228	Vijanavātāni	17
Lomahaṃso	10	Vijāyamānā	46
Lolajātiko	50	Vijjā	112, 188, 167
[Va]		Vijjā ca vimutti ca	242
Vacīparamo	131	Vijite	34
Vatapadāni	7	Viññāṇakasiṇaṃ	231
Vadaññū	140	Viññāṇakāyā	216
Varaṃ varaṃ	12	Viññāṇaṭṭhitiyā	203
Vañcanikā	130	Viññāṇadhātu	218
Vajjigāme	3	Viññāṇasotaṃ	72
Vaṇṇavādī	195	Viññātaṃ	98
Vaṇṇavevaṇṇatā	52	Vitakkavipphārasaddaṃ	70
Vaṇṇasampannā	49	Vitudentā	89
Vaṇṇasmim	41	Viditā vedanā uppajjanti	189
Vantāni	234	Vidhā	172
Vatthachādiyaṃ	117	Vidheyyo	111
Vatthum vā	150	Vinayo	230
Vācā	122	Vinetā	141
Vādānuvādo	87	Vinodeti	190
Vāyamati	189	Vippakatā	19
Vāsaṃ vā	150	Vipateyya	9
Vikkanditabbaṃ	151	Vipariṇāmadukkhatā	174
Vigatadarathakilamatho	123	Viparīto	15
Vikālavisiḅhācariyā-		Vipāpo	123
nuyogo	128	Vipulattā	103
Vighātā	215	Vibhavataṇhā	170
Vighāsasaṃvaḍḍho	12	Vibhavadiṭṭhi	160
Vicikicchati	174	Vimuttānuttariyaṃ	185
		Vimuttāyatanāni	215

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vimutti	167	Vuddhim virūḷhim vepullam	
Vimuttiparipācanīyā	216	āpajjati	204
Virattarūpā	89	Vusitavā	47
Viravitabbaṃ	151	Vedanāto	233
Virāgasaññā	216	Vedanānānattaṃ	248
Virāgo	202	Vedayatha	122
Virūparūpena	9	Vedhaññā nāma Sakyā	89
Vilepanaṃ	106	Vepullattañca	27
Vivaddho	13	Veyyañjanikā	105
Vivādamūlāni	217	Verappasavo	130
Vivādādhikaraṇaṃ	223	Vessavaṇo	144
Vivādo	89	Vo	46
Vivekaninnaṃ	246	Vokkamma ca tamhā	
Vivekanissitaṃ	202	dhammā vattati	92
Viveko	202	Vodāniyā	27
Visaññogā	206	Vodāsaṃ	21
Visavī	120	Vossaggapariṇāmiṃ	202
Visamalobho	36	Vaṃsaññā	191
Visukammante payojesuṃ	54	[Sa]	
Visesabhāgiyo	239, 244	Sakkaccam	
Vihetṭheti	151	sippapaṭiggahaṇena	137
Vihimsati	151	Sakkāyadiṭṭhi	170
Vihimsādhātu	169	Sakkāyanirodho	174
Vihimsāsaññā	168	Sakkāyasamudayo	174
Vihimsāvitakko	168	Sakkāyo	174
Vītaṅgārā vītadhūmā	54	Sakkāyaṃ manasikaroto	215
Vītarāgassa	227	Sake	30
Vītasārādā	145	Sake ācariyake	19
Vīriyārambhe	223	Sakaṃ dhammaṃ garahamāno	55
Vīriyaṃ ārabhati	93, 189	Sakhilaṃ	122
		Saṅkiyo	129
		Saṅkhatā dhātu	242

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Saṅkhānena	78	Satānusārī	97
Saṅkhāya	190	Satārakkhena cetasā	234
Saṅkhāyekaṁ adhivāseti	190	Satinepakke	223
Saṅkhāradukkhatā	174	Satibalaṁ	165
Saṅgaṇikārāmassa	247	Satimā	77
Saṅgamma samāgamma	17, 95	Satisampajaññāya	189
Saṅgahavatthūni	207	Sato ca nipako ca	77
Saṅgahā ete	141	Saddhammassavanaṁ	203
Saṅgahitaparijānā	138	Saddhādhanam	118, 221
Saṅgaho	179	Saddhāvimutto	74
Saṅgāyitabbaṁ	95, 156	Saddho	212
Saṅgāhako	140	Sadarathā	27
Saṅghāṭim paññāpetvā	156	Santuṭṭhassa	247
Sace pahosi	89	Santuṭṭho hoti	191
Sacchikaraṇīyā	206	Santo	26, 245
Sacchikātabbo	239, 241	Satthari kaṅkhati	213
Saññānānattaṁ	248	Santameva	183
Saññāpetabbo	95	Santuṭṭhitā	87
Saṭho	218	Sandiṭṭhikā	128
Saṭṭhā	235	Sandiṭṭhiparāmāsī	23, 218
Saṇḍasaṇḍā	53	Sandhāgāraṁ	153
Saṇhena	211	Sandhāno	16
Satatakiriya	213	Sannidhikāraṁ	53, 96
Sattanaṁ bodhipakkhiyānaṁ	55	Sanidassanaṁ	179
Sattamaṁ divasaṁ	5-6	Sappaṭighaṁ	179
Satatavihārā	220	Sappabhāsaṁ	189
Sattāhaṁ	26	Sappāṭihīrakataṁ	93
Sattubhi	105	Sappurisadhammā	221
Satthantarakappo	38	Sappurisaṁsevo	203
Satapuññalakkhaṇaṁ	107	Sappurisūpanissayo	243

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sabbasaṅgāhapadakatam	93	Sampajāno paṭissato	196
Sabbasantharim	154	Sampajāno mātukucchim	
Sabbākārasampannam	94	okkamati	69
Sabbāvantehi pādātalehi	104	Sammattā	226
Sabhāgatassa vacanam na		Sambodhagāmī	229
rūhati	129	Sambodhiyam	62
Sabhāgāyissanti	38	Sambhataṃ	138
Sabhāpi	149	Sammattaniyato	174
Samakārī	76	Sammadaññā	47
Samajjābhicaraṇam	128	Sammappaññāya sudiṭṭhā	246
Samaṇaṅgāni	113	Sammāmanasikāram	71
Samaṇacalo	208	Sammapekkhanti	141
Samaṇapadumo	208	Sammā	
Samaṇapuṇḍarīko	209	dukkhakkhayagāminiyā	212
Samaṇabrāhmaṇā	34	Sammānanāya	138
Samaṇasukhumālo	209	Sammāvimutti	235
Samaṇā	234	Sammiyasammiyo	130
Samaṇānucchavikāni	113	Sammutithero	181
Samaṇārahāni	113	Samaye vossaggena	139
Samaṇūpabhogāni	113	Samayam	4
Samattā pariyāputā	149	Samavayasaṭṭhesano	235
Samattāni	7	Samavepākiniyā	212
Samatikkamāya	100	Samasamaṃ	100
Samatena	35	Samā	204
Samathāya	26	Samādānabetu	31
Samathāya vūpasamāya	223	Samādāya	35
Samatho ca vipassanā ca	242	Samādinnāni	7
Samatanī	49	Samādhinimittam	202, 216
Samannāgataṃ	189	Samādhiparikkhārā	221
Samanuñño Satthā ahoṣi	236	Samādhibalam	165
Sampajaññam	164	Samānattatāya	110

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Samānetā	117	Sāyanīyāni	109
Samābhivāhiniyo	119	Sāvakaṇeeyā	238
Samāhatvā	134	Sāhasikā	130
Samāhitassa	247	Sāhudānaṃ	227
Samitiṃ	150	Sikkhāpadaṃ	210
Samuddapariyaṇtaṃ	33	Sikkhāya kaṅkhamāno	213
Samekkhamāno	118	Sikkhāsamādāne	
Samekkhiyāna	13	tibbacchando	222
Samam jānāti	117	Siṅgālakamyeva	13
Saritodako	145	Sivaṃ	104
Sallapati	17	Silakkhandho	205
Sallekhata	88	Silabbataparāmāso	170
Svākkhāto Bhagavatā dhammo	66	Silabbatupādānaṃ	206
Sasaṅkhāraparinibbāyī	213	Silabyasanaṃ	211
Sahadhammiko	87	Silavipatti	165
Sahāyo hoti	132	Silavisuddhi	165, 247
Sahitaṃ me	89	Sīlasamādāne	103
Sākacchaṃ	18	Sīlasampadā	165
Sākhalyaṃ	163	Sīlālayo	105
Sāgarapariyaṇtaṃ	104	Sīhanādo	62
Sātasahagatā	240	Sīhanādaṃ	11, 28
Sādhunisitassa	95	Sīhassa	11
Sādhurūpo	4	Sukkavipākā	47
Sādhusaṅghita	112	Sukkavipākaṃ	205
Sānucāriko	8	Sukatakammakarā	139
Sāpateyyaṃ	128	Sukadariyatā	130
Sāpekkho	21	Sukkābhijātiko	
Sāmuddiyaṃ	192	samāno	220
Sāmīcikammaṃ	48	Sukko	45
		Sukkaṃ	205
		Sukkaṃ dhammaṃ	220

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sukhadukkhappaṭṭisaṃvedī	55	Sunikhāto	96
Sukhapharaṇatā	244	Sunisedham nisedheyyam	36
Sukhavipāko	245	Suppaṭipanno saṅgho	66
Sukhallikānuyogaṃ	96	Suppaṭiṭṭhitacittā	64
Sukhasmiṃ	41	Suppaṭividdham paññāya	216
Sukhūpapattiyo	183	Subhantveva	15
Sukheti	96	Subhāvitam	215
Sukhena abhisannā	183	Subhujo	108
Suggahitam	216	Subham vimokkham	15
Sugatātirittāni	13	Sumāgadhāya	19
Sugatāpadānesu	13	Surā	127
Sugataṃ	215	Suladdham	93
Sugandho	53	Suvinītam vinenti	137
Suggahitā	149	Suvmuttam	215
Suggahitam gāhāpenti	137	Suvaco	229
Sucaritāni	167	Suvuṭṭhitam	215
Sucaritena	108	Susaṅgahitāssa	111
Suciparivāro	122	Susaṅṭhito	108
Sujjhanti	45	Susu	108
Suññatā	185	Susukumāro	111
Suññavane	13	Sussūsāya	137
Suññāgārahata	18	Susaṃhitam	121
Suṭṭhu manasikataṃ	216	Susaṃvihitakammantā	138
Sutamayā paññā	184	Suhadā	132
Sutāvudham	184	Seṭṭhim	53
Sutena	118, 182	Seyyathāpi	97, 182
Sutam pariyoḍāpenti	140	Seyyasukham	214
Sudam	35	Seyyā	106
Suddā suddā	54	Senāsanakkhetam	199
Suddhāvāsā	212	Senāsanapaṭṭisaṃyuttāni	199

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Senāsanasantoso	199	Saṃviggassa ca yoniso	
Senāsanena	198	padhānaṃ	166
Senāsanam	198	Saṃvidhātā	106
Soceyyāni	186	Saṃvego	166
Soṇḍā	130	Saṃvejanīyaṃ ṭhānaṃ	166
Sotāpattiyaṅgāni	203	Saṃsappati	11
Sotthiyaṃ	192	Saṃsādeyyāma	18
Somanassaṭṭhāniyaṃ	217	Saṃsedajā	206
Somanassūpavicārā	217	[Ha]	
Soraccaṃ	163	Hatthiyānaṃ assayānaṃ	147
Sovacassatā ca kalyāṇa-		Hānabhāgiyo	239
mittatā ca	161	Hāsapaññā	114
Saṃkilesikā	27	Hitam	145
Saṃghasammukhatā	224	Hirī ca ottappaṇca	160
Saṃghe kaṅkhati	213	Hirōttappaṃ	246
Saṃbhakkheti	21	Himsati	151
Sambhedaṃ	37	Hīnamattha vaṇṇaṃ	
Sammukhāvinayo	224	ajjhupagatā	45
Saṃyame	105	Hīnasammataṃ	54
Saṃyojanāni	170, 210	Hīnā aññe vaṇṇā	45
Saṃvarapadhānaṃ	202	Hīne vimuttaṃ	227
Saṃvarāya	96	Hīnaṃ	80
Saṃvarīpi nirujjhati	145	Heṭṭhimā disā	135
		Heṭṭheti	151

Pāthikavaggaṭṭhakathāya

Nānāpāṭhā

Paṭhamo mūlapāṭho, Sī = Sīhaḷapotthakam, Syā = Syāmapotthakam, Kam = Kambojapotthakam, I = Ingalisapotthakam, Ka = kesuci Marammapotthakesu dissamānapāṭho, Ka-Sī = kesuci Sīhaḷapotthakesu dissamānapāṭho.

Pāthikavaggaṭṭhakathāya

Nānāpāṭhā	Piṭṭhankā
[A]	
Aṭṭhāsi = Ṭhassati (?)	83
Aḍḍhachattā = Aḍḍhachakka (Syā, Ka)	97
Adānam dantadūsakam = Dānam sabbattha sādhakam (Ka)	
Ṭikā passitabbā.	227
Anadhippetam = Na adhippetam (?)	67
Anuyantakhattiyā = Anuyuttakhattiyā (Sī)	34
Anuyantesu = Anuyuttesu (Sī)	35
Apakkanto = Apasakkanto (Sī)	4
Appamādagāho = Apamāragāho (Sī) Saṁsumāraggāho (Syā)	
Ādhānaggāho (?)	151
Apasādeti = Apasāreti (Ka)	21
Apothayam = Aheṭhayam (Sī, Syā)	134
Araññavanapatthānīti = Araññe vanapatthānīti (Syā)	17
Avassayanam = Apassayanam (Sī, Ka)	243
Asamphappalāpā = Asamphā (Sī)	76
Assaramānā = Ajānamānā (Syā)	46
Asamvadamānā = Asaramānā (Ṭikā)	31
Aho vatīdam mamassāti = Aho vata yam parassa mamassāti (Ka)	232
[Ā]	
Āvajjanto = Āvajjento (Sī)	27
Āvijhitvā = Āviñchitvā (Ka)	11

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[I]

Issaranimmitaṃ = Issaranimittaṃ (Sī) 14

[U]

Uttaradeviyā = Uttamadeviyā (Syā, Ka) 44

Udakāssudanti udako sudam̐ = Uddako sudanti uddako sudam̐ (Sī)
Uddakassudanti uddako sudam̐ (Syā) 94

Uddhamāhu = Ubbhamāhu (Syā, Ka) 40

[O]

Ovādam̐ paṭikaromīti = Ovādapaṭikaroti (?) 2

Ohārīto = Otārīto (Sī) 47

[Ka]

Kukkuṭasampātikāti = Kukkuṭasampādikāti (Sī) 39

Kerāṭikalakkhaṇena = Kerāṭiyalakkheṇena (Syā) 22

[Kha]

Khaṇḍe katvā = Khaṇḍetvā (Syā, Ka) 239

[Ga]

Gaṇentassa = Gaṇhantassa (Syā, Ka) 35

Gāyitabbaṃ = Saṅgāyitabbaṃ (Syā, Ka) 156

[Gha]

Ghaṇḍim̐ = Gaṇḍim̐ (Syā) 22

[Ca]

Cakkhāyatanam̐ = Rūpakkhandhagaṇanam̐ gacchati, tena vata re
vattabbe acakkhāyatanam̐ (Syā, Abhi 4. 251;
Abhi-Ṭṭha 1. 325) 179

Catubhūmaka = Catubhūmika (Syā) 230

Campakamālādayoti = Campakasālādayoti (Sī) 149

Cātumavatthusmiṅhi = Pātumavatthusmiṅhi (Syā) 175

Cīvarasantosā = (Cīvare hi) natthi (Ka) 192

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ja]

Jotikapāsāṇā = Jotipāsāṇā (Sī) 146

[Ña]

Ñāṇajālassa = Buddhañāṇassa (Sī) 1

[Tha]

Ṭhānanisajjanokāso = Ṭhānanisajjānaṃ okāso (Syā, Ka) 29

[Ta]

Tacasārasampattito = Tacasārapattito (Sī) 24

[Tha]

Therakaraṇā = Therakaraṇīyā (Sī, Ka) 181

Therassa = Thero (bahūsu) 61

Theravaṃsanvayena = Theravaṃsanvayenāhaṃ (Syā) 250

[Da]

Dappito = Dabbito (Ka) 12

Dānasakkāraṃ = Dānaṃ mānaṃ sakkāraṃ (Sī) 117

Dippissanti = Dibbissanti (Ka) 37

Dvejjhajātā = Dvedhā jātā (Syā) 89

[Dha]

Dhibbatetaṃ = Dhi vatetaṃ (Syā) 157

Dhammadāyajjaṃ = Dhammadāyādaṃ (Sī) 49

[Na]

Na āvattati = Na vattati (Sī) 24

Natṭhitasabhāvā = Atṭhitasabhāvā (Syā, Ka) 96

Na paccāsīsati = Na paccāsimsati (Sī, Syā) 110

Na paribhāsantīti = Na garahantīti (Sī) 44

Nikkuṇḍako = Nikkaṇo (Ka), Nikkuṇḍako (Syā) 53

Niccasaṃmaye = Kiccaṃsaṃmaye (Sī) 139

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Na]

Nidhāpetvā = Nidhetvā (Syā), Nidhahitvā (Ka)	134
Niyatibhūtaṃ = Vigataneyyantibhūtaṃ (Syā), Vigatībhūtaṃ (?)	246
Nivattaṃ = Viparāvattaṃ (Syā, Ka)	89
Nipphattidassanattaṃ = Nibbattidassanattaṃ (Ka)	65
Nesaṃ taṃ saccavacanaṃ = Nesaṃ saccavacanaṃ (Ka)	46
Nhātakilesattā = Nihatakilesattā (Sī)	144

[Pa]

Pakāsayantiṃ = Pakāsayanti (Sī)	250
Pago kho = Pāto kho (Syā)	1
Paccāsīsāmi = Paccāsimsāmi (Sī, Syā)	5
Paccantimamilakkhuvāsike = Paccantamilakkhavāsike (Sī)	147
Pañcadāsīsatehi = Pañcahi dārikāsatehi (Syā)	43
Parisati = Parisatiṃ (Sī)	155
Palibundhati = Palibandhati (Sī, Syā)	176
Pavedeyyāmi = Pavedessāmi (Sī, Syā)	61
Pahēṇakapesanādīhi = Pahiṇakapesanādīhi (Ka)	138
Pātentī = Ghātentī (Sī, Syā)	108
Pādānaṃ = Pādā (Sī)	46
Pāvaḷā = Pāvulā (Sī)	11
Purato purato = Parato parato (Ka)	177

[Pha]

Phaleyya = Caleyya (Syā, Ka)	86
Phuṭo = Phuṭṭho (Sī)	39

[Ba]

Buddhasubodhiṃ = Buddhasubodhitaṃ (Syā)	237
Brahmacariyaṃ = Brahmacarivataṃ (Sī), Brahmacarivattaṃ (Syā)	8

[Bha]

Bhadrakanti bhaddakaṃ = Bhaddikanti laddhakaṃ (Sī)	202
Bhagavatīti = Bhagavāti (Sī)	66

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Bha]

Bhagavato = Sāvako (?)	2
Bhattānumodanaṃ = Bhuttānumodanaṃ (Sī)	29
Bhuttova mareyyāti = Bhutto vameyyāti (Ka)	86

[Ma]

Maṅgalakathā = Maṅgalagāthā (Sī)	151
Maṅgulasodhanaḍḍakaṃ = Maṅkunasodhanaḍḍake (Sī), Makuṇasodhana ḍḍakaṃ (Syā)	106
Macchiyā = Macchiniyā (Sī, Syā)	182
Manassā = Amanussā (Sī), Manussā (Ka) Ṭīkā oloketabbā	150
Mammaṃ = Dhammaṃ (Ka)	15
Mahājanānuvattanatā = Mahāparivāratā (Sī)	120
Mahāpuriso = Mahāpariso (Sī)	120
Mahālatāsadisampi = Mahālatāpasādhanasadisampi (Syā)	138
Missibhāvaṃ = Missakabhāvaṃ (Syā, Ka)	37
Muñcanto = Vissajjento (Sī)	101

[Ya]

Yā ajjavatā = Yā ujutā ujukatā (Abhi 1. 24) Appicchatā (Ka) Sī-Syā-potthakesu natthi.	163
--	-----

[Va]

Vaggulivataṃ carati = Vaggulivattaṃ ovadati (Syā)	22
Vacanapatho = Vacanaṃ byappatho (Sī)	122
Vadatīti = Caratīti (Sī, Syā)	23
Vissakammadevaputtaṃ = Visukammadevaputtaṃ (Ka)	39
Visukammante = Vissutakammante (Sī)	54

[Sa]

Sakaṃ nāma = Sakakammaṃ nāma (Syā, Ka)	166
Saṅkhatanirodhassa = Sabbasaṅkhatanirodhassa (Sī) Arahattasaṅkhātanirodhassa (Ṭīkā)	243

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Saddhakulāniyeva = Aḍḍhakulāniyeva (Sī, Syā)	198
Sandacchāyaṃ = Santacchāyaṃ (Ka), Saṇḍacchāyaṃ (Syā)	29
Sandhāretuṃ = Saṇṭhātumu (Sī), Saṇṭhāretumu (Syā)	84
Savipakkhaṃ = Savipākaṃ (Sī)	66
Samatenāti = Samanenāti (Sī)	35
Sampiṇḍentassa = Saṃvaḍḍhentassa (Sī)	134
Sammājīvatā = Sammājīvitā (Sī)	122
Samādhiparibandhakadhamme = Samādhipāripakkhikadhamme (Sī)	
Samādhiparipanthikadhamme (Syā)	202
Samāpattisañcaramahāvajiraññaṃ = Samāpattiyo sañcārīta-	
mahāvajiraññaṃ (Syā, Ka)	58
Sayanasmim̐ = Saṃsedasmim̐ (Sī)	206
Sahassakaṇḍo = Sahassakaṇṇa (Sī)	40
Sādakabhikkhunā = Sāṭakatthinā bhikkhunā (Sī)	192
Sāmaggirasam̐ = Sāmaggikāraṇam̐ (Sī)	236
Sikkhāpentī = Sikkhāpentā (Sī)	137
Sīlapūraṇe = Sīlasaṃvare (Ka)	239

[Ha]

Haranto = Bādhento (Ka)	133
Hāyamānaṃ = Bhassamānaṃ (Sī, Syā)	39
Hitakathaṃ = Hitakataṃ (Sī)	110
Hiyyo vā pare vā = Hiyyo vāre (Syā, Ka)	132
Hirī = Samatho (Sī)	65
Hi veramaṇī nāma = Sā veramaṇī nāma (Syā),	
Virati veramaṇī nāma (?)	233
Hīraṃ hīraṃ = Hīraṃ hīraṃ (Syā), Hīrahīraṃ (Sī)	239
Hetunā kāraṇena = Hetunā nayena kāraṇena	47